
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ 2012

СТРАТЕГІЧНІ ОЦІНКИ, ПРОГНОЗИ ТА ПРІОРИТЕТИ
щорічник

За редакцією
професора Г. М. Перепелиці

Київ
Видавничий дім «Стилос»
2013

**ББК 66.4(4УКР)
З-78**

Видано за підтримки Генеральної дирекції
з обслуговування іноземних представництв

*Оцінки, викладені в матеріалах, належать їхнім авторам
і віддзеркалюють виключно авторські погляди на події
міжнародного життя й зовнішньої політики України.
Щорічник Інституту зовнішньої політики не представляє
офіційної позиції Міністерства закордонних справ України*

**Зовнішня політика України – 2012: стратегічні оцін-
ки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. –
К.: ВД «Стилос», 2013. – 304 с.**

ISBN 978-966-193-088-8

Мета щорічника – дати комплексний аналіз зовнішньої політики України, її ключових тенденцій упродовж 2012 р. та викласти прогнозні сценарії їхнього розвитку, а також окреслити пріоритетні напрями реалізації зовнішньополітичного курсу країни. Книжка покликана стимулювати політикум і науковий загал України до дискусії та наукового пошуку шляхів розв'язання зовнішньополітичних проблем і вдосконалення зовнішньополітичної діяльності держави.

Щорічник розрахований на широке коло вітчизняних і зарубіжних фахівців, науковців, представників вітчизняного дипломатичного корпусу, посольств України за кордоном та іноземних представництв в Україні, а також читачів, які цікавляться зовнішньою політикою та міжнародними відносинами.

ББК 66.4(4УКР)

ISBN 978-966-193-088-8

Зміст

Передмова	5
<i>Г. М. Перепелиця</i>	
Розділ I. Внутрішній та міжнародний контексти зовнішньої політики України	7
§ 1. Позиціювання України в сучасному міжнародному середовищі	9
<i>М. Г. Капітоненко</i>	
§ 2. Тенденції зовнішньої політики України у 2012 р.	19
<i>О. В. Потехін, І. Я. Тодоров</i>	
§ 3. Україна в міжнародному економічному співробітництві	48
<i>В. М. Мовчан</i>	
Розділ II. Безпековий вимір зовнішньої політики України	79
§ 1. Співробітництво України з НАТО: транзитивний статус чи константа?.....	80
<i>Ю. А. Цирфа</i>	
§ 2. Україна в міжнародних безпекових організаціях	103
<i>О. Г. Титарчук</i>	
§ 3. Україна в міжнародних режимах контролю над озброєннями	120
<i>О. Я. Александрович</i>	

Розділ III. Стратегічні напрями реалізації зовнішньої політики України	129
§ 1. Україна – ЄС: стратегічна пауза чи кінець євроінтеграційної перспективи?	130
<i>О. Л. Хилько</i>	
§ 2. Українсько-російські відносини як «гра з нульовим результатом»	150
<i>Г. М. Перепелиця</i>	
Розділ IV. Україна у двосторонніх міжнародних відносинах	211
§ 1. Україна в системі двосторонніх відносин з європейськими країнами	212
<i>І. Є. Лоссовський</i>	
§ 2. Перехід до практичного втілення стратегічного партнерства України з Туреччиною	233
<i>О. О. Чубрикова</i>	
§ 3. Відносини України з країнами Близького Сходу, Азії та Африки	246
<i>Г. М. Перепелиця</i>	
§ 4. Відносини України зі США, Канадою та Мексикою....	253
<i>О. П. Столяр</i>	
§ 5. Відносини України з країнами Латинської Америки	263
<i>Г. М. Перепелиця</i>	
§ 6. Україна в системі двосторонніх відносин з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону	266
<i>І. Є. Лоссовський</i>	
Післямова	284
Додатки. Міжнародні документи, підписані Україною у 2012 р.	291
Додаток 1. Перелік двосторонніх міжнародних документів, підписаних Україною, та тих, які набули чинності у 2012 р.	292
Додаток 2. Перелік багатосторонніх міжнародних документів, підписаних Україною, та тих, які набули чинності у 2012 р.	301
Про авторів	303

Передмова

Інститут зовнішньої політики представляє на розсуд читачів сьомий випуск щорічника «Зовнішня політика України: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети». Він розрахований як на вітчизняних фахівців, дипломатів, політиків, тих, хто цікавиться сьогоднішнім і перспективами розвитку зовнішньої політики України, так і на широку міжнародну спільноту. Унікальність цього видання полягає в тому, що в ньому подано неупереджений аналіз міжнародних подій, зовнішньополітичних рішень, успіхів і проблем у реалізації зовнішньополітичного курсу країни за 2012 р.

Щорічник дає можливість оцінити ефективність реалізації зовнішньополітичних інтересів України на міжнародній арені, провести їх ідентифікацію в різних регіонах світу. На відміну від попереднього, цьогорічний випуск містить комплексний аналіз глобальних трансформацій системи міжнародних відносин, складних і суперечливих внутрішніх процесів у країні та їх відображення в зовнішній політиці України, іншими словами – всіх тих тенденцій, які проявилися протягом року.

2012 рік був черговим етапом позиціювання України в системі як глобальних, так і регіональних міжнародних координат, які обумовлюють її місце в міжнародному середовищі. Пошук свого місця в цій системі супроводжувався важливими й суперечливими подіями, часом загрозливими, проте були на цьому шляху й певні здобутки. У дослідженні викладена комплексна оцінка місця й ролі України в регіональних і глобальних системах безпеки.

За своїм змістом щорічник висвітлює основні напрями зовнішньої політики. У його першому розділі аналізується вплив внутрішніх та міжнародних чинників на формування й реалізацію зовнішньої політики України, роль і місце нашої держави у глобальних світових процесах, а також тенденції, притаманні її зовнішній політиці у 2012 р. У другому розділі досліджується безпековий вимір зовнішньої політики України, визначені

глобальні й регіональні загрози, актуальні для національної та міжнародної безпеки протягом року. Велику увагу приділено відносинам з НАТО в умовах транзитивності позаблокового статусу України та її участі в міжнародному режимі контролю над озброєннями. Третій розділ присвячено реалізації стратегічних напрямів зовнішньої політики України, зокрема дано оцінку стану й перспектив підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Особлива увага приділена аналізу складного комплексу проблем, які склалися в українсько-російських відносинах, передусім у газовій сфері й навколо побудови відносин з Митним союзом РФ, Білорусі та Казахстану. У четвертому, завершальному, розділі читач знайде важливу інформацію та системний аналіз двосторонніх відносин України з провідними європейськими країнами, а також зі США, Канадою, країнами Близького Сходу, Азії, Африки, Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону. У додатку до видання традиційно міститься перелік міжнародних багатосторонніх і двосторонніх документів, підписаних Україною у 2012 р.

Таким чином, щорічник – це своєрідний довідник визначальних зовнішньополітичних подій, що відбулися протягом року, у якому викладений комплексний аналіз ключових аспектів зовнішньої політики України.

Проблеми, які стоять перед українським зовнішньополітичним відомством у доволі складних внутрішньополітичних умовах сьогодення потребують відкритої дискусії, критичного переосмислення та виважених оцінок зовнішньої політики України. Щорічник «Зовнішня політика України – 2012: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» покликаний утілювати означену функцію. Він поєднує в собі науково-аналітичну частину, викладену у висновках та оцінках провідних експертів-міжнародників, з інформативними матеріалами. Це дає підстави сподіватися, що пропоноване видання буде цікавим для дипломатів, фахівців з міжнародних відносин, а також широкого вітчизняного й міжнародного загалу.

З повагою,

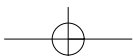
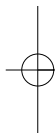
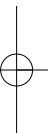
доктор політичних наук, професор
Г. М. Перепелиця

РОЗДІЛ I

ВНУТРІШНІЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

§ 1. Позичювання України в сучасному міжнародному середовищі

Рік, що минув, поставив Україну перед черговими випробуваннями у сфері реалізації її зовнішньої політики. Найважливішим з них стало накопичення негативних тенденцій у відносинах із ключовими партнерами – Європейським Союзом та Росією, яке надалі звужує свободу маневру України в питаннях європейської безпеки та послабляє її позиції в регіональній міжнародній системі загалом. Якщо головною перешкодою на шляху реалізації євроінтеграційних прагнень держави стали брак реформ і дефіцит демократії, то відносини з Росією були позначені безуспішними торгами навколо ціни на природний газ та обсягів його імпорту. Усе це відбувалося на тлі погіршення загальних геостратегічних перспектив України, які визначалися посиленням російського впливу на пострадянському просторі та його подальшою інституціалізацією, а також наслідками здійснених раніше кроків, передусім проголошення позаблокового статусу та підписання Харківських угод.

Проблеми, закладені в попередні роки, загалом визначали інертність, реактивність та суперечливість української зовнішньої політики. Скорочення кількості й географії офіційних візитів і водночас постійне позначення експертами ситуації, у якій перебуває Україна, терміном «ізоляція» не можуть не виступати тривозним симптомом. Інтенсивні кроки держави на міжнародній арені навряд чи змогли компенсувати програшність становища, у якому опинилася наша держава внаслідок рішень, прийнятих протягом двох попередніх років.

Модифікація геостратегічних параметрів регіону

Регіон Східної Європи, а також субрегіони, до яких належить Україна, зокрема Чорноморський та його «розширена» версія Балтійсько-Чорноморсько-Каспійський і пострадянський простір загалом, протягом останніх років переживають значні трансформації, зумовлені наслідками процесів розширення Європейського Союзу, які мають довгостроковий комплексний характер і на всіх рівнях впливають на європейську систему міжнародних відносин. Один з таких процесів пов'язаний з перенесенням пріоритетів у розумінні європейської безпеки до сфери економіки й енергетики (що частково пов'язане із впливом глобальної економічної кризи), а також із активізацією зусиль Російської Федерації, спрямованих на поширення та зміцнення її власного впливу в сусідніх державах.

Кумулятивний вплив цих процесів здатен змінити європейську систему до стану відновленої біполярності або принаймні часткової біполярності. Це може створити нове середовище для української зовнішньої політики – середовище, яке не сприятиме реалізації її стратегічних завдань. До основних рис біполярних міжнародних систем належить їхня здатність стимулювати підозріливість та ворожість у сприйнятті акторами один одного з огляду на високий рівень конкуренції та присутності ефекту «гри з нульовою сумою». За таких умов відносини партнерства та співробітництва часто змінюються конкуренцією та конфліктами, при цьому кожна зі сторін виходить з найгіршого сценарію розвитку подій. Функціонування біполярних міжнародних систем генерує превентивну агресію, недовіру й напруженість у стосунках між державами

Зважаючи на такі структурні умови доля малих та середніх держав (а саме до них належить Україна) є важчою, ніж багатьох інших. Змушені обирати між полюсами, вони не можуть дозволити собі «розкошів» вільного політичного існування. Очевидно, що вести мову про повноцінну реалізацію стратегії «багатовекторності» або її модифікацій за умов біполярної конкуренції не доводиться. До того ж малі та середні держави наражаються на ризик стати жертвами регіональних конфліктів або предметом суперечок і суперництва силових полюсів. Тенденція «сповзання» регіональної системи до стану біполярності найменшою мірою відповідає інтересам України й саме в тому становить основний стратегічний

виклик для неї. Важелів впливу на ситуацію в нашій державі не так багато. Парадоксально, але намагаючись грати на протиріччях між ЄС та Росією, Україна погіршує власні стратегічні перспективи – стимуляція конкуренції між двома полюсами збільшує ймовірність біполяризації.

Більшою мірою інтересам України відповідатиме встановлення у Європі моделі «кооперативної біполярності», за якої у відносинах між двома центрами силами переважатиме співробітництво, а високий рівень взаємозалежності убезпечуватиме від виникнення руйнівних конфліктів та суперечностей. Основою такої кооперативності може стати економічне співробітництво й енергетична взаємозалежність Росії та Європи – в обох випадках Україна зможе знайти власне місце. Упродовж 2012 р. ймовірність реалізації саме такої моделі істотно знизилася. Росія та ЄС продовжують відігравати важливу роль в економіці один одного, але майбутнє енергетичної складової відносин між ними було поставлене під сумнів унаслідок зменшення попиту та постачання природного газу в Європі, що стало ймовірним наслідком «сланцевої революції». Не сприяло розв'язанню проблеми й уведення в експлуатацію нових російських газогонів, ефективність яких залишається сумнівною з огляду на високу ціну на газ.

Ці чинники звужують можливості для налагодження стратегічної співпраці Росії та Євросоюзу – найбільш потужних акторів на Європейському континенті. На тлі такого звуження зростатиме вплив факторів відмінностей – політичних, геостратегічних і нормативних. Загострення конкуренції у сфері безпеки та розбіжності в поглядах на роль демократичних цінностей у політичному житті здатні збільшити ступінь антагоністичності у відносинах двох полюсів. У будь-якому разі динаміка відносин ЄС та Росії визначатиме тип організації регіональної міжнародної системи.

Більш загальні тенденції мали значний вплив на еволюцію геостратегічних параметрів регіону. До основних з них можна віднести глобалізацію, регіоналізацію та регіональну інтеграцію, які постійно обумовлюють розвиток подій у регіоні, здійснюючи тиск на зовнішньополітичні опції держав. Серед іншого, ознакою дії цих тенденцій є зростання важливості багатосторонніх форм взаємодії між державами та ролі транснаціональних викликів. З огляду на це, значущою в зовнішній політиці стає участь держав у міжнародних організаціях та їхня здатність превентивно реагувати на різноманітні виклики. Це особливо актуально для

України, зважаючи на наближення її головування в Організації з безпеки і співробітництва в Європі.

У 2012 р. можна було зустріти чимало коментарів, у яких стверджувалося, що криза західного лідерства має значний вплив на умови реалізації зовнішньої політики України¹. Зумовлена економічним зростанням держав Сходу та консолідацією Росії, ця криза мала б стати фактором перегляду поточної зовнішньополітичної стратегії України, зокрема її євроінтеграційної складової. Але варто поглянути на цю тенденцію й під іншим кутом. Кризові моменти найкращим чином проявляють істинність стратегічних намірів, виступають своєрідним тестом і прискорюють вибір. Для України період світової економічної кризи, що затягнулася, збігся зі складними й неоднозначними внутрішніми процесами. Саме ці процеси справляють не менший вплив на формування альтернатив і доступних опцій для України, ніж загальносвітові та регіональні тенденції. Саме поєднання цих чинників лежить в основі найскладнішої дилеми українського зовнішньополітичного курсу.

Євроінтеграція *vs* Митний союз

Традиційна дилема цивілізаційного вибору, як і в попередні роки, мала вирішальний вплив на порядок денний української зовнішньої політики. Цього разу вибір відбувався між поглибленням співробітництва з Європейським Союзом у рамках Угоди про асоціацію й політичним та економічним зближенням з Росією у форматі Митного союзу. Вибір цей був досить умовним: подальша інтеграція з ЄС була питанням не лише українського бажання, а й виконання державою цілої низки вимог. Якщо в Митний союз Україну настійливо запрошують, то ЄС висуває конкретні вимоги для поглиблення співробітництва, тоді як питання членства України в Євросоюзі взагалі не ставиться. Водночас цей вибір мав чіткі ознаки дилеми в тому сенсі, що обирати два шляхи одночасно було і є неможливо. Ілюзія збереження такої можливості дедалі більше ускладнює і без того непросту для України ситуацію у сфері прийняття зовнішньополітичних рішень.

---

¹ Грищенко К. Стратегическое равновесие как шанс Украины в многополярном мире // Зеркало недели. – 2012. – 9 марта.

Підхід України до проблеми стратегічного вибору 2012 р. був традиційним: **використовувати контакти з обома центрами сили для поліпшення власних позицій у діалозі з кожним.** Однак, на відміну від часів ранньої незалежності Української держави, сьогодні така нескладна тактика є надто неефективною. Порівняно з 1990-ми рр., ситуація змінилася принципово: немає більше «вакууму сили» в регіоні Центральної та Східної Європи, натомість увага Росії в геополітичних торгах сконцентрована виключно на колишніх радянських республіках. Більшість сусідів України вступили до ЄС і НАТО, змінивши таким чином механізми захисту власних інтересів. Зробивши це, вони сприяли також зміцненню ролі самих Євросоюзу й НАТО в загальній архітектурі безпеки. Нормативна складова в діяльності обох організацій справляє значний вплив на систему цінностей, яка лежить в основі сучасного розуміння безпеки.

В Україні цей нормативний аспект часто недооцінюється, а діяльність Європейського Союзу й НАТО сприймається із суто реалістичних позицій, тобто як така, що спрямована на захист від жорстких загроз і ґрунтується на силових розрахунках. При всій важливості цього компонента, особливо в діяльності НАТО, нехтування нормативною складовою позбавляє можливості адекватно оцінити пріоритети й механізми діяльності провідного європейського центру сили – ЄС. У його основі лежить поширення ціннісних норм, насамперед у найближчому оточенні «сусідів», до якого потрапляє й Україна. Ці норми, відомі як «європейські цінності», є основою зовнішньої та безпекової діяльності Євросоюзу як єдиного цілого. Вимоги демократизації, котрі висуюються ним до сусідів, є не забаганкою, а відображенням того зв'язку між стандартами внутрішньої та зовнішньої політики, на якому заснований сам механізм євроінтеграції. Отже, прояви й наслідки процесів демократизації та, з іншого боку, дефіциту демократії суттєво впливають на ситуацію в регіоні.

Змінився й характер основних загроз. Якщо в 1990-х рр. нові незалежні країни переймалися передусім збереженням власного суверенітету, то сьогодні на першому плані з'являються проблеми економічного розвитку, доступу до ринків та технологій, транснаціональні виклики. У цих умовах вплив багатосторонньої взаємозалежності відчувається сильніше, а країни регіону, включаючи й Україну, втягуються до різноманітних режимів взаємодії.

Усе це робить ставку на аналог знайомої тактики багатовекторності вельми сумнівною. У Європі практично немає питань, які Європейський Союз та Росія не могли б вирішити без посередництва України, до того ж як у Москві, так і у Брюсселі чудово розуміють особливості бачення українським керівництвом ситуації в геополітичному трикутнику. Іншими словами, обрана цим керівництвом тактика є надто простою в політичних умовах, що склалися.

Неефективність такої тактики повною мірою проявилась у 2012 р. під час розв'язання зовнішньополітичних завдань. Серцевиною зусиль України на європейському напрямі були переговори щодо підписання Угоди про асоціацію. 19 липня було парафоровано її текст, який передбачає створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі, а також висуває низку стандартів політичного діалогу². В основі тривалих переговорів навколо підписання Угоди лежала обоюлюбна зацікавленість України та ЄС у поглибленні економічного співробітництва. Обидва партнери прагнули зняти зайві перепони на шляху двосторонньої торгівлі, узгодити проведення енергетичної політики. Україна прагнула доступу до європейських технологій та інвестицій, тоді як Євросоюз волів би поширити на Україну дію своєї нормативної сили. Усе це в комплексі обумовлювало переговорний процес, який мав би завершитися підписанням найбільш масштабної з угод подібного типу.

Однак складнощі, які виникли в цьому процесі попереднього року, у 2012 р. далися взнаки повною мірою. Європейський Союз систематично звертав увагу українського керівництва на проблему зниження демократичних стандартів і вибіркового правосуддя, оцінки ж Євросоюзом, ОБСЄ та провідними європейськими державами парламентських виборів в Україні в жовтні 2012 р. засвідчили поглиблення проблеми. У результаті у відносинах України та ЄС виникла «пауза», тривалість якої не тільки поставила під сумнів досягнення компромісу та підписання Угоди про асоціацію в середньостроковій перспективі, а й висунула на порядок денний альтернативні проекти.

Головним з них став Митний союз – інтеграційне об'єднання Євразійського економічного співтовариства, створене у 2010 р. за ініціативою та відповідно до інтересів Росії. У його рамках

---

² EU-Ukraine Association Agreement. – http://eeas.europa.eu/images/top_stories/140912_eu-ukraine-association-agreement-quick_guide.pdf.

передбачене створення єдиної митної території (діє з 2011 р.). Функціонування Митного союзу дало Росії змогу знайти ту формулу, навколо якої відбуватиметься своєрідне «збирання російських земель», тобто відновлення російського контролю над пострадянським простором. Сучасне за формою, це знаряддя уможливить повернення шансу поширити російський вплив у регіональних рамках.

Політична складова цього проекту стала очевидною після перемоги Володимира Путіна на президентських виборах 2012 р. у Росії. Один з перших документів, підписаних російським президентом, був указ «Про заходи щодо реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації», який містив основні орієнтири російської зовнішньої політики на близьку й середньострокову перспективи. Він підкреслює важливість «...розвитку багатосторонньої взаємодії та інтеграційних процесів на просторі Співдружності Незалежних Держав як ключового напрямку зовнішньої політики Російської Федерації»³. Саме в цьому напрямі розвиваються ініціативи Росії на пострадянському просторі, а Україна відіграє в них чи не найголовнішу роль. Пропозиції щодо приєднання до Митного союзу в Росії аргументують економічними здобутками та ціною на природний газ. Водночас усі намагання України розв'язати проблему високих цін на російські енергоносії поза рамками розмови про членство в Митному союзі не досягають успіху. Це може бути симптомом не дуже сприятливого для слабкого учасника двосторонньої асиметричної взаємозалежності механізму вирішення будь-яких конфліктних питань шляхом поєднання різних сфер. Як би там не було, а ці дві проблеми – членство в Митному союзі та ціна на російський природний газ – були головними на порядку денному двосторонніх російсько-українських відносин у 2012 р.

Примітно й те, що прогрес і поступки обох сторін були синхронізовані з коливаннями зовнішньої політики України на європейському напрямі. Тактично це давало змогу підсилювати українські позиції з окремих питань у певні моменти, але стратегічно не розв'язувало проблеми драматичного звуження зовнішньополітичних можливостей України внаслідок зміни її позиції в загальній архітектурі європейської безпеки у 2010 р.

---

³ Указ о мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации, 7.05.2012. – <http://www.kremlin.ru/acts/15256>.

Утрачені та реалізовані можливості у 2012 р.

Зовнішнє середовище постійно надає державам додаткові можливості та створює нові ризики. 2012-й був роком проведення в Україні та Польщі європейської першості з футболу – заходу, який зазвичай стає додатковим іміджевим та економічним стимулом для держав, а у випадку України міг би стати сильним поштовхом для подальшої реалізації її євроінтеграційних прагнень. Але проведення Євро-2012 збіглося з «паузою» у відносинах України з ЄС, зумовленою політичними причинами. Тому ефект від чемпіонату залишився здебільшого спортивним, хоча міг би стати економічним і додати Україні «м'яких» силових ресурсів.

Узагалі саме в царині «м'якої» сили Україна у 2012 р. зазнала відчутних втрат. З одного боку, це пов'язано із загальним погіршенням іміджу держави, насамперед через сповзання в рейтингах демократії, основних свобод та захисту прав людини⁴. Ці поняття віддзеркалюють сильний взаємний зв'язок між внутрішньою та зовнішньою політикою держави в сучасному світі, а тим більше – держави європейської. Демократичні стандарти і права людини та роль, яку вони відіграють у міжнародному політичному житті, є відображенням тривалих процесів. У загальному випадку погіршення цих стандартів пов'язане з додатковими втратами, ризиками та звуженням можливостей держав на сучасній міжнародній арені.

З другого боку, Україна у 2012 р. стала об'єктом інформаційного та, до певної міри, ціннісного й нормативного впливів сусідів, зокрема з боку Російської Федерації. Не випадково проблеми мови, освіти, релігії ставали предметом розгляду й набували міжнародного резонансу. За допомогою таких важелів сильні актори чинять силовий тиск на слабших акторів. Уразливість впливу такого роду може виявитися для України доволі високою.

Відносини з альтернативними центрами сили, про які активно йшла мова в риториці 2012 р., розвивалися далеко не

---

⁴ Див.: Freedom in the World, Freedom House, 2012. – <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2012>; Press Freedom Index 2011-2012. – <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2011-2012,1043.html>; Democracy Index 2011: Democracy under Stress. A Report from the Economist Intelligence Unit. – http://www.sida.se/Global/About%20Sida/S%C3%A5%20arbetar%20vi/EIU_Democracy_Index_Dec2011.pdf.

задовільними темпами – і це може бути віднесено до зовнішньополітичних втрат України. Диверсифікація стратегічних партнерів і торговельних шляхів, а також джерел інвестицій і технологій не відбулася. Контакти з Китаєм, Індією, Японією, державами Близького Сходу, Латинської Америки й навіть Центральної Азії залишалися на відносно обмеженому рівні. Частково цей рівень був запрограмований тими складними умовами, у які загнала себе українська влада, частково – світовою економічною кризою та зумовленим нею спадом зовнішньоекономічного потенціалу України. Так чи інакше, але ставка на диверсифікацію зовнішньої політики не спрацювала – Україна залишилася залежною від двох своїх потужних сусідів.

Традиційною, хоча й додатковою можливістю для України зберігається її здатність робити внесок у підтримку глобальної та регіональної безпеки. У першому випадку ця здатність реалізується через участь українських миротворців у «гарячих точках» планети та цілком мирну діяльність українських дипломатів у міжнародних організаціях. Роль України як контрибутора регіональної безпеки визначається не лише форматами її співпраці із ЄС. Зокрема, головування України в ОБСЄ у 2013 р. дає змогу привернути більшу увагу й ресурси для врегулювання важливих для регіональної безпеки проблем. Загалом внесок України у вирішення таких завдань продовжує залишатися важливим зовнішньополітичним активом як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

Висновки

2012-й став роком серйозних викликів для зовнішньої політики України на різних рівнях. Проблем було дещо більше, ніж успіхів у їх розв'язанні, а суперечливість міжнародного контексту та внутрішні проблеми України суттєво обмежили можливості реагування.

Дефіцит демократії та його прояви стали фундаментальною проблемою в розвитку подальшого діалогу з країнами Заходу, включаючи стратегічно важливі для України країни Європи та США. Виведення на перший план вимог усунення вибіркового правосуддя та проведення правової реформи в Україні здебільшого визначає тональність і зміст контактів української влади із Заходом, при цьому кількість та інтенсивність таких контактів упали до критично низького рівня.

На цьому тлі тривають переговори з ЄС про підписання Угоди про асоціацію, укладення якої відповідає інтересам обох сторін, однак цей історичний момент відтермінується «завдяки» зазначеним проблемам. Європейський вибір залишається офіційно проголошеним пріоритетом української зовнішньої політики, однак його реалізація протягом 2012 р. суттєво ускладнилася.

Альтернативний інтеграційний напрям передбачає побудову спільного з Росією Митного союзу та подальшу реінтеграцію в російський простір. У 2012 р. зріс тиск Росії, спрямований на досягнення цієї мети, а можливості України маневрувати скоротилися. У результаті відносини України з Росією досягли певного кризового стану. Далися взнаки нерозв'язаність проблем постачання природного газу й активні зусилля Росії з перешкоджання подальшому зближенню України з Європейським Союзом. Ускладнення відносин одночасно з обома впливовими сусідами зумовило стратегічний провал зовнішньої політики України у 2012 р.

Виклики, які генеруються динамічним і мінливим сучасним світом, продовжують вражати своєю різноманітністю. Ключові з них – у сфері безпеки, енергетики, економіки – потребують комплексного реагування та стратегічного бачення. Часто розв'язання різних проблем є взаємозалежним. Здатність побачити ці рішення та правильно розставити пріоритети визначатиме подальші перспективи зовнішньої політики України.

§ 2. Тенденції зовнішньої політики України у 2012 р.

За експертними оцінками, зовнішня політика України у 2012 р., як і впродовж двох попередніх років, практично цілком визначалася Президентом В. Януковичем, звичайно, за підтримки його адміністрації*. Деяко неочікуваними виявилися оцінки, згідно з якими зменшилися впливовість вузького неформального кола осіб навколо Президента та фінансово-промислових груп, з деяким одночасним зростанням впливу керівництва Кабінету Міністрів. Мабуть, це відображає прихід на ключові посади в Кабмін представників цього вузького кола, зокрема представників однієї фінансово-промислової групи – «сімейно-ахметівської», за обмеженого збереження присутності в адміністрації, а також на деяких високих урядових посадах (з невизначеною або по суті відсутньою сферою компетенції) представників групи «фірташівців», тобто перетворення представників цих кіл на формальних дійових осіб.

Наприкінці 2012 р. відбулася й відповідна зміна найвищого керівництва Міністерства закордонних справ. Попри деяке зростання оцінок експертами впливу професійної дипломатичної служби протягом 2012 р., він не є значущим. Верховна Рада, у якій працювала «машина для голосування» Партії регіонів, також не мала впливу в цій сфері (табл. 1.1, 1.2). Вплив такого

---

* Цей аналіз базується на результатах опитування експертів, проведеного у грудні 2012 р. за традиційною методикою серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівників органів державної влади й державних аналітичних структур, військової еліти, фахівців неурядових організацій, журналістів). У грудні 2011 р. в опитуванні взяли участь 42 особи, у грудні 2012 р. – 48 осіб. Збільшення кількості експертів відбулося за рахунок додатково залучених, порівняно з попереднім роком, дипломатів. Автор дослідження – О. Потехін, збирання та обробка інформації – Н. Пархоменко, експерт Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України.

легітимного органу, як Рада національної безпеки і оборони України, взагалі визначений як нульовий (вірогідно, через зайнятість його секретаря у передвиборчій кампанії). Цілковито відсутні також впливи з боку регіональних лідерів та представників громадянського суспільства (попри існування Громадської ради при МЗС України) (*табл. 1.1*).

Найважливішою політичною подією 2012 р. були жовтневі вибори до Верховної Ради, перебіг і результати яких безпосередньо зачіпали як міжнародне становище України, так і перспективи реалізації країною європейського вибору, її імідж, конкурентоспроможність та ін. Експертне співтовариство виявило надзвичайну незадоволеність виборами: кількість тих, хто дав їм переважно позитивну оцінку (разом з «нейтралами», які заявили, що вибори не змінили становища), склала близько 10%, негативну й переважно негативну оцінку дали майже 90% (*табл. 1.3*).

Оцінка українських виборів з боку міжнародної спільноти була досить критичною. Зокрема, як наголошувалося в остаточній доповіді ПАРЕ, парламентські вибори в Україні були затьмарені недостатнім рівнем змагальності, що сприяло домінуванню великих економічних і фінансових груп, використанням адміністративного ресурсу, відсутністю прозорості у фінансуванні виборчої кампанії та партій, дисбалансом у висвітленні у ЗМІ. Утім, якихось помітних практичних наслідків для Києва ця критика не мала.

Парламентські вибори 2012 р. поставили перед владою в Україні два фактично взаємовиключні завдання. По-перше, перемогти з максимально можливим результатом, у найкращому для себе разі – сформувати конституційну більшість. По-друге, мінімізувати негативні оцінки з боку іноземних спостерігачів, щоб відкрити шлях до підписання Угоди про асоціацію з ЄС. За великим рахунком, обидва завдання виявилися невиконаними. Президент України В. Янукович 14 вересня 2012 р. заявив, що «на даний час у наших партнерів з'явилися певні додаткові питання до України. Але я переконаний, що після нинішніх парламентських виборів всі перестороги зникнуть і шлях до повноцінної асоціації України і ЄС буде пройдений до кінця».

Серйозне занепокоєння наших партнерів висловлювалося під час виборчої кампанії. Держсекретар США Гілларі Клінтон і верховний представник ЄС із питань спільної зовнішньої та безпекової політики Кетрін Ештон заявили, що відносини Євросоюзу і США з Україною «зможуть насправді рухатися вперед тільки

після того, як у країні буде покладено край вибірковому переслідуванню та будуть проведені вільні та чесні вибори». Посол ЄС в Україні Я. Томбінскі в листопаді наголосив, що підписання Угоди про асоціацію було «призупинене через питання, пов'язані з вибірковим правосуддям, зокрема зі справами Ю. Тимошенко та Ю. Луценка, з незавершеністю судової реформи та з нашими сумнівами щодо минулих виборів». Безумовно, що саме вибори вплинули на відмову від проведення традиційного щорічного XVI саміту «Україна – ЄС».

Таблиця 1.1

Відповіді експертів на запитання:
«Які інститути і групи еліт усередині України мають сьогодні найбільший вплив на зовнішню політику України?», %
(сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів відповіді)

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Президент України та його адміністрація	95,2	93,6
Вузьке неформальне коло осіб навколо Президента	90,5	72,3
Фінансово-промислові групи	85,7	74,5
Керівництво Кабінету Міністрів	4,8	12,7
Міністерство закордонних справ	2,4	14,9
Рада національної безпеки та оборони	12	0
Верховна Рада України	0	4,2
Незалежні аналітики, експерти, журналісти	0	0
Регіональні лідери	0	2,1
Ніхто з перелічених	0	0

Таблиця 1.2

Відповіді експертів на запитання:
«Якою, на Ваш погляд, є ефективність роботи Верховної Ради України щодо питань зовнішньої політики, оборони і національної безпеки?», %

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Висока	0	0
Середня	14,3	0
Низька	52,4	74,5
Нульова	28,6	21,3
Важко сказати	4,7	4,2

Таблиця 1.3

**Відповіді експертів на запитання:
«Яким чином перебіг і результати останніх виборів
до Верховної Ради вплинули на міжнародне становище
України?», %**

Позитивно	0
Скоріше позитивно, ніж негативно	6,4
Скоріше негативно, ніж позитивно	46,8
Негативно	42,6
Ніяк не впливає	4,2

**Відносини з ключовими партнерами:
порівняльні оцінки**

Якісний стан відносин України з ключовими зовнішніми партнерами протягом 2012 р. надалі погіршувався. Оцінки взаємин України з ними виявилися цілком передбачуваними. На тлі зближення України з Російською Федерацією у 2010 р. протягом двох наступних років зберігалася тенденція до дистанціювання. Більше того, кожен другий експерт (у 2011 р. – лише 14%) констатував навіть наявність «напруженості» в російсько-українських відносинах у 2012 р. Майже половина експертів (47%), як і раніше, характеризувала двосторонні відносини як «нерівноправне, асиметричне партнерство», але при цьому приблизно втричі впала кількість тих, хто вважає, що триває процес зближення двох держав (9% у 2012 р.), водночас тільки 15% оцінок засвідчили наявність «сателітної залежності» України від Росії (проти 41% у 2011 р. та 60% – у 2010 р.). Протягом 2011–2012 рр. зберігалася оцінка українсько-російських відносин як «клієнт-патрональних» – до неї прихильний кожен п'ятий експерт. Майже така сама кількість експертів (і це порівняно нове явище) говорить про наявність конкуренції, суперництва, що логічно пов'язано з відміченою вище напруженістю. На перший погляд, тенденції змін у російсько-українських відносинах мали б давати прихильникам українського суверенітету й державникам підстави для певного оптимізму. Але викликають сумніви пріоритети можновладців у Києві: якою мірою їхні егоїстично-економічні інтереси збігаються з національними? Це питання у 2012 р. залишалося відкритим.

Єдиний партнер, характер відносин з яким можна з певною мірою умовності вважати «рівноправним» (порівняно з іншими основними партнерами) – Польща. Половина експертів вважає, що в українсько-польських відносинах зберігаються стабільність і статус-кво (відмітимо, що цей статус відновився після падіння його рівня удвічі у 2011 р.). При цьому кожен третій експерт заявив про «стагнацію», кожен п'ятий вказав на «взаємозалежність», а 17% навіть вважають, що «зближення» двох країн триває. Хоча загалом спостерігається падіння інтересу Варшави до Києва, втома від дій та бездіяльності української влади в зазначених сферах та «вибіркового правосуддя» тощо, відсутності реформ та від авторитарних тенденцій, які зростали у 2012 р.

З тих самих причин відбувалося подальше дистанціювання Сполучених Штатів Америки від України. Для Вашингтона Київ закріпився в «зоні байдужості», за відсутності перспектив вибратися з неї. Про «дистанціювання» заявили 58% експертів, про «стагнацію відносин» – 38%, що разом становить 96%, тобто в цьому питанні практично всі експерти дотримуються спільної точки зору. Цікаво, що тільки один експерт знайшов ознаки «клієнт-патрональних» відносин між Києвом та Вашингтоном (зниження оцінки вдсятеро порівняно з 2011 р.).

Якщо за рік до того – за підсумками 2011 р. – були підстави вважати, що «ситуація з Україною та її взаєминами з провідними зовнішньополітичними акторами поступово зміщується до фактичної маргіналізації», то у 2012 р. відбулося закріплення такого становища (табл. 1.4), що підтверджує відому істину – відсутність руху, тупцювання на місці не надає країні, бодай такій, як Україна, жодних міжнародних переваг. Не надавав їх і проголошений ще 2010 р. позаблоковий статус (табл. 1.5).

В експертному середовищі доволі поширеною є думка про те, що у 2012 р. для президента України був уведений режим «м'якої ізоляції», зокрема з боку керівників ЄС, лідерів провідних європейських країн та США. Із цим не погоджується офіційний Київ, а також «експерти» штабу В. Піховшика або К. Бондаренка. Загалом у 2012 р. Президент України В. Янукович здійснив 17 візитів за кордон, більшість із яких відбулася в азійському напрямку; зокрема, В. Янукович відвідав Індію, Катар, Об'єднані Арабські Емірати, Йорданію. Пройшли також робочі візити голови Української держави на Кіпр, у Туркменістан, Туреччину, Корею та Польщу. В. Янукович чотири рази їздив з робочими візитами до

Таблиця 1.4

**Характеристика якісного стану нинішніх відносин України
з її ключовими зовнішніми партнерами, %**

	Європейський Союз		Російська Федерація		США		Польща	
	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Зближення	26,2	0	23,8	8,5	4,8	0	16,6	2,1
Дистанціювання	23,8	53,2	7,1	12,7	38	57,4	9,5	14,9
Стабільність, збереження статус-кво	4,8	8,5	2,4	6,4	38	6,0	30,9	51
Інтеграція	14,3	4,2	0	0	0	0	2,4	2,1
Стагнація відносин	45,2	55,3	9,5	14,9	23,8	38,3	26,2	21,3
Сателітна залежність України	4,8	2,1	40,5	14,9	9,5	0	2,4	0
Рівноправне партнерство	4,8	0	0	0	4,8	0	35,7	38,3
Нерівноправне, асиметричне партнерство	9,5	10,6	57,1	46,8	9,5	29,8	2,4	0
Конкуренція, суперництво	0	0	9,5	19,1	0	6,4	0	0
Напруженість	23,8	46,8	14,3	42,5	4,8	38,8	2,4	0
Ворожнеча	0	0	0	2,1	0	0	0	0
Взаємозалежність	9,5	0	21,4	0	0	2,1	19	23,4
Клієнт-патрональні відносини	7,1	6,4	21,4	23,4	21,4	2,1	0	2,1

Москви, але без жодних відчутних результатів для будь-якої зі сторін. Із заходів загального міжнародного масштабу Президент України відвідав Всесвітній економічний форум у Давосі, 48-му Мюнхенську конференцію з питань політики безпеки, засідання Північноатлантичної ради НАТО, 67-му сесію Генеральної Асамблеї ООН (два останні заходи відбулися до США). Відповідно, не було жодної поїздки до Брюсселя або до столиць провідних країн ЄС.

Своєрідним підсумком року у відносинах з Росією став п'ятий візит, який був запланований на 18 грудня, але не відбувся. Весь

Таблиця 1.5

**Відповіді експертів на запитання:
«Яким чином проголошення позаблокового статусу
вплинуло на стан безпеки України?», %**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Позитивно	4,8	0
Скоріше позитивно, ніж негативно	4,8	10,6
Скоріше негативно, ніж позитивно	28,6	29,8
Негативно	57,1	40,4
Ніяк не вплинув	4,7	19,2

рік офіційний Київ стояв на позиції, що не бажає обирати між Митним союзом і створенням зони вільної торгівлі з ЄС, але ближче до нового року українська влада наважилась на відверті поступки Росії. Зокрема, на брифінгу в Ашгабаді 5 грудня В. Янукович заявив, що Київ налаштований на пошук інструментів ефективної співпраці з Митним союзом. У своєму зверненні до українського народу й народних депутатів у зв'язку з початком роботи Верховної Ради сьомого скликання Янукович узагалі заявив, що Україна буде поступово приєднуватися до правил Митного союзу, адже там зосереджений величезний ринок для українських товарів. У середині грудня 2012 р. неофіційно було поширено інформацію, що 18 грудня в рамках візиту Президента України до Москви може відбутися розворот вектора інтеграції країни, зближення з Митним союзом, оскільки цього вимагають дефіцит бюджету, є можливість удвічі дешевше отримати російський газ, а європейські перспективи залишаються невизначеними. Навряд чи можна дізнатися про справжні причини відмови від цього візиту в останній момент.

Відносини з Європейським Союзом

Традиційно абсолютна більшість опитаних експертів підтримує актуальність вступу України до Європейського Союзу (табл. 1.6).

Тим прикрішим є те, що жоден експерт не вважає, що у 2012 р. тривало зближення України з ЄС (у 2011 р. кожен четвертий був оптимістом у цьому питанні) (табл. 1.4). Відповідно, половина опитаних заявили про процес дистанціювання у відносинах,

Таблиця 1.6

**Відповіді експертів на запитання:
«Чи відповідає національним інтересам України
вступ до Європейського Союзу?», %**

	Грудень 2011	Грудень 2012
Так	57,1	63,8
Скоріше так, ніж ні	30,9	25,5
Скоріше ні, ніж так	2,4	2,1
Ні	4,8	0
Важко сказати	4,8	8,5

а приблизно стільки ж констатували наявність «напруженості» (подвоєння порівняно з 2011 р.). Серед причин, які експерти визначили як перешкоди на шляху європейської інтеграції України (табл. 1.7), абсолютна першість віддана небажанню правлячої еліти цього на практиці (66%), за ним іде вплив російського чинника – 49% (десятивідсоткове падіння за рік), третє місце обійняв фактор «нездатність лідерів держави визначити та втілювати на практиці стратегічні пріоритети». Цікаво, що приблизно третина експертів указали на корупцію та організовану злочинність, стільки ж – на спадщину радянської системи мислення та суспільної організації (останнє підтвердив відносний успіх лівих на виборах до Верховної Ради). Удвічі зросла вага порушень прав людини як антиєвропейського чинника, але на них вказує тільки кожен четвертий експерт. Показово, що тільки 9% опитаних покладають провину за гальмування процесу наближення нашої держави до Європи на байдужість до України керівних структур ЄС.

Що стосується динаміки чинників, які зумовлюють реалізацію неодноразово задекларованого протягом 2012 р. курсу Києва на європейську інтеграцію, то не дивно, що вона є негативною, оскільки відображає той самий факт – *небажання правлячої еліти інтегруватися*. Особливо впав показник дій, спрямованих на забезпечення міжнародної підтримки такого курсу (низьким його визначили 55% експертів, нульовим – ще 11%, у 2011 р. – відповідно 19% та 10%).

Після відверто невдалого саміту Україна – ЄС у грудні 2011 р. українській владі, втім, удалося нарешті остаточно узгодити й парафувати текст Угоди про асоціацію, спочатку політичну

Таблиця 1.7

**Відповіді експертів на запитання:
«Що в Україні сьогодні головним чином
перешкоджає її інтеграції до Європи», %
(сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли
обирати до трьох варіантів відповіді)**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Спадщина радянської системи мислення та суспільної організації	35,7	34,0
Нездатність лідерів держави визначити та втілювати на практиці стратегічні пріоритети	45,2	44,7
Корупція та організована злочинність	50,0	36,2
Вплив лівих політичних сил	0	0
Професійна нездатність дипломатичної служби	4,8	0
Вплив «російського чинника»	59,5	48,9
Повільні економічні реформи	11,9	12,7
Слабкість інститутів громадянського суспільства	4,8	10,6
Порушення прав людини	14,3	25,5
Небажання на практиці правлячої еліти інтегруватися	38,0	65,9
Байдужість до України керівних структур ЄС, які гальмують цей процес	19,0	8,5
Ніщо не перешкоджає	0	0

складову (30 березня), а потім і Угоду про всеосяжну зону вільної торгівлі (19 липня). Проте перспективи інституціоналізації на європейському напрямі, зокрема можливість ратифікації майбутньої Угоди про асоціацію з ЄС найближчим часом, виглядають досить песимістично. Уперше за багато років у 2012 р. не відбувся традиційний саміт Україна – ЄС. Упродовж року з Брюсселя лунали критичні заяви щодо «євроінтеграції» України, але до кінця року позиція ЄС щодо ув'язнення Юлії Тимошенко та її соратників пом'якшала. Зокрема, представник Європейської комісії з питань зовнішньої політики Кетрін Ештон заявила, що підписання Угоди про асоціацію України та ЄС може відбутися під час саміту «Східного партнерства» у Вільнюсі (листопад 2013 р.) і, більше того, ЄС не виключає, що підписання може відбутися і до проведення саміту. Цю саму позицію підтвердив і єврокомісар з розширення та європейської політики сусідства Штефан Фюле.

Таблиця 1.8

**Відповіді експертів на запитання:
«Оцініть, будь ласка, ефективність забезпечення
реалізації курсу України на європейську інтеграцію
за такими параметрами», %**

	Висока		Посередня		Низька		Нульова		Важко відповісти	
	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Дії органів виконавчої влади	4,8	0	28,6	19,1	42,6	78,7	19	0	0,8	2,1
Законодавче забезпечення	0	0	50	61,7	30,9	31,9	14,3	4,2	4,8	2,1
Кадрове забезпечення	0	2,1	23,8	38,3	57,1	57,4	9,5	0	9,5	2,1
Фінансове забезпечення	0	0	0	12,7	52,4	83	28,6	0	19	4,2
Якість виконання ухвалених рішень	4,8	0	16,6	23,4	69	61,7	4,8	12,7	4,8	2,1
Забезпечення гро- мадської підтримки	4,8	6,4	47,6	23,4	14,3	42,5	23,8	17	9,5	10,6
Забезпечення між- народної підтримки	26,2	2,1	38	27,6	19	55,3	9,5	10,6	7,1	4,2

Таблиця 1.9

**Відповіді експертів на запитання:
«Якими, на Ваш погляд, є шанси України
на ратифікацію Угоди про асоціацію з ЄС у 2012 р.?», %
(у 2010 р. ішлося про підписання)**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Високими	0	0
Середніми	9,5	27,6
Низькими	61,9	63,8
Нульовими	23,8	4,4
Важко сказати	4,8	4,2

Утім, реальність саме такого розвитку подій з боку ЄС відповідним чином обумовлена: розв'язанням проблем вибіркового застосування законодавства, тобто так званого вибіркового правосуддя (без згадки конкретно про Ю. Тимошенко) та імплементація реформ, закладених у порядку денному асоціації. Проте сформульовані умови не завадили В. Януковичу під час зустрічі з керівниками дипломатичних представництв іноземних держав та міжнародних організацій 14 грудня 2012 р. заявити, що до підписання Угоди про асоціацію залишився один крок.

Важливо ще раз наголосити: Угода про асоціацію між Європейським Союзом та Україною буде найзмістовнішою угодою, яку коли-небудь підписували як Україна, так і Євросоюз. Її підготовка тривала понад п'ять років. Безумовно, це більше, ніж традиційна асоціація, фактично це – дорожня карта поступового процесу інтеграції України до ЄС. Цей документ міцно цементує проєвропейський вектор розвитку держави, прив'язує зовнішню політику України до зовнішньої політики ЄС, створює додатковий «захист від дурня», який з метою самозбереження може втягнути Україну в путінські проєкти на кшталт Євразійського союзу. Узгоджений текст Угоди про асоціацію – наслідок роботи української дипломатії та сучасних процесів навколо України в Європі загалом.

Рада ЄС із питань зовнішньої політики у грудні 2012 р. констатувала взаємодію ЄС із Україною в контексті «Східного партнерства» в напрямі політичної асоціації та економічної інтеграції, які базуються на спільних цінностях, визнала європейське прагнення України і привітала її європейський вибір. Рада висловила сподівання на тісну співпрацю та продовження політичного діалогу з Україною на всіх рівнях, ураховуючи й головування України в ОБСЄ. Крім того, Рада заохотила зусилля, зроблені моніторинговою місією Європейського парламенту на чолі з Патріком Коксом та Олександром Квасневським. Українська ж влада заявляла, що країна невпинно рухається в Європу; за словами прем'єр-міністра М. Азарова, темп просування України на шляху євроінтеграції не сповільнився, а навпаки, прискорився.

Європейська інтеграція формально залишалася ключовим пріоритетом, який на практиці не акумулював комплексу внутрішньо- та зовнішньополітичних дій Києва. Україна ще ніколи не була настільки близькою й водночас настільки далекою від принципів зрушень на шляху європейської інтеграції. Вона вприпул наблизилася до підписання Угоди про асоціацію з ЄС,

оскільки нарешті був завершений тривалий і складний переговорний процес з її підготовки. В українському суспільстві зростає запит на зміни та європейський вибір. Однак підписання Угоди про асоціацію є предметом серйозних дискусій через те, що діалог між офіційним Києвом та Брюсселем на найвищому рівні перебуває під впливом глибокої кризи довіри. Україна опинилася у складній внутрішній та зовнішньополітичній ситуації, але навряд чи щось може негативніше позначитися на політичній стабільності, економічному процвітанні та європейському майбутньому країни, аніж відтермінування підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Ризики непідписання Угоди набагато серйозніші, ніж ризики, пов'язані з її підписанням та подальшою імплементацією. Супротивники Угоди як в Україні, так і за її межами хотіли би торпедувати Угоду руками самого Євросоюзу, щоб отримати можливість маніпулятивно звинуватити його в небажанні зробити крок назустріч Україні. Угода про асоціацію набагато потрібніша суспільству України, ніж її владним колам. Утім, на думку експертів, українським можновладцям не надто загрожує перспектива стати об'єктом персональних обмежень на кшталт уведених США проти російських урядовців (табл.1.10).

Таблиця 1.10

**Відповіді експертів на запитання:
«Якими є шанси на введення санкцій проти українських
посадовців (на кшталт “списку Магнітського»)», %**

Високими	10,6
Середніми	57,4
Низькими	21,3
Нульовими	0
Важко сказати	10,7

Відносини з НАТО

Визначаючи статус, який найбільше відповідає національним інтересам України, експерти віддають перевагу вступу до НАТО – 74,4% (у грудні 2011 – понад 90%). З них 68% вважають, що Україні варто вступати до Альянсу незалежно від інших країн, і 6,4% виступають прихильниками вступу разом з деякими країнами СНД (у грудні 2011 р. ці показники становили відповідно 76,2% та 4,8%).

Дещо більше половини експертів наприкінці 2012 р. усе ще називали підготовку до членства в НАТО серед пріоритетів співробітництва з Альянсом. Але кількість тих, хто вважає бажаним підготовку до вступу найближчим часом, знизилася за рік удвічі. Тільки кожний десятий експерт дотримується такої точки зору, тобто зросло розуміння того, що Україна віддаляється не лише від ЄС, а й від НАТО. Жоден експерт не заперечує потреби будь-якого співробітництва з НАТО взагалі, усі хочуть збереження його перспективи, тому не дивно, що пріоритетом виступає «підготовка кадрів», тобто праця на майбутнє, – так думає кожен другий експерт. У цьому самому річичі слід розглядати спільні навчання (38%) та участь у миротворчих операціях (21%).

Зважаючи на процеси, що тривали у Збройних силах у 2012 р., зокрема стан їх модернізації та реформування, не випадковими є низькі оцінки діяльності держави за різними напрямками забезпечення співробітництва України з НАТО.

Проблеми, котрі стосувалися забезпечення поваги до верховенства права, прав людини, боротьби з корупцією, розвитку громадянського суспільства, у 2012 р. не розв'язувалися належним чином. Не докладалося зусиль для того, щоб підвищити рівень обізнаності суспільства про НАТО і співробітництво України з Альянсом. Підготовка проекту Річної національної програми (РНП) співробітництва України з НАТО у 2012 р. також відбувалася із затримкою. Очевидно, що ця програма якісно не відрізняється від минулорічного документа. Ефективному здійсненню РНП заважає відсутність чіткого інституційного механізму координації та моніторингу здійснення конструктивного партнерства Україна – НАТО, розмитість суб'єктних рамок відповідальності за реалізацію цілей і завдань програми, брак транспарентності в діяльності відповідних інститутів. Попри те що співробітництво України з Північноатлантичним альянсом відповідає її національним

Таблиця 1.11

**Відповіді експертів на запитання:
«Які напрями співробітництва з НАТО
є пріоритетними для України сьогодні?», %
(сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли
обирати до трьох варіантів відповіді)**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Таких немає, співробітництво з НАТО взагалі не потрібне	0	0
Створення передумов для вступу України до НАТО в перспективі	40,5	42,5
Створення передумов для вступу України до НАТО найближчим часом	26,2	12,7
Спільна розробка концептуальних засад військової політики	19	10,6
Пряма допомога у здійсненні військової реформи	45,2	42,5
Допомога у створенні системи демократичного цивільного контролю за силовими структурами	19	25,5
Надання додаткових гарантій безпеки Україні	42,8	40,4
Узгодження військово-технічної політики, підтримка ВПК	16,6	4,2
Торгівля зброєю, спецтехнікою, послугами військово-технічного призначення	14,3	10,6
Підготовка кадрів	30,9	48,9
Спільні навчання	21,4	38,3
Участь у миротворчих операціях	23,8	21,3

інтересам, а реалізація річних національних програм співробітництва Україна – НАТО дає певний позитивний ефект для країни, реформаторський потенціал цих програм майже не використовується Україною. Вони залишаються переважно у формальних рамках двосторонньої взаємодії – без суспільного резонансу.

Річна програма співробітництва України з НАТО на 2012 р., затверджена указом Президента у квітні, як і попередні РНП, була спрямована на «виконання рішень, прийнятих під час засідань Комісії Україна – НАТО 4 квітня 2008 р. у м. Бухаресті та 3 грудня 2008 р. у м. Брюсселі». Але в тих рішеннях йшлося про можливість приєднання України до Альянсу. Аналіз змісту РНП-2012 дає підстави вважати, що на словах стратегічне партнерство України з НАТО не лише збережене і продовжене, а й розширене.

Таблиця 1.12

**Відповіді експертів на запитання:
«Оцініть, будь ласка, ефективність забезпечення
реалізації курсу України на співробітництво з НАТО
за такими параметрами», %**

	Висока		Посередня		Низька		Нульова		Важко відповісти	
	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Дії органів виконавчої влади	4,8	2,1	9,5	17,0	66,7	63,8	14,3	14,9	4,8	2,1
Законодавче забезпечення	4,8	6,4	35,7	29,8	23,8	40,4	28,6	21,3	7,1	2,1
Кадрове забезпечення	0	4,2	26,2	31,9	50,0	31,9	14,3	25,5	9,5	6,4
Фінансове забезпечення	0	2,1	4,8	10,6	28,6	61,7	40,5	19,1	26,2	6,4
Якість виконання ухвалених рішень	4,8	4,2	14,3	12,7	47,6	29,8	28,6	25,5	4,8	6,4
Забезпечення гро- мадської підтримки	0	0	9,5	14,9	33,3	40,4	52,4	40,4	4,8	2,1
Забезпечення між- народної підтримки	9,5	2,1	38,	31,9	23,8	36,2	19,0	25,5	9,5	4,2

Тобто Київ намагався довести, що продовжує виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань і є прогнозованою країною та надійним партнером. Текст відповідного указу містить доручення Кабінету Міністрів України розробити й затвердити протягом місяця План заходів щодо втілення РНП у життя. Утім, місячний термін не був витриманий, більше того, такий план так і не з'явився на світ.

Водночас варто зазначити, що наші західні партнери продовжували давати позитивні оцінки стану співробітництва Україна – НАТО. Так, на думку заступника Генерального секретаря НАТО з питань оборонної політики та планування Х. Діріоза, за останні роки Україна досягла поступу в реформуванні свого сектора безпеки та оборони, у тому числі в підвищенні рівня демократичного контролю над збройними силами та сектором безпеки, розвитком спроможностей щодо внеску в міжнародні миротворчі операції. Прогрес був відчутнішим у секторах, які не потребують великих капіталовкладень, зокрема йдеться про реструктуризацію

Міністерства оборони та Генерального штабу згідно зі стандартами НАТО, а також про створення професійного сержантського корпусу й заходи щодо створення правових засад подальшого реформування війська. НАТО готова підтримати досягнення Україною цілей реформ, узгоджених Україною й НАТО та зазначених у Річній національній програмі співробітництва. Утім, усупереч натовським оцінкам, на думку більшості вітчизняних експертів (табл. 1.13), перспективи встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю Збройних сил України є малообнадійливими.

Водночас 2012 р. додав стриманого оптимізму в оцінках можливостей подолання стагнації військово-промислового комплексу. Певна кількість експертів (понад 40%) вважає такі перспективи посередніми, хоча більшість опитаних (понад 53%) вважає, що це майже неможливо (табл. 1.13). На наш погляд, надії на

Таблиця 1.13

**Відповіді експертів на запитання:
«Оцініть, будь ласка, перспективи встановлення
ефективної системи цивільного контролю за діяльністю
Збройних сил України?», %**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Добрі	4,8	0
Посередні	28,6	36,2
Низькі	42,6	38,3
Нульові	19,1	23,4
Важко сказати	4,9	2,1

Таблиця 1.14

**Відповіді експертів на запитання:
«Оцініть, будь ласка, які існують передумови подолання
сучасної стагнації ВПК України?», %**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Добрі	0	0
Посередні	19,0	40,4
Низькі	64,4	42,6
Нульові	16,6	10,6
Важко сказати	0	6,4

«відродження» українського ВПК завдяки відновленню кооперації з «братерським» російським ВПК є марними. Навпаки, тут спостерігається агресивне прагнення витіснити Україну зі світових ринків озброєнь.

Міжпарламентська рада Україна – НАТО в березні 2012 р. закликала уряд України зберегти й удосконалити річні національні програми як ключовий інструмент конструктивного партнерства Україна – НАТО, а заявлені наміри втілити в конкретні досягнення, визначити цілі й засоби для їх реалізації таким чином, щоб досягти конкретних результатів, котрі легко можна було б оцінити в контексті реальних якісних змін у житті держави і громадян України, забезпечити реальну відповідальність державних органів за виконання РНП. Міжпарламентська рада Україна – НАТО закликала також уряди й парламенти держав – членів Північноатлантичного альянсу зберегти чинні інфраструктуру та інструментарій співробітництва з Україною, сприяти тому, щоб за своєю сутністю РНП були максимально скеровані на утвердження в Україні основних загальнодемократичних цінностей, які лежать в основі Альянсу, і наповнювати саме таким цивілізаційним змістом відповідну спільну діяльність, забезпечувати регулярну експертну участь Альянсу в процесі виконання РНП, надавати більш публічного характеру висновкам та оцінкам відповідних моніторингових місій НАТО, посилити зусилля громадської дипломатії НАТО в Україні як у рамках річних національних програм, так й інших інструментів Україна – НАТО.

НАТО послідовно підтверджує «конструктивне партнерство» з Україною, оскільки Альянс отримує таку собі «волонтерську» допомогу без жодних зустрічних зобов'язань, що важливо для організації за умов скорочення присутності НАТО в Афганістані та зменшення витрат в окремих сферах спільної оборонної діяльності. Виконання Річної національної програми на 2012 р. мало сприяти продовженню внутрішньодержавних реформ у безпековій, оборонній, економічній, правовій та інших сферах, ураховуючи досвід виконання відповідних програм упродовж 2009–2011 рр. Цю позицію чітко висловила Громадська ліга «Україна – НАТО» (до неї входять понад 70 українських неурядових організацій), яка вказала на необхідність збереження європейського та євроатлантичного курсу України. Варто звернути увагу на те, що Альянс, на відміну від ЄС, тривалий час майже повністю утримувався від публічної критики антидемократичних дій української влади.

20–21 травня 2012 р. у Чикаго відбувся саміт Північноатлантичного альянсу, на якому були присутні делегації понад 50 держав і низки ключових міжнародних організацій. В. Янукович, який брав участь у засіданні держав – контрибуторів Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані, пообіцяв і далі допомагати місії Північноатлантичного альянсу в Афганістані. Він заявив, що в контексті завершення військової операції в Афганістані Україна готова продовжувати співпрацю з НАТО, допомагаючи своєю стратегічною транспортною авіацією. Він нагадав, що вже ухвалено рішення про поповнення українського персоналу інструкторами армійської авіації в серпні 2012 р., а також підтвердив готовність України приєднатися до данської ініціативи «Коаліція відданих контрибуторів». Наша держава приєдналася до проекту підготовки фахівців з Афганістану та країн Центральної Азії, які спеціалізуються на боротьбі з нелегальним обігом наркотиків.

У заключній Декларації Чиказького саміту вкотре було зазначено, що, згідно зі статтею 10 Вашингтонського договору, двері НАТО залишатимуться відкритими для демократичних європейських держав, які поділяють цінності Альянсу, готові і здатні взяти на себе обов'язки та зобов'язання, що випливають із членства в Альянсі, здатні просувати принципи Договору й чия участь в Альянсі може сприяти безпеці в північноатлантичній зоні. Окрема, 35-та, стаття Резолюції була присвячена Україні. У ній підкреслювалося, що незалежна, суверенна і стабільна Україна, віддана демократичним цінностям і принципу верховенства права, має важливе значення для безпеки євроатлантичної зони.

Відзначаючи п'ятнадцяту річницю Хартії про Особливе партнерство між Україною й НАТО, учасники саміту схвалили готовність України поглиблювати політичний діалог та оперативну сумісність із силами НАТО, а також її участь в операціях під проводом НАТО й нові пропозиції щодо цього. Країни НАТО вітали відмову України в березні 2012 р. від високозбагаченого урану, що свідчить про відданість її зобов'язанням у галузі нерозповсюдження зброї масового знищення. Альянс пригадав власні рішення щодо політики «відкритих дверей» стосовно України, як це проголошувалося під час Бухарестського та Лісабонського самітів, і висловив готовність продовжувати розвивати співпрацю з Україною й надавати допомогу в утіленні реформ у рамках діяльності Комісії Україна – НАТО та Річної національної програми.

Водночас було висловлене занепокоєння з приводу вибіркового правосуддя, яке виглядає як переслідування за політичним принципом і спрямоване проти провідних опозиційних лідерів, а також стосовно умов їх перебування під вартою. НАТО закликала Україну усунути ці недоліки в чинному судочинстві й гарантувати цілковите дотримання принципу верховенства права та міжнародних угод, учасником яких є Україна. Тобто Альянс уперше звернув увагу на принципові проблеми в Україні. Водночас важко не погодитися із Джеймсом Шерром, який вважає, що Україна, проголосивши «позаблоковий» статус, ініціювавши кризу у відносинах з ЄС і США, стає все менш значущою для НАТО і його членів.

Динаміка зовнішніх впливів на політичні процеси в Україні

На *рисунку 1.1* подано експертні оцінки, отримані у грудні 2011 р. та у грудні 2012 р., стосовно впливів зарубіжних партнерів на прийняття рішень в Україні. Російська Федерація зберігає свій аномальний рівень впливу, який характеризується ще й напруженістю, котра, як уже зазначалося, зростала протягом 2012 р. Надто символічною подією в цій царині було скасування грудневого візиту Президента України до Москви.

Отже, логічним тут є питання про розвиток процесу так званої «сателітизації» України (*табл. 1.15*). Кожен п'ятий експерт вважає, що, скоріше за все, повернення до цього стану немає (подвійне зростання протягом року). Разом з тим, сумарно «м'яких» і «твердих» оптимістів щодо української незалежності протягом року поменшало на третину. Ці дані кореспондуються зі зростанням прихильників точки зору, згідно з якою досить вірогідним виглядає приєднання України до якогось варіанта путінського інтеграційного проекту на теренах колишнього СРСР (майже половина опитаних), за надзвичайно високої частки тих, хто не визначився, – понад 20% (*табл. 1.16*). У цьому контексті показово виглядають події жовтня 2012 р., коли в Києві російські спецслужби захопили й насильно вивезли до Москви російського опозиціонера Л. Развозжаєва в умовах відсутності будь-якої реакції українських спецслужб.

Згідно з оцінкою експертів, інші, крім Росії, країни, а також організації та інституції традиційно мають значно менший рівень впливу. Погляди експертів на те, які зовнішньополітичні партнери України є пріоритетними для неї, залишаються незмінними

Таблиця 1.15

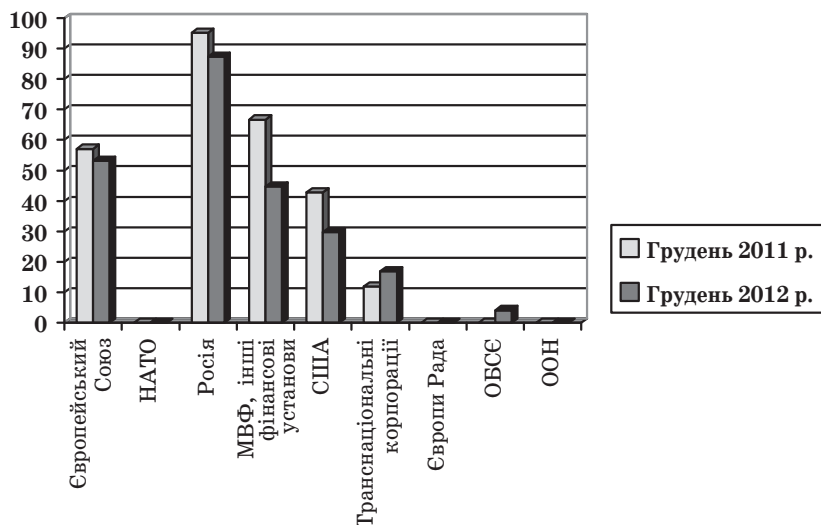
**Відповіді експертів на запитання:
«Чи набув процес перетворення України на сателіта Росії
незворотного характеру?», %**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Так	2,4	0
Скоріше так, ніж ні	9,5	19,1
Скоріше ні, ніж так	59,5	31,9
Ні	28,6	21,3
Важко сказати	0	6,4

Таблиця 1.16

**Відповіді експертів на запитання:
«Якими, на Ваш погляд, є перспективи участі України
в путінському проєкті Євразійського союзу?», %**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Високими	9,5	0
Середніми	14,3	46,8
Низькими	57,1	29,8
Нульовими	4,8	2,1
Важко сказати	14,3	21,3

**Рис. 1.1. Вплив зарубіжних партнерів
на прийняття рішень в Україні**

(табл. 1.17). У 2012 р. виокремилася трійка лідерів, котрі, як і рік тому, зберігають свої позиції – ЄС, США та Російська Федерація, на відміну від четвірки, яку експерти визначали у 2011 р. Значно знизилися також показники НАТО в такій ролі (38% у 2012 р., 55% – у 2011 р.).

Таблиця 1.17

**Відповіді експертів на запитання:
«Назвіть трьох-чотирьох учасників міжнародних відносин
(країни, союзи держав, міжнародні організації тощо),
успішний розвиток відносин з якими є пріоритетним
для України сьогодні»*, %**

1. ЄС – 89,3 (88,1)	8. МВФ – 10,6 (9,5%)
2. США – 65,9 (66,7)	9. Туреччина – 6,4 (2,4)
3. Російська Федерація – 59,5 (59,5)	10. Азербайджан, ОБСЄ, ОДЕР- ГУАМ, ЄБРР, СНД, країни АТР, Велика Британія – 4,2 (4,8)
4. НАТО – 38,3 (54,8)	11. РЄ (4,8)
5. Польща – 21,3 (14,3),	12. Світовий банк (4,8)
6. Німеччина – 12,7 (14,3)	13. Європейська енергетична спів- дружність, Австралія, СОТ – 2,1%
7. Китай – 10,6 (11,9)	14. Важко сказати – 10,6

* У дужках наведені дані станом на грудень 2011 р.

Наведені нижче дані (табл. 1.18) показують прірву між бажаними (потрібними) Україні партнерами та реальним станом розвитку відносин з ними. Зокрема, найважливіша для України Польща втрачає лідерські позиції, РФ зовсім зникає з переліку добрих партнерів.

При цьому, попри кризу європейської перспективи, не зменшується, сягаючи відмітки понад 95%, кількість опонентів участі України в так званому Єдиному економічному просторі або Митному союзі (табл. 1.19).

Погіршилися показники результативності участі України в СОТ, що пов'язано з не надто реалістичним бажанням Києва переглянути до 300 позицій в угодах про економічні відносини з країнами – членами СОТ і у зв'язку з приєднанням Росії до цієї організації. Утім, попри приєднання РФ, Україна жодним чином не використала її членство в цій організації для поліпшення власних позицій у російсько-українських суперечках з торговельно-економічних питань (табл. 1.20).

Таблиця 1.18

**Відповіді експертів на запитання:
«Назвіть три-чотири учасника міжнародних відносин
(країни, союзи держав, міжнародні організації тощо),
з якими відносини України розвивалися останнім часом
найбільш успішно»*, %**

1. Польща – 36,2 (50),	7. СНД (14,3), Ізраїль – 4,2 (16,6), Азербайджан (7,1), НАТО (11, 9), ГУАМ, ООН, країни АТР, БСС, ЛАКБ – 4,2.
2. Китай – 36,2 (21,4).	
3. Туреччина – 29,8 (4,8)	8. Бразилія (9,5), Росія (28,6),
4. Кіпр – 12,7	9. РЄ, ОБСЄ, Литва, Латинської Америци – 2,1.
5. ЄС – 8,5 (45,2)	10. Важко сказати – 10,6.
6. В'єтнам – 6,4	11. Таких немає – 6,4

* У дужках наведені дані станом на грудень 2011 р.

Таблиця 1.19

**Відповіді експертів на запитання:
«Чи відповідає національним інтересам України
вступ до Єдиного економічного простору разом
з РФ, Казахстаном та Білоруссю?», %**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Так	9,5	0
Скоріше так, ніж ні	2,4	2,1
Скоріше ні, ніж так	19,1	8,5
Ні	69,0	87,2
Важко відповісти	0	2,2

Таблиця 1.20

**Відповіді експертів на запитання:
«Чи використала Україна можливості,
надані членством у Світовій організації торгівлі?», %**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Так	4,8	0
Скоріше так, ніж ні	9,5	23,4
Скоріше ні, ніж так	57,1	70,2
Ні	19,0	4,2
Важко сказати	9,6	2,2

Таке становище викликає особливу занепокоєність в умовах надзвичайної чутливості України до кризових процесів у світовій економіці (табл. 1.21).

Таблиця 1.21

**Відповіді експертів на запитання:
«Яким чином на міжнародне становище України впливає
загострення глобальної економічної кризи?», %**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Позитивно	0	0
Скоріше позитивно, ніж негативно	0	4,2
Скоріше негативно, ніж позитивно	26,2	55,3
Негативно	69,0	34,1
Ніяк не впливає	4,8	6,4

Загрози

У грудні 2012 р. оцінки експертами актуальних для України загроз майже не змінилися порівняно з попереднім роком, хоча дещо трансформувався порядок їхніх рейтингів (табл. 1.22). Серед наявних на цей момент загроз експерти називають насамперед: узурпацію влади певними політичними силами, погіршення іміджу України, зростання рівня бідності населення й конфліктогенність майнового розшарування в суспільстві, економічний занепад, руйнування системи суспільних цінностей та надзвичайно низький рівень ефективності силових структур, їхню нездатність протидіяти наявним і потенційним загрозам.

Більш як утричі зросла кількість тих, хто вважає реальною загрозу поширення на територію України міжнародного тероризму. Загалом є всі підстави констатувати, що наприкінці 2012 р. Україна виглядала як надзвичайно вразлива країна, що мало б турбувати її провідників та стимулювати пошук стратегічних рішень і негайних засобів її забезпечення. Об'єктивне ж спостереження свідчить, що цього не відбувалося.

Цікавим виглядає експертне бачення стану відмінностей між регіонами у ставленні до зовнішньополітичного курсу України. Традиційна тенденція збільшення регіональних розбіжностей знову посіла значне місце (на відміну від 2011 р.), і лише 10% експертів упевнені, що вони нівелюються (табл. 1.23).

Таблиця 1.22

**Відповіді експертів на запитання:
«Чи існують для України наведені загрози?», %**

Загрози	Існують		Не існують і є всі передумови запобігти їм виникненню		Не існують, але може виникнути		Важко відповісти	
	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Порушення територіальної цілісності держави під впливом внутрішніх чинників	37,5	40,4	4,8	8,5	59,5	48,9	0	2,1
Анексія частини її території іншою державою	90,0	38,3	19,0	8,5	45,2	48,9	4,8	4,2
Втрата або обмеження державного суверенітету	69,0	63,8	9,5	17,0	21,4	14,9	0	4,2
Втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів	38,0	14,9	9,5	25,5	52,4	46,8	0	12,7
Втягування України у збройні конфлікти на території сусідніх країн	21,4	6,4	38,0	42,5	40,5	46,8	2,4	4,2
Поширення міжнародних конфліктів на територію України	16,6	21,3	23,8	29,8	54,8	46,8	4,8	2,1
Погіршення міжнародного іміджу України	95,2	100,0	2,4	0	2,4	0	0	0
Узурпація влади певними політичними силами	95,2	95,7	2,4	0	2,4	4,2	0	0
Економічний занепад	90,5	87,2	2,4	0	2,4	12,7	4,8	0
Позбавлення (або значне ускладнення) доступу України до ресурсів (насамперед енергоресурсів)	71,4	70,2	9,5	2,1	19,0	23,4	0	4,2
Позбавлення (значне ускладнення) доступу України до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції	69,0	68,0	9,5	2,1	21,4	23,4	11,9	6,4
Критична залежність стратегічних підприємств, галузей економіки від іноземного капіталу	66,7	51,0	2,4	6,4	16,6	29,8	11,9	12,7

Продовження таблиці 1.22

Загрози	Існує		Не існує і є всі передумови запобігти її виникненню		Не існує, але може виникнути		Важко відповісти	
	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили	59,5	25,5	19,0	12,7	21,4	57,4	0	4,2
Перетворення України на буферну зону	76,2	63,8	9,5	8,5	9,5	27,6	4,8	0
Поширення на територію України міжнародного тероризму	4,8	21,3	14,3	19,1	80,9	55,3	0	4,2
Зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійного захисту від існуючих та потенційних загроз	80,9	74,5	4,8	8,5	4,8	17	9,5	0
Високий рівень бідності населення, конфліктогенний рівень майнового розшарування населення України	95,2	74,5	2,4	4,2	2,4	12,7	0	8,5
Руйнування системи суспільних цінностей	83,3	83,0	2,4	0	4,8	17,0	9,5	0

Таблиця 1.23

**Відповіді експертів на запитання:
«Як відомо, існують відмінності між регіонами
у ставленні до зовнішньополітичного курсу України.
Як Ви вважаєте, сьогодні вони...», %**

	Грудень 2011 р.	Грудень 2012 р.
Поглиблюються	9,5	31,9
Нівелюються	33,3	12,7
Залишаються без змін	54,8	48,9
Важко сказати	2,4	6,5

Те, що Україна виглядає надзвичайно вразливою державою, не пройшло й повз увагу тих експертів, які за посадами мають перейматися її безпекою. На початку літа 2012 р. Президентом України було затверджено нові редакції Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України. Показово, що ці документи змістовно суттєво відрізнялися від оптимістичних виступів та заяв В. Януковича та інших високопосадовців. Зокрема, у Стратегії національної безпеки прямо констатується, що різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, «заморожених» конфліктів поблизу її кордонів, а також критична зовнішня залежність національної економіки зумовлюють уразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені й виштовхують на периферію світової політики, у «сіру зону безпеки».

Серед внутрішніх викликів національній безпеці йдеться про консервацію неефективної пострадянської суспільної системи, передусім державної влади, викривлення демократичних процедур, що стримувало процеси кадрового оновлення державних органів, зумовлювало слабкість, а подекуди й неспроможність держави виконувати її функції, передусім у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, а також зростаючу недовіру до держави з боку суспільства. Подальше використання витратної економічної моделі, відсутність стимулів до інноваційних процесів і динамічного розвитку нових технологічних укладів призводять до неконкурентоспроможності української економіки, унеможливають кардинальне підвищення рівня та якості життя населення, провокують посилення соціальної напруженості, поширення протестних настроїв.

У новій редакції Стратегії національної безпеки відверто вказується на погіршення регіонального безпекового середовища навколо України, яке полягає в активізації процесів формування сфер впливу або зон геополітичної відповідальності, що супроводжується зростанням конфліктності, поширенням практики провокування конфліктних ситуацій, зокрема збройних, посиленням різновекторних зовнішніх впливів у регіоні, загрозами превентивного застосування збройних сил окремими державами за межами своїх кордонів, подальшою ескалацією конфліктів у Чорноморсько-Каспійському регіоні та внутрішньої нестабільності в багатьох державах регіону, а також посиленням мілітаризації регіону й незавершеністю процесу договірно-правового

оформлення державних кордонів, що уможливорює повернення питання про територіальні претензії до регіонального порядку денного.

На тлі зростання викликів і посилення загроз національній безпеці зростає невідповідність сектора безпеки та оборони України завданням захисту національних інтересів. Ідеться про нездатність правоохоронної системи України забезпечити дієвий захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, недостатню ефективність діяльності державних органів, які здійснюють розвідувальну й контррозвідувальну діяльність, триваюче погіршення стану Збройних сил України та оборонної промисловості.

У новій редакції Стратегії національної безпеки міститься цікавий натяк на те, що *Україна, користуючись невід'ємним правом кожної держави на індивідуальну та колективну оборону в разі збройної агресії, не виключає можливості отримання військової допомоги від інших держав і міжнародних організацій* [курсив – автори]. Запитання в тому, яка ж держава чи блок в умовах позаблокового статусу України готові прийти їй на допомогу в разі потреби? Навряд чи хтось може сьогодні відповісти на нього.

Основні цілі зовнішньої політики України

Під час визначення пріоритетів зовнішньої політики України експертам було запропоновано низку варіантів (закриті запитання), а також можливість сформулювати власний варіант. Оцінка зазначених цілей проводилася за трибальною шкалою, де 1 бал означав «найбільшу» значущість цілі для зовнішньої політики України, а 3 бали – «другорядність». Відповідно, найменший показник за результатами опитування вказує на максимальну пріоритетність.

У 2012 р. такі цілі, як «приєднання до Спільної енергетичної політики ЄС», «створення зони вільної торгівлі з ЄС», «укладення поглибленої угоди з ЄС із перспективою членства» та «сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу», залишалися провідними.

Жорстка політика Росії у 2012 р. не примусила Київ до відповідних кроків, хоча остаточно виявила безпідставність сподівань на налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин України та Росії. У свою чергу, це не могло не вплинути на проєвропейські настрої експертів.

Таблиця 1.24

**Відповіді експертів на запитання:
«Якими, на Ваш погляд, мають бути сьогодні
основні цілі зовнішньої політики України?
Позначте важливість кожної із зазначених цілей», %**

	Грудень 2012 р.	Грудень 2011 р.
Збереження та розвиток транзитного потенціалу	1,53	1,76
Укладення поглибленої угоди з ЄС із перспективою членства	1,36	1,20
Розвиток взаємовигідних стосунків з Росією	2,02	1,86
Сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу	1,37	1,45
Створення зони вільної торгівлі з ЄС	1,30	1,22
Приєднання до Спільної енергетичної політики ЄС	1,17	1,22
Участь у здійсненні Спільної зовнішньої та безпекової/оборонної політики ЄС	1,45	1,56
Розвиток співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи	1,76	1,64
Пріоритетний розвиток відносин зі США	1,60	1,47
Розвиток відносин з Китаєм, Індією, іншими азійськими лідерами	1,93	1,83
Висунення нових мирних ініціатив, підтримка політики роззброєння та контролю над озброєннями	2,34	2,48
Активне співробітництво з ПАРЄ, іншими європейськими структурами	1,89	1,86
Поглиблення інтеграції в рамках Єдиного економічного простору	63,8% – це не відповідає національним інтересам	78,6% – це не відповідає національним інтересам
Просування України до найскорішого набуття членства в НАТО	1,60	1,65
Створення стратегічного союзу з Республікою Білорусь	61,7% – це не відповідає національним інтересам	42,5% – це не відповідає національним інтересам
Розвиток співробітництва в рамках ГУАМ	2,34	3,31

Висновки

Таким чином, за оцінками експертів, зовнішня політика України в «гармонійному» поєднанні з політикою внутрішньою протягом 2012 р. вела до міжнародної самоізоляції країни, спостерігалася низка випадків, які є індикаторами втрати суб'єктності (включно з дивною поведінкою під час голосування питання про статус Палестини в Генеральній Асамблеї ООН, листування заступника генерального прокурора України з керівниками гілок влади США поза протоколом міждержавних відносин тощо).

Угода про асоціацію з ЄС надавала Києву шанс пройти «точку неповернення» до статусу сателіта Москви. У 2008 р. Росія прагнула недопущення приєднання України до Плану дій щодо членства в НАТО й домоглася свого. Імовірно, що у випадку з просуванням України шляхом євроінтеграції був використаний подібний механізм. Міжнародний авторитет держави продовжував падати, а ступінь залежності від Російської Федерації набув гіпертрофованого вигляду.

Тривало зниження конкурентоспроможності української економіки. Примусове втягування України в Митний союз набуло реальної загрози. Відбувалося пряме чи опосередковане скуповування російськими або проросійськими олігархами українських підприємств. Гарантії незалежності, суверенітету України та непорушності кордонів держави викликають серйозну занепокоєність в експертному співтоваристві.

§ 3. Україна в міжнародному економічному співробітництві

Протягом 2012 р. економічна ситуація у світі залишалась нестабільною. За оцінками МВФ, темпи приросту загальносвітового виробництва сповільнилися до 3,2% у 2012 р. порівняно з 3,9% у 2011 р. Результатом цього стало падіння виробництва у країнах єврозони й уповільнення розвитку емерджентних країн, передусім країн БРІК (Бразилії, Росії, Індії, Китаю)⁵.

Нестабільна ситуація у світі мала негативні наслідки для економічного розвитку й України. Протягом року тривало погіршення стану платіжного балансу країни на тлі падіння попиту на традиційні українські експортні товари, високих цін на імпортовані енергоносії та високих боргових виплат. Країна так і не отримала нових траншів у рамках програми *stand-by*, натомість використовувала прямі зовнішні запозичення як інструмент покриття дефіциту бюджету. Подальше розширення дефіциту зведеного платіжного балансу й тиск на гривню змусили Національний банк витратити валютні резерви для збалансування дефіциту.

Складний стан платіжного балансу призвів до посилення різноспрямованих тенденцій у зовнішньоекономічній політиці країни. З одного боку, тривала активна робота над поліпшенням доступу на зовнішні ринки. У 2012 р. була ратифікована Угода щодо створення зони вільної торгівлі в рамках СНД. Відбулося парафування Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, невід'ємною частиною якої є Угода про створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі з Європейським Союзом. У 2012 р. Росія, найбільший торговельний партнер України серед країн світу, стала членом СОТ, що дещо розширило інституційні рамки співпраці

⁵ IMF (2013) World Economic Outlook Update. Gradual Upturn in Global Growth During 2013. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/update/01/index.htm>.

України з Російською Федерацією та створило додаткові важелі для захисту інтересів українських виробників на цьому ринку.

Водночас в Україні посилюються протекціоністські настрої серед підприємців. Найяскравішим виявом цього стала заява України про початок консультацій з країнами – членами СОТ про можливість перегляду зобов'язань країни щодо зв'язаного рівня ввізних мит на понад 300 товарних позицій, подана наприкінці року з ініціативи бізнесу.

Платіжний баланс

За попередніми оцінками НБУ, дефіцит зведеного платіжного балансу становив 4,2 млрд дол. США порівняно з 2,5 млрд дол. США у 2011 р., попри поліпшення стану рахунку фінансових операцій та операцій з капіталом⁶.

Джерелом дефіциту зведеного платіжного балансу, як і 2011 р., був рахунок поточних операцій. За інформацією НБУ, у 2012 р. від'ємне сальдо поточного рахунку становило 14,4 млрд дол. США (8,0% від ВВП), зрісши, порівняно з попереднім роком, на 4,2 млрд дол. США (табл. 1.25).

Зростання дефіциту рахунку поточних операцій пов'язане передусім з розширенням від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами (рис. 1.2), яке, у свою чергу, було сформоване за рахунок випереджаючих темпів приросту імпорту товарів.

Отже, надходження коштів за статтею «доходи» дещо сповільнилося, порівняно з 2011 р. Від'ємне сальдо доходів у 2012 р. складало 3,0 млрд дол. США порівняно з 3,8 млрд дол. США рік тому, ймовірно, через зменшення доходів в умовах несприятливої економічної ситуації в країні. Одночасно зі зменшенням виплат зовнішньому світу за доходами на 0,8 млрд дол. США скоротилися поточні трансферти з інших країн світу в Україну. У 2012 р. у країну надійшло лише 2,9 млрд дол. США поточних трансфертів.

У 2012 р. профіцит рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій, за оцінками НБУ, склав 10,2 млрд дол. США, що майже на третину вище, ніж профіцит попереднього року. Збільшення профіциту зумовлене передусім вищим рівнем залучень за середньо- і довгостроковими кредитами та облігаціями у країну.

⁶ НБУ (2013). Оцінка стану платіжного балансу у грудні 2012 року (за попередніми даними). – <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=91917>.

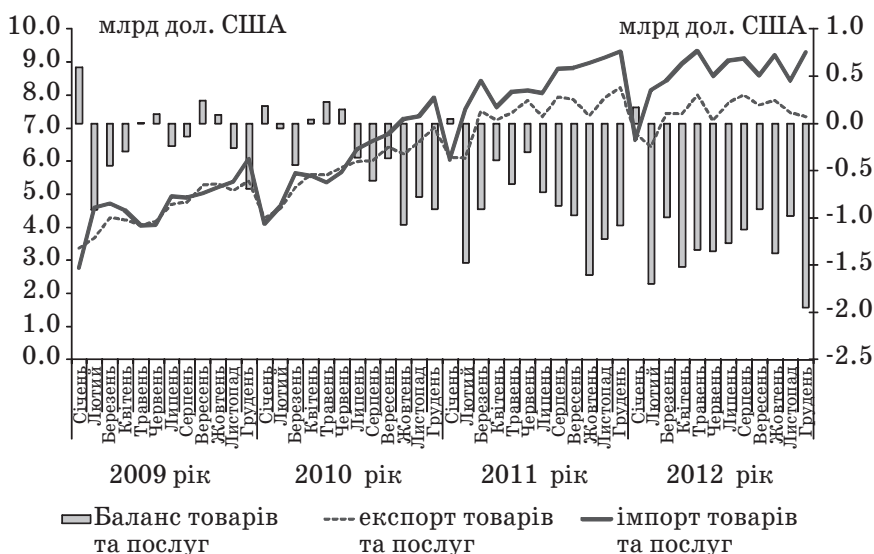
Таблиця 1.25

Платіжний баланс України у 2011–2012 рр.,
млрд дол. США

	2011 р.					2012 р.				
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Рік	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Рік
Рахунок поточних операцій	-1,6	-1,7	-2,6	-4,4	-10,2	-2,0	-3,8	-4,1	-4,4	-14,4
Баланс товарів і послуг	-2,3	-1,3	-2,6	-3,9	-10,2	-2,5	-4,2	-3,3	-4,3	-14,3
Доходи	-0,3	-1,2	-1,0	-1,2	-3,8	-0,2	-0,4	-1,6	-0,8	-3,0
Поточні трансферти (сальдо)	1,0	0,9	1,0	0,8	3,7	0,7	0,8	0,8	0,7	3,0
Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій	2,7	2,4	0,9	1,8	7,8	1,5	3,3	4,5	1,0	10,3
Рахунок операцій з капіталом	0	0	0	0,1	0,1	0	0	0	0	0
Фінансовий рахунок	2,7	2,4	0,9	1,7	7,7	1,4	3,3	4,5	1,0	10,2
Прямі інвестиції (сальдо)	0,9	2,4	2,1	1,6	7,0	1,7	1,1	2,2	2,1	7,0
Портфельні інвестиції (акціонерний капітал)	0,1	0,1	0	0,2	0,4	0	0,1	0,1	0,2	0,4
Кредити та облігації (сальдо)	0	0,6	-0,5	2,4	2,5	0,6	-0,9	4,0	2,3	6,0
Інший капітал	1,7	-0,8	-0,8	-2,5	-2,4	-0,8	3,0	-1,8	-3,6	-3,3
Зведений баланс	1,1	0,7	-1,7	-2,5	-2,5	-0,6	-0,6	0,3	-3,4	-4,3

Джерело: НБУ.

За попередніми оцінками НБУ, у 2012 р. сектор державного управління залучив близько 10,4 млрд дол. США позичкового капіталу за рахунок продажу єврооблігацій та зростання обсягів купівлі нерезидентами внутрішніх державних облігацій, передусім з номіналом у доларах США. Водночас протягом року Україні так і не вдалося отримати нових траншів за кредитною програмою *stand-by* Міжнародного валютного фонду, затвердженою в липні 2010 р. на 29 місяців. Термін дії угоди завершився наприкінці

Рис. 1.2. Зовнішня торгівля товарами і послугами у 2009–2012 рр.

Джерело: НБУ.

грудня 2012 р. Отже, ця програма, як і попередні, також не була виконана. З кредиту обсягом 10 млрд СПЗ було перераховано лише 2,25 млрд СПЗ, усі гроші надійшли у 2010 р. Ключовими умовами надання кредиту були фіскальна консолідація, проведення пенсійної реформи, реформування ринку газу, у тому числі підвищення цін на газ для населення та формулювання стратегії реструктуризації НАК «Нафтогаз». Україна досягла певного прогресу у сфері пенсійної реформи та частково – фіскальної консолідації, але так і не змогла провести результативних реформ у сфері енергетики.

Виплати сектора державного управління у 2012 р. становили 5,9 млрд дол. США за середньо- і довгостроковими позиками, у тому числі за кредитом МВФ, та 2,0 млрд дол. США – за короткостроковими. Таким чином, чисті залучення держави за кредитами та облігаціями становили майже 2,5 млрд дол. США.

Одночасно зі зростанням запозичень держави зросли залучення позичкового капіталу банками (4,7 млрд дол. США надходжень) та іншими секторами (17,7 млрд дол. США). У результаті, попри високі обсяги виплат за попередніми середньо- та довгостроковими позиками, а також чистий відплив короткострокового

позичкового капіталу, відбулося збільшення профіциту за статтею «кредити та облігації» до 6,0 млрд дол. США.

Приплив прямих іноземних інвестицій зріс у 2012 р. на 14,5% до 8,3 млрд дол. США, однак за рахунок зростання обсягів прямих інвестицій за кордон чистий приплив прямих іноземних інвестицій в Україну практично не змінився і становив 7,0 млрд дол. США. Як і торік, інвестиції в реальний сектор економіки становили основну частину надходжень.

У 2012 р. пришвидшився відплив капіталу за категорією «інший капітал», який за результатами року склав 3,3 млрд дол. США, зокрема за рахунок різкого зростання обсягів готівки у другому півріччі. У результаті значно погіршився стан інвалютичних резервів. За даними Національного банку, станом на 1 січня 2013 р. обсяги міжнародних резервів становили 24,5 млрд дол. США, що означає скорочення на 7,3 млрд дол. США, порівняно з рівнем резервів рік тому. Рівень міжнародних резервів станом на початок 2013 р. близький до відповідного показника 2007 р.

Поточний рівень інвалютичних резервів забезпечує фінансування 2,8 місяця майбутнього імпорту, що менше загальноприйнятої межі адекватності міжнародних резервів за критерієм покриття імпорту, яка становить три місяці майбутнього імпорту. Цього обсягу резервів недостатньо також для протистояння шокам фінансового рахунку⁷. За даними НБУ, на початок 2012 р. короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення⁸ становив 56,8 млрд дол. США. Навіть ураховуючи всі виплати протягом року, обсяг короткострокового зовнішнього боргу за залишковим терміном погашення на початок 2013 р. значно перевищував рівень інвалютичних резервів країни на цю дату.

Таким чином, у 2012 р. тенденція до посилення вразливості країни до зовнішніх шоків продовжила зростати на тлі збільшення дефіциту зведеного платіжного балансу та скорочення міжнародних

⁷ Ідеться, зокрема, про виконання критерію Гвідотті-Грінспена, згідно з яким офіційні резерви вважаються достатніми, якщо вони дають змогу повністю покрити короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення. Детальніше див.: Мовчан В., Кірхнер Р., Джуччі Р. Адекватність офіційних резервів в Україні: аналіз та рекомендації. Консультаційна робота ІЕД РР/08/2009. – http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2009/PP_08_2009_ukr.pdf.

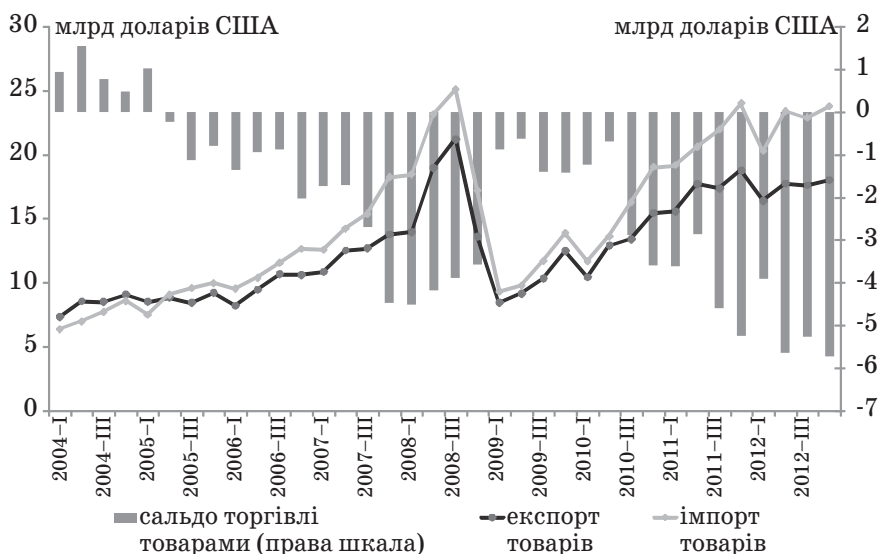
⁸ Короткостроковий зовнішній борг України за залишковим терміном погашення. Методичний коментар НБУ. – <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63732>.

резервів, рівень яких є абсолютно недостатнім для протистояння зовнішнім шокам.

Торгівля товарами

У 2012 р. тривало зростання від'ємного сальдо в торгівлі товарами. За оцінками НБУ, дефіцит товарної торгівлі склав 20,5 млрд дол. США, що є піковим значенням для України і на 4,2 млрд дол. США вище за показник 2011 р. (рис. 1.3). Попередній пік був досягнутий у кризовому 2008 р., коли дефіцит склав 16,1 млрд дол. США.

Розширення від'ємного сальдо пов'язане з дуже низькими темпами приросту експорту товарів на тлі несприятливої світової кон'юнктури та відносно вищими темпами приросту імпорту на фоні реалізації внутрішніх інфраструктурних проектів під час підготовки до Євро-2012. Таким чином, у 2012 р. не було повторено ситуацію кризових кінця 2008 р. – початку 2009 р., коли гальмування експорту на тлі нижчого світового попиту супроводжувалося стрімкішим скороченням імпорту. Загалом за 2012 р. номінальний обсяг експорту товарів виріс на 0,5% у вимірі рік до року,

Рис. 1.3. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України у 2004–2012 рр.

Джерело: НБУ.

порівняно з 33-відсотковим приростом у 2011 р., і становив 69,8 млрд дол. США. Річний обсяг імпорту зріс на 5,3%, що також було значно нижче від 41,4% у 2011 р. й дорівнювало 90,2 млрд дол. США.

Приріст імпорту товарів у 2012 р. зумовлювався передусім реакцією на внутрішні чинники. За розрахунками НБУ⁹, більше половини приросту імпорту пояснюється високими темпами приросту імпорту продукції машинобудування, переважно в першій половині року, коли відбувалася підготовка країни до чемпіонату з футболу Євро-2012. Зростав також імпорт продукції машинобудування, пов'язаний з енергетичним сектором, зокрема з реалізацією енергозберігаючих проектів і поставкою другої самопідйомної плавучої бурової установки. Зростав імпорт споживчих товарів, частково завдяки спрощенню митного оформлення після набуття чинності новим Митним кодексом.

На відміну від попереднього року, у 2012 р. зростання цін на імпортні енергоносії, зокрема підвищення на 36% ціни на природний газ, відповідно до контракту з «Газпромом», було збалансоване скороченням фізичних обсягів поставки. За даними НБУ, обсяг імпорту мінеральних продуктів скоротився на 7,8% через зменшення поставок природного газу та різке падіння обсягу імпорту нафти внаслідок зупинки Лисичанського нафтопереробного заводу.

Основною рушійною силою зростання експорту товарів, на відміну від 2011 р., стала продукція сільського господарства та харчової промисловості, зокрема експорт зерна, насіння олійних культур та продуктів їх переробки. За даними НБУ, експорт категорії «продовольчі товари та сировина для їх виробництва» зріс майже на 40%, порівняно з попереднім роком, коли його розвиток гальмувався нетарифними бар'єрами. Зростав також імпорт машин та обладнання, зокрема продукції літакобудування.

Водночас на тлі загального погіршення світової кон'юнктури, зокрема падіння виробництва у країнах єврозони, відбулося значне падіння експорту традиційних для України товарів. Скоротився експорт чорних металів та виробів з них, продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, продукції нафтопереробки.

⁹ НБУ (2013). Оцінка стану платіжного балансу у грудні 2012 р. (за попередніми даними). – <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=91917>.

Таблиця 1.26

**Зовнішня торгівля України за категоріями товарів
у 2011–2012 рр.**

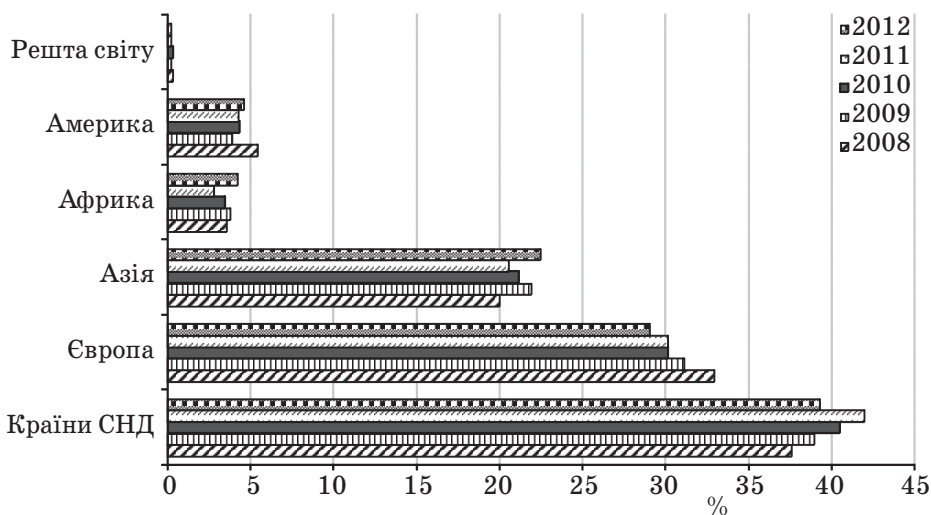
	Експорт				Імпорт			
	темпи приросту/падіння, %		% до загального обсягу		темпи приросту/падіння, %		% до загального обсягу	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Усього	33,0	0,5	100,0	100,0	41,4	5,3	100,0	100,0
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	28,9	39,6	18,4	25,6	10,1	18,5	7,4	8,3
Мінеральні продукти	54,0	-27,8	13,8	10,0	42,0	-7,8	34,3	30,0
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	49,9	-3,1	10,1	9,7	23,2	4,3	15,1	15,0
Деревина та вироби з неї	23,5	0,4	3,1	3,1	11,5	-2,1	2,6	2,4
Промислові вироби	23,8	-4,9	2,3	2,2	4,6	27,3	4,1	4,9
Чорні й кольорові метали та вироби з них	27,6	-14,6	31,9	27,1	38,0	-8,0	6,6	5,8
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	29,5	11,7	17,1	19,0	57,8	12,1	23,4	24,9
Різне	-	-	3,2	3,2	-	-	6,4	8,6

Джерело: НБУ, попередня оцінка.

Географічна структура торгівлі товарами у 2012 р. дещо змінилася порівняно з попереднім роком, хоча ключові партнери залишилися незмінними¹⁰. Як і раніше, головними торговельними партнерами України протягом року були країни СНД та Європи. Разом частка цих двох груп країн становила 68,3% товарообігу України. У 2012 р. збереглася тенденція до поступового скорочення частки торгівлі з Європою, що зумовлено як кризою всередині ЄС, так і відсутністю преференційного доступу на цей ринок. На відміну від 2011 р., у 2012 р. скоротилася також частка торгівлі з країнами СНД, зокрема з Росією.

Натомість зросли частки Азії, Африки та Америки, чому сприяло стрімке зростання – майже удвічі – експорту України до країн Африки, а також підвищення імпорту з країн Азії та Америки.

¹⁰ За даними одинадцяти місяців 2012 р.

Рис. 1.4. Географічна структура торгівлі товарами України у 2008–2012 рр.*

Джерело: Державна служба статистики України.

* Інформація для 2012 р. на основі даних за одинадцять місяців.

У розрізі окремих країн світу найбільшим торговельним партнером України залишається Росія, у торгівлі з якою зберігається від'ємне сальдо, передусім за рахунок імпорту енергоносіїв. Серед країн Європи найбільшими торговельними партнерами України також традиційно залишалися Німеччина, Польща й Італія.

У 2012 р. за рахунок високих темпів приросту імпорту Китай посів друге після Росії місце серед країн – торговельних партнерів України, потіснивши Німеччину на третє місце. Серед країн Африки Україна найактивніше торгує з Єгиптом, частка якого в експорті товарів з України сягнула 4,2% у 2012 р., що вдвічі більше, ніж попереднього року.

Таким чином, у 2012 р. динаміка українського експорту значною мірою визначалася світовими кризовими явищами, зокрема падінням цін і попиту на традиційні товари експорту, як-от: метали та продукцію хімічної промисловості, тоді як активна фаза підготовки до футбольного чемпіонату Євро-2012 стимулювала імпорт. У результаті за підсумками року дефіцит товарної торгівлі досяг нового піку, перевищивши рівень кризового 2008 р.

Таблиця 1.27

Географічна структура торгівлі товарами України у 2012 р.*

	Експорт	Імпорт	Загальний товарообіг	Сальдо	Експорт	Імпорт
	% від загального			млн дол. США	темпи приросту / падіння, %**	
Усього	100,0	100,0	100,0	-13776	1,9	2,9
<i>у тому числі:</i>						
Країни СНД	36,9	41,3	39,3	-8481	-2,0	-6,4
Європа	25,0	32,3	29,0	-9 080	-6,9	2,6
Азія	25,8	19,8	22,5	1094	3,1	27,2
Африка	8,2	1,0	4,3	4423	76,6	-12,4
Америка	3,8	5,3	4,7	-1686	1,2	14,9
У розрізі окремих країн:						
Російська Федерація	25,7	32,9	29,6	-9070	-10,3	-5,2
Китай	2,6	9,3	6,3	-5467	-16,2	23,6
Німеччина	2,4	8,0	5,5	-4618	-6,3	-0,4
Білорусь	3,2	6,1	4,8	-2682	15,1	24,9
Польща	3,8	4,2	4,0	-872	-6,4	12,2
Туреччина	5,4	2,3	3,7	1638	-0,5	32,0
Італія	3,6	2,6	3,0	213	-20,3	15,2
Казахстан	3,7	1,8	2,6	989	42,3	-11,3
США	1,5	3,5	2,6	-1749	-5,6	14,5
Індія	3,2	1,2	2,1	1106	2,7	25,4
Єгипет	4,2	0,2	2,0	2523	129,9	41,6
Угорщина	2,1	1,4	1,7	285	10,5	-11,3
Франція	0,8	2,0	1,4	-1003	-8,9	12,4
Іспанія	2,1	0,9	1,4	635	59,8	8,8
Республіка Корея	0,7	1,9	1,4	-1036	5,1	30,3
Чехія	1,0	1,5	1,3	-486	-15,4	10,8
Нідерланди	1,1	1,3	1,2	-343	-12,9	-5,2
Велика Британія	0,8	1,4	1,1	-540	11,6	2,8
Японія	0,5	1,4	1,0	-780	155,2	23,5
Ліван	2,2	0,0	1,0	1368	15,6	-0,7
Румунія	0,8	1,0	0,9	-286	-42,3	-22,8

Джерело: Державна служба статистики України.

* Інформація для 2012 р. на основі даних за одинадцять місяців.

** Унаслідок методологічних відмінностей оцінки обсягів і темпів приросту експорту й імпорту, зроблені НБУ та Державною службою статистики, відрізняються.

Торговельна політика

Складна економічна ситуація у країні та зростання дефіциту рахунку поточних операцій зумовили формування двох різноспрямованих тенденцій у зовнішньоекономічній політиці країни. З одного боку, значні зусилля були спрямовані на лібералізацію торговельного режиму за рахунок укладання договорів про вільну торгівлю. З другого боку, у країні посилювалися протекціоністські настрої, результатом чого стало звернення до СОТ про проведення консультацій відповідно до статті XXVIII ГАТТ 1994 р. Як і в минулі роки, протягом 2012 р. важливим напрямом зовнішньоторговельної політики України були питання регіональної інтеграції як зі східними, так і з західними торговельними партнерами.

Регіональна інтеграція в межах СНД¹¹

У вересні 2012 р. в Україні набув чинності новий Договір про зону вільної торгівлі між країнами СНД¹², підписаний у жовтні 2011 р. вісьмома з одинадцяти країн – членів СНД. Станом на кінець 2012 р. Договір був ратифікований і почав діяти між шістьма з восьми країн-підписантів, а саме між Україною, Росією, Білоруссю, Вірменією, Казахстаном і Молдовою. Ще дві країни (Киргизія й Таджикистан) досі не ратифікували його. До Договору не приєдналися Азербайджан, Узбекистан і Туркменістан, хоча формально переговори з ними тривають.

Важливість підписання нової угоди про вільну торгівлю в рамках СНД обговорювалася вже давно, оскільки перша угода про зону вільної торгівлі в СНД, підписана на початку 1990-х рр., ніколи не була ратифікована всіма сторонами, які її підписали, а отже, не виконувалася належним чином. Натомість між країнами СНД діяла низка двосторонніх угод про вільну торгівлю, котрі зосереджувалися на торгівлі товарами й передбачали встановлення режиму вільної торгівлі для більшості товарів. Жодна із цих двосторонніх угод не охоплювала сфери послуг або більшості інших пов'язаних з торгівлею питань, зокрема механізмів

¹¹ Мовчан В., Джуччі Р. Зміни в торговельному режимі Росії та їх наслідки для України : Консультативна робота РР/03/2012 / Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. – К., 2012. – http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/.

¹² Закон України № 5193-VI «Про ратифікацію Договору про зону вільної торгівлі» від 30.07.2012 р. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5193-17>.

урегулювання торговельних суперечок між країнами – торговельними партнерами.

Положення Договору 2011 р. розроблені ретельніше, ніж 1994 р., але основні риси існуючих двосторонніх угод про вільну торгівлю збереглися. Крім того, новий Договір зберіг більшість існуючих винятків з режиму вільної торгівлі щодо ввізних та вивізних мит.

Цей новий Договір має кілька особливостей. По-перше, **він не передбачає принципу взаємності виключень**. Так, у двосторонній угоді про вільну торгівлю між Україною та Росією виключення деяких продуктів з режиму вільної торгівлі однією стороною означає, що інша сторона застосовуватиме режим найбільшого сприяння для цього продукту. У новому Договорі це положення відсутнє. Зокрема, до продукції, яка підлягає обкладанню експортним митом в одній з країн – учасниць Договору, інші країни-учасниці не застосовують виключення з режиму вільної торгівлі. Це сприяє лібералізації торгівлі між країнами СНД.

По-друге, **Договір регулює використання експортних мит**. У документі міститься повний перелік вивізних (експортних) мит, а також зобов'язання їх не піднімати. Більше того, будь-яке зниження експортних мит щодо третьої сторони має бути застосоване до всіх країн, які підписали Договір, окрім випадку, коли ця перевага надається в рамках інших регіональних торговельних угод, зокрема в рамках Митного союзу. Крім того, країни, що підписали Договір про зону вільної торгівлі, домовилися налагодити регулярний діалог щодо скорочення й ліквідації експортних мит. Ці положення сприяють підвищенню прозорості в торговельних відносинах і створюють чіткі правові підстави для діалогу про подальшу лібералізацію торгівлі.

По-третє, **Договір передбачає, що торгівля товарами між країнами-учасниками відбуватиметься відповідно до правил і практик СОТ**. Посилання на відповідні угоди СОТ, включені в положення Договору в рамках СНД, стосуються національного режиму, кількісних обмежень, свободи транзиту, антидемпінгових і спеціальних заходів, субсидій і компенсаційних заходів, технічних бар'єрів у торгівлі, санітарних і фітосанітарних заходів, державних закупівель тощо. Це пов'язує Договір про зону вільної торгівлі між країнами СНД із глобальною торговельною системою, сприяючи створенню спільного регуляторного середовища між країнами-учасниками – як членами, так і не членами СОТ.

Зазначимо, що з приєднаннями Росії до СОТ і завершенням переговорів України з Таджикистаном цей фактор стає значно менш важливим, оскільки єдині країни серед країн-підписантів Угоди, які досі не є членами СОТ, – це Білорусь і Казахстан. Водночас ці країни є учасницями Митного союзу між Росією, Білоруссю та Казахстаном, тож на них у рамках багатосторонньої торговельної системи поширюється дія Угоди про функціонування Митного союзу, укладена й ратифікована цими країнами у 2011 р. Згідно із цією Угодою країни – учасниці Митного союзу зобов'язані при укладанні міжнародних договорів у його рамках забезпечувати їх відповідність зобов'язанням кожного учасника Митного союзу перед СОТ. Аналогічним чином, коли керівні органи Митного союзу приймають і виконують рішення цієї організації, зазначені нормативні акти мають відповідати зобов'язанням перед СОТ.

Нарешті, Договір про вільну торгівлю забезпечує механізм для розв'язання торговельних суперечок, у тому числі встановлює терміни для вирішення торговельних спорів. Це також підвищує якість Договору та його потенційну ефективність.

Проте деякі положення Договору про зону вільної торгівлі 2011 р. не повною мірою відповідають інтересам України та інших держав, які його підписали, крім країн, що є членами Митного союзу. Це стосується передусім Додатка 6, який передбачає право країн-членів Митного союзу встановлювати мита на імпортовані товари з іншої країни – учасниці Договору, якщо вона візьме участь в іншій регіональній торговельній угоді і ця участь призведе до збільшення імпорту з подібної країни в таких кількостях, що завдають шкоду або можуть зашкодити промисловості Митного союзу. Занепокоєння викликають кілька моментів:

- право застосовувати зазначений механізм надається тільки Митному союзу, а не будь-якій країні, яка підписала Угоду про зону вільної торгівлі;
- механізм для визначення причинного зв'язку між участю країни, котра підписала Угоду, в інших регіональних торговельних угодах та імпортом до Митного союзу не вироблений, що викликає сумніви з приводу можливої упередженості прийнятих рішень;
- створення додаткової процедури торговельного захисту для задоволення потреб Митного союзу видається недостатньо обґрунтованим, ураховуючи той факт, що Договір про зону вільної торгівлі між країнами СНД пропонує великий перелік стандартних

інструментів захисту торгівлі, включно із застосуванням антидемпінгових, спеціальних та компенсаційних заходів відповідно до правил СОТ (статті 8 і 9), а також механізм вирішення торговельних спорів (стаття 19).

Упровадження Договору про зону вільної торгівлі між країнами СНД може надати Україні певні переваги, як-от: додаткову прив'язку до системи норм і правил СОТ, членом якої є Україна, підвищення передбачуваності тарифного розкладу, оскільки Договір містить виключення, а також додаткову гарантію проти створення бар'єрів у торгівлі в рамках СНД.

Водночас, зважаючи на збереження виключень, непоширення положень Договору на торгівлю послугами та багато інших торговельних питань, а також низький рівень деталізації положень Договору, які стосуються питань нетарифного регулювання, він де-факто не змінює статус-кво, який існував у торгівлі між країнами СНД відповідно до двосторонніх угод про вільну торгівлю. Більше того, Договір про зону вільної торгівлі між країнами СНД є незбалансованим, оскільки надає додаткове право Митним союзам – насамперед Митному союзові Росії, Білорусі та Казахстану – використовувати не режим вільної торгівлі, а режим найбільшого сприяння щодо імпорту з країн, які підписали інші регіональні торговельні угоди, наприклад щодо імпорту з України після того, як вона ратифікує Угоду про створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС.

Вільна торгівля з країнами ЄАВТ¹³

Із 1 червня 2012 р. між Україною та Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ), учасницями якої є Норвегія, Швейцарія, Ісландія та Ліхтенштейн, почала діяти зона вільної торгівлі. Ця угода була підписана в червні 2010 р. і стала першою угодою про вільну торгівлю, підписаною Україною з розвиненими країнами, а не з країнами емерджентними. У грудні 2011 р. Верховна Рада цю угоду ратифікувала¹⁴. Пакет документів щодо створення зони вільної торгівлі між країнами ЄАВТ і Україною включає не лише

¹³ Мовчан В., Джуччі Р. Зміни в торговельному режимі Росії та їх наслідки для України : Консультаційна робота РР/03/2012. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. – К., 2012. – http://www.ier.com.ua/publications/consultancy_work/.

¹⁴ http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_456.

Угоду про вільну торгівлю, а й угоди про сільське господарство, укладені на двосторонній основі.

Угода про вільну торгівлю з країнами ЄАВТ стосується широкого кола питань, зокрема торгівлі товарами й послугами, питань захисту прав інтелектуальної власності, державних закупівель, співробітництва у сфері інвестицій тощо, великою мірою базуючись на угодах СОТ. Як і у випадку домовленостей з ЄС, в Угоді з ЄАВТ застосований принцип асиметричності зобов'язань і передбачені тривалі перехідні періоди, що дає українським виробникам можливість адаптуватися до умов вільної торгівлі.

Важливою рисою Угоди є домовленість про взаємне незастосування антидемпінгових заходів, хоча країни-учасниці зберегли можливість застосовувати захисні заходи для запобігання чи усунення шкоди, пов'язаної зі зростанням імпорту. Угодою з ЄАВТ передбачена максимально можлива лібералізація ринку послуг, яка стосується всіх галузей і всіх способів постачання послуг. Очікується, що Угода матиме позитивний вплив на торгівлю з країнами – учасницями ЄАВТ.

Регіональна інтеграція з ЄС¹⁵

Важливим кроком на шляху до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2012 р. стало парафування тексту Угоди. Наступними юридично необхідними кроками є підписання Угоди та її ратифікація. Відповідно до вимог міжнародного права, після підписання Угоди кожна з її сторін буде зобов'язана «утримуватися від дій, які позбавили б договір його об'єкта й мети»¹⁶. Це означає, зокрема, що Україна має утриматися від участі в будь-яких регіональних інтеграційних утвореннях, формат яких суперечитиме цьому юридичному зобов'язанню, як-от: у митних та економічних союзах тощо.

В Україні Угоду має ратифікувати Верховна Рада. У Євросоюзі ратифікація відбуватиметься на двох рівнях – союзному й національному. Від імені ЄС рішення про ратифікацію ухвалюється

¹⁵ Мовчан В., Джуччі Р. Зміни в торговельному режимі Росії та їх наслідки для України : Консультативна робота РР/03/2012. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. – К., 2012. – http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/.

¹⁶ Сушко О. та ін. Угода про Асоціацію Україна – ЄС: дороговказ реформ // KAS Policy Paper. – 2012. – № 20 – http://www.kas.de/wf/doc/kas_32048-1522-2-30.pdf?120911173352.

одноголосно Радою ЄС за умови отримання попередньої згоди Європейського парламенту. Крім того, Угода про асоціацію повинна бути ратифікована кожною з держав – членів ЄС. Положення Угоди, які стосуються питань торгівлі та пов'язані з нею питання, можуть набути чинності раніше, ніж Угода загалом, якщо сторонами буде підписана відповідна Тимчасова угода. На відміну від повної Угоди, Тимчасова угода з боку ЄС ратифікується лише рішенням Ради Євросоюзу, яке вона ухвалює після отримання згоди від Європейського парламенту.

Таким чином, після підписання Угоди про асоціацію існує висока ймовірність уведення в дію положень, які стосуються торгівлі та пов'язаних питань, значно раніше, ніж решти положень.

За наявною інформацією, домовленості щодо створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі стосуються таких основних сфер, як:

- торгівля товарами, у тому числі тарифна пропозиція, технічні бар'єри в торгівлі, інструменти торговельного захисту, санітарні та фітосанітарні заходи, сприяння торгівлі та співробітництво в митній сфері, у тому числі адміністративне співробітництво, правила походження товарів, торговельні відносини в енергетичній сфері;
- торгівля послугами, заснування компаній, інвестицій, руху капіталу;
- правила торгівлі, у тому числі питання захисту прав інтелектуальної власності, зокрема географічних позначень; конкурентна політика, державні закупівлі, питання торгівлі і сталого розвитку, врегулювання суперечок, у тому числі в енергетичній сфері, питання прозорості.

Створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС передбачає взаємну лібералізацію торгівлі як промисловими, так і сільськогосподарськими товарами. Скасування чи суттєве зменшення ввізних мит передбачене для більш як 95% тарифних позицій.

Відповідно до досягнутих домовленостей, створення зони вільної торгівлі передбачає взаємне, однак несиметричне в часі, скасування ввізних мит на промислові товари, що сприятиме зниженню фактичних та адміністративних витрат бізнесу. Євросоюз скасує мита на промислові товари одразу після набуття чинності положеннями Угоди про асоціацію, які стосуються зони вільної торгівлі, тоді як Україна знижуватиме мита до нуля поступово,

протягом досить тривалих перехідних періодів. Така асиметрія, будучи характерною рисою угод ЄС про створення зони вільної торгівлі, дає українському бізнесу змогу швидше скористатися перевагами відкриття ринку ЄС, а також додатковий час, щоби підготуватися до зростання внутрішньої конкуренції.

Як додатковий тимчасовий інструмент захисту внутрішнього ринку щодо кількох видів промислових товарів, а саме легкових автомобілів і вживаного одягу, домовленостями передбачена можливість застосування Україною додаткових «двосторонніх захисних заходів».

У випадку сільськогосподарської продукції не передбачається повне скасування ввізних мит, однак очікується суттєве зниження тарифного захисту й установлення безмитних тарифних квот на ключові товари походженням з України. Скасування Україною вивізних мит було однією з ключових вимог Євросоюзу в рамках переговорів щодо створення зони вільної торгівлі. За результатами переговорів Україна зобов'язалася поступово, протягом тривалого перехідного періоду, знизити вивізні (експортні) мита в торгівлі з ЄС до нуля. Передбачена також можливість тимчасового нівелювання ефекту зниження мит для насіння соняшника, шкур і брухту кольорових металів за рахунок уведення надбавки в рамках «двосторонніх захисних заходів» протягом перших п'ятнадцяти років дії домовленостей щодо зони вільної торгівлі.

Наріжним каменем і головною особливістю домовленостей щодо створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом є домовленості щодо гармонізації українського законодавства до норм і правил ЄС у багатьох сферах економічного життя країни, що суттєво знизить нетарифні обмеження торгівлі та, як очікується, стане основним джерелом довгострокових вигрashів від підписання Угоди. Зміна регуляторного середовища стосуватиметься таких питань, як політика в області конкуренції, державна допомога, державні закупівлі, санітарні та фітосанітарні заходи, технічне регулювання, захист прав інтелектуальної власності, забезпечення сталого розвитку тощо.

Особлива увага приділена питанням захисту географічних позначень, які є надзвичайно чутливими як для виробників ЄС, так і для низки українських виробників. У рамках зони вільної торгівлі Україна бере на себе зобов'язання утримуватися від використання близько 3 тис. найменувань географічних позначень, включно з деякими з тих, які нині використовуються українськими

виробниками (наприклад коньяк, шампанське, деякі марки сиру тощо). Водночас українська сторона домовилася про десятирічний перехідний період і компенсаційний пакет, що створить умови для модернізації підприємств, яких торкнеться зміна назви продукції відповідно до домовленостей щодо захисту географічних позначень, та просування української продукції під новими брендами на ринки Євросоюзу. Таким чином, створюється унікальна можливість позиціонування українських продуктів на ринку ЄС за фінансової підтримки останнього.

Значний обсяг роботи очікується стосовно адаптації законодавства та практики України до відповідних норм і правил ЄС у сфері санітарного та фітосанітарного захисту. Така адаптація потребуватиме значних фінансових ресурсів як від держави, так і від виробників. Проте вона є абсолютно необхідною для того, щоб українські експортери могли скористатися можливостями, які надає тарифна лібералізація в рамках зони вільної торгівлі. Водночас від адаптації та, відповідно, модернізації виробництва харчових продуктів в Україні виграють також внутрішні споживачі.

Подальша лібералізація торгівлі послугами становить важливу частину пакета домовленостей щодо зони вільної торгівлі, хоча питання відкриття окремих ринків послуг у двосторонній угоді ускладнюється чинними багатосторонніми домовленостями, зокрема досить ліберальними зобов'язаннями України в рамках СОТ. Важливими також є домовленості щодо свободи заснування компаній, спрямовані на забезпечення принципу недискримінації та зменшення кількості обмежень на шляху до започаткування нового бізнесу.

Упровадження глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, як очікується, матиме важливі наслідки для суспільства України¹⁷. Зокрема для бізнесу – це нові можливості для експорту в ЄС завдяки зниженню тарифних та, що найважливіше, нетарифних бар'єрів для виходу на ринок Євросоюзу

---

¹⁷ Аналіз значною мірою базується на дослідженнях: *Мовчан В., Джуччі Р., Куценко К.* Торговельна політика України: Стратегічні аспекти та наступні кроки, які треба здійснити : Консультаційна робота ІЕД РР/02/2010, квітень 2010. – www.ier.com.ua; *Мовчан В., Джуччі Р.* Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: Глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи Митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном : Консультаційна робота ІЕД РР/05/2011, листопад 2011 року. – http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/?pid=3107.

та на ринки третіх країн завдяки гармонізації українських технічних регламентів і стандартів із відповідними нормативними актами ЄС, що означатиме перехід на стандарти, визнані у світі. Угода сприятиме також поліпшенню внутрішнього бізнес-клімату, оскільки пристосування до норм і правил ЄС означатиме позитивні зміни в національному законодавстві.

Водночас відбудеться поступове зростання внутрішньої конкуренції за рахунок поступової лібералізації тарифних і нетарифних обмежень торгівлі. Це приведе до перерозподілу ресурсів, тобто праці й капіталу, між підприємствами або й між секторами економіки. У виграші будуть більш конкурентоспроможні підприємства. У довгостроковій перспективі це матиме оздоровлюючий вплив на економіку країни, підвищивши її ефективність і стійкість. Водночас саме тут буде необхідна участь держави, спрямована на нівелювання потенційних негативних наслідків торговельної лібералізації.

Для споживачів створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом означатиме доступ до ширшого асортименту продукції завдяки зниженню тарифних і нетарифних обмежень у торгівлі з ЄС, підвищення безпеки товарів, які пропонуються на внутрішньому ринку, внаслідок гармонізації вимог до безпеки продукції з міжнародними стандартами та завдяки зростанню доходів за рахунок створення нових робочих місць і нарощування обсягів виробництва. Відзначимо, що зростання доходів буде розподілено нерівномірно й залежатиме від підприємства чи галузі, де працює людина. Відповідно, ринок праці зазнає певних змін, які будуть, однак, розтягнуті в часі через існування тривалих перехідних періодів у реалізації домовленостей щодо створення зони вільної торгівлі, що дасть змогу підготуватися й легше адаптуватися до змін.

Переваги від створення зони вільної торгівлі для сектора державного управління охоплюють додаткові доходи бюджету завдяки активізації у країні економічної діяльності. Водночас зростуть короткострокові витрати уряду на гармонізацію законодавства та його імплементацію, підвищиться значення активної політики держави на ринку праці. Ці витрати можуть бути частково компенсовані технічною та фінансовою допомогою ЄС, яка передбачається в рамках допомоги з імплементації зони вільної торгівлі. Підсумовуючи, можна впевнено стверджувати, що Угода створює важливі потенційні переваги, але, поки вона перебуває на стадії підписання та ратифікації, Україні вже треба готуватися до

вимог нового регуляторного середовища для забезпечення максимально повного використання потенційних переваг.

Таким чином, 2012 р. відзначився активною роботою уряду в питаннях регіональної інтеграції, зокрема була парафрована Угода про асоціацію з Європейським Союзом, невід'ємною складовою якої є домовленості щодо створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС, набули чинності угоди про вільну торгівлю з країнами ЄАВТ та країнами СНД. На майбутнє ключовими залишаються питання підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом та її ратифікація, а також продовження переговорів про створення зони вільної торгівлі з іншими країнами, зокрема з Туреччиною, Сінгапуром, В'єтнамом, Канадою тощо.

*Набуття Росією членства в СОТ
як фактор торговельної політики України*

У серпні 2012 р. Росія стала членом СОТ. Переговори про її вступ тривали вісімнадцять років і були завершені наприкінці 2011 р., ще понад півроку зайняв процес ратифікації домовленостей у Росії після ухвалення рішення про приєднання на восьмій Конференції міністрів у грудні 2011 р.¹⁸

Очікується, що членство Росії в СОТ матиме загалом позитивний вплив на торговельні відносини України та Росії. У зв'язку з тривалим існуванням угоди про зону вільної торгівлі між цими державами, а також із нещодавнім набуттям чинності Договору про зону вільної торгівлі в рамках СНД переваги України від лібералізації російських мит будуть досить обмеженими. Разом з тим, Україна могла б виграти від інших змін у торговельному режимі, зокрема завдяки підвищенню передбачуваності торговельного середовища, побудові торговельного законодавства країн на основі єдиних міжнародних принципів, появи незалежної платформи для вирішення торговельних суперечок та поліпшенню доступу до ринку послуг¹⁹. Крім того, як уже згадувалося раніше, членство Росії в СОТ означатиме узгодження пов'язаного з торгівлею законодавства і практик у Митному союзі Росії,

¹⁸ http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_russie_e.htm.

¹⁹ Мовчан В., Джуччі Р. Зміни в торговельному режимі Росії та їх наслідки для України : Консультативна робота РР/03/2012. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій / Німецька консультативна група. – К., 2012. – http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/.

Білорусі та Казахстану з правилами СОТ, хоча Білорусь і Казахстан ще досі ведуть переговори про приєднання до СОТ.

Однак Україна у 2012 р. не почала використовувати можливостей, які виникають завдяки членству Росії в СОТ. Характерним прикладом є ситуація із запровадженням Росією утилізаційного збору на транспортні засоби, який вона ввела з 1 вересня 2012 р. Схема застосування цього збору не відповідає одному з ключових принципів СОТ, а саме принципу національного режиму, згідно з яким країна має однаково ставитися до імпортерів і національних виробників²⁰. У випадку застосування утилізаційного збору існує дискримінація імпортерів, оскільки вони не можуть відповідати «критеріям звільнення», які стосуються вимог до виробництва та, відповідно, не можуть бути звільнені від сплати збору, навіть якщо готові організувати утилізацію, котра є офіційною метою закону.

Заходи торговельного захисту

Невід'ємною частиною торговельної політики України у 2012 р. було проведення антидемпінгових та спеціальних розслідувань і застосування відповідних заходів, а також захист інтересів українських виробників за кордоном, які були відповідачами в аналогічних розслідуваннях в інших країнах. За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі, протягом 2012 р. проти української продукції були розпочаті три антидемпінгові розслідування – щодо зварних труб і порожнистих профілів у ЄС та щодо шин і плоского прокату у Бразилії, а також три нові спеціальні розслідування – щодо пшеничного борошна в Індонезії, щодо столового й кухонного посуду з фарфору та щодо готових тканин з хімічних волокон і ниток – у Митному союзі Росії, Білорусі та Казахстану. Протягом року тривало також спеціальне розслідування щодо деяких видів акумуляторних батарей у Казахстані, розпочате ще у 2010 р.

Протягом року проти України не було введено нових спеціальних заходів, однак два антидемпінгові розслідування завершилися застосуванням заходів: в Індії – щодо кальцинованої соди

²⁰ Мовчан В. Росія та СОТ – Вступ до СОТ та новий утилізаційний збір в Росії: чи вони сумісні? // Місячний економічний моніторинг України. – 2012. – № 9 (143). – http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/monthly_economic_monitoring/archive_2012/.

та в Індонезії – щодо гарячекатаного прокату в рулонах. Продовжили діяти також інші 23 антидемпінгові заходи, зокрема 7 заходів у США, 4 – у ЄС і 3 – у Митному союзі Росії, Білорусі та Казахстану, а також 4 спеціальні заходи, у тому числі 3 – у країнах Митного союзу та 1 – у Казахстані.

Таким чином, за інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі, станом на кінець 2012 р. проти українських товарів діяли 29 заходів (25 антидемпінгових і 4 спеціальні), що на один захід менше, ніж рік тому. Шість діючих заходів перебували на стадії перегляду.

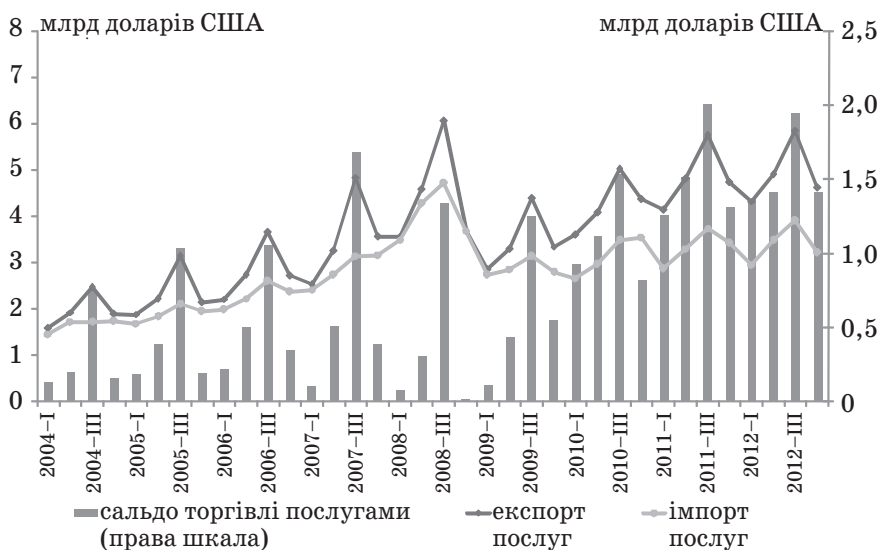
В Україні протягом 2012 р. були розпочаті три антидемпінгові розслідування, які стосуються продукції з Китаю (лимонна кислота), Росії (медична склотара) і США (полівінілхлорид суспензійний). Результати розслідувань очікуються у 2013 р. Протягом року тривало також спеціальне розслідування щодо імпорту легкових автомобілів незалежно від країни походження, розпочате у 2011 р.

У 2012 р. запровадженням заходів завершилися антидемпінгові розслідування щодо флоат-скла походженням з Росії, Білорусі, Болгарії, Польщі й Туреччини, щодо метанолу (метилового спирту) походженням з Росії та щодо шиферу з Білорусі. Усього станом на кінець 2012 р. в Україні діяло п'ятнадцять антидемпінгових заходів проти десяти країн світу й один спеціальний захід – незалежно від країни походження.

Отже, торговельна політика України у 2012 р. мала два чіткі вектори. З одного боку, уряд активно займався питаннями регіональної інтеграції та поліпшенням доступу на зовнішні ринки, з другого – бізнес активізував діяльність, спрямовану на зміни в торговельному режимі й на посилення можливостей захисту внутрішнього ринку.

Торгівля послугами

Як і в торгівлі товарами, у торгівлі послугами темпи приросту обсягів торгівлі значно сповільнилися порівняно з 2011 р. За попередніми оцінками НБУ, у 2012 р. експорт послуг зріс на 1,3% і становив 19,7 млрд дол. США, тоді як обсяги імпорту збільшилися на 1,7% до 13,6 млрд дол. США. За рахунок значного перевищення обсягів експорту послуг сальдо торгівлі послугами залишилося позитивним і становило 6,1 млрд дол. США, майже не

Рис. 1.5. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами України у 2004–2012 рр.

Джерело: НБУ.

змінившись порівняно з попереднім роком. Як завжди, найбільші обсяги та профіцит торгівлі послугами спостерігались у третьому кварталі року, що пов'язано із сезонними факторами (рис. 1.5).

Нижчі за минулорічні показники приросту торгівлі послугами значною мірою пов'язані зі складною економічною ситуацією як в Україні, так і в інших країнах світу. За оцінками Державної служби статистики України, протягом дев'яти місяців року скоротився український експорт послуг у країни Європи та в Росію, зокрема за рахунок зменшення експорту транспортних послуг.

Уже кілька років поспіль складною залишається ситуація у фінансовому секторі. У 2012 р. тривало падіння обігу фінансових послуг. За оцінками Державної служби статистики України, їх експорт упав на 17,2%, імпорт – на 9,7% за дев'ять місяців 2012 р. порівняно з відповідними минулорічними показниками. Протягом року продовжували стрімко зростати обсяги торгівлі страховими послугами, хоча їхня частка в сукупній структурі торгівлі послугами залишається незначною.

Завдяки проведенню чемпіонату з футболу Євро-2012 збільшився експорт послуг за категоріями «подорожі» та «послуги приватним особам і послуги в галузі культури та відпочинку» (табл. 1.28). Однак обсяги цих послуг залишаються незначними в загальній структурі торгівлі послугами.

Таблиця 1.28

Торгівля послугами України у 2012* р.²¹

	Номінальні обсяги торгівлі, млн дол. США				Темп приросту / падіння, %	
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Загальний обсяг торгівлі послугами	Експорт	Імпорт
Усього	10004,0	5002,6	5001,4	15006,6	-0,8	11,7
Транспортні послуги	6359,9	1271,7	5088,2	7631,6	-5,2	10,2
<i>Морський транспорт</i>	902,2	146,5	755,7	1048,7	-1,7	30,3
<i>Повітряний транспорт</i>	1134,5	482,8	651,7	1617,3	1,9	-2,7
<i>Залізничний транспорт</i>	1213,3	495,4	717,9	1708,7	-9,4	11,6
<i>Трубопровідний транспорт</i>	2413,8	0,2	2413,6	2414,0	-12,7	-38,8
<i>Інший транспорт</i>	696,0	146,7	549,3	842,7	21,6	45,9
Подорожі	471,0	451,4	19,6	922,4	28,4	25,0
Послуги зв'язку	241,0	110,0	131,0	351,0	-5,1	-2,7
Будівельні послуги	167,4	226,0	-58,6	393,4	21,4	170,4
Страхові послуги	93,6	128,6	-35,0	222,2	75,3	48,6
Фінансові послуги	202,8	688,4	-485,6	891,2	-17,2	-9,7
Комп'ютерні послуги	550,6	193,3	357,3	743,9	47,4	32,7
Роялті та ліцензійні послуги	37,4	306,4	-269,0	343,8	7,6	1,0
Інші ділові послуги	92,8	218,1	-125,3	310,9	-19,6	42,7
Різні ділові, професійні й технічні послуги	1350,3	737,9	612,4	2088,2	3,9	-2,5
Послуги приватним особам і послуги в галузі культури та відпочинку	38,0	184,8	-146,8	222,8	26,1	15,2
Державні послуги, які не віднесені до інших категорій	3,8	452,6	-448,8	456,4	30,6	18,9
Послуги з ремонту	395,4	33,4	362,0	428,8	-14,4	88,8

Джерело: Державна служба статистики України.

* Інформація для 2012 р. на основі даних за дев'ять місяців.

²¹ Статистична оцінка торгівлі послугами відрізняється у НБУ та Державної служби статистики України, що зумовлено методологічними відмінностями. Детальніші методологічні коментарі див.: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44459&cat_id=44464.

Географічна структура торгівлі послугами не зазнала суттєвих зрушень. Як і в попередні роки, основна торгівля послугами здійснювалася із сусідніми країнами, а саме країнами СНД та Євросоюзом. Частка країн СНД залишилася майже незмінною і склала в експорті послуг 44,8% за дев'ять місяців 2012 р., в імпорті – 18,5%. Роль ЄС як партнера України в торгівлі послугами дещо зросла: частка країн ЄС в експорті послуг становила 27,8%, в імпорті – 54,0%. Головними партнерами серед країн Європейського Союзу як в експорті, так і в імпорті були Велика Британія, Кіпр і Німеччина, серед країн СНД – Росія.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що торгівля послугами також зазнала несприятливого впливу світової економічної ситуації, що позначилося передусім на експорті транспортних послуг, а також на торгівлі фінансовими послугами. Проведення Євро-2012 очікувано збільшило експорт послуг, пов'язаних з подорожами, культурою та відпочинком, але обсяги цих послуг залишилися незначними в загальній структурі й не змогли в короткостроковій перспективі компенсувати витрат, пов'язаних з організацією чемпіонату. Утім, збереження додатного сальдо в торгівлі послугами було важливим фактором для часткового збалансування дефіциту торгівлі товарами.

Потоки прямих іноземних інвестицій

У 2012 р. чистий приплив іноземного капіталу залишився на рівні 2011 р., оскільки зростання припливу капіталу в країну збалансувалося активізацією прямих інвестицій за кордон. За оцінками НБУ, приплив прямих іноземних інвестицій становив 8,3 млрд дол. США, що на 14,5% вище показника 2011 р., тоді як прямі інвестиції за кордон склали 1,2 млрд дол. США. У результаті чистий приплив досяг дещо більше 7,0 млрд дол. США.

Висока концентрація інвестицій за країнами-інвесторами збереглася й у 2012 р. Ключові країни-інвестори та їх порядок також майже не змінилися, за винятком позиції Франції, яка стала восьмим за обсягом інвестором в Україну і яку випередив офшор Британські Віргінські острови. На шість країн світу припадає 70,1% усіх надходжень ПІІ в Україну. Країнами-лідерами залишилися Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія та Велика Британія. Тенденція до зростання частки ПІІ

Таблиця 1.29

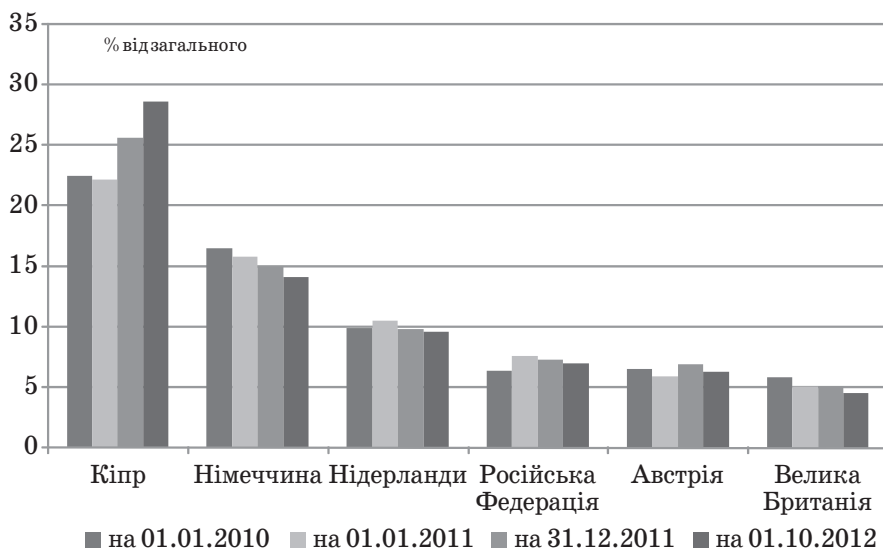
**Прямі інвестиції в Україну
за видами економічної діяльності у 2012 р.**

	Станом на 1 січня 2011 р.		Станом на 1 січня 2012 р.	
	млн дол. США	у % до загального підсумку	млн дол. США	у % до загального підсумку
Усього	50074,2	100,0	52673,8	100,0
Промисловість	14972,0	29,9	16866,0	32,0
Фінансова діяльність	16166,0	32,3	15701,8	29,8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	8259,1	16,5	8522,6	16,2
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	5227,4	10,4	5502,9	10,4
Діяльність транспорту і зв'язку	2731,9	5,5	3066,3	5,8
Будівництво	813,5	1,6	940,8	1,8
Сільське господарство, мис- ливство, лісове господарство	691,7	1,4	786,8	1,5
Діяльність готелів і ресторанів	721,1	1,4	777,4	1,5
Надання комунальних та інди- відуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	359,2	0,7	369,8	0,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	115,5	0,2	120,6	0,2
Рибальство, рибництво	12,6	0,0	12,8	0,0
Освіта	4,2	0,0	6,0	0,0
Державне управління	0,1	0,0	0,1	0,0

з Росії, зафіксована у 2010 р, у 2012 р. не відновилася, натомість продовжила помітно зростати частка інвестицій з Кіпру.

Порівняно з попереднім роком, у 2012 р. відбулися деякі зміни у структурі ПІІ за видами економічної діяльності. Фінансовий сектор утратив позицію лідера за обсягами залучених інвестицій: його частка становила 29,8% загального обсягу ПІІ, тоді як частка промисловості дорівнювала 32,0% (табл. 1.29).

Таким чином, у 2012 р. зріс приплив прямих іноземних інвестицій у країну, але він був недостатній, щоб компенсувати розширення дефіциту рахунку поточних операцій.

Рис. 1.6. Загальний обсяг ТТ в Україну в розрізі ключових країн-партнерів

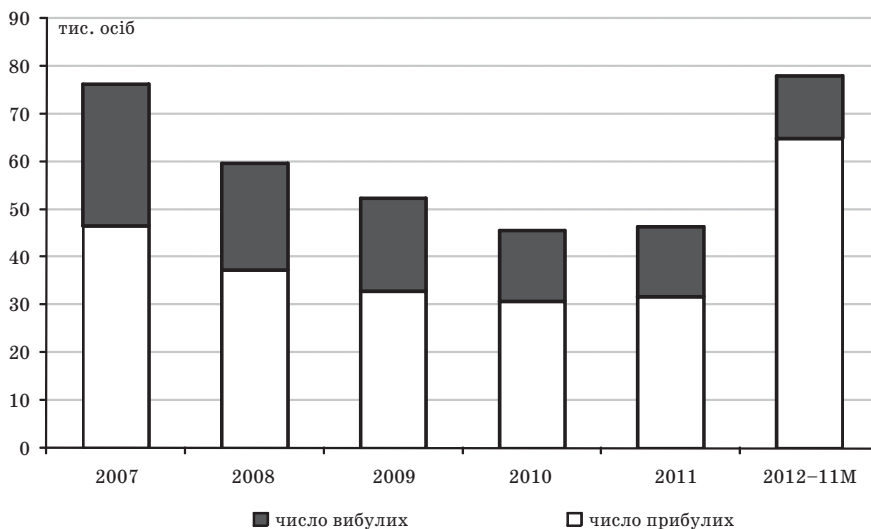
Джерело: Державна служба статистики України.

Питання руху населення

У 2012 р. посилилася тенденція до зростання кількості учасників міждержавної міграції та розширення її позитивного сальдо. За інформацією Державної служби статистики, протягом одинадцяти місяців 2012 р. в Україну прибуло 64,8 тис. осіб, що більш як удвічі перевищує показник відповідного періоду 2011 р. (28,3 тис. осіб), тоді як вибуло 13,2 тис. осіб, що близько до рівня 2011 р. Отже, загальна кількість учасників міждержавної міграції становила 78,0 тис. осіб, що на 87,5% вище, аніж рік тому (рис. 1.7). Додатне сальдо міждержавної міграції сягнуло 51,6 тис. осіб.

За даними Міністерства закордонних справ України, станом на кінець 2012 р. українські громадяни користувалися безвізовим режимом при певній тривалості поїздок під час в'їзду у 38 країн світу²². Протягом року уряд України уклав кілька міжнародних угод, які стосуються візового режиму, а саме:

²² <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/travel-advice/entering-foreign-countries>.

Рис. 1.7. Міждержавна міграція в Україні у 2007–2012 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

- Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Східної Республіки Уругвай про відмову від віз для осіб, які користуються дипломатичними, службовими та офіційними паспортами (Постанова Кабінету Міністрів України № 753 від 15 серпня 2012 р.)²³;

- Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про скасування оплати за оформлення національних віз (Постанова Кабінету Міністрів України № 731 від 8 серпня 2012 р.)²⁴;

- Угоду між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз (Міжнародний документ від 23 липня 2012 р.)²⁵;

- Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Китайської Народної Республіки про взаємне скасування візових вимог для членів екіпажів авіакомпаній (Міжнародний документ від 16 квітня 2012 р., 15 березня 2012 р.)²⁶.

²³ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/753-2012-%D0%BF>.

²⁴ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/731-2012-%D0%BF>.

²⁵ http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_b15.

²⁶ http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156_088.

Ці угоди не надали нових можливостей для безвізових поїздок громадян України, які мають звичайні закордонні паспорти, однак здешевили або спростили отримання віз в окремих країнах чи для окремих категорій осіб.

Протягом року Україна продовжувала працювати над виконанням отриманого в листопаді 2010 р. Плану дій з лібералізації візового режиму з Європейським Союзом²⁷. Він передбачає проведення реформ у таких сферах, як безпека документів, міграційний контроль та управління кордонами, громадський порядок і безпека, що дало б українським громадянам змогу користуватися безвізовим режимом поїздок у країни Євросоюзу.

У 2012 р. Україна зосередилася на реалізації першої фази Плану. Зокрема, був прийнятий закон, який передбачає запровадження біометричних документів, у тому числі закордонного паспорта. Водночас у ЄС відзначають необхідність виконання важливих зобов'язань для того, щоб завершити першу фазу Плану дій, зокрема щодо політичних та законодавчих рамок у сфері боротьби з корупцією та дискримінацією, у забезпеченні прав меншин та захисті персональних даних²⁸.

Таким чином, у 2012 р. стрімко зріс міграційний приплив у країну, тоді як кількість вибулих залишилася майже без змін на тлі відсутності змін у поліпшенні режиму поїздок в інші країни світу. Виконання Плану дій з лібералізації візового режиму, отриманого Україною від Євросоюзу у 2010 р., відбувалося досить повільно, що не дає підстав очікувати швидкого досягнення мети – установа безвізового режиму для подорожей українців у Європейський Союз.

Висновки

Економічна ситуація у світі у 2012 р. залишалася вкрай нестабільною внаслідок кризи єврозони та сповільнення зростання емерджентних економік. Україна, як країна з відкритою економікою, була чутливою до змін світових економічних тенденцій. Зокрема, падіння цін і скорочення попиту на традиційні товари

²⁷ Action Plan on Visa Liberalization, EU-Ukraine Visa Dialog. – www.novisa.org.ua.

²⁸ У Європі поки не бачать «ніяких ознак» безвізового режиму. – http://www.novisa.org.ua/ua/news/?news_id=1015.

українського експорту, як-от метали та продукція хімічної промисловості, зумовили падіння обсягів їх експорту, яке лише частково було компенсоване зростанням експорту сільськогосподарських товарів, продукції харчової промисловості та машинобудування.

Зміни в торговельній політиці, які сталися у 2012 р., не були достатніми для стимулювання експорту. Найбільший потенціал для розширення експорту має домовленість про створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, яка є частиною Угоди про асоціацію, однак станом на кінець 2012 р. ця Угода перебувала на стадії підготовки до підписання. Домовленість про вільну торгівлю в рамках СНД та набуття Росією членства в СОТ не додали нових можливостей доступу українських товарів і послуг на ринок країн Митного союзу у 2012 р. Обсяг торгівлі з країнами ЄАВТ, режим вільної торгівлі з якими почав діяти від червня, був незначним і не вплинув на загальну динаміку експорту.

У результаті у 2012 р. зростання експорту фактично зупинилося. За оцінками НБУ, експорт товарів зріс лише на 0,5% у вимірі рік до року. Водночас темпи приросту імпорту були вищими, значною мірою внаслідок високого внутрішнього попиту під час підготовки до фіналу європейського чемпіонату з футболу Євро-2012. Відповідно, відбулося збільшення дефіциту торгівлі товарами, який досяг нового абсолютного максимуму – понад 20 млрд дол. США, та дефіциту рахунку поточних операцій загалом.

Пришвидшення припливу позичкового капіталу в країну не було достатнім для компенсації більшого дефіциту рахунку поточних операцій, а отже, зросло від'ємне сальдо зведеного платіжного балансу. У результаті обсяг міжнародних резервів упав на 7,3 млрд дол. США до 24,5 млрд дол. США. Цей обсяг є абсолютно недостатнім для протистояння шокам поточного та фінансового рахунків, що посилює девальваційний тиск на гривню.

Прогнози на 2013 р. обережні. За оцінками МВФ, зростання світової економіки буде трохи вищим за показник 2012 р., але нижчим за показник 2011 р. Зокрема очікується продовження падіння випуску в країнах євросони на тлі непевності щодо успішності та довготривалого ефекту антикризових заходів. Очікується також сповільнення зростання економіки США на тлі складної фіскальної ситуації. Зростання економіки країн БРІК буде вищим, ніж у 2012 р., однак темпи зростання 2010–2011 рр. не

відновляться, що пов'язано з нижчим попитом у розвинених країнах, який продовжуватиме гальмувати світову торгівлю.

Економічна ситуація в Україні у 2013 р. також залишиться складною. Для зниження тиску на міжнародні резерви країни протягом року, як очікується, відбуватиметься поступова девальвація національної валюти, що дещо підвищить цінову конкурентоспроможність експорту та пригальмує імпорт. Це, у свою чергу, сприятиме певному зменшенню дефіциту рахунку поточних операцій. У 2013 р. мають відбутися високі виплати по зовнішніх боргах, зокрема по кредиту МВФ, що вимагатиме нових запозичень, залучення яких ускладнене високими політичними й економічними ризиками всередині країни та несприятливою економічною ситуацією у світі. Важливим проривом, який міг би стимулювати економічні зміни і створити нові перспективи для експорту, може стати підписання наприкінці 2013 р. Угоди про асоціацію з ЄС. Однак навіть ця зміна матиме позитивний вплив переважно у 2014 р. і пізніше.

РОЗДІЛ II

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

§ 1. Співробітництво України з НАТО: транзитивний статус чи константа?

Українська держава, яка переживає подальше переформатування свого зовнішньополітичного курсу, прагне не втрачати напрацьованих раніше зв'язків і, зрештою, підтримувати власний імідж «надійного партнера», адже на тлі поступу до європейського простору та ведення політики «балансування» на межі «Схід – Захід» вітчизняна влада намагається якомога інтенсивніше розвивати наявні сфери кооперації, продуктивність взаємодії в межах яких матиме певні результати. Відтак, у світлі п'ятнадцятої річниці започаткованого в Мадриді в 1997 р. головами держав та урядів особливого партнерства між Україною та НАТО, котре визначало засади відносин нашої держави з Альянсом протягом усього періоду їх розвитку, офіційний Київ може констатувати наявність окремого формату двосторонньої співпраці з країнами – членами організації. Однак, зважаючи на мінливість зовнішньополітичного курсу України, змістовне наповнення цього співробітництва зазнає щорічних змін.

Ключові чинники взаємодії України з НАТО в межах «прагматичного діалогу»

Задекларувавши 2010 р. свій позаблоковий статус та офіційно оголосивши про «нейтральність» та невтручання у відносини провідних країн світу, Україна, втім, не полишила євроатлантичного напрямку взаємодії, зафіксувавши намір продовжувати конструктивне партнерство з НАТО¹. Відповідно, незмінність цього курсу була підтверджена і в оновленій Стратегії національної

¹ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України № 2411-VI від 1 липня 2010 р. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

безпеки України «Україна у світі, що змінюється», затвердженій Указом Президента України № 389/2012 від 8 червня 2012 р. Серед стратегічних цілей та основних завдань політики національної безпеки цей документ передбачає, серед іншого, й необхідність «дотримання Україною політики позаблоковості з урахуванням геополітичних реалій та завдань щодо протидії сучасним викликам і загрозам (п. 4.2.6.)», котра має на увазі продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з усіх питань, які становлять взаємний інтерес, у рамках наявних механізмів та інструментів, зокрема Хартії про особливе партнерство, Комісії Україна – НАТО, річних національних програм та спільних робочих груп, зокрема спільної робочої групи з питань воєнної реформи².

У свою чергу, Альянс також документально підтвердив готовність і надалі розвивати партнерство з Україною, внісши цей пункт до нової Стратегічної концепції «Активне залучення, сучасна оборона», ухваленої на Лісабонському саміті НАТО (19–20 листопада 2010 р.)³, та Декларації Чиказького саміту НАТО (20–21 травня 2012 р.)⁴, у якій, зокрема, визнається ключова роль нашої держави у підтриманні євроатлантичної безпеки. Однак, декларуючи важливість співробітництва з позаблоковою Україною, Альянс, утім, ще чітко не може визначити, якою є позитивна складова такої доктрини безпеки, натякаючи, що посилення співпраці України з НАТО є необхідним елементом не лише досягнення військово-політичної незалежності нашої держави як окремого суб'єкта міжнародних відносин, а й зміцнення безпеки та стабілізації на всьому євроатлантичному просторі.

Таким чином, абстрагуючись від тісної взаємодії з Києвом у безпековому аспекті, Альянс почав концентруватися виключно

² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 р. «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України». Указ Президента України № 389/2012 від 8 червня 2012 р. – <http://www.president.gov.ua/documents/14823.html>.

³ Активне залучення, сучасна оборона. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору, прийнята главами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 р. – http://www.nato.int/cps/uk/SID-898FFD3D-FEF31A8F/natolive/official_texts_68580.htm?blnSublanguage=true&selectedLocale=&submit=select.

⁴ Декларація Чиказького саміту. Видана главами держав та урядів, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради в Чикаго 20 травня 2012 р. – http://www.nato.int/cps/uk/SID-7521E919-70DA7421/natolive/official_texts_87593.htm?selectedLocale=uk.

на секторальних аспектах співпраці, котрі можуть принести реальну практичну користь передусім самій організації, не надаючи відповідних дивідендів Україні.

Проте це не завадило НАТО продовжувати наголошувати на дотриманні демократичних цінностей як необхідної передумови такої двосторонньої співпраці. Так, розглядаючи питання демократизації сусідніх держав та обговорюючи можливості й межі подальшої співпраці із цими партнерами, *Парламентська асамблея НАТО під час своєї 58-ї сесії (9–12 листопада 2012 р.) у столиці Чехії Празі закликала Україну, а також Росію та Білорусь розслідувати порушення на нещодавніх виборах до парламентів цих країн*. Оприлюднивши резолюцію, учасники Парламентської асамблеї, по-перше, закликали Україну разом з Білоруссю та РФ утілити рекомендації «авторитетних міжнародних установ», котрі спостерігали за виборчим процесом у цих країнах.

По-друге, було наголошено на проблемах у мажоритарних округах в Україні та висловлено занепокоєння з приводу збільшення кількості порушень після жовтневих виборів. По-третє, у документі містився заклик до України, Білорусі та Росії негайно звільнити «політичних в'язнів» і зміцнити верховенство права, хоча імена цих осіб названі не були. І, нарешті, Асамблея закликала Україну конкретними діями підтвердити її міжнародні зобов'язання й надалі впроваджувати справжні демократичні реформи. Хоча, наголошуючи на своїх вимогах, Парламентська асамблея НАТО прагнула «подвоїти зусилля в підтримці демократичних прагнень народів держав, східних сусідів ЄС», «із цілковитою повагою» ставлячись до їхнього суверенітету⁵.

У відповідь офіційний Київ у відносинах із НАТО намагався зберегти існуючу рівну тональність, адже, по-перше, нова Верховна Рада не була оголошена Заходом нелегітимною. Водночас 24 жовтня 2012 р. Європарламент на сесії у Страсбурзі більшістю голосів ухвалив резолюцію⁶, згідно з якою вважає нелегітимними

⁵ Декларація Чиказького саміту. Видана главами держав та урядів, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради в Чикаго 20 травня 2012 р. – http://www.nato.int/cps/uk/SID-7521E919-70DA7421/natolive/official_texts_87593.htm?selectedLocale=uk.

⁶ European Parliament resolution on the situation in Belarus after the parliamentary elections of 23 September 2012 (2012/2815(RSP)). – <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+P7-RC-2012-0463+0+DOC+XML+V0//EN>.

парламентські вибори в Білорусі, які відбулися 23 вересня 2012 р. По-друге Україні вдалося уникнути міжнародної ізоляції, котру їй уже майже півроку пророкували представники Заходу в разі проведення непрозорих сфальсифікованих виборів.

Тож попри те, що парламентські вибори 2012 р. в Україні розчарували Парламентську асамблею НАТО, остання «висловила сподівання, що таке розчарування лише спонукатиме новий Парламент здійснити необхідні законодавчі зміни для забезпечення демократії», що, у свою чергу, є передумовою для продовження плідної двосторонньої співпраці нашої держави з Альянсом. У цій ситуації співробітництво України з Північноатлантичним альянсом 2012 р. продовжилося переважно в контексті реалізації трьох пріоритетних напрямів взаємодії: підвищення оперативних спроможностей і взаємосумісності збройних сил сторін; проведення реформ та подальшої професіоналізації Збройних сил України; участі нашої держави в операціях з урегулювання криз під проводом Альянсу, багатонаціональних місіях та Силах реагування НАТО. Однак співпраця в цих секторах весь час супроводжувалася необхідністю чітко визначитися з політичним майбутнім України, а відтак – вирішити, яких цінностей і якою мірою вона має дотримуватися.

Результати виконання Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2012 р.

Оцінка результатів виконання РПН-2011, відображена в Заяві Міжпарламентської ради Україна – НАТО від 15 березня 2012 р., довела, що річні національні програми співробітництва нашої держави з Організацією Північноатлантичного договору та урядові плани заходів з їх виконання можна без перебільшення назвати конкретною «дорожньою картою» кооперації сторін. Однак при цьому було визнано, що реалізація річних національних програм, на основі яких відбувалася співпраця Україна – НАТО, повсякчас обтяжувалася низкою суттєвих недоліків: схвалення документів відбувалося зі значним запізненням; переважна більшість передбачених заходів утілювалася протягом останніх півтора-двох місяці дії РПН; поставлені в документах завдання здебільшого були зорієнтовані не на забезпечення якісних змін,

а на кількісні параметри, тобто не на просування реформ, а на досягнення статистичних показників⁷.

Відповідно, **затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2012 р.** «з метою реалізації положень Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, зокрема в частині продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з усіх питань, що становлять взаємний інтерес», мало б стати продовженням «виконання рішень, прийнятих під час засідань Комісії Україна – НАТО 4 квітня 2008 р. у м. Бухаресті та 3 грудня 2008 р. у м. Брюсселі», і кроком до вдосконалення змісту цього документа як такого⁸.

Однак, по-перше, Указ Президента України № 273/2012 про затвердження цього акта був підписаний лише 19 квітня 2012 р., тому, відповідно, і План заходів з виконання РНП у 2012 р. офіційно з'явився лише 22 серпня, після його розробки та затвердження Кабінетом Міністрів України. По-друге, так і залишився невизначеним «взаємний інтерес» сторін до розвитку взаємодії в тих сферах, співпраця в яких передбачена РНП. Оскільки ж виконання РНП розпочалося лише у другому півріччі 2012 р., документ був зорієнтований на продовження, завершення чи підтримання виконання раніше розпочатих проектів або на документальне обґрунтування окремих позицій, що робило реалізацію конкретних завдань Програми реалістичною лише в середньостроковій перспективі.

Відповідно, нагальними завданнями РНП для України на 2012 р. були визнані цілі, реалізація яких першочергово важлива для міжнародної спільноти, особливо для європейських партнерів нашої держави.

Так, серед іншого, *розділ I «Політичні та економічні питання»* був сфокусований на забезпеченні участі офіційних спостерігачів від іноземних держав, міжнародних організацій, громадських організацій під час проведення виборів народних депутатів України восени 2012 р. Крім того, наголошувалося на важливості

⁷ Заява Міжпарламентської ради Україна – НАТО від 15 березня 2012 р. – http://comeuroint.rada.gov.ua/komevpoint/control/uk/publish/article;jsessionid=4062DE336B8EE8290CD2EBE79DBFFB9F?art_id=53586&cat_id=45826.

⁸ Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2012 рік. Указ Президента України № 273/2012 від 19 квітня 2012 р. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/273/2012>.

оптимізації системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації персоналу Державної пенітенціарної служби України. Найімовірніше, внесення таких положень до РНП-2012 спричинене політичним тиском західних партнерів у зв'язку із судовими справами, котрі ведуться в Україні проти представників опозиції. Відповідно, передбачалося й забезпечення супроводження у Верховній Раді України проекту Кримінального процесуального кодексу України.

Своєрідним «плюсом» зазначеного розділу виявився намір поглибити співпрацю з НАТО на всіх напрямках (особливо щодо участі українців у миротворчих операціях Альянсу, антипіратській кампанії «Ocean Shield» тощо), посилити взаємодію в рамках ГУАМ та ОЧЕС, а також провести підготовку до головування України в рамках ОБСЄ у 2013 р. Активізація ж співробітництва з Російською Федерацією в різних сферах «на засадах прагматизму і взаємної вигоди», по суті, виявилася нереалістичною, тим більше, що українські високопосадовці планували «продовжити роботу з демаркації державного кордону та делімітації акваторій Азовського і Чорного морів та Керченської протоки», а також «досягнути компромісного рішення щодо умов постачання, транзиту та ціни на природний газ, який постачається з Російської Федерації до України».

Розділ II «Оборонні та військові питання» містив доволі контроверсійне положення про те, що «Україна, користуючись невід'ємним правом кожної держави на індивідуальну та колективну оборону в разі збройної агресії, не виключає можливості отримання військової допомоги від інших держав і міжнародних організацій, а також надання такої допомоги зі свого боку», що не відповідає задекларованому 2010 р. «позаблоковому нейтральному статусу» нашої держави.

Разом з тим, реалізуюючи положення РНП, Президент України 8 червня 2012 р. своїм Указом № 389/2012 затвердив нову редакцію Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється». Цей документ був розроблений з урахуванням змін, які відбулися в безпековому середовищі навколо України за останнє десятиліття. Протягом 2012 р. планувалося розпочати реформування Збройних сил України відповідно до засад Концепції реформування й розвитку Збройних сил України на період до 2017 р. та положень державної цільової комплексної оборонної програми реформування й розвитку Збройних сил

України на 2012–2017 рр., зменшивши до кінця року чисельність українського війська до 184 тис. осіб, у тому числі 139 тисяч військовослужбовців. Активна співпраця з НАТО проводилася й у сфері утилізації 295,72 тис. тонн боеприпасів.

Проте запланованого Програмою об'єднання військових і не-військових можливостей усіх складових системи національної безпеки та оборони для запобігання й нейтралізації існуючих та потенційних воєнних загроз шляхом трансформації воєнної організації держави в сектор безпеки та оборони так і не відбулося.

У розділі IV «Питання безпеки» основний акцент був зроблений на підтриманні інформаційної та кібербезпеки нашої держави. У контексті проведення Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012 такий крок був виправданим. Основним у розділі V «Правові питання» стало здійснення заходів щодо укладання Угоди між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про транзитне переміщення сил і персоналу Альянсу територією України та продовження виконання Угоди (у формі обміну листами) між Кабінетом Міністрів України й НАТО стосовно транзитного перевезення територією України вантажів для забезпечення операції Міжнародних сил сприяння безпеці на території Ісламської Республіки Афганістан, яка тимчасово застосовується відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1355 від 16 грудня 2009 р.

Таким чином, навіть зважаючи на порівняно незначну кількість пріоритетних завдань України на 2012 р., їх реалізація виявилася для нашої держави не такою легкою, як це могло видатися на перший погляд. Адже, по суті, на виконання більшості завдань Україна мала недостатньо часу, та й реалізація згаданих цілей залежала від величезної низки передумов, котрі також не були виконані.

Чиказький саміт НАТО

Беручи участь у ювілейному XXV саміті НАТО в Чикаго (20–21 травня 2012 р.), Українська держава сподівалася передусім уникнути суперечностей з країнами – членами організації, виходячи з їхнього суто прагматичного інтересу взаємодії з офіційним Києвом. Однак підсумки саміту довели неоднозначність українського становища. Привітавши «готовність України до продовження політичного діалогу та взаємодії» у фінальній

Декларації саміту від 20 травня, НАТО висловила «стурбованість правосуддям в Україні», кваліфікованим як «вибіркове», закликавши владу держави «до усунення недоліків у системі судочинства» та «забезпечення вільних і справедливих парламентських виборів восени 2012 року»⁹. Тож не дивно, що Україна, котра раніше вважалася одним з основних партнерів Організації, під час саміту була представлена лише на зустрічі голів держав та урядів країн – учасниць Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF) в Афганістані.

Послідовно підтримуючи реалізацію Лісабонської стратегії НАТО, яка передбачає поетапне завершення спільної військової операції в Афганістані до кінця 2014 р., наша держава схвально сприйняла рішення Альянсу про виведення військових формувань із території цієї держави до 31 грудня 2014 р. Крім того, на відміну від керівництва Франції, Канади чи Австралії, котрі заявляють про дострокову передислокацію військових формувань своїх країн на батьківщину ще до завершення відведеного строку, Президент України В. Янукович заявив про цілковиту підтримку «продовження тісної співпраці з Афганістаном у рамках політики довготривалого партнерства на 2015–2024 рр. та на подальшу перспективу», що передбачено новим Стратегічним планом НАТО щодо Афганістану.

Ця підтримка офіційного Києва була мотивована, по-перше, побоюваннями опинитися в цілковитій ізоляції (зважаючи на ситуацію, що склалася з дотриманням прав людини та системою правосуддя в Україні) та, по-друге, прагненням напрацювати вигідні для держави зв'язки й налагодити, по суті, безкоштовне підвищення фахового рівня підрозділів Збройних сил України. Адже, крім поповнення українського персоналу інструкторами армійської авіації в серпні 2012 р., Україна готова продовжити співпрацю з використанням стратегічних транспортних літаків згідно з Меморандумом між Урядом України та командуванням НАТО в контексті завершення військової операції в Афганістані і співпрацювати в рамках Проекту підготовки фахівців з Афганістану та країн Центральної Азії, які спеціалізуються на боротьбі з нелегальним обігом наркотиків. Були також підтверджені готовність України приєднатися до данської ініціативи «Коаліція

⁹ Декларація Чиказького саміту. Видана главами держав та урядів, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради у Чикаго 20 травня 2012 р. – http://www.nato.int/cps/uk/SID-7521E919-70DA7421/natolive/official_texts_87593.htm?selectedLocale=uk.

відданих контрибуторів» та зобов'язання й надалі надавати транзитний коридор для доставки необхідних для ISAF вантажів.

Аналізуючи **двосторонні зустрічі**, проведені українським Президентом у рамках саміту, можна припустити, що їх значущість не поступалася самому зібранню, адже формат «віч-на-віч», а також обмежене коло візаві визначалися суто на основі прагматичного взаємовигідного інтересу. Так, зустріч із президентом Республіки Польща Броніславом Коморовським, найімовірніше, стосувалася тоді ще майбутнього Чемпіонату Європи з футболу у світлі не надто позитивного ставлення до офіційного Києва з боку німецького і французького політиків, можливого «бойкоту» Євро-2012, а також відмови лідерів більшості європейських держав від участі в саміті Центральноєвропейської ініціативи.

Перемовини Віктора Януковича з президентами Румунії Траяном Бесеску й Туреччини Абдуллахом Гюлем стосувалися, радше, майбутнього розміщення натовської системи протиракетної оборони на території згаданих держав, адже їхня безпосередня територіальна близькість до українських кордонів робить можливою як подальшу співпрацю в цьому напрямі, так і ставить Україну «під перехресний вогонь» суперечностей Альянсу з Росією.

Переговори з президентом Афганістану Хамідом Карзаєм, певно, були «найбільш значущими» для Києва, адже завдяки доступу Кабула до 4,1 млрд дол. США, які щорічно направлятимуться світовим співтовариством на відновлення країни, наша держава зможе отримати в цьому регіоні нові, вигідні для себе контракти. Відтак президенти України й Афганістану домовилися про створення спільної Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, котра має в майбутньому розробити широкий спектр положень стосовно будівництва різних об'єктів транспортної та енергетичної інфраструктури в Афганістані, а також ремонту військової техніки часів СРСР. До речі, перед завершенням саміту український Уряд схвалив проект президентського указу, згідно з яким офіційний Київ також надасть Кабулу гуманітарну допомогу обсягом 1,5 млн дол. США. Кошти частинами (по 500 тис. дол. США) перераховуватимуться на потреби афганського уряду впродовж 2015–2017 рр.¹⁰

¹⁰ Україна готова надавати гуманітарну допомогу Афганістану. – 21 травня 2012 р. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245226893&cat_id=244276429.

Однак найактуальнішими виявилися «енергетично спрямовані» зустрічі Президента України, котрі мали на меті диверсифікацію вітчизняного ринку енергоносіїв та налагодження власного видобутку вуглеводнів з метою зменшення енергозалежності нашої держави від її північної «сусідки». Тож, окрім традиційних перемовин з лідером Азербайджану, В. Янукович провів зустрічі з президентом компанії «*ExxonMobil Exploration*» Стівеном Грінлі та віце-президентом компанії «*Chevron*» з питань розвідки й видобутку сланцевого газу в Європі, Євразії та країнах Близького Сходу Іеном Макдоналдом.

Черговим питанням порядку денного саміту став вступ до лав Альянсу нових країн-членів. Хоча, згідно зі статтею 10 Вашингтонського договору, «двері НАТО залишатимуться відчиненими для всіх європейських демократій», нині **підтримку своїх інтеграційних зусиль зі вступу до НАТО отримали Грузія, Македонія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина**, а в майбутньому «зелене світло», певно, увімкнеться і для Сербії. Тому, маючи надію на вступ до Організації, можливо, вже у 2014 р., Грузія, котра до Бухарестського саміту НАТО 2008 р. мала рівні з Україною шанси, отримала не лише своєрідне підтвердження набуття членства в Альянсі, а й гарантію захисту своїх територіальної цілісності й суверенітету. Відповідно, навіть наявність територіальних спорів не стає на заваді приєднанню країни до цієї організації.

Крім того, під час саміту відбулася **спеціальна сесія, присвячена розвитку відносин Альянсу з ключовими партнерами НАТО** (Австралією, Австрією, Фінляндією, Грузією, Японією, Йорданією, Республікою Корея, Марокко, Новою Зеландією, Катаром, Швецією, Швейцарією та Об'єднаними Арабськими Еміратами), до переліку яких Україна, на жаль, внесена не була.

Таким чином, основним наслідком Чиказького саміту НАТО для офіційного Києва стало декларативне підтвердження того, що «незалежна, суверенна та стабільна Україна, надзвичайно прихильна до демократії та верховенства права, є ключем до євроатлантичної безпеки». Проте, з іншого боку, зазначене положення прямо вимагає від нашої держави виконання конкретних вимог, без утілення яких двостороння співпраця Україна – НАТО навряд чи стане можливою взагалі.

Взаємодія з Альянсом під час проведення Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012

Оскільки питання гарантування належних заходів безпеки під час проведення в Україні фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012 постало як чи не найважливіша умова, від якої залежали не лише результати змагань як таких, а й імідж України, її уряд звернувся до Організації Північноатлантичного договору із запитом про надання допомоги у проведенні змагань. У спільній заяві, схваленій на засіданні Комісії Україна – НАТО в Берліні 15 квітня 2011 р., голови міністерств закордонних справ країн – членів НАТО офіційно підтвердили надання допомоги з боку Альянсу у сфері планування на випадок надзвичайних ситуацій невійськового характеру під час організації Чемпіонату Європи з футболу 2012 р., господарями якого будуть Україна та Польща¹¹.

На практиці зазначені позиції були реалізовані на основі спеціальної «матриці взаємодії» – переліку завдань, проблем та розрахунку коштів, необхідних для гарантування безпеки Євро-2012. Документ був розроблений на підставі пропозицій експертів Альянсу, доповнених статтями можливої підтримки з боку НАТО, запропонованими українською стороною.

Відповідно, уже 18–20 квітня 2012 р. на базі Національного спортивного комплексу «Олімпійський» були проведені семінар та командно-штабні навчання на рівні стратегічного планування, спрямовані на гарантування безпеки під час Євро-2012. 5 червня, за погодженням зі штабом Стратегічного командування НАТО з операцій (м. Монс, Бельгія), наша держава розпочала практичний обмін даними про повітряну обстановку в межах збільшеної до 200 морських миль зони відповідальності, одночасно отримуючи в тому самому режимі дані про повітряні об'єкти над прикордонними з Україною державами, зокрема Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. На прохання Польщі (як співорганізатора Євро-2012) упродовж проведення Чемпіонату держави – члени НАТО здійснювали патрулювання повітряного простору літаками дальнього радіолокаційного виявлення та управління AWACS, котрі, до речі, застосовувалися під час проведення

---

¹¹ Спільна заява засідання Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів закордонних справ від 15 квітня 2011 р. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/950_023.

Олімпійських ігор у Греції 2004 р., Чемпіонату світу з футболу в Німеччині у 2006 р. та ін.

Крім того, під час проведення Євро-2012 на прохання НАТО Центр повітряного командування та керування повітряних сил угорської армії в режимі реального часу транслював картину повітряного простору над Україною та Польщею, що дало сторонам змогу отримувати найсвіжішу інформацію, на підставі якої вони були здатні реагувати на будь-яку непередбачену ситуацію. Безпосередню підтримку офіційному Києву надала також Німеччина: під час проведення фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу 12 правоохоронців із цієї країни відповідали за дотримання порядку на території Польщі, а 18 осіб були відправлені до України.

Таким чином, взаємодіючи із Центром сповіщення сил НАТО в Європі, командними пунктами військово-повітряних сил і протиповітряної оборони сусідніх держав, Україна й Польща спромоглися на належному рівні гарантувати безпеку проведення Чемпіонату Європи 2012 р. з футболу, уникнувши небажаних інцидентів. Відповідно, керуючись оперативними даними, отриманими від держав – членів НАТО в рамках співпраці під час гарантування безпеки проведення Євро-2012, Україна власними силами забезпечила охорону повітряного простору й територій основних осередків масових заходів. Зокрема, патрулювання території Донецької області здійснював винищувач Су-27, бойове чергування в небі над Харковом несли два вертольоти Мі-24, а безпеку Львівського стадіону та прилеглих об'єктів гарантували військовослужбовці 540-го Львівського зенітного ракетного полку імені Гетьмана Івана Виговського, двох окремих радіолокаційних взводів повітряного командування «Захід», льотчики 114-ї Івано-Франківської бригади тактичної авіації, а також армійські вертолітники.

Участь України в миротворчих операціях і місіях Альянсу

У 2012 р. Україна зберегла статус єдиної країни – партнера Організації Північноатлантичного договору, яка бере участь у трьох із чотирьох поточних операцій під проводом НАТО в повному обсязі, виконуючи взяті перед світовою спільнотою зобов'язання в питаннях підтримання миру, регіональної та загальносвітової безпеки.

Так, забезпечуючи перехід до третього етапу фази «Стримуюча присутність» **Операції сил міжнародної коаліції під проводом НАТО у Косові (KFOR – Kosovo Force)**, під час якої Сили безпеки Косова мають бути перетворені на так звану «Армію Косова», український контингент у складі сил KFOR продовжив виконувати покладені на нього завдання на цій території. Станом на 2012 р. загальна чисельність українського національного контингенту становила 134 особи – 131 військовослужбовець і три штабні офіцери у складі штабу KFOR. Українські військовики несли службу у складі Багатонаціональної бойової групи «East» (провідна країна – Сполучені Штати Америки) з місцем дислокації на військовій базі «Bondsteel» у населеному пункті Соєво.

Серед завдань українського миротворчого контингенту – патрулювання; виставлення спостережних постів та супроводження конвоїв; охорона важливих об'єктів KFOR; участь в операціях і заходах, які проводить Багатонаціональна бойова група «East» та командування KFOR. 31 грудня 2012 р. до складу сил KFOR був уведений додатковий інженерний підрозділ Збройних сил України, який одразу ж розпочав виконання завдань за призначенням. На території Косова 28 військовослужбовців 12-го інженерного полку Сухопутних військ ЗСУ забезпечуватимуть пересування підрозділів сил KFOR, проведення інженерної розвідки місцевості, виявлення та знешкодження вибухонебезпечних предметів і саморобних пристроїв, удосконалення інженерного облаштування базового табору, блокпостів, обладнання вертолітних майданчиків тощо.

Двадцять дві особи миротворчого персоналу України продовжили виконувати завдання у складі **Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF – International Security Assistance Force) в Ісламській Республіці Афганістан**. У 2012 р. один український військовослужбовець перебував на службі у складі Багатонаціонального штабу ISAF у Кабулі, 16 – у складі литовської Групи з реконструкції провінції Гор (м. Чакчаран), три військові лікарі виконували завдання у складі польської Групи з реконструкції провінції Газні і ще два фахівці увійшли до складу литовської Групи радників армійської авіації в провінції Кандагар. Серед основних завдань українського миротворчого персоналу було налагодження й підтримання взаємодії з урядовими структурами Афганістану та представниками міжнародних організацій, розгорнутими у країні та виконання заходів з гарантування безпеки особового складу груп з реконструкції провінцій країни.

Крім того, у квітні 2012 р. Україна приєдналася до проекту Ради НАТО – Росія з питань підготовки персоналу з країн Центральної Азії, Афганістану та Пакистану у сфері боротьби з нелегальним обігом наркотиків.

10 жовтня 2012 р. делегація України на чолі з міністром оборони України Дмитром Саламатіним узяла участь у засіданні Північноатлантичної ради НАТО на рівні міністрів оборони з країнами – контрибуторами операції ISAF Ісламської республіки Афганістан, під час якого обговорювався поточний прогрес перехідного періоду, форми взаємодії держав в Афганістані за межами перехідного періоду, а також формат місії під керівництвом НАТО після 2014 р. Нині наша держава активно залучена до процесу планування нової місії під проводом НАТО у форматі «28 + 6» (28 країн-членів та 6 держав-партнерів Альянсу: Фінляндія, Швеція, Австралія, Нова Зеландія, Грузія та Україна), що безумовно сприятиме виробленню оптимальних політичних і військових рішень у рамках політики довготривалого партнерства на 2015–2024 рр. та на подальшу перспективу, що передбачено новим стратегічним планом НАТО щодо Афганістану. Згідно з ним, уже у 2014 р., по закінченні місії коаліції під проводом НАТО в Афганістані, Україна має намір узяти участь у тренувальній, консультативній та допомогівій місіях, котрі мають на меті підготовку афганських правоохоронців та місцевих збройних сил.

Антитерористична операція НАТО «Active Endeavour». Основними завданнями сил та засобів Військово-Морських сил ЗСУ під час операції у 2012 р. були визначені спостереження й моніторинг морських ділянок, супроводження підозрілих кораблів і виконання операцій з висадки на судна.

Перспективи участі Військово-Морських сил ЗСУ в міжнародній операції НАТО «Ocean Shield». Оскільки Україна перебуває на другому місці у світі за кількістю нападів піратів на її громадян (за останні три роки піратських нападів зазнали 42 судна, на яких перебували 192 українці), протягом 2012 р. ВМС України здійснювали попередню підготовку фрегата «Гетьман Сагайдачний» з вертольотом Ка-27 на борту і тренування оглядової групи для участі в операції НАТО «Ocean Shield», яка має розпочатися у другій половині 2013 р.¹² Згідно з домовленістю сторін, у рамках

¹² Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. – <http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=structure&sub=vms>.

операції корабель має виконувати завдання з патрулювання морських районів, супроводження суден, а також перехоплення підозрілих кораблів. Відпрацювання тактичних процедур ведення антипіратських дій було проведено під час участі корабля в навчанні «Sea Breeze – 2012» у липні 2012 р. Крім того, іншим перспективним напрямом активності України в межах операції «Ocean Shield» може стати інформаційна підтримка операції через первинний національний Контактний пункт, який на теперішній час виконує завдання в рамках операції НАТО «Active Endeavour».

Отже, Україна розглядає можливість збільшення присутності вітчизняного контингенту в миротворчих операціях Альянсу як у кількісному, так і в якісному складі. Адже така політика є не лише показником миролюбного спрямування зовнішньої політики України, а й надасть можливість підвищити професійний рівень її військовослужбовців шляхом їх практичного навчання в екстремальних умовах.

Проведення багатонаціональних військових навчань під егідою НАТО

Виходячи з необхідності постійного підтримання на належному рівні обороноздатності Збройних сил України, а також урахувавши зобов'язання України як держави – учасниці Програми «Партнерство заради миру», у 2012 р. наша держава вкотре долучилася до військових навчань у рамках військового співробітництва підрозділів збройних сил іноземних держав, прийнявши на своїй території підрозділи держав – членів НАТО та країн-партнерів.

Згідно з Указом Президента України № 332/2012 «Про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2012 р. для участі в багатонаціональних військових навчаннях» від 18 травня 2012 р.¹³, схваленим Законом України № 4867-VI від 24 травня 2012 р., у 2012 р. Міністерство оборони України мало забезпечити підготовку та проведення на території України багатонаціональних військових навчань за участю представників України, Білорусі, Російської Федерації, США та держав –

¹³ «Про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2012 році для участі у багатонаціональних військових навчаннях». Указ Президента України № 332/2012 від 18 травня 2012 р. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/332/2012>.

учасниць Програми «Партнерство заради миру». Таким чином, з метою участі у спільних з підрозділами Збройних сил України військових навчаннях у рамках військового співробітництва у 2012 р. на територію України було вирішено допустити:

- підрозділи збройних сил Сполучених Штатів Америки та держав – учасниць Програми «Партнерство заради миру» (до 1000 військовослужбовців зі штатною стрілецькою зброєю, до 4 літаків та до 10 одиниць військової техніки) на строк до 20 днів у липні – вересні в рамках українсько-американського навчання «Rapid Trident – 2012»;

- підрозділи збройних сил Сполучених Штатів Америки та держав – учасниць Програми «Партнерство заради миру» (до 500 військовослужбовців зі штатною стрілецькою зброєю, до 19 кораблів, до 3 підводних човнів, до 7 літаків, до 8 вертольотів та до 10 одиниць військової техніки) строком на 30 днів у липні – вересні в рамках українсько-американського навчання «Sea Breeze – 2012».

Відповідно, 16–27 липня на Яворівському полігоні на Львівщині відбулися масштабні українсько-американські командно-штабні навчання із залученням військ «Rapid Trident – 2012», у яких взяли участь майже півтори тисячі військовиків з 15 країн Європи та Північної Америки, які входять до складу Північно-атлантичного альянсу або є державами-учасницями програми «Партнерство заради миру» (України, США, Австрії, Азербайджану, Болгарії, Грузії, Канади, Молдови, Македонії, Польщі, Румунії, Сербії, Німеччини, Норвегії та Швеції), а також військові фахівці командування НАТО.

Тематикою навчань 2012 р. стало виконання завдань у складі багатонаціональних сил під час операції повного спектра, яка охоплює дії підрозділів у наступі та обороні, виконання завдань з підтримання миру й допоміжних дій. За основу сценарію «Rapid Trident – 2012» розробники взяли обстановку в афганській провінції Забул, адже ситуаційні завдання, які стояли перед учасниками командно-штабної та польової фаз навчань, мали місце у практиці американського військового контингенту в Афганістані.

Основним результатом навчань стала оцінка підрозділів 8-го армійського корпусу на предмет взаємосумісності з підрозділами НАТО у виконанні спільних завдань; оцінка НАТО першого рівня, котру пройшли аеромобільна рота й мінометна батарея 95-ї окремої аеромобільної бригади; національна сертифікація з питань

оцінки НАТО другого рівня, проведена щодо підрозділів 12-го інженерного полку та 144-го окремого батальйону РХБ-захисту.

Ювілейні, десяти, двосторонні українсько-американські навчання «**Sea Breeze – 2012**» проходили з 9 по 21 липня (м. Одеса). Крім організаторів, у них виявили бажання взяти участь військові з 15 держав (члени НАТО – Канада, Німеччина, Бельгія, Норвегія, Португалія, Туреччина; колишні радянські республіки – Грузія, Азербайджан, Молдова; нейтральна Швеція, а також Ізраїль, Алжир, Бангладеш, Катар та Об'єднані Арабські Емірати). Оскільки навчання містило три компоненти – морський, авіаційний та береговий, від Збройних сил України були залучені командування і штаб, шість кораблів, катерів та суден, бойова тактична група морської піхоти (300 осіб), 36 одиниць автобронетанкової техніки, один літак, два гелікоптери, рятувальна парашутно-десантна група й технічний склад; від військово-морських сил США – командування і штаб, два кораблі, один літак та один гелікоптер; від ВМС Туреччини – три одиниці катерів і суден; від ВМС Грузії – один корабель. Інші країни-учасниці були представлені спостерігачами.

Згідно з планом навчань, військовиками були виявлені надводна й сухопутна піратські бази та угруповання, проведена їх розвідка, блокування, успішне знищення, захоплення та евакуація до місць утримання. Відповідно, під час першого етапу навчань відбулося розгортання сил та їх базова підготовка, під час другого – були проведені заняття на воді та суходолі, на третьому етапі – безпосередньо реалізована міжнародна операція з безпеки на морі, а на четвертому – згортання сил. Одним з основних завдань «**Sea Breeze – 2012**» стало підвищення рівня сил флотів, які беруть участь у міжнародних операціях з безпеки на морі, а також поглиблення довіри між військовими моряками та країнами, які вони представляють.

Реалізуючи програми співробітництва Збройних сил України з іноземними державами, група військовослужбовців армійської авіації Сухопутних військ ЗСУ у складі 18 осіб на двох вертольотах Mi-24П узяла участь у багатонаціональних тактичних навчаннях «**Saber Junction – 2012**», котрі відбулися на базі Об'єданого міжвидового центру підготовки в німецькому місті Хохенфельс (19 жовтня – 2 листопада). Здійснивши переліт через територію трьох держав (України, Польщі та Німеччини) на відстань 2180 кілометрів, українські військовики долучилися до підрозділів армійської авіації сухопутних військ різних країн з метою підвищення рівня володіння штабними процедурами НАТО

й набуття навичок їх застосування під час планування, організації та проведення багатонаціональних операцій.

Оволодіння стандартними для країн – членів НАТО процедурами дає можливість українським військовикам відпрацьовувати міжвидові дії підрозділів, набуваючи відповідного досвіду, що є досить актуальним у контексті сучасної військової реформи в нашій державі.

Секторальна співпраця

Для розвитку практичного співробітництва між нашою державою та Організацією Північноатлантичного договору під егідою Комісії Україна – НАТО створено п'ять спільних робочих груп Україна – НАТО (СРГ): з питань військової реформи, з питань оборонно-технічного співробітництва, з питань економічної безпеки, з питань планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру та співробітництва з питань науки і довкілля. У рамках діяльності СРГ із питань військової реформи здійснюються окремі консультації експертів щодо реформування сектора безпеки та розвідки України, а також співробітництва у сфері кібернетичного захисту. Діяльність спільних робочих груп підпорядкована реалізації завдань річних національних програм співробітництва Україна – НАТО і проведенню Києвом внутрішньодержавних реформ. Так, 18 вересня 2012 р. відбулося чергове засідання Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань економічної безпеки, ключовими питаннями якого стали, зокрема, розвиток економіки України та ефективне управління оборонними ресурсами.

Утилізація озброєнь. 3 лютого 2012 р. Президент України підписав Закон «Про ратифікацію Імплементативної угоди між Кабінетом Міністрів України та Організацією Північноатлантичного договору з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування щодо утилізації стрілецької зброї й легких озброєнь, звичайних боєприпасів та протипіхотних мін типу ПФМ-1» (підписаної 21 вересня 2011 р.)¹⁴. А 18 квітня 2012 р. у Києві була

¹⁴ Імплементативна угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування (ОМТЗО) про утилізацію стрілецької зброї й легких озброєнь, звичайних боєприпасів та протипіхотних мін типу ПФМ-1 від 21 вересня 2011 р. Ратифікована Законом України № 4338-VI від 13 січня 2012 р. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/950_024.

підписана Угода між Агенцією НАТО з технічного обслуговування й постачання (NSPA – the NATO Support Agency), Міністерством оборони України та українськими компаніями – виконавцями робіт з утилізації боеприпасів, легкого озброєння і стрілецької зброї (ЛОСЗ) у рамках другого етапу проекту Трестового фонду Альянсу щодо утилізації переносних зенітно-ракетних комплексів, легких озброєнь та звичайних боеприпасів в Україні¹⁵.

У межах програми «Партнерство заради миру» НАТО (за фінансовою участю ЄС) планує надати Україні близько 25 млн євро на утилізацію старої зброї та боеприпасів. Упродовж трьох-чотирьох років сторони мають утилізувати 76 тис. тонн боеприпасів (зокрема 3 млн протипіхотних мін) та 366 тис. одиниць ЛОСЗ, які є непридатними для подальшого використання та небезпечними для зберігання.

22 травня 2012 р. у містах Шостці, Гречанах та Кам'янці-Подільському розпочалася практична реалізація другого етапу проекту Трестового фонду НАТО / «Партнерство заради миру», для чого було залучено виробничі потужності державних підприємств «Укроборонлізинг», «Укроборонсервіс», Науково-виробничого об'єднання «Павлоградський хімічний завод» і випробувальної станції Державного науково-дослідного інституту хімічних продуктів. Провідною державою-донором другого етапу проекту виступають Сполучені Штати Америки, підтримувані матеріальними внесками Німеччини, Швейцарії, Туреччини та Ірландії. ЄС спонсоруватиме утилізацію протипіхотних мін.

Відповідно, спільна з НАТО утилізація боеприпасів надає Україні можливість не лише отримувати додаткові кошти на фінансування цього процесу, а й забезпечувати роботою колективи підприємств, безпосередньо долучених до нього. Так, 7 липня 2012 р. у рамках виконання бюджетних програм Міністерства оборони України на хімічному казенному об'єднанні імені Г. І. Петровського, яке входить до державного концерну «Укроборонпром», почалася утилізація реактивних снарядів на загальну суму близько 29 млн грн. Протягом 2012 р. у рамках другого етапу проекту Трестового фонду НАТО Альянс загалом витратив на утилізацію українських боеприпасів 1,7 млн євро.

¹⁵ Підписано угоду з НАТО про продовження утилізації в Україні боеприпасів та озброєння. – 18 квітня 2012 р. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245141310&cat_id=244276429.

Наукове та екологічне співробітництво. Сьогодні Україна утримує друге місце серед держав – партнерів НАТО за кількістю проектів, які реалізуються в рамках програми Альянсу «Наука заради миру та безпеки». Реалізація цієї програми передбачає застосування трьох основних механізмів підтримки вчених, серед яких – багаторічні проекти (гранти на наукове обладнання, витратні матеріали, програмне забезпечення, поїздки на навчальні тренінги для молодих учених), тренінги та семінари. У 2012 р. сторони продовжили виконання семи проектів, співкерівниками яких є представники українських наукових установ. Ще два проекти отримали гранти наприкінці серпня 2012 р.

Ключовими проектами співробітництва України з НАТО у сфері науки та захисту довкілля є спільні розробки «Моніторинг та передбачення ризиків паводків річки Прип'ять, яка протікає територією Республіки Білорусь та України через Чорнобильську виключну зону», і «Нестор», що передбачає створення генератора рентгенівського випромінювання.

8 листопада 2012 р. у Харкові відбулося дванадцятье засідання спільної робочої групи зі співробітництва з питань науки й довкілля, під час якого сторони обговорили пріоритети України у сферах інформаційно-комунікаційних технологій, енергоефективності, охорони довкілля, природничих наук і нових матеріалів. Було наголошено на важливості залучення наукових кіл до вирішення військових і цивільних питань безпеки, що має сприяти поліпшенню розуміння соціальних причин заворушень і тероризму, а також розробці найновіших технологій виробництва детекторів, сканерів та енергозберігаючих пристроїв.

Освітня кооперація. У 2012 р. Міністерство соціальної політики України спільно з Організацією Північноатлантичного договору реалізувало два проекти у сфері перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців. Зокрема, у рамках Програми перепідготовки військовослужбовців Україна – НАТО 960 осіб після проходження тримісячних навчально-тренувальних курсів перепідготовки при «Центрі маркетингових технологій» Дніпропетровського національного гірничого університету отримали дипломи за спеціальністю «Маркетинговий менеджмент».

Крім того, 15 жовтня 2012 р. у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» відбулася урочиста церемонія випуску десятого етапу професійного навчання колишніх військовослужбовців, який фінансується Трастовим

фондом програми НАТО «Партнерство заради миру». На базі цього вищого навчального закладу перепідготовка військових здійснюється на основі тримісячних курсів, які проводяться за 500-годинною програмою за спеціальностями: «Менеджмент підприємницької діяльності», «Маркетинг» і «Комп'ютерні системи та мережі». Курси розраховані на задоволення потреб працевлаштування колишніх військовослужбовців у цивільних умовах, виходячи з аналізу ринку праці й тісного співробітництва з Державною службою зайнятості України.

Протягом 2009–2012 рр. у Харківському регіоні пройшли перепідготовку та отримали допомогу під час працевлаштування понад 500 колишніх військовослужбовців.

Тенденції відносин Україна – НАТО за наявного рівня двосторонньої взаємодії

Запрошення Президента України В. Януковича до участі у травневому саміті НАТО в Чикаго, як і продовження співпраці в рамках міжнародних миротворчих операцій Альянсу, продемонстрували, що ця організація, попри декларований позаблоковий статус нашої держави та виключну прагматизацію відносин сторін, усе ще зберігає свій інтерес до України. І якщо на політичному рівні співробітництво з Північноатлантичним альянсом перебуває в замороженому стані, на військовому воно залишається досить активним. Проте сутність цих двосторонніх відносин полягає не лише в необхідності виконання річних національних програм співпраці чи збереження принципу «відкритих дверей» для партнерів НАТО: основу взаємин становлять усе ж таки необхідні стандарти (в економічній, соціальній, військовій, гуманітарній сферах), котрих Україна має досягти як суверенна держава, незалежно від зовнішньополітичної орієнтації.

Де-факто така процедура співробітництва дає Україні змогу підтримувати більш-менш стабільний темп розвитку відносин з НАТО. Хоча насправді нинішня політика «багатовекторності» не дає Україні можливості бути успішнішою в тій чи іншій сфері кооперації. Така позиція провокує ситуацію, в якій Україна й НАТО повинні знайти нові форми подальшої співпраці, що допомогло б Києву знівелювати негативні наслідки свого «позаблокового статусу», котрий нині став основною перепоною на шляху

гарантування безпеки країни, оскільки не здатен зажити її від існуючих загроз.

Аналізуючи наявні складові двосторонньої взаємодії та враховуючи політико-військову кон'юнктуру відносин Україна – НАТО, можна окреслити сфери їх взаємного інтересу на середньострокову перспективу, які мають розвиватися першочергово:

1) реалізація курсу європейської інтеграції України, який підтримується Альянсом;

2) Альянс сприяє практичній реалізації пріоритетів головування України в ОБСЄ у 2013 р. та створенню умов для ефективного виконання головних функцій організації, адже у військово-політичній сфері українське головування спрямоване на відновлення дієвого режиму контролю над звичайними озброєннями у Європі, нерозповсюдження зброї масового знищення та зміцнення заходів довіри у військовій галузі, що є надзвичайно важливим і для країн – членів НАТО;

3) в обопільних інтересах участь України в її миротворчих місіях в Афганістані та Косово, а також антипіратській кампанії «Ocean Shield» у рамках антитерористичної операції на Середземному морі «Active Endeavour»;

4) співпраця між сторонами в межах різних галузевих проєктів, зокрема щодо професіоналізації Збройних сил України, утилізації боєприпасів та легкої стрілецької зброї, логістичної підтримки ЗСУ, сприяння стратегічним транспортним перевезенням, а також підтримки операцій НАТО з реагування на катастрофи та кризи;

5) НАТО продовжуватиме консультувати Уряд Української держави щодо реформування оборонної сфери, боротьби з корупцією, подолання наслідків економічної кризи, забезпечення прозорої діяльності владних структур та поліпшення соціально-економічних умов життя населення;

6) з метою заощадження матеріально-фінансових ресурсів в умовах глобальної економічної кризи в інтересах України взяти участь в ініціативі НАТО «Розумна оборона».

Сьогодні Україна є доволі значущою для НАТО як зовнішньополітичний партнер, адже Альянс не може ігнорувати ні її геополітичного розташування, ні проходження через її територію газотранспортної системи і транспортних комунікацій. Крім того, для НАТО важливо, щоб її східні кордони перебували в зоні стабільності й демократії. Проте гарантування безпеки в «гарячих

точках планети» аж ніяк не забезпечує становище самої України, котра може сподіватися лише на певні поради щодо демократизації свого внутрішньополітичного устрою чи оптимізації військової реформи: на отримання хоч якихось міжнародних гарантій своєї безпеки офіційному Києву, на жаль, сподіватися марно. Отже, концепт «позаблоковості» часто сприймається радше як тимчасовий, а не постійний статус зовнішньополітичного позиціонування України.

§ 2. Україна в міжнародних безпекових організаціях

Криза існуючої та невизначеність засад нової системи міжнародної безпеки, розмивання системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів негативно позначаються на безпековому середовищі України. Складність різноспрямованих чинників, які загрожують глобальній міжнародній стабільності й національній безпеці, спонукала до пошуку нових відповідей і вимагала застосування адекватних концептуальних підходів до розв'язання проблем безпеки України, зокрема її перебування в «сірій зоні безпеки», у якій вона опинилась у зв'язку з проголошеною позаблоковістю.

Географічне й геополітичне становище України зумовлює її особливу вразливість щодо новітніх і традиційних викликів та загроз. Одним з основних глобальних викликів залишається уповільнення зростання світової економіки та поширення кризових явищ в економіці на глобальному рівні, у результаті чого поглиблюються тенденції до стагнації економічного розвитку, зростання бідності та соціальної нерівності, посилення нестабільності в окремих державах і регіонах, до ескалації міждержавних і громадянських конфліктів. Усе це спровокувало посилення комплексу викликів і загроз, пов'язаних з інтенсифікацією процесів мілітаризації, поширенням екстремізму, а також зростанням ризиків розгортання масштабної гонки озброєнь у регіональному вимірі. Збільшилася загроза поширення зброї масового ураження. Активізувалися проблеми енергетичної та кібернетичної безпеки, а також проблеми, пов'язані з глобальними кліматичними змінами. Зріс рівень нелегальної міграції, загострилися проблеми контрабанди, наркотрафіку, торгівлі людьми.

Приклад України засвідчив необхідність консолідації міжнародних зусиль з вироблення чітких, прозорих і справедливих

правил гри в енергетичній сфері з метою досягнення балансу інтересів. Наявність «заморожених» і «гарячих» конфліктів поблизу державного кордону, вразливість систем енергопостачання, нелегальна міграція вимагали і продовжують вимагати активних та рішучих дій у протистоянні цим загрозам.

Нові виклики та загрози потребують удосконалення глобальних і регіональних механізмів реагування на них. Зважаючи на це, намагання переглянути традиційні підходи до функціонування існуючих міжнародних безпекових інститутів та організацій сформували своєрідний базис для використання певних можливостей менш потужними міжнародними гравцями, до яких належить і Україна, брати активнішу участь у глобальних безпекових процесах, пов'язаних, зокрема, зі створенням у Європі єдиного й неподільного безпекового простору.

Прагнучи до гарантування власної національної безпеки з позицій позаблоковості, Україна була змушена докладати значно більших зусиль для пошуку додаткових шляхів і механізмів посилення та правового закріплення міжнародних гарантій з використанням існуючих механізмів міжнародної безпеки, а також визначення способів підвищення ефективності застосування потенціалу власних Збройних сил. У 2012 р. були ухвалені нові редакції Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України, а також Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо участі Збройних Сил України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки».

Основні питання, котрі характеризують *особливості відносин України з міжнародними безпековими організаціями та інститутами*, відображені в новій редакції Стратегії національної безпеки України, де як одне з нагальних завдань визначене забезпечення інтеграції держави до Європейського Союзу. Стратегією передбачається підвищення ефективності зовнішньополітичної діяльності України в Центральноевропейському та Чорноморсько-Каспійському регіонах шляхом активізації співробітництва в рамках Центральноевропейської ініціативи, Вишеградської групи, Організації чорноморського економічного співробітництва, розширення участі України у проектах, котрі реалізуються в рамках ініціатив Європейського Союзу «Східне партнерство» та «Чорноморська синергія». Окрема увага приділяється розширенню й поглибленню взаємовигідної стратегічної співпраці в рамках *Організації за демократію та економічний розвиток* –

ГУАМ, а також активізації участі України у процесі вдосконалення системи європейської безпеки та підвищення ефективності діяльності її інститутів, зокрема ОБСЄ, надання підтримки ініціативам зі зміцнення регіональних безпекових механізмів.

Одне із центральних місць посідає участь у міжнародних заходах, спрямованих на досягнення цілей розвитку, проголошених у «Декларації тисячоліття» Організації Об'єднаних Націй, насамперед щодо зміцнення економічної та екологічної безпеки. Залишається на порядку денному і продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з усіх питань, котрі становлять взаємний інтерес, у рамках наявних механізмів та інструментів. Окрема увага приділяється участі в безпекових програмах ОБСЄ, СНД, ОЧЕС, інших міжнародних організацій, а також у розвитку загальноєвропейської системи колективної безпеки.

ООН. Україна продовжує залишатися надійним партнером ООН у галузі виконання миротворчих завдань. Станом на кінець 2012 р. 120 тис. військовослужбовців, поліцейських та цивільних осіб зі 116 країн – членів ООН несли службу в 17 миротворчих операціях та місіях ООН. «Блакитні шоломи» не лише відповідають за підтримання миру та безпеки, а й займаються просуванням політичних процесів, захистом цивільних осіб, наданням допомоги у сфері роззброєння, демобілізації та реінтеграції колишніх комбатантів. Вони допомагають з організацією виборів, сприяють захисту прав людини й надають допомогу в установленні верховенства права.

У 2012 р. Україна відзначила двадцятку річницю своєї участі в миротворчій діяльності ООН. Генеральний секретар ООН високо оцінив професійний рівень українських миротворців і наголосив на тому, що Україна забезпечує чверть військового вертолітного потенціалу операцій ООН з підтримання миру та безпеки. За цей час понад 34 тис. українців виконали почесну миротворчу місію в більш як двадцяти міжнародних операціях за мандатом ООН. На сьогодні понад 500 українських «блакитних шоломів» проходять службу у складі семи операцій ООН з підтримання миру та безпеки, а саме: в Демократичній Республіці Конго, на Кіпрі, у Косово, Кот д'Івуарі, Ліберії, Південному Судані та Тиморі-Лешті.

Україна зберігає ключову роль у стабілізації ситуації в Кот д'Івуарі та Демократичній Республіці Конго. У 2012 р. передова група українського військового вертолітного підрозділу (чотири

бойові вертольоти Мі-24) та сухопутний військовий контингент прибули до країни для зміцнення потенціалу Місії ООН зі стабілізації ситуації в Демократичній Республіці Конго, а 13 липня 2012 р. Президент України підписав укази про направлення українських миротворців для участі у транскордонних операціях у Ліберії, Кот-д'Івуарі та Південному Судані.

Здобутий досвід дає Україні право говорити як про надбання та переваги, так і про проблеми сучасної миротворчості ООН. Серед останніх – загрозлива ситуація в галузі авіаційної мобільності, а також юридичні прогалини в розслідуванні злочинів, скоєних проти «блакитних шоломів».

Україна поділяє глибоке занепокоєння міжнародного співтовариства з приводу ескалації насильства в Сирії. Вона докладала значних зусиль для врегулювання конфлікту на основі поваги до Статуту ООН і загально визнаних принципів міжнародного права, які мають залишатися наріжним каменем сучасної системи міжнародних відносин. Україна ухвалила рішення про надання через механізми ООН гуманітарної допомоги для внутрішньо переміщених осіб у Сирії та сирійських біженців. Як зазначалося у виступі Президента України в рамках 67-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, українські літаки та кораблі, які можуть бути задіяні в зусиллях з евакуації громадян з «гарячих точок», завжди будуть відкриті для всіх осіб, які потребують допомоги – незалежно від їхнього громадянства. У момент загострення ситуації в Сирії із цієї країни одразу була вивезена перша група українських та польських громадян, які виявили бажання повернутися додому.

Забезпечення раннього попередження конфліктів залишається одним з ключових елементів діяльності України в **Комісії ООН з миробудівництва**, котра є важливим міждержавним консультативним органом, який забезпечує розробку комплексних стратегій сталого розвитку постконфліктних держав. Мирне врегулювання та запобігання конфліктам також стануть відправною точкою діяльності України в разі обрання її до складу непостійних членів Ради Безпеки ООН на 2016–2017 рр.

Україна впродовж багатьох років залишається активною прихильницею зміцнення превентивної дипломатії в міжнародних відносинах за ключової ролі ООН. Наша держава в рамках **Ради ООН з прав людини** започаткувала діалог на тему запобігання порушень прав людини, ініціювавши відповідну тематичну резолюцію, результатом прийняття якої стало розширення поняття концепції безпеки людини.

У цьому контексті важливу роль відіграють також політичні зобов'язання, задекларовані Україною під час Засідання високого рівня з верховенства права, яке відбулося у Нью-Йорку 24 вересня 2012 р. Ці зобов'язання стосувалися, зокрема, визнання основоположного значення верховенства права в рамках політичного діалогу та співробітництва, а також продовження розробки трьох основних складових, на яких базується ООН: міжнародного миру та безпеки, прав людини і розвитку.

Україна цілковито підтримує визначені пріоритети діяльності ООН, закріплені в оприлюдненому Генсекретарем ООН на початку 2012 р. *п'ятирічному плані дій Організації*. Цей план зосереджується на таких основних напрямках: сталий розвиток; активізація заходів із запобігання конфліктам і кризам, порушень прав людини та економічних потрясінь; побудова безпечнішого світу; надання допомоги країнам у перехідний період; просування прав жінок та молоді. Планом передбачаються також заходи з викорінення смертності від п'яти інфекційних захворювань, боротьби з відставанням у дитячому розвитку, бідністю та голодом, а також протидії викликам, пов'язаним зі зміною клімату.

Першими практичними кроками в цій галузі є початок імплементації Рамкової програми партнерства Уряду України та ООН на 2012–2016 рр. Положення *Рамкової програми узгоджені з Програмою економічних реформ на 2010–2014 рр.*, національними *Цілями розвитку тисячоліття* (ЦРТ) та іншими національними політичними і стратегічними документами. Вони становлять спільну основу партнерства Уряду України та ООН, котрі досягли домовленості щодо співпраці в чотирьох взаємопов'язаних тематичних сферах: стале економічне зростання й подолання бідності, соціальний розвиток, урядування, довкілля та зміна клімату.

При цьому, як свідчать експертні оцінки, *існує досить значна ймовірність того, що не всі національні ЦРТ будуть вчасно виконані Україною*. Це стосується гендерної рівності, істотних обмежень поширення ВІЛ/СНІД, а також забезпечення розвитку довкілля. Викликає багато нарікань і започаткований процес адміністративної реформи, який супроводжується своєрідним вакуумом у вирішенні ключових питань співробітництва.

Україна продовжувала реалізацію заходів у рамках *Глобальної контртерористичної стратегії ООН*, звертаючи увагу на нові підходи до боротьби з тероризмом та протидії ненависті

й нетерпимості. Запобігання зростанню радикальних настроїв і жорстокості в українському середовищі має важливе значення для національної безпеки та захисту громадян від терористичних проявів. План заходів із протидії тероризму на 2011–2013 рр., затверджений Указом Президента України у вересні 2011 р., та Рішення РНБО України від 25 травня 2012 р. «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні», уведене в дію Указом Президента України 8 червня 2012 р., були спрямовані на підвищення ефективності функціонування загальнодержавної антитерористичної системи, свідченням чого стало результативне підтримання безпеки та правопорядку під час підготовки та проведення в Україні фінальної частини Чемпіонату Європи 2012 р. з футболу.

У цьому контексті у травні 2012 р. відбувся візит до України виконавчого директора Управління ООН з наркотиків і злочинності. Під час зустрічі з Головою Верховної Ради України та представниками відповідних урядових структур обговорювалися питання надання допомоги Україні у створенні всеосяжної системи лікування від наркозалежності, боротьбі з фінансуванням тероризму, а також протидії торгівлі людьми. Управління ООН з наркотиків і злочинності разом із Всесвітньою митною організацією планують створити в Україні оперативний підрозділ у рамках програми зі зміцнення контролю за контейнерними перевезеннями в районі Чорного моря.

Україна здійснювала також активні кроки в розбудові власної системи кібербезпеки, спрямовані на визначення структури й завдань єдиної загальнодержавної системи протидії кіберзлочинності.

Наша держава схвально оцінила рішення Конференції ООН зі сталого розвитку стосовно посилення Програми ООН з довкілля, реалізація якої має забезпечити більш системний і комплексний менеджмент усього спектра природоохоронних проблем. З огляду на це, важливим моментом для України стало заснування політичного форуму високого рівня зі сталого розвитку та створення міжкурядової робочої групи, яка розроблятиме цілі сталого розвитку на період після 2015 р.

Ураховуючи той факт, що глобальна антропогенна зміна клімату являє собою одну з планетарних загроз, *Україна добровільно приєдналася до другого періоду Кіотського протоколу*, взявши зобов'язання до 2020 р. скоротити викиди парникових газів на 20%.

Європейський Союз. Пріоритетними питаннями Порядку денного асоціації Україна – ЄС у 2012 р. у сфері Спільної політики безпеки та оборони (СПБО) ЄС залишалися питання, зорієнтовані на такі аспекти: подальше посилення процесів регіональної та міжнародної конвергенції; запобігання конфліктам та врегулювання кризових ситуацій; підвищення ефективності багатосторонніх угод і конвенцій з метою посилення глобального управління; координація дій у боротьбі із загрозами безпеці; продовження практики спільного визначення можливостей для України щодо участі в майбутніх операціях у рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ) з урахуванням позитивного досвіду участі України в операціях ЄС на Балканах, а також у військово-морській операції ЄС «Атланта».

У 2012 р. під егідою ЄС у рамках реалізації СЗБП діяло загалом 15 цивільних та військових місій, які беруть участь у врегулюванні кризових ситуацій та моніторингу на кордонах. Загальна чисельність персоналу цих місій сягала близько 6000 осіб. У рамках співпраці з урегулювання кризових ситуацій розвивався військово-політичний діалог, обговорювалися питання залучення сил і засобів Збройних сил України до операцій з урегулювання криз під проводом ЄС та чергування у складі бойових тактичних груп ЄС. З огляду на подальшу імплементацію «севільських» домовленостей, тривали консультації та співробітництво України та Євросоюзу в операціях з урегулювання криз під проводом ЄС, зокрема постійна участь України у відповідних навчаннях з урегулювання криз і навчальних заходах, пов'язаних зі СПБО.

У сфері боротьби з піратством Україна брала участь в операції ЄС «Атланта». З метою розширення участі в цій операції українська сторона висловила готовність у 2012 р. надати до її складу літак Військово-Повітряних сил, а також провела переговори щодо участі в операції національного контингенту. Для врегулювання пов'язаних із цим процесом правових аспектів були внесені зміни до Закону України «Про Збройні Сили України», які передбачають залучення Збройних сил України до виконання завдань у сфері боротьби з піратством за межами нашої держави, а також можливого застосування зброї під час таких операцій.

Україна вела активний діалог з усіма партнерами – учасниками формату «5+2» щодо врегулювання Придністровського конфлікту. За результатами проведених переговорів було узгоджено Принципи та процедури ведення переговорів у рамках Постійної

наради з політичних питань у рамках переговорного процесу з придністровського врегулювання та Порядок денний офіційного переговорного процесу. У межах Механізму цивільного захисту ЄС Україна долучилася до навчально-тренувальних заходів ЄС і гуманітарних операцій з надання допомоги.

У сфері енергетичної безпеки приділялася увага інтеграції енергетичних ринків, чому сприяло приєднання України до Договору про Енергетичне співтовариство, а також здійснювалися заходи з вивчення умов інтеграції об'єднаної енергетичної системи України до центральноєвропейської електричної мережі. У рамках Європейського інструменту сусідства і партнерства реалізовувалися положення Угоди про фінансування програми з підтримки виконання Енергетичної стратегії України в галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії (бюджет 70 млн євро). Тривала робота з модернізації газотранспортної системи України. Розвивалося співробітництво з імплементації результатів спільного проекту ЄС – МАГАТЕ – Україна стосовно оцінки ядерної безпеки українських атомних електростанцій, у рамках якого впроваджується «Зведена програма підвищення безпеки», реалізація котрої триватиме до 2017 р. (орієнтовна вартість – 1,45 млрд євро).

Однак СЗБП, попри певні успіхи, досягнуті в реалізації Спільної політики безпеки та оборони як її оборонного складника, має значною мірою декларативний характер. Це послаблює вагу ЄС у світовій та регіональній політиці. Неспроможність ЄС у реалізації СЗБП не сприяє підвищенню ефективності загальної архітектури європейської безпеки.

Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. Попри існуючі труднощі та скептичні оцінки, у 2012 р. ГУАМ відсвяткувала свій п'ятнадцятирічний ювілей і нині продовжує розвиватися в напрямі повноцінної міжнародної регіональної організації, зменшуючи занадто високий ступінь політизації своєї діяльності. Свідченням цьому слугують результати саміту міністрів закордонних справ країн-учасниць, проведеного в рамках 67-ї сесії Генасамблеї ООН. За результатами саміту були визначені такі перспективні напрями співробітництва: боротьба з корупцією та відмиванням грошей, отриманих незаконним шляхом; протидія кіберзлочинності; боротьба з хімічним, біологічним та ядерним тероризмом; активізація взаємодії органів фінансової розвідки та правозахисних органів; протидія торгівлі людьми та боротьба з нелегальною міграцією.

Поряд із традиційними напрямками діяльності ГУАМ, ця Організація за підтримки США почала активно реалізовувати проекти, спрямовані на боротьбу з корупцією та відмиванням грошей. За ініціативи Азербайджанського головування розпочато новий формат бізнес-проектів із залученням приватного сектора – «ГУАМ+». У сфері боротьби з торгівлею людьми та незаконним обігом наркотиків за активної участі силових відомств країн-учасниць були проведені спільні операції «Перехват-2012» і «Наркостоп». Активізувалися й роботи в рамках Проекту зі сприяння торгівлі і транспортуванню, метою якого є розробка надійного маршруту, котрий поєднував би всі країни ГУАМ і сприяв переміщенню товарів та послуг в умовах спрощених митних процедур.

Головним завданням України в ГУАМ є використання її енергетичного і транзитного потенціалу. Україна продовжувала розглядати ГУАМ як зону вільної торгівлі та своєрідний енергетичний коридор. У цьому контексті на порядку денному офіційного Києва постало питання реалізації проекту Євразійського нафто-транспортного коридора, в основі якого лежить нафтогін «Одеса – Броди» як такий, що «зміцнює енергетичну безпеку регіону і Європи». Зближуються також позиції України та Грузії щодо задіяння можливостей ГУАМ для диверсифікації постачання газу.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Необхідність підвищення ефективності ОБСЄ, яка останнім часом почала втрачати позиції провідного гравця у сфері європейської безпеки, залишається нагальним завданням як для самої Організації, так і для українського головування в ОБСЄ у 2013 р. На жаль, дрейф ОБСЄ на периферію політичного процесу в Євроатлантиці триває. Дедалі більше країн-учасниць починають активніше використовувати можливості інших міжнародних безпекових організацій, основні сфери відповідальності більшості з яких перетинаються зі всіма основними сферами діяльності ОБСЄ.

Так, з початку 2011 р. «процес Корфу», у рамках якого здійснювалося обговорення питань майбутньої архітектури європейської безпеки, перейшов у площину запропонованого Литовським головуванням формату дискусій «V to V Dialogues». Ірландським головуванням в ОБСЄ у 2012 р. було фактично заморожене проведення згаданого діалогу у визначених форматах, що, за умови відсутності узгоджених підходів між основними задіяними країнами-учасницями, свідчить про невизначеність майбутніх

перспектив реалізації ідеї створення єдиної загальноєвропейської системи безпеки.

У контексті вирішення головних завдань з формування співтовариства безпеки, визначених в Астанинській декларації та Плані спільних дій у рамках ОБСЄ, Ірландське головування започаткувало ініціативу «Гельсінкі + 40», яка має завершитися у 2015 р. і буде приурочена до сорокової річниці прийняття Гельсінського Заключного акта. Виконання цього завдання розглядається як досить тривалий процес, кінцеву відповідальність за реалізацію якого буде перекладено на наступні головування, зокрема й українське.

У позитивний бік просувається діяльність новопризначеного Координатора проектів ОБСЄ в Україні, яка сприяла розв'язанню цілої низки проблем у галузі захисту довкілля та військово-політичних аспектів безпеки. Серед них – адаптація звільнених військовослужбовців, використання альтернативних джерел енергії та посилення енергоефективності, утилізація запасів рідкого ракетного палива «меланж», очищення чорноморського узбережжя від вибухонебезпечних залишків війни тощо. Водночас через існуючі бюрократичні процедури так і не були реалізовані проектні пропозиції стосовно надання сприяння в підготовці до головування України в ОБСЄ.

Офіційна позиція України щодо функціонування польових операцій ОБСЄ залишилася незмінною. Вона полягає в дотриманні так званої «стратегії виходу» після вирішення основних завдань, визначених відповідним мандатом ОБСЄ.

Попри формальну підтримку Україною процесу перетворення ОБСЄ на повноцінну міжнародну організацію, розвиток ситуації свідчить про те, що навряд чи можна найближчим часом очікувати на суттєві зрушення в цьому напрямі, зокрема на вироблення статуту ОБСЄ, покликаного створити жорсткі внутрішні процедури та окреслити рамки діяльності Організації.

У контексті головування в ОБСЄ Президент України В. Янукович визначив такі пріоритети України під час її головування в Організації у 2013 р.: забезпечення раннього попередження конфліктів; зміцнення безпеки в регіоні; підвищення ефективності ОБСЄ як регіональної організації.

Українське головування акцентуватиме на необхідності надання нового поштовху вирішенню тривалих конфліктів на європейському просторі та реагування на нові виклики й загрози

безпеці, зокрема енергетичні. Україна активно сприятиме поглибленню міжнародного співробітництва та діалогу з метою підтримання стабільності, врегулювання кризових ситуацій і постконфліктної відбудови. Особлива увага приділятиметься переговорному процесу стосовно Придністровського конфлікту, у вирішенні якого Україна бере активну участь уже багато років. Пріоритетною темою економіко-довкільного виміру ОБСЄ за ініціативи Українського головування визначено тему належного управління в галузі довкілля крізь призму сталого розвитку та використання енергетичних ресурсів. Особлива увага приділятиметься завершенню розпочатого у 2012 р. огляду результатів виконання країнами-учасницями Маастрихтської стратегії ОБСЄ в галузі економіко-довкільного виміру та підготовці відповідних пропозицій щодо перегляду цього документа.

Україна заявила також про підтримку конструктивного перебігу дискусії з питань оптимізації та модернізації процесу проведення основних заходів у рамках людського виміру.

Центральноєвропейська ініціатива. Упродовж 2012 р. участь України у ЦЄІ як головуючої країни була спрямована на просування євроінтеграційних прагнень та набуття повноправного членства в ЄС у майбутньому. Наша держава розглядала також своє головування в цій ініціативі як механізм сприяння розвитку інфраструктурних процесів та удосконалення інституційних систем з метою їх синхронізації з існуючими європейськими моделями. Це стосувалося передусім транспорту, сільського господарства й енергетики. Пріоритетними сферами співробітництва були визначені також сфери туризму та мобільності громадян, з акцентом на отримання безвізового режиму Україна – ЄС та підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

З початку року в рамках головування в ЦЄІ на території України пройшла низка важливих заходів як на рівні засідань Комітету національних координаторів, так і на міністерському та парламентському рівнях (Туристичний форум, засідання Парламентського комітету ЦЄІ тощо). З метою актуалізації тематики енергетичної та екологічної безпекових складових Українське головування ініціювало проведення у вересні 2012 р. у Трієсті двох конференцій міністерського рівня: зустріч міністрів з науки і технологій країн – учасниць ЦЄІ та Міністерської конференції ЦЄІ з питань нової генерації біопалива. Під час заходів розглядалися питання екологічно безпечних технологій для використання

відновлюваних джерел енергії, а також співробітництва провідних наукових закладів країн – членів ЦЄІ.

У процесі спільної експертної діяльності проводився аналіз транспортного транзитного потенціалу України та можливостей розвитку транспортних коридорів. Під час вирішення питань лібералізації візового режиму активно здійснювався обмін досвідом на експертному рівні щодо запровадження біометричних паспортів, облаштування держкордонів і створення антикорупційних інституцій. Водночас через бойкот більшості країн-учасниць було скасоване проведення Ялтинського саміту лідерів країн ЦЄІ, що, на загальному позитивному тлі, внесло певний дисбаланс у діяльність Українського головування з погляду успішної реалізації намічених пріоритетів.

Організації Чорноморського економічного співробітництва. Україна продовжує бути зацікавленою в подальшому використанні потенціалу ОЧЕС для збільшення обсягів транзиту і стимулювання розбудови транспортної інфраструктури. Пріоритети такої співпраці полягають у модернізації морської інфраструктури, відновленні флоту, підвищенні якості послуг у морських портах, удосконаленні чинного законодавства стосовно розвитку морської галузі. Ураховуючи потужний потенціал портів, які забезпечують вихід на міжнародні транспортні коридори, Україна має реальні можливості посилити рівень конкурентоспроможності за рахунок участі в ОЧЕС. Досягнення цього завдання напряду пов'язане зі значними інвестиціями на потреби технологічного й технічного оснащення, модернізації морських портів і портової інфраструктури.

Виходячи з результатів саміту ОЧЕС, який відбувся влітку 2012 р., Україна з оптимізмом оцінює перспективи співробітництва в регіоні Чорного моря. Вона залишається відритою для інтенсивної співпраці з усіма його учасниками. Попри вплив світової економічної кризи, держави – члени ОЧЕС продовжують активно реалізовувати масштабні регіональні проекти в галузі енергетики.

Тенденції зростання частки морських і сухопутних перевезень у країнах регіону посилюють необхідність дослідження та використання Україною переваг ОЧЕС для розвитку економічного потенціалу Організації. Українська сторона, на додачу до вже існуючих проектів з формування системи Трансчорноморських магістралей (*sea motor ways*) та будівництва Чорноморського

транспортного кільця, розробляє пропозиції щодо регіональних багатосторонніх угод стосовно інтермодальних перевезень, у тому числі з розширення можливостей використання системи комбінованих транспортних перевезень контейнерних вантажів «Вікінг» у напрямку від Скандинавських країн через Грузію, в Азербайджан, до країн Центральної Азії.

Одним з ключових механізмів розвитку вантажоперевезень у регіоні є співробітництво ОЧЕС зі структурами ЄС. Ідеться, зокрема, про використання вже діючих фінансових та інвестиційних механізмів у рамках проекту «ТРАСЕКА» (міжнародний транспортний коридор «Європа – Кавказ – Азія»), яким передбачається використання нових маршрутів контейнерних перевезень через автомобільно-залізничну поромну переправу Болгарія – Україна – Грузія, а також запуск нового залізнично-поромного сполучення за маршрутом Одеський порт – порт Самсун – порти Грузії.

Участь Європейського Союзу в процесах Чорноморського регіону обумовлюється насамперед чинниками, які відображають інтереси і стратегічні плани ЄС у регіоні (про що свідчить реалізація ініціативи «Чорноморська синергія») та в інших регіональних інтеграційних проектах. Попри доволі активну участь України в роботі ОЧЕС, рівень залучення ресурсів Організації для модернізації транспортної інфраструктури морських портів і збільшення обсягів транзиту залишається низьким. Такий стан справ зумовлюється збереженням негативних тенденцій у реформуванні морської галузі України.

Вишеградська група. Україна посідає одне з основних місць у співробітництві Вишеградської четвірки (В-4) зі східноєвропейськими країнами. Активність України в цьому об'єднанні зосереджується на питаннях енергетичного співробітництва й розвитку нафто- і газогонів, а також у транспортуванні електроенергії. Протягом 2012 р. тривало залучення України до Вишеградської співпраці у форматі «В-4+», а також реалізація ініціативи ЄС «Східне партнерство» як у двосторонній, так і в багатосторонніх платформах, зокрема в рамках нової програми «Visegrad 4 Eastern Partnership», яка передбачає надання Вишеградським фондом грантів і стипендій, підтримку шкільних та університетських програм для молоді й науковців.

Важливе місце у взаємодії України й Вишеградської четвірки посідає співробітництво у військовій сфері. Нині саме цей вид співпраці найдинамічніше розвивається в рамках «Україна+В4».

Важливим етапом на цьому шляху є процес створення бойової тактичної групи, формування якої має завершитися до 2016 р. Група повинна стати справді автономною одиницею, яку очолюватиме найпотужніша учасниця четвірки – Польща. Уже з 2013 р. чотири країни розпочнуть спільні навчання під наглядом Сил реагування НАТО. Група входить до військових структур Європейського Союзу.

У цьому контексті опрацьовується також питання залучення сил та засобів Збройних сил України до Вишеградської бойової тактичної групи ЄС (орієнтовно не раніше першої половини 2016 р.). Основною функціональною ознакою цієї бойової групи, як і інших, повинна стати спроможність до швидкої мобілізації, яка дає змогу близько 1500 військовослужбовцям протягом 10 діб дістатися будь-якого регіону світу, якому загрожує криза чи конфлікт. Першим етапом діяльності бойової групи мають стати навчання сухопутних військ і налагодження координації міністерств оборони Польщі, Словаччини, Чехії та Угорщини, а також України.

Більшість експертів вважає, що позаблоковий статус України не вплине на її приєднання до Вишеградської бойової групи, адже це утворення не є формально-інституційною структурою. Водночас воно дасть можливість певним чином заповнити вакуум зовнішньої безпеки, а також отримати додаткові переваги в регіональному співробітництві.

СНД. Україна не бере участі у військово-політичних угодах, спрямованих на створення оборонного союзу в межах СНД. Вона також не бере участі й у Колективних силах СНД для підтримання миру поза егідою ООН чи ОБСЄ. Загалом же Україна продовжує декларувати політику утримання від будь-яких дій у рамках СНД, якщо вони не відповідають курсу нашої держави на інтеграцію до європейського політичного, економічного та правового простору. Водночас у питаннях багатостороннього співробітництва з державами – учасницями СНД, які відповідають національним інтересам України й органічно поєднуються з курсом України на європейську інтеграцію, позиція нашої держави є досить активною.

Україна почала брати участь у всіх засіданнях керівних органів СНД, приєдналася до Правил процедури вищих органів СНД і Положення про Національного координатора, призначила Національного координатора, поновила участь у Місії спостерігачів від СНД на виборах і референдумах, приєднується до окремих

органів галузевого співробітництва й переглядає застереження до низки документів СНД. З огляду на головування України в ОБСЄ у 2013 р., було узгоджене питання про перенесення терміну українського головування в СНД з 2013 р. на 2014 р.

Основними напрямками багатосторонньої співпраці в галузі безпеки в рамках СНД для України були й залишаються насамперед боротьба з новими викликами й загрозами, до яких належать тероризм, прояви екстремізму, транснаціональна організована злочинність, незаконна міграція й торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, наслідки техногенних катастроф і стихійних лих.

Останніми роками відзначається подальше розширення контактів у галузі оборонного співробітництва України із СНД, свідченням чого є зустріч очільника українського оборонного відомства Дмитра Саламатіна із секретарем Ради міністрів оборони держав – учасниць СНД у вересні 2012 р., під час якої обговорювалися можливі напрями багатосторонньої взаємодії з міністерствами оборони держав Співдружності у військовій сфері. У зв'язку із цим було заявлено про відкритість України до будь-яких видів співробітництва в рамках СНД, яке не суперечить позаблоковому статусу та положенням Конституції України.

Висновки

Головне завдання України в рамках діяльності міжнародних безпекових організацій та інститутів полягає в пошуку нових варіантів взаємодії та застосування адекватних концептуальних підходів до розв'язання проблем міжнародної та національної безпеки, спрямованих на підтримання статусу активного позаблокового учасника процесу формування євроатлантичного безпекового співтовариства й реалізацію євроінтеграційних прагнень.

Вазначене завдання, з огляду на його складність і неоднозначність, в основному було виконане, хоча сама стратегічна мета – забезпечення інтеграції держави до Європейського Союзу – так і залишилася недосяжною. Основна причина такого стану справ полягає не тільки в результативному використанні зовнішньополітичної складової, а й у врахуванні внутрішньополітичних чинників, які відіграють домінуючу роль у цьому процесі.

Міжнародна безпекова ситуація також не була сприятливою, враховуючи недосконалість існуючої системи євроатлантичної безпеки та поглиблення розбіжностей у розумінні спільних

загроз, цінностей і шляхів формування єдиного безпекового співтовариства. При цьому жодна з європейських країн нині не спроможна самостійно розв'язувати стратегічні проблеми безпеки, що підвищує роль міжнародних безпекових організацій.

З погляду застосування адекватних підходів до розв'язання проблем міжнародної та національної безпеки доцільно відзначити важливість низки положень, викладених у новій редакції Стратегії національної безпеки України та Воєнній доктрині України, де, серед іншого, у концентрованому вигляді визначені основні напрями взаємодії з міжнародними безпековими організаціями та інститутами, до яких, зокрема, належать ООН, ЄС, НАТО, ОБСЄ, ЦЄІ, В-4, ОЧЕС, ГУАМ та СНД.

Спостерігається тенденція до нарощування обсягів і потенціалу військового співробітництва, яке, попри позаблоковий статус, стає ключовим аспектом у рамках реалізації багатьох ініціатив та програм співробітництва України майже з усіма міжнародними безпековими організаціями, зокрема й НАТО. Основна причина тут полягає в багатому досвіді участі Збройних сил України в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки, а також у наявному технічному потенціалі, який ще впродовж нетривалого проміжку часу даватиме змогу забезпечувати участь у сучасних військових операціях.

Загалом питання використання наявного потенціалу як базового інструменту для висунення ініціатив у рамках безпекових організацій залишається ключовим у всіх сферах міжнародного співробітництва. Тут ідеться в основному про так званій «спадковий потенціал» із часів розпаду СРСР, який активно використовувався Україною як засіб протидії загрозам національній та міжнародній безпеці.

Окремим важливим аспектом залишається ефективність головування України в міжнародних безпекових організаціях. Досвід головування в ЦЄІ засвідчив важливість досягнення порозуміння серед країн-учасниць стосовно адекватної оцінки внутрішньополітичних процесів і важливості консолідації зусиль на євроінтеграційному напрямі. У цьому контексті головування України в ОБСЄ у 2013 р. відкриває нові можливості й перспективи, пов'язані з виконанням Україною ключової ролі у вирішенні питань євроатлантичної безпеки на просторі від Ванкувера до Владивостока.

Таким чином, чітке бачення Україною перспективи і власного місця в загальній системі європейської безпеки як держави

з позаблоковим статусом, урахування існуючих ціннісних підходів до сучасного широкого розуміння поняття безпеки, створення економічного підґрунтя та проведення внутрішніх реформ становитимуть основу майбутньої успішної співпраці України з міжнародними безпековими організаціями та інститутами.

§ 3. Україна в міжнародних режимах контролю над озброєннями

Із часу проголошення незалежності Україна проводить відповідальну й послідовну політику в галузі контролю над озброєннями та нерозповсюдження ядерної зброї. Україна є активним учасником режимів нерозповсюдження зброї масового знищення, створених навколо таких базових міжнародно-правових документів, як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р., Конвенція про заборону хімічної зброї 1993 р., Конвенція про заборону біологічної та токсинної зброї 1972 р. Наша держава бере активну участь у роботі багатосторонніх форумів експортного контролю та контролю над звичайними озброєннями. Зміцнення міжнародних режимів у сфері безпеки є одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики України.

Проблематика нерозповсюдження зброї масового знищення

Центральними питаннями для України залишаються **питання ядерного роззброєння та нерозповсюдження**. Україна дотрималася своїх зобов'язань у цій сфері, взятих на себе навесні 2010 р. на Вашингтонському саміті з питань ядерної безпеки. 22 березня 2012 р., напередодні Сеульського саміту, наша держава в повному обсязі вивезла до РФ останню партію високозбагачених ядерних матеріалів з Харківського фізико-технічного інституту. У рамках реалізації двосторонніх домовленостей зі США Україна отримала еквівалентну кількість низькозбагаченого урану й відповідне обладнання. Окрім цього, за фінансової підтримки США (67,5 млн дол. США), на базі згаданого інституту розпочалися роботи з будівництва найсучаснішого джерела випромінювання нейтронів.

У зв'язку із цим важлива увага приділяється **Спільній декларації України, Мексики та Чилі щодо нейтралізації ризиків використання високозбагаченого урану**, яка залишається відкритою для приєднання інших держав. Україна продовжує наполягати на тому, що гарантії безпеки для держав, які відмовилися від своїх ядерних арсеналів і пішли на інші стратегічні поступки, мають бути відображені в юридично зобов'язуючих міжнародних документах.

Зважаючи на п'ятнадцяту річницю утворення **Підготовчої комісії Організації Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ПК ОДВЗЯВ)**, яка відзначалася у 2012 р., доцільно згадати про внесок України у становлення цього важливого міжнародного механізму запобігання ядерному розповсюдженню. Україна в рамках ПК ОДВЗЯВ активно долучається до тренувальної та навчальної діяльності відповідних фахівців, а також надає значне сприяння процесу прискореного набуття чинності Договором про всеосяжну заборону ядерних випробувань. На території нашої держави розгорнуті сейсмологічна станція й термінал передачі інформації. Станція й термінал інтегровані до Глобальної комунікаційної інфраструктури ПК ОДВЗЯВ, яка об'єднує більш як 200 сейсмічних і геофізичних станцій по всьому світу. На сьогодні згадана станція відповідає сучасним світовим стандартам, що дає Україні можливість ефективно здійснювати контроль за дотриманням вимог Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань, проводити наукові дослідження у сфері техногенно-екологічної безпеки, сейсмології, гідрометеорології тощо.

Ядерна безпека. Аварія на атомній електростанції «Фукусіма-1», що майже збіглася в часі з 25-річчям Чорнобильської катастрофи, знову з усією гостротою поставила перед світовою спільнотою та урядами питання ядерної безпеки, спричинила активізацію дискусій стосовно подальшої ролі атомної енергетики. Тому Організацією Об'єднаних Націй 2012 р. був проголошений Міжнародним роком стійкої енергетики для всіх, у рамках якого передбачалося мобілізувати зусилля урядів країн світу і приватного сектора на розширення доступу до джерел енергії, підвищення енергоефективності й ролі відновлюваних джерел енергії.

У рамках Міжнародного агентства з атомної енергетики (МАГАТЕ) діяльність України спрямовувалася на вирішення таких питань: використання технічної допомоги Агентства з метою подолання наслідків Чорнобильської катастрофи; підтримання

належного рівня ядерної безпеки національних АЕС та дослідницьких реакторів в Україні; участь у Міжнародному проекті інноваційних ядерних реакторів та палива; управління радіоактивними відходами на території України; проведення на території України заходів у рамках Програми технічного співробітництва МАГАТЕ.

Під час 56-ї сесії Генеральної конференції МАГАТЕ, яка проходила 17–21 вересня 2012 р. у Відні, делегація України підтримала зусилля Агентства щодо підвищення ядерної та радіаційної безпеки, безпеки перевезень і поводження з радіоактивними відходами. Україна визнає провідну роль МАГАТЕ в забезпеченні гарантій нерозповсюдження та неперенаправлення ядерних матеріалів, а також у запобіганні та боротьбі з ядерним тероризмом.

До основних досягнень України в галузі підвищення стану ядерної та радіаційної безпеки належать: початок монтажу нового безпечного конфайменту над об'єктом «Укриття» за фінансового сприяння міжнародної спільноти, ухвалення Урядом України рішення про будівництво нових енергоблоків на майданчику Хмельницької АЕС, а також успішну реалізацію заходів у рамках виконання Плану дій МАГАТЕ з ядерної безпеки. Український досвід виведення з експлуатації енергоблоків Чорнобильської АЕС і результати й подальші плани з відновлення довкілля на радіаційно забруднених територіях викликали значну зацікавленість серед країн – учасниць МАГАТЕ.

Зі свого боку, Україна долучилася до проекту **Міжнародної науково-інформаційної мережі з питань Чорнобиля в рамках Програми розвитку ООН**. Одним з головних завдань діяльності цієї Програми в Україні стало поширення серед населення науково обґрунтованої інформації про реальний стан радіаційного забруднення в місцях проживання з метою подолання до 2016 р. застійних явищ у розвитку забруднених територій. У зв'язку із цим Уряд України розпочав підготовку нової програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, яка базується на визначенні нового правового статусу територій, що постраждали від радіоактивного забруднення.

Керівництво Офісу ядерної захищеності МАГАТЕ позитивно оцінило виконання Україною заходів Інтегрованого плану ядерної захищеності, зокрема під час проведення фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. Свого часу на виконання Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та ЄС

в енергетичній сфері з 2008 р. по 2009 р. у рамках спільного проекту Україна – ЄС – МАГАТЕ чотирнадцять місій міжнародних експертів провели унікальне за масштабами виконаних робіт комплексне оцінювання безпеки всіх діючих українських енергоблоків за напрямками: проектна безпека, експлуатаційна безпека, поводження з радіоактивними відходами, виведення з експлуатації, діяльність держоргану з регулювання ядерної та радіаційної безпеки. Експерти МАГАТЕ та ЄС установили відповідність усіх енергоблоків українських АЕС вимогам МАГАТЕ з ядерної безпеки. Приєднання України до європейської ініціативи проведення стрес-тестів (позачергової переоцінки безпеки) своїх енергоблоків з урахуванням уроків «Фукусіми» було ініціативним заходом. Тільки дві країни – Швейцарія та Україна – зважилися на такий крок. Стрес-тести проводилися за узгодженою Єврокомісією та групою ENSREG (European Nuclear Safety Regulators Group) методологією. Об'єктами стрес-тестів були всі діючі енергоблоки українських АЕС, а також енергоблоки № 1–3 ЧАЕС (басейни витримки відпрацьованого ядерного палива), сховища відпрацьованого ядерного палива на Чорнобильській АЕС і Запорізької АЕС.

30 грудня 2012 р. Державна інспекція ядерного регулювання подала секретаріату МАГАТЕ національний звіт, який попередньо був винесений на розгляд фахівців та української громадськості під час дводенного засідання колегії Державної інспекції в листопаді 2011 р. Результати українських стрес-тестів були розглянуті експертами ЄС під час тематичних партнерських перевірок з відвідуванням майданчика однієї з АЕС. У свою чергу, результати партнерської перевірки стрес-тестів АЕС країн Євросоюзу, України та Швейцарії 26 квітня 2012 р. в узагальненому вигляді та щодо кожної країни були подані до Європейської Комісії.

За результатами партнерської перевірки українських АЕС були зроблені висновки «про відповідність національного звіту України вимогам ENSREG, достатність поданих обґрунтувань відповідності АЕС проектним принципам щодо всіх екстремальних природних впливів, а також адекватність розроблених заходів виявленим дефіцитам безпеки». У документах Європейської Комісії стосовно АЕС України наводяться також так звані «хороші практики», виявлені за результатами партнерських перевірок¹⁶.

¹⁶ Держачова О. Ядерна енергетика України: жертва на заклання. – http://gazeta.dt.ua/energy_market/yaderna-energetika-ukrayini-zhertva-na-zaklannya.html.

З метою вирішення головного стратегічного завдання з гарантування енергетичної безпеки Україна, дотримуючись своїх зобов'язань у рамках МАГАТЕ, здійснює практичні кроки зі створення власного виробництва ядерного палива для реакторів типу ВВЕР-1000, розпочавши разом з російською компанією «ТВЕЛ» будівництво заводу з виробництва ядерного палива. Очікується, що перша партія палива українського виробництва буде випущена у 2015 р.

Для реалізації такого проекту в Україні існує виробництво уранового концентрату й металевого цирконію, а також супутнього цирконію гафнію на базі металургійної промисловості. Створення неіснуючих на даний момент виробництв потрібне для закріплення незалежності України в атомно-енергетичному секторі. Основними проблемами, які стоять на шляху України до створення власного замкненого паливно-ядерного циклу є відсутність політичної волі, брак фінансування, зовнішньополітичні фактори, пов'язані з блокуванням одержання Україною низки технологій з боку третіх країн¹⁷.

Україна виступила за мирне розв'язання іранської ядерної проблеми, підтримавши відповідну резолюцію, прийняту Радою керуючих МАГАТЕ у вересні 2012 р., яка закликає Іран до співробітництва з інспекторами МАГАТЕ й надання доступу до всіх ядерних об'єктів.

Контроль над звичайними озброєннями в Європі та роззброєння

Контроль над звичайними озброєннями, включно з роззброєнням і заходами зміцнення довіри та безпеки у військовій сфері, є складовою концепції ОБСЄ щодо всеосяжної, колективної, рівноправної та неподільної безпеки в Європі. Відповідно до цієї концепції вважається, що режим контролю над звичайними озброєннями має цілковито подолати спадщину блокового протистояння часів «холодної війни» й запобігати виникненню нових ліній розподілу на Європейському континенті з усіма його негативними наслідками, особливо для держав, які не є членами будь-яких військових союзів.

¹⁷ Кудин Д. Ядерний статус та ядерна зброя в Україні. – <http://technocrat.org.ua/yaderniy-status-ta-yaderna-zb>.

У ювілейній декларації «Назустріч спільноті безпеки» грудневого 2010 р. саміту ОБСЄ в Астані голови держав та урядів держав – учасниць цієї Організації зазначили, що режими контролю над звичайними озброєннями і зміцнення довіри та безпеки залишаються основними інструментами забезпечення стабільності, передбачуваності і транспарентності у військовій сфері та потребують оновлення й модернізації. Вагомий внесок у створення стабільного та передбачуваного середовища для всіх держав – учасниць ОБСЄ був зроблений у рамках Договору про звичайні збройні сили в Європі, завдяки якому вдалося здійснити швидко та збалансоване скорочення великої кількості озброєнь і військової техніки (близько 20 тис. одиниць) і забезпечити високий ступінь транспарентності звичайних збройних сил.

Водночас Астанинський саміт був змушений констатувати, що цей Договір не виконується в повному обсязі, як і те, що Угода про адаптацію Договору про звичайні збройні сили в Європі до сучасної військово-політичної ситуації в Європі не набрала чинності. Учасники саміту висловили підтримку консультаціям, спрямованим на подолання патової ситуації, що склалася навколо Договору. Вони також закликали його учасників адекватно реагувати на стагнацію процесу забезпечення контролю над звичайними озброєннями.

На жаль, заданий на саміті ОБСЄ 2010 р. політичний імпульс модернізації режиму контролю над звичайними озброєннями у Європі не був підтриманий відповідними рішеннями на наступних Вільнюській 2011 р. і Дублінській 2012 р. нарадах міністрів закордонних справ держав – учасниць ОБСЄ.

Розширення НАТО на Схід, зволікання країнами Альянсу з ратифікацією адаптованого Договору, яка ув'язувалася з виконанням Росією так званих «стамбульських зобов'язань» щодо виведення військ із Грузії та Молдови, плани з розгортання елементів протиракетної оборони та розміщення американських збройних підрозділів у країнах Центральної та Східної Європи, зокрема в Польщі та Румунії, спричинили запровадження Росією 12 грудня 1997 р. мораторію на виконання положень Договору. У результаті ефективність Договору про звичайні збройні сили у Європі була суттєво знижена. Наслідком призупинення участі РФ у Договорі стало фактичне виведення з-під його контролю орієнтовно третини всіх важких наступальних озброєнь, розміщених у Європі, зменшення на третину району застосування Договору (від східних кордонів України до Уральських гір).

Негативні наслідки фактичного виходу Росії з Договору для сфери контролю над звичайними озброєннями стали настільки відчутними, що держави-учасниці повернулися до питання про відновлення його повноцінного функціонування. У травні 2010 р. у Відні з ініціативи США розпочалися неформальні консультації у форматі «30+6» за участю 30 держав – учасниць Договору та шести нових країн НАТО (Албанії, Естонії, Латвії, Литви, Словенії, Хорватії) з метою узгодження Рамкового документа щодо керівних принципів, на яких має базуватися оновлена домовленість про звичайні збройні сили у Європі.

Проте делегаціям не вдалося дійти згоди навіть щодо змістовного наповнення згаданого документа. Головні розбіжності виникли між країнами НАТО й Росією та стосувалися формулювань положень, які визначатимуть обов'язкову згоду приймаючої країни на розміщення іноземних військ на власній території, включення чи невключення територій так званих «сірих зон» до району застосування режиму контролю над озброєннями (ідеться про Абхазію, Нагірний Карабах, Південну Осетію, Придністров'я), застосування заходів контролю на період ведення переговорів щодо нової угоди тощо.

Застій у переговорному процесі відповідно позначився на діяльності робочого органу Договору про звичайні збройні сили у Європі – Спільної консультативної групи (СКГ), завданням якої є постійний моніторинг і вдосконалення імплементації Договору, зокрема шляхом розв'язання проблем, і яка впродовж 2011–2012 рр. мала суто формальний характер за відсутності інформаційного обміну та інспекційної діяльності між 25 державами-учасницями (РФ – з однієї сторони, 22 країни НАТО + Грузія та Молдова – з другої). На роботу СКГ опосередковано впливала також невизначеність перспектив відновлення неформальних консультацій у форматі «30+6». Розбіжності в позиціях сторін не дали Групі змоги досягти домовленості навіть щодо направлення голові 19-го засідання Ради Міністрів закордонних справ ОБСЄ в Дубліні, яке проходило в грудні 2012 р., листа голови СКГ та внеску Спільної консультативної групи до проекту Декларації цієї зустрічі щодо готовності держав – учасниць Договору про звичайні збройні сили в Європі до відновлення у 2013 р. процесу обговорення проблематики контролю над звичайними збройними силами в Європі.

Через тривалу відсутність зрушень у пошуку домовленості, зокрема між Росією та США, виникло переконання, що для

забезпечення дієздатності режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі потрібно розпочати пошук нової формули, яка відповідала б сучасним реаліям та була цілком позбавлена елементів блокового протистояння. Така ідея стала поштовхом до початку опрацювання під час Форуму ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки (ФСБ) в Україні разом з делегаціями в СКГ питання про започаткування широкого діалогу за участю всіх держав – учасниць ОБСЄ з метою пошуку нових основних принципів, на яких мав би базуватися режим контролю над звичайними озброєннями в Європі.

У результаті одним з пріоритетів головування України в цій Організації у 2013 р. стало ініціювання відповідного діалогу в рамках ФСБ, участь у котрому могли б узяти всі держави – учасниці ОБСЄ, а не лише сторони Договору. З метою започаткування такого діалогу українська сторона розробила «документ для роздумів» у вигляді запитальника, покликаного в найкращий спосіб донести сутність української ініціативи і стати тематичною програмою обговорення на ФСБ проблематики контролю над звичайними озброєннями, у якому порушуються питання місця й ролі режиму контролю над озброєннями в сучасній та майбутній архітектурі безпеки. Після представлення міністром закордонних справ України Л. О. Кожарою пріоритетів Українського головування в ОБСЄ 16 січня 2013 р. проект «документа для роздумів» був узгоджений на рівні делегацій держав-учасниць та офіційно представлений у контексті української ініціативи на засіданні ФСБ 13 лютого 2013 р., діставши широку підтримку, зокрема з боку делегацій Росії та США.

Структурована за тематичними блоками українського «документа для роздумів» дискусія за участю дипломатів, військових експертів та науковців відбуватиметься впродовж 2013 р., у тому числі під час «діалогів з питань безпеки» в рамках ФСБ. Зазначений підхід цілком співвідноситься з оцінкою, яка міститься в Астанинській ювілейній декларації. Реалізація української ініціативи відповідає мандату й повноваженням Форуму ОБСЄ з питань співробітництва в галузі безпеки та не підмінятиме собою призупинений процес консультацій у форматі «30+6».

Конференції ООН із роззброєння. Важливим елементом залишається участь України в роботі Конференції ООН із роззброєння, діяльність якої перебувала в центрі уваги Генерального секретаря ООН. Події 2012 р. підтвердили нагальну потребу

в активізації пошуку можливих шляхів виходу зі складної ситуації, котра виникла з огляду на фактичне блокування роботи цього важливого інституту ООН, покликано розробляти нові механізми в галузі роззброєння. У рамках проголошених Генсекретарем ООН нових альтернативних ініціатив у цьому напрямі Україна підтримала пропозицію стосовно розробки нового юридично зобов'язуючого та універсального **Договору про торгівлю озброєннями**. Протягом року Україна брала активну участь в обговоренні проекту цього документа. Але, з огляду на неоднозначне трактування змісту його основних положень країнами-членами ООН, проект договору так і не був узгоджений.

Висновки

Україна проводить цілеспрямовану політику на створення надійних міжнародних механізмів загальноєвропейської структури безпеки на двосторонньому, регіональному та глобальному рівнях. Позитивна оцінка зусиль України на цьому напрямі є підтвердженням визнання міжнародною спільнотою ролі нашої держави у сфері контролю над озброєннями та нерозповсюдження, а також її вагомому місця у глобальній безпековій архітектурі.

Разом з тим, нині спостерігається певна ерозія існуючих міжнародних безпекових механізмів і режимів, про що свідчать проблеми навколо тематики протиракетної оборони та відсутність прогресу в поновленні дії Договору про звичайні збройні сили у Європі. З урахуванням появи нових викликів і ризиків безпеці, зокрема загрози тероризму, поширення зброї масового ураження, незаконної міграції та організованої злочинності, загальну безпекову ситуацію в Європі можна розглядати як кризову.

РОЗДІЛ III

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

§ 1. Україна – ЄС: стратегічна пауза чи кінець євроінтеграційної перспективи?

2012 рік у відносинах України з Європейським Союзом, очевидно, не можна назвати роком прориву, хоча і втраченим часом він також не став. З одного боку, відбулося суттєве охолодження у взаєминах, а з другого – найбільш знакові події двосторонніх відносин, заплановані обома сторонами на 2012 р., зокрема парафування Угоди про асоціацію та підписання Договору про внесення змін і доповнень до Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз, відбулись у запланованому режимі.

Напередодні 2012 р. Президент В. Янукович пообіцяв, що для України він буде присвячений «передусім активній реалізації її євроінтеграційного курсу»¹. Чи був цей рік таким і, взагалі, чи став він роком нових викликів або ж утрачених можливостей у відносинах Україна – ЄС? Щоб дати відповіді на ці запитання, пропонуємо розглянути внутрішні й зовнішні умови, у яких розвивалися двосторонні стосунки.

Затяжна фінансово-економічна криза кинула виклик цілісності Європейського Союзу та поглибленню самого європейського інтеграційного проекту. Ризик розвитку дезінтеграційних тенденцій у євроні та британська суспільна дискусія з приводу подальшого перебування Великої Британії у складі ЄС поставили організацію перед необхідністю переосмислення не лише соціально-економічної політики та посилення політичної й економічної конвергенції між державами-членами, а й, імовірно, перед потребою вироблення нових критеріїв і підходів до подальшого розширення організації та побудови відносин зі своїми сусідами.

---

¹ Віктор Янукович: 2012 рік буде для України європейським // Партія регіонів. Офіційний інформаційний портал. – 16.12.2011. – <http://www.party-ofregions.org.ua/person/4fd9ad1e254d29f747000001/news/4fe3006763eac51f48001a3c>.

З огляду на динаміку політичних ролей і політичної ваги тих чи інших членів союзу змістилися й далі зміщуватимуться центри прийняття рішень у ЄС, що має безпосереднє значення для України. Безперечно, зазначені процеси в самому Євросоюзі не могли не вплинути на розвиток його економічних і політичних відносин з Україною.

Стратегічне значення політики Європейського Союзу стосовно України можна розглядати з двох позицій – внутрішньої і зовнішньої. З погляду другої, наша держава є важливим індикатором стану конкурентних відносин ЄС і Росії, оскільки вона формує (або не формує) безпечне середовище навколо східних кордонів ЄС. З погляду внутрішніх позицій, успішна (попри її розмитість) політика Євросоюзу на Сході, важливою складовою якої є Україна, означає для організації, по-перше, доведення іншим учасникам політичного діалогу успішності та привабливості фундаментальних ідей, на яких заснований Євросоюз, і високого магнетизму його інтеграційного поля. По-друге, для низки держав ЄС, передусім Польщі й, до певної міри, Швеції, Чехії, Словаччини та Великої Британії, успішність східної політики, промоутерами якої вони виступають, означає не лише посилення їхніх статусних характеристик усередині Євросоюзу, а й досягнення конкретних геополітичних переваг. Ці фактори зумовлюють зацікавленість Європейського Союзу та окремих його членів у підтримці поступу і здорового політичного діалогу у двосторонніх відносинах з Україною.

Основною складністю у відносинах з Україною для Європейського Союзу виявляється позиція українського керівництва: поряд із заявами про збереження євроінтеграційного курсу як пріоритетного зовнішньополітичного напрямку, що підтверджується, зокрема, в ухваленій 8 червня 2012 р. новій редакції Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», практична діяльність засвідчує відносність зацікавленості влади в досягненні задекларованої нею мети, винесення на порядок денний сегментованої форми співробітництва. Символічним стало скасування в грудні 2012 р. посади віце-прем'єр-міністра, відповідального за питання євроінтеграції.

Останніми роками українська влада демонструє прагматичний підхід у питанні європейської інтеграції України, перспектива якої перестала форсуватися. Дедалі частіше підкреслюється економічний аспект співробітництва й намагання продемонструвати, що не лише Україна зацікавлена в такій кооперації, а і ЄС

отримає бонуси від поглиблення співпраці з нашою державою. Так, зокрема, вітчизняні високопосадовці переконували європейських колег, що в умовах виходу з економічної кризи український ринок може стати у пригоді європейському². З іншого боку, варто згадати, що український ринок становить 1,1% у загальній зовнішній торгівлі Євросоюзу, а серед торговельних партнерів ЄС Україна станом на 2011 р. перебувала на 22-му місці³. Водночас **розгляд європейської інтеграції як інструменту посилення політичних і статусних характеристик України** досі випадає з поля концептуалізації зовнішньої політики України. Програмна стаття міністра закордонних справ К. Гриценка в тижневику «Дзеркало тижня»⁴ не визначає європейський вектор як пріоритетний для вітчизняної зовнішньої політики, а Європу – як цивілізаційний полюс тяжіння для України, наголошуючи натомість на системних проблемах, з якими зіштовхнувся Євросоюз. Оголошений міністром новий концепт зовнішньої політики України, який базується на ідеї «стратегічної рівноваги», передбачає пошук якомога більшої кількості точок опори за межами лінії ЄС – РФ. За його словами, «ні розпливчата перспектива членства в ЄС, ні розтяжка по лінії ЄС – РФ, окремо взяті», не зроблять Україну причетною до глобальної динаміки, якщо вона буде позитивною, і не забезпечать «страхового полісу», якщо ця динаміка буде негативною. Такий месидж від головного дипломата країни ставить під сумнів пріоритетність євроінтеграційного стратегічного напрямку зовнішньої політики України.

---

² Наприклад, міністр закордонних справ К. Грищенко, звертаючись до представників політико-дипломатичної та ділової еліти Італії в червні 2012 р., підкреслив, що якнайскоріше введення в дію Угоди про асоціацію України з ЄС, включно з поглибленою та всеосяжною зоною вільної торгівлі, здатне істотно допомогти італійському бізнесові розширити ринки збуту своєї продукції в умовах затяжної боргової кризи в Євросоюзі. «Усім, хто в ЄС турбується про підтримку економік власних країн, варто виступати проти створення штучних політичних бар'єрів на шляху до підписання Угоди про асоціацію з Україною», – підкреслив К. Грищенко // Урядовий портал. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245297189&cat_id=244277212.

³ Снігур О., Гуцал С. Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи євросони. Висновки для України. – К. : НІСД, 2012. – С. 33.

⁴ Грищенко К. Стратегічна рівновага як шанс України у багатополлярному світі // Дзеркало тижня. Україна. – 09 березня 2012. – http://gazeta.dt.ua/POLITICS/strategichna_rivnovaga_yak_shans_ukrayini_u_bagatopol_yarnomu_sviti.html.

Принагідно демонструється двовекторність українських зовнішньополітичних устремлінь, як-от: *приєднання України до зони вільної торгівлі із СНД 31 липня 2012 р. та ведення переговорів про участь України в Митному союзі* в тій чи іншій формі. При цьому участь у пострадянських інтеграційних проєктах не декларується як альтернативна європейській інтеграції, навпаки, підкреслюється відсутність взаємовиключності двох процесів.

Така позиція не спрацьовує як важіль тиску на Євросоюз з огляду на відсутність серед його членів єдиної чіткої стратегії щодо України. Частина європейського політикуму виступає за заморожування відносин з Україною, зокрема й підписання Угоди про асоціацію, до реформування українською владою політико-правової системи й демонстрації політичної волі до демократизації політичного життя. Інша частина політичного спектра Європи вважає, що пригальмовування розвитку двосторонніх відносин призведе до погіршення політичної ситуації в країні та підштовхне Україну до інтеграційних проєктів, ініційованих Росією.

Оцінка ключових подій і тенденції двосторонніх відносин за 2012 р.

Про рівень динаміки відносин Україна – ЄС свідчить відсутність офіційних візитів європейських очільників до України впродовж минулого року. Він став першим роком в історії щорічних самітів Україна – ЄС, коли такий захід не відбувся – його було перенесено на лютий 2013 р. через внутрішньополітичну ситуацію в Україні, зокрема невизначеність у зв'язку з проведенням парламентських виборів у жовтні 2012 р. Так, попри проведення чемпіонату Євро-2012, нашу державу не відвідали очільники Європейського Союзу. Лише у вересні відбувся візит до України Комісара ЄС із питань розширення й політики сусідства Ш. Фюле. 20–22 лютого 2012 р. у Києві та Івано-Франківську пройшли зустрічі представників Парламентського комітету зі співробітництва Україна – ЄС, за підсумками якого були прийняті традиційні рекомендації⁵.

⁵ Final Statement and Recommendations Pursuant to Article 90 of the Partnership and Cooperation Agreement. Parliamentary Cooperation Committee. – Eighteenth Meeting. – Kyiv and Ivano-Frankivsk, 20–22 February 2012. – <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201203/20120301ATT39570/20120301ATT39570EN.pdf>.

Попри таку загалом негативну динаміку, заплановані на 2012 р. ключові заходи все ж таки відбулися, що, однак, не відновило клімату довіри у двосторонніх відносинах, хоча незначне потепління, викликане проведенням чемпіонату Євро-2012 і мало місце. Так само, не зняла напруженості в атмосфері політичного діалогу ключова подія року у двосторонніх відносинах – **парафування Угоди про асоціацію Україна – ЄС**, яке стало підсумком п'ятирічних переговорів. 30 березня 2012 р. у Брюсселі була парафрована політична частина документа, а 19 липня 2012 р. – текст Угоди про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, котра є невід'ємною частиною Угоди про асоціацію.

Загалом можна цілком справедливо стверджувати, що двосторонній діалог 2012 р. відзначався переважно негативною тональністю в заявах європейських посадовців в оцінці відносин Україна – ЄС. Характеристика двосторонніх відносин як таких, що переживають період застою або регресу⁶, доповнювалася критикою системи правосуддя та дотримання політичних свобод в Україні. Ключові претензії ЄС щодо України були висловлені головою Представництва ЄС в Україні Ж. М. П. Тейшейрою⁷ і стосувалися переважно відсутності результативного двостороннього діалогу, зокрема зворотної реакції української влади на заклики чиновників Євросоюзу щодо лібералізації політичної системи й реформування системи правосуддя, що, за словами посла, загрожувало політичною ізоляцією України⁸.

⁶ Так, за словами колишнього комісара ЄС із питань розширення, экс-віце-президента Єврокомісії Г. Ферхойгена, відносини України та ЄС «опинилися нині в замороженому стані, а євроінтеграція переживає застій. Адже наступний крок для поглиблення відносин України та Європейського Союзу відкладений». Він зазначив також, що єдина «опція на майбутнє України – це європейська інтеграція. ... Росія не може запропонувати Україні нічого цікавого щодо її майбутнього. Росія – це не альтернатива для України... Існує ризик ізоляції України» (Deutsche Welle. – 15.02.2012. – <http://www.dw.de/>); євродепутат, голова делегації парламентської співпраці ЄС – Україна М. Сівець, заявив, що у відносинах ЄС із Україною нині панує не «холодна війна», а «холодний мир» (Тиждень. – 28.03.2012. – <http://tyzhden.ua/News/46050>); прем'єр-міністр Польщі Д. Туск заявив, що «Україна втратила темп на шляху євроінтеграції... Україна не пристосовується до сподівань щодо неї, викликаних Угодою про асоціацію з ЄС» (Радіо свобода. – 23.02.2012. – <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24493046.html>).

⁷ Термін перебування Ж. М. П. Тейшейри на посаді завершився в липні 2012 р.; його замінив польський колега Ян Томбінські.

⁸ Наприклад, посол ЄС в Україні заявив, що європейські лідери уникають Януковича (Дзеркало тижня. – 2012. – 7 лютого).

Критерієм оцінювання поточного стану відносин Україна – ЄС або індикатором їхньої ефективності стане термін підписання Угоди про асоціацію, яка, за словами представника України в ЄС К. Єлісеєва, юридично фіксує політичні гарантії суверенітету, незалежності й територіальної цілісності Української держави. Хоча технічна сторона підготовки документа до підписання фактично завершена, за найоптимістичнішими прогнозами «друзів України», себто Литви, Польщі, Чехії та Словаччини, Угода може бути підписана на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі в листопаді 2013 р. під час головування Литви в Євросоюзі.

Варто зазначити, що в питанні термінів підписання Угоди європейські діячі поділяються за тією самою ознакою, що й у загальних питаннях поглиблення відносин з Україною. *Частина політиків у Європі пропонує Угоду підписати, але не ратифікувати, доки в Україні не будуть ужиті заходи щодо поліпшення політичної ситуації. Інша частина закликає не підписувати документ до адекватного реагування української влади на заклики ЄС.* Так, Німеччина, Швеція, Фінляндія, Данія та Нідерланди пропонують заморозити подальшу роботу над Угодою до виконання Україною низки жорстких критеріїв, зокрема звільнення Ю. Тимошенко. Позиції ж Франції та Великої Британії із цього питання поки чітко не задекларовані. Таке саме бачення висловив президент Єврокомісії Ж. Баррозу під час щорічного форуму «Ялтинська європейська стратегія», зазначивши, що Європейський Союз поки не бачить політичних умов для підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС⁹.

У висновках засідання Ради міністрів закордонних справ ЄС про перспективи відносин з Україною (грудень 2012 р.) *підтверджується намір підписати Угоду* «в контексті “Східного партнерства” та на основі сповідування спільних цінностей, визнаючи європейські прагнення України та вітаючи її європейський вибір», *проте – за певних умов.* До таких умов належать: відповідність парламентських виборів 2012 р. міжнародним стандартам, усунення порушень, котрі слідували за виборами; поступ України у вирішенні питання вибіркового правосуддя й уникнення цих проблем у майбутньому; виконання реформ, які були

⁹ Азаров думає, що Ялтинська конференція зруйнує стереотипи про Україну // Тиждень. – 16.09.2012. – <http://tyzhden.ua/News/60125>.

визначені у спільно узгодженому Порядку денному асоціації Україна – ЄС¹⁰.

Варто згадати, що у 2009 р., коли Україна розглядалася як лідер «Східного партнерства» і «маятник демократії» на пострадянському просторі, вважалося, що вона першою серед інших підпише з ЄС Угоду про асоціацію. Проте на сьогодні підписання такої Угоди на саміті у Вільнюсі в листопаді 2013 р. обіцяють не стільки Україні, скільки Молдові, Грузії та Вірменії¹¹. Такі висновки стали проявом принципу Євросоюзу «more for more» – хто здійснює більше реформ, той отримує більше підтримки.

Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом на пряму пов'язувалося із судовими процесами над ув'язненими лідерами опозиції, що, власне, і стало центральною проблемою двосторонніх відносин 2012 р. За словами Ш. Фюле з приводу ув'язнення Ю. Тимошенко, «не цього ми очікуємо від країни з європейськими прагненнями, країни, яка прагне підписати найбільш далекосяжну з усіх угод, про які ЄС вів переговори зі своїми партнерами»¹². У грудневих Висновках Ради ЄС зазначається: «Рада ЄС підтверджує своє серйозне занепокоєння з приводу політично вмотивованих ув'язнень членів колишнього уряду, що мали місце після судів, які не шанували міжнародних стандартів чесного, прозорого та незалежного процесу»¹³.

Згідно з текстом Заключної заяви Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС, ухваленої в лютому 2012 р., *підписання й ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС ставилося в залежність від перспективи «повноцінної участі» ув'язнених лідерів опозиції в парламентських*

¹⁰ Висновки Ради ЄС про перспективи відносин з Україною (11/12/2012). – http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2012/2012_12_11_1_uk.htm.

¹¹ Варто, однак, відзначити, що після зриву виступу президента М. Саакашвілі в лютому 2013 р. та масових виступів з проявами агресії європейські чиновники застерегли Грузію від згортання демократії, що може мати наслідком відмову ЄС від підписання Угоди про асоціацію наприкінці 2013 р.

¹² ЄС не підпише «найбільш далекосяжну» угоду без волі для Тимошенко // Українська правда. – 2012. – 14 лютого. – http://www.pravda.com.ua/news/2012/02/14/6958747/view_print/.

¹³ Висновки Ради ЄС про перспективи відносин з Україною (11/12/2012). – http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2012/2012_12_11_1_uk.htm.

*виборах 2012 р.*¹⁴ Про це говорили також і голова комітету із закордонних справ Європарламенту Е. Брок та посол Великої Британії в Україні Л. Тернер, а також зазначалося в резолюції Європарламенту від 24 травня 2012 р. Високий представник ЄС із зовнішніх справ і політики безпеки К. Ештон у березні 2012 р. закликала до поступу у справі Ю. Тимошенко та ув'язувала його з підписанням Угоди про асоціацію.

У цьому самому контексті доволі резонансним як для дипломатичної практики виявився *колективний лист дипломатів п'яти європейських країн – Швеції, Великої Британії, Чехії, Польщі та Німеччини*, у якому вони досить категорично дали зрозуміти, що ситуація з підписанням Угоди про асоціацію зайшла в глухий кут з вини української сторони, зокрема з причин кримінального переслідування лідерів опозиції, тиску на незалежні мас-медіа та вибіркового застосування правосуддя¹⁵.

Підписання Угоди про асоціацію ув'язувалося з прозорим і демократичним проведенням жовтневих парламентських виборів. 29–30 листопада під час засідань Бюро та Постійного комітету ПАРЕ було затверджено підсумковий звіт спостерігачів від Ради Європи на парламентських виборах в Україні. Аналіз цього документа свідчить, що вибори фактично визнаються такими, що відбулися, їхня легітимність під сумнів не ставиться. Більшість критичних зауважень стосувалася недоліків виборчого законодавства. Грудневі Висновки Ради ЄС зафіксували погіршення ситуації в кількох сферах, порівняно з тими стандартами, яких уже було досягнуто. У документі містився також заклик до «запровадження гідної довіри виборчої системи, заснованої на Виборчому кодексі, та на чітких правилах щодо збалансованого доступу конкурентів на виборах до засобів масової інформації»¹⁶. Комісар Ш. Фюле уточнив, що до президентських виборів 2015 р.

¹⁴ Final Statement and Recommendations Pursuant to Article 90 of the Partnership and Cooperation Agreement. Parliamentary Cooperation Committee. – Eighteenth Meeting. – Kyiv and Ivano-Frankivsk, 20–22 February 2012. – <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201203/20120301ATT39570/20120301ATT39570EN.pdf>.

¹⁵ Відкритий лист п'яти міністрів закордонних справ країн ЄС щодо стану демократії в Україні // Тиждень. – 2012. – 4 березня. – <http://tyzhden.ua/Politics/44042>.

¹⁶ Висновки Ради ЄС про перспективи відносин з Україною (11/12/2012). – http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2012/2012_12_11_1_uk.htm.

у Брюсселі очікують ухвалення українським парламентом Виборчого кодексу, розробленого ще кілька років тому за експертної підтримки Європейського Союзу.

Проте, попри численні критичні заяви, **політичної ізоляції України не відбулося**, як не було запроваджено й санкцій стосовно окремих державних діячів. Своє ставлення до українського керівництва європейські очільники виявляли шляхом ігнорування таких знакових подій, як чемпіонат Євро-2012, традиційного Ялтинського форуму, який відмовилися відвідати голови Чехії, Німеччини, Словенії, Естонії, Італії, Хорватії та Австрії. Офіційно не оголошуючи «бойкоту» українській владі, фінал чемпіонату Євро-2012 проігнорували голова Єврокомісії та лідери провідних європейських країн.

Отже, у 2012 р. **перспектива підписання Угоди про асоціацію ЄС із Україною виступила в ролі важеля впливу на українське керівництво як прояв політики умов** – поглиблення в обмін на реформи і справедливе правосуддя.

Підписання Угоди, ймовірно, відбудеться, попри об'єктивні та суб'єктивні фактори. Україна має бути зацікавленою в її підписанні у 2013 р., адже цей процес варто розглядати в ширшому контексті: як складову системної геополітичної конкуренції двох інтеграційних проектів на пострадянському просторі. Росія намагатиметься підключити Україну до Митного союзу, а саме до підписання Угоди про асоціацію, яка є негативним сценарієм для Росії, оскільки вона обмежуватиме спектр тиску на Україну в рамках зони вільної торгівлі СНД. **Для України ж підписання Угоди стане вагомим важелем впливу і фактором зміцнення власних статусних характеристик у політичному діалозі з Росією.**

Ключовим досягненням 2012 р. стало підписання 23 липня у Брюсселі **Договору про внесення змін та доповнень до Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз¹⁷**, згідно з яким Європейський Союз підтверджував намір установити

---

¹⁷ Згідно з Угодою, право на довгострокові багаторазові безкоштовні візи отримують такі категорії громадян: члени громадських організацій, релігійних громад, представники професійних об'єднань, які беруть участь у міжнародних форумах, конференціях, програмах транскордонного співробітництва в рамках програм ЄС. Поширюються візові спрощення не лише на осіб, які потребують медичного лікування, а й на осіб, які їх супроводжують; на громадян, які відвідують родичів – громадян ЄС. Закріплюється певний строк розгляду клопотання на отримання віз (10 днів) та зменшується перелік документів, котрі слід подавати.

з Україною безвізовий режим, що підтверджувалося й у Висновках Ради ЄС від 10 грудня (за умови «впровадження добре керованої та безпечної мобільності, умови якого викладені в Плані дій щодо лібералізації візового режиму»).

31 травня з'явилася спільна заява до Єврокомісії бізнесових асоціацій з Німеччини, Франції, Польщі, Італії, Фінляндії та Данії із закликом скасувати на першому етапі візові вимоги принаймні для підприємців, що має поживати ділову кон'юнктуру й контакти, а також полегшити загальні вимоги для отримання віз¹⁸.

Зі свого боку, Україна продовжує виконувати низку вимог у рамках Плану дій щодо лібералізації. Так, був ухвалений Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр» (листопад 2012 р.), згідно з яким передбачається введення в Україні в дію документів для виїзду за кордон з електронним носієм біометричної інформації; навесні 2012 р. був прийнятий закон про боротьбу з дискримінацією за расовими, національними чи статевими ознаками. За оцінкою представника України при ЄС К. Єлісеєва¹⁹, 2012 р. був дуже плідним у реалізації умов першої фази виконання Плану дій щодо лібералізації; на першу половину 2013 р. заплановане подання фінальної доповіді щодо прогресу в упровадженні Плану дій, після чого ЄС проведе оцінювання документа, і буде прийняте рішення про перехід до завершальної, імплементаційної фази.

Проте, згідно з Індексом візової лібералізації «Східного партнерства»²⁰, запровадженням Коаліцією за Європейський континент, не розділений візовими бар'єрами (*Visa-Free Europe Coalition*)²¹, Україна в питаннях ухвалення відповідного законодавства посідає

¹⁸ Європейський бізнес закликає до безвізового режиму між ЄС та Україною // Deutsche Welle. – 31.05.2012. – <http://www.dw.de/>.

¹⁹ Костянтин Єлісеєв: питання вибору між Митним і Європейським Союзом не стоїть // Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. – 15.01.2013. – <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/press-center/publications/992-kostyantyn-jelisejev-pitannya-viboru-mizh-mitnim-i-jevropejsykim-sojuzom-ne-stojity>.

²⁰ Eastern Partnership Visa Liberalisation Index. – <http://monitoring.visa-free-europe.eu/>.

²¹ Порівнює прогрес учасників «Східного партнерства» в кожному із чотирьох блоків: «Безпека документів, включаючи біометрику», «Нелегальна міграція, включаючи реадмісію», «Громадський порядок і безпека», «Зовнішні відносини та фундаментальні права», а також за двома фазами впровадження реформ у цих сферах – законодавчою та імплементаційною.

друге місце після Молдови, за показниками імплементації – поступається Грузії та Вірменії.

Підписання Договору про внесення доповнень до Угоди про спрощення візового режиму стало, мабуть, єдиним реальним здобутком у Плані першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2012 р.²², затвердженого Кабміном 5 квітня 2012 р. Загалом варто зазначити, що План заходів має вкрай утилітарний характер, адже наполовину складається з планів досягнення фінансової та технічної допомоги від ЄС.

Попри поставлене завдання завершити до липня п'ятирічні переговори про укладання Угоди про Спільний авіаційний простір, вони так і не були завершені через неузгодженість технічних питань невідповідності систем сертифікації літаків у ЄС та Україні. Відтерміновано низку траншів у рамках секторальної бюджетної підтримки ЄС.

У 2012 р. тривали дискусії та переговори з представниками ЄС, членами Енергетичного співтовариства щодо таких ключових питань **українсько-європейського енергетичного діалогу**, як модернізація та багатостороннє управління українською газотранспортною системою та сприяння ствердженню статусу України як незмінного транзитера енергоносіїв до Європи.

Українські високопосадовці, зокрема М. Азаров та К. Єлісеєв, неодноразово підкреслювали зацікавленість нашої держави в активізації позиції Євросоюзу стосовно питання модернізації газотранспортної системи України та врахування її інтересів під час формування політики ЄС щодо нових проектів у сфері газопостачання («Південного потоку»), виходячи зі статусу України як учасника Договору про Енергетичне співтовариство. За оцінкою комісара з питань енергетики Г. Еттінгера, можливості модернізації української газотранспортної системи тристороннім консорціумом за участі України, Росії та ЄС ефективніші, ніж будівництво нової системи газогонів «Південний потік» через Чорне море, яку готує Росія²³. Експертиза компанії «Mott MacDonald Ltd.» підтвердила, що проект модернізації ГТС України є ефективним і життєздатним з економічного, екологічного та соціального поглядів. Проте, попри готовність Євросоюзу забезпечити

²² <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/184-2012-%D1%80>.

²³ Єврокомісар: Модернізована українська ГТС буде ефективніша, ніж російський газогін через Чорне море // Європейський простір. – 01.02.2012. – <http://eu.prostir.ua/news/251826.html>.

тристоронній формат модернізації української ГТС, Росія категорично відмовляється від такого формату. Як заявив наприкінці 2012 р. посол Росії в Україні М. Зурабов, Росія розглядає можливість створення консорціуму з управління українською ГТС на двосторонній основі²⁴.

Україна здійснила у 2012 р. низку заходів у напрямі виконання зобов'язань по Договору про заснування Європейського енергетичного співтовариства. Зокрема, 13 квітня 2012 р. Верховна Рада України ухвалила закон про реформування нафтогазового комплексу, що дає Кабінетові Міністрів змогу реформувати НАК «Нафтогаз України» та забороняє його приватизацію; 10 травня була введена в дію постанова Національної комісії з регулювання електроенергетики «Про затвердження Порядку доступу до Єдиної газотранспортної системи України», яка містить чіткі правила й рівні умови доступу учасників ринку до ГТС; у березні 2012 р. у першому читанні був ухвалений Закон України «Про енергетичну ефективність житлових та громадських будівель» та низка інших нормативно-правових актів. У 2012 р. розпочате практичне виконання проекту «Дослідження стосовно можливості синхронного об'єднання української і молдавської енергосистем з континентальною європейською енергосистемою ENTSO-E», реалізація якого триватиме 29 місяців.

Зі свого боку, ЄС виділив 31 млн євро на реалізацію енергоефективних проектів в Україні; 2,8 млн євро обіцяні Державному агентству з енергоефективності та енергозбереження України на проект технічної підтримки; 1,5 млн євро грантової допомоги – на реалізацію енергоефективних проектів у 10 малих містах України. 21 вересня 2012 р. Україна та Європейський інвестиційний банк підписали угоду про отримання позики обсягом 200 млн євро на реалізацію проекту «Реабілітація гідроелектростанцій». Проте на найближчу перспективу пріоритетними питаннями енергетичного діалогу залишаються доля української ГТС та альтернативні шляхи енергопостачання в Європу.

2012 рік змістив акценти у програмі «Східного партнерства», учасником якої є Україна. Якщо в перші роки функціонування програми наша держава вважалась її лідером, то за останній рік

²⁴ Росія згодна тільки на двосторонній консорціум з управління українською ГТС // Дзеркало тижня. – 21 грудня 2012. – http://dt.ua/ECONOMICS/rosiya_zgodna_tilki_na_dvostoronniy_konsortsiy_z_upravlinnya_ukrayinskoju_gts.html.

її обійшли Молдова, Грузія та Вірменія, зусилля котрих у виконанні реформ за європейськими стандартами були щедро винагороджені. Оновлена Європейська політика сусідства обумовлює фінансове заохочення учасників її програм лідерськими позиціями в упровадженні реформ.

26 червня була ухвалена Програма з інтеграції та співпраці «Східного партнерства» (розрахована на 2012–2013 рр.) – складова оновленої політики ЄС у регіоні «Східного партнерства», націлена на збільшення підтримки на основі принципу «більше за більше» у проведенні інституційних та секторальних реформ, передусім у сфері демократизації, у країнах – учасницях «Східного партнерства» з метою пришвидшення їх політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС. Бюджет програми – 130 млн євро, який виділятиметься з Європейського інструменту сусідства і партнерства. Для розвитку програми були обрані такі країни, як Вірменія, Грузія та Молдова.

Крім того, що цим державам запропоноване підписання угод про асоціацію на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі в листопаді 2013 р., вони отримують фінансове заохочення. Рекордсменом у цьому питанні виступила Молдова, котра отримала у 2012 р. 122 млн євро (починала з 25 млн у 2006 р.). Молдова лідирує також в Індексі європейської інтеграції, який укладають експерти неурядових організацій країн «Східного партнерства».

За словами Ш. Фюле, План дій зі «Східного партнерства» на 2012–2013 рр. охоплює: просування переговорів щодо Угоди про асоціацію з п'ятьма партнерами, зокрема щодо поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, там, де це є доречним; розвиток мобільності через спрощення та лібералізацію візового режиму; багатосторонній курс, спрямований на подальший розвиток «Східного партнерства».

У вересні Європейська Комісія ухвалила новий пакет підтримки для східних країн – сусідів ЄС, зокрема для України, що має на меті підвищення безпеки, розвиток торгівлі та мобільності серед людей, які мешкають у країнах – партнерах ЄС на Сході, що планується досягати за допомогою впровадження правил прикордонного контролю та передачі досвіду відповідно до європейських стандартів на вірменсько-грузинському та українсько-білоруському кордонах. Пакет допомоги складає другу частину цього річної Регіональної програми дій для східних країн-сусідів (2012 Regional Action Programme for the Eastern Neighbourhood), загальний бюджет якої становить майже 23,25 млн євро.

У травні 2012 р. Єврокомісія опублікувала детальний план «Східне партнерство»: Дорожня карта до осені 2013 р.»²⁵, покликаний активізувати демократичні процеси та соціально-економічні реформи в державах-сусідах, зокрема в Україні. «Дорожня карта» передбачає додаткове фінансування з європейських фондів обсягом 130 млн євро, які надаватимуться за рахунок Європейського інструменту сусідства й партнерства.

Суттєве збільшення коштів у 2012 р. передбачене Єврокомісією на фінансування Фонду розвитку громадянського суспільства регіону «Європейського сусідства» обсягом 45,3 млн євро, 23,3 млн з яких виділяється на Фонд «Східного партнерства», а 22 млн євро – на Фонд «Південного партнерства».

Варто відзначити активізацію зусиль громадянського суспільства з розробки плану дій щодо поглиблення відносин. Так, найактивнішим елементом у цьому контексті став Громадський форум «Східного партнерства». Ця тенденція працює на трансформацію підходу низхідної інтеграції (top-down integration) у підхід висхідної інтеграції (bottom-up integration), коли ініціаторами реформ виступає не керівництво, а громадянське суспільство.

У 2012 р. тривала зовнішньополітична дискусія з приводу сумісності двох інтеграційних векторів у зовнішній політиці України – європейського та євразійського (або, вужче, пострадянського). У липні 2012 р. Україна приєдналася до зони вільної торгівлі СНД, і наприкінці року активізувалися переговори про можливі варіанти приєднання України до Митного союзу, попри застереження європейських високопосадовців про несумісність поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС та зони вільної торгівлі із СНД і Митним союзом²⁶. 5 грудня 2012 р. В. Янукович в Ашхабаді повідомив про впровадження до національного законодавства «окремих положень» Митного союзу.

Про переваги зони вільної торгівлі з Європейським Союзом та її значення у трикутнику ЄС – Україна – Росія не вперше

²⁵ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit. – Brussels, 15.5.2012. – http://ec.europa.eu/world/enp/docs/2012_enp_pack/e_pship_roadmap_en.pdf.

²⁶ ЄС: Україна не зможе суміщати зони вільної торгівлі із СНД і Євросоюзом // Дзеркало тижня. – 10.02.2012. – http://dt.ua/ECONOMICS/es_ukrayina_ne_zmozhe_sumischaty_zoni_vilnoyi_torgivli_z_snd_i_evrosoyuzom.html.

переконавав К. Єлісеєв, зазначаючи, що «в умовах функціонуючої поглибленої ЗВТ з ЄС Україна може стати життєво важливим з'єднуючим торговельно-економічним мостом між Брюсселем та Москвою, а згодом – й унікальною площадкою для розбудови взаємовигідних зв'язків між ЄС та членами нових інтеграційних проектів на пострадянському просторі»²⁷. Навпаки, на неможливості поєднання двох курсів для України неодноразово наголошували Ж. М. П. Тейшейра та Ш. Фюле.

Таким чином, *питання стратегічної важливості нині виступають предметом торгу на угоду кон'юнктурним внутрішньо-економічним потребам. Так, ключовим фактором тяжіння для маятника української зовнішньої політики може стати перспектива отримання чи відмови в наданні фінансової допомоги.* Такої версії дотримується, зокрема, високоповажний європейський експерт М. Емерсон: «Вочевидь, В. Путін серйозно тиснутиме на Україну у питанні Митного союзу. Якщо Янукович піддасться на цей тиск, це торпедує Угоду про асоціацію і зону вільної торгівлі з ЄС... Міжнародний валютний фонд може так і не дати грошей, якщо Євросоюз не дасть “зелене світло” з огляду на політичну ситуацію в Україні. Зате Володимир Путін до скрутної ситуації Януковича може поставитися з розумінням і допомоги. Але не просто так, звісно»²⁸.

Україна вже переживає наслідки припинення фінансової допомоги з боку Євросоюзу, яке пов'язувалося з нездатністю української влади її адмініструвати. Це стосується, головним чином, реформи держуправління. Закон про держслужбу, прийнятий в Україні, не лише не відповідає європейським стандартам, а й не відображає результатів роботи програми ЄС щодо реформування системи держуправління обсягом 70 млн євро.

Тож можемо констатувати, що 2012 р. ознаменувався такими **ключовими тенденціями у відносинах Україна – ЄС:**

- **використання перспективи підписання Угоди про асоціацію як важеля впливу на українську владу**, головною вимогою до якої є реформування політико-правової системи з акцентом на уникнення вибіркового судочинства та вирішення справ

²⁷ Єлісеєв К. 7 міфів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС // Українська правда. – 09.01.2013. – <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/01/9/6981110/>.

²⁸ Сумніви щодо угоди Україна – Євросоюз // Deutsche Welle. – 29.03.2012. – <http://www.dw.de/>.

політв'язнів. Зважаючи на об'єктивну відсутність єдиної позиції всіх членів Євросоюзу щодо термінів підписання Угоди, чітко окреслилося коло прихильників якнайшвидшого підписання – до листопада 2013 р., а також група держав, які виступають за замороження підписання до виконання українською владою висунутих вимог;

- прогнозований багатьма політиками й експертами *сценарій політичної ізоляції України не був реалізований* у 2012 р.;

- 2012 рік зберіг *напруженість у трикутнику ЄС – Україна – Росія*, про що свідчить динаміка політичного діалогу щодо підписання Угоди про асоціацію та приєднання України до Митного союзу, а також позиції європейської та російської сторін стосовно створення дво- або тристороннього консорціуму для модернізації газотранспортної системи України;

- *закріплена тенденція позитивного вирішення в найближчому майбутньому питання повної лібералізації візового режиму між Україною та ЄС.*

На формування зазначених тенденцій суттєвий вплив справила й далі справлятиме **низка конкретних чинників, у лещата яких затиснуті відносини Україна – ЄС:**

- *стратегічна невизначеність*, у якій «зависли» і Євросоюз в умовах затяжної системної фінансово-економічної та інституційної кризи, і Україна, котра не обрала сильної стратегії в умовах зовнішнього економічного й політичного тиску на неї;

- *незбіжність фундаментальних цінностей* ЄС та ідейних і концептуальних основ політико-правового та соціально-економічного розвитку України на сучасному етапі;

- *недосконалість і неефективність Східної політики ЄС та Політики сусідства*, зокрема *криза довіри та розбіжність інтересів*. Криза довіри у відносинах України з ЄС відбулася й на підтримці громадянами України ідеї вступу до ЄС. Так, цей рівень упав від 52,8% у 2010 р. та 51,2% у 2011 р. до 47,4% у 2012 р.²⁹ Варто звернути увагу, що на запитання, який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України, 40,8% опитаних відповіли, що відносини з ЄС, а 35,3% – з Росією³⁰.

²⁹ Відносини України з ЄС і РФ: позиції та оцінки громадян. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2012. – № 4–5. – С. 113.

³⁰ Україна-2013: між виборами і перед вибором. Аналітичні оцінки. – К., 2013. – С. 19. – http://www.uceps.org/upload/Ukraine-2013_ukr.pdf.

У разі, якщо обидві сторони не знайдуть адекватної відповіді на ці виклики, які набувають системного характеру, можна буде прогнозувати подальше ускладнення відносин України та ЄС.

Перспективи розвитку двосторонніх відносин. Ймовірні сценарії розгортання подій

Аналіз перебігу двосторонніх відносин у 2012 р. і тенденцій, котрі намітилися, дає змогу спрогнозувати кілька ймовірних сценаріїв розгортання двосторонніх відносин, кожний з яких вимагатиме специфічних дій обох сторін.

1. Поглиблення відносин унаслідок підписання й упровадження Угоди про асоціацію та поглиблену і всеосяжну зону вільною торгівлі з ЄС із послідовною імплементацією українською стороною її положень одразу після підписання. Перша половина цього сценарію є цілком реалістичною з огляду на позиції партнерів по політичному діалогу з Україною. Послідовне ж упровадження положень залежатиме виключно від політичної волі українського владного істеблішменту. У разі позитивного розвитку цього сценарію українська сторона розраховує (за словами К. Єлісеєва) на «врахування інтересів України та “Східного партнерства” в цілому» під час формування Багаторічної фінансової перспективи ЄС на 2014–2020 рр., а також на надання Україні макрофінансової допомоги ЄС як наслідок виконання Україною технічних умов. На отримання першої за останній час суттєвої фінансової допомоги Україна розраховує вже після проведення лютневого саміту Україна – ЄС 2013 р.

2. Підписання Угоди, але зволікання з її ратифікацією європейськими державами з огляду на внутрішні процеси в ЄС та відсутність зворотної реакції України на сигнали з боку ЄС. Реалізація такого сценарію може мати наслідком для України послаблення її переговорних позицій у політичному діалозі з учасниками поза форматом Україна – ЄС.

3. Непідписання Угоди або її підписання без подальшої ратифікації в разі вступу України до Митного союзу.

Варто зазначити, що в умовах затяжної фінансово-економічної кризи, а надто кризи єврозони, в Україні завжди будуть супротивники поглиблення європейської інтеграції, яка дає довгострокові позитивні вигоди, але може вимагати тимчасових короткочасних компромісів, на які не всі готові йти. Водночас

цей сегмент політикуму та українського бізнесу виступатиме аполгетами східного варіанта інтеграції, котра може надати короткострокові рецепти розв'язання конкретних економічних проблем. У цьому сенсі в найближчій перспективі відбуватиметься змагання між носіями далекоглядного стратегічного бачення і прихильниками кон'юнктурних інтересів.

Окремої уваги потребує можлива перспектива нового сценарію розвитку подій у випадку підписання Грузією, Вірменією та Молдовою угод про асоціацію з ЄС. Адже це означатиме глибоке «вторгнення Європейського Союзу» в пострадянський простір – Східну Європу та Кавказ, які Росія традиційно вважала і вважає джерелом посилення власного інтеграційного потенціалу. Гострої актуальності в разі розвитку такого сценарію набуде потреба в активізації Україною підписання власної Угоди про асоціацію у випадку, якщо вона не буде підписана до листопада 2013 р., оскільки тиск на неї як на центрального елемента інтеграційних проектів під егідою Росії стрімко зросте. На цьому етапі ключовими факторами, що сприятимуть якнайшвидшому підписанню Угоди, очевидно, виступають внутрішньополітичні перетворення у країні та політична воля її керівництва.

Пріоритетні напрями зовнішньополітичних дій України

1. Попри терміни підписання Угоди про асоціацію, Україна має імплементувати її положення вже тепер. На цьому наголошують усі європейські чиновники. З огляду на те, що з моменту підписання до моменту ратифікації Угоди пройде багато часу, реалізація її положень пришвидшить реформування всіх сфер суспільного життя за європейськими стандартами. Тим більше, що до виходу з фінансової боргової кризи деякі держави ЄС навряд чи будуть схильні втягувати в орбіту європейського інтеграційного процесу нових учасників. Це, відповідно, не прискорить процесу ратифікації Угоди.

2. Україна все ще потребує розробки чіткої зовнішньополітичної стратегії як інструменту уникнення втягування України в конкуруючі інтеграційні проекти й суттєвого зниження зовнішнього тиску на неї, та, як наслідок, зміни її статусу з об'єкта на суб'єкт міжнародної політики. В Україні має бути вироблене бачення її місця у світі як продукт, напрацьований владою спільно

з громадськістю. За оцінкою вітчизняних експертів, зовнішня політика України не ґрунтується на чіткому стратегічному баченні місця й ролі України у світі, не є збалансованою та прогнозованою; здійснюється в «ручному режимі», страждає залежністю від кон'юнктурних інтересів окремих груп впливу; позбавлена громадського контролю³¹.

3. Нагальною є потреба в більшому залученні громадянського суспільства до вироблення зовнішньополітичної стратегії та проведення роз'яснювальної інформаційної кампанії щодо можливих напрямів і пріоритетних векторів зовнішньої політики нашої держави з аналізом та поясненням усіх негативних і позитивних сторін. Лише тоді в Україні може бути вироблена далекоглядна зовнішньополітична стратегія, створена за висхідним принципом, коли вона не нав'язується суспільству згори, а воно саме продукує власні ідеї щодо бачення місця України у світі. Для цього суспільство має бути ефективно підготовлене в результаті різнобічної інформаційної кампанії.

4. Очевидною є необхідність здійснення низки заходів у напрямі лібералізації політичної та економічної системи у країні, що великої мірою залежатиме від політичної волі владної еліти. У цьому ракурсі варто розглядати й вирішення питання на користь поглиблення європейської інтеграції чи вступу до Митного союзу. Останній варіант не вимагає подібних внутрішніх трансформацій у країні, а отже, виглядає привабливішим для опонентів лібералізації.

5. Мають бути завершені всі заходи в рамках першої фази Плану дій щодо лібералізації візового режиму для України з метою досягнення якнайшвидшої ратифікації Європейським Союзом посиленої двосторонньої Угоди про спрощення видачі віз, забезпечене максимальне державне сприяння виконанню поточних домовленостей. Має відстежуватися повна імплементація Угоди з ЄС про реадмісію, зокрема адаптація Державної міграційної служби.

6. Рада ЄС висловлювала сподівання, що Україна здійснить додаткові кроки в напрямі **судової реформи**, зокрема через усебічний перегляд (у тісних консультаціях з Радою Європи та Венеціанською комісією) Закону «Про прокуратуру», Кримінального

³¹ Україна-2013: між виборами і перед вибором. Аналітичні оцінки. – К., 2013. – С. 11. – http://www.uceps.org/upload/Ukraine-2013_ukr.pdf.

кодексу, ролі Вищої ради юстиції, законів про судову систему та про статус суддів, а також через реформу органів внутрішніх справ. Належне місце у внутрішній політиці має зайняти вироблення заходів сприяння антикорупційній діяльності та забезпечення громадського контролю за цією сферою. Виборче законодавство має бути переглянуте згідно з рекомендаціями Євросоюзу.

7. І нарешті, **Україна, як один із центральних елементів у відносинах Європейського Союзу та Росії, котрі поділяють простір «спільного сусідства» («shared neighbourhood»)** і просувають конкуруючі інтеграційні проекти на пострадянському просторі, – проекти, які базуються на різних ціннісних установках та інтересах і мають різний інструментарій та механізми досягнення поставлених цілей, – **має шукати й ініціювати взаємовигідні для всіх сторін проекти**, маючи на увазі, що від цього залежать її власна стабільність і безпека.

§ 2. Українсько-російські відносини як «гра з нульовим результатом»

2012 рік продемонстрував поглиблення тенденцій та рис в українсько-російських відносинах, прояви яких уперше означилися у 2011 р. Якщо 2010 р. у відносинах двох держав можна розглядати як результат «гри з нульовою сумою», у якій Росія отримала блискучу перемогу за рахунок капітуляції української сторони, а 2011 р. став часом усвідомлення завищених очікувань та охолодження відносин, то 2012 р. посилив цю тенденцію, характерною рисою якої став перехід від завищених очікувань до обопільних розчарувань.

Уряд М. Азарова, який два роки тому вірив у можливість досягти рівноправних домовленостей з Росією в газовому питанні, промисловій кооперації та розвитку торговельно-економічних відносин, тепер мав усі підстави розчаруватися в правильності такої стратегії своєї поведінки. Намагання досягти компромісу з Росією на основі сценарію, запропонованого Москвою, в умовах антагонізму стратегічних інтересів двох країн не давало жодних шансів на успіх. Відсутність же власних сценаріїв розв'язання проблем в українсько-російських відносинах за цей рік тільки посилювало розчарування урядом М. Азарова не лише в очах українського суспільства, а й Президента В. Януковича.

Москва теж була розчарована позицією української сторони, оскільки поступливість українських можновладців спонукала її до посилення своїх амбіцій та підвищення планки вимог. Тепер Росію вже не цікавить відмова України від перспективи членства в НАТО, посилення русифікації українського суспільства, відмова чинної влади від національної пам'яті та відродження національної культури, чи корупційні схеми в розрахунках за російський газ. Відтепер Москва говорить про остаточну відмову України від перспективи інтеграції в ЄС, здачі всієї інфраструктури газотранспортної системи, включно з підземними

сховищами та розподільчими мережами, і вона, звичайно, розчарована ваганнями офіційного Києва погодитися на такі «вигідні» для України умови.

Українські ж олігархічно-промислові групи теж розчаровані відсутністю можливості отримувати дешевий російський газ і мати преференції для свого бізнесу на російському ринку. В. Путін розчарований у проросійськості Президента України В. Януковича, що значно ускладнює особисті стосунки двох президентів. Відповідно до обіцяного у 2010 р., В. Путін має перелік вимог до України, які, на його думку, В. Янукович так і не виконав³². «Загалом Януковича в Москві вважають зрадником, – зазначає “The Christian Science Monitor”, – там сподівалися, що він буде грати на “московську руку” для нас в Україні, але він цього не зробив. Кремль не любить Януковича, але продовжить з ним працювати, бо в Україні немає кращої альтернативи»³³.

Таким чином, дії як об’єктивних, так і суб’єктивних чинників у 2012 р. призвели до погіршення відносин України та Росії, стан яких експерти й журналісти оцінили як «холодний мир»³⁴. Цей мир часом порушується торговельними війнами, ускладненням політичного діалогу й відмовами від запланованих і незапланованих зустрічей та візитів на найвищому політичному рівні.

Така атмосфера не сприяє поліпшенню двосторонніх відносин, рівень результативності яких можна оцінити як нульовий, причому з обох сторін. Попри постійні офіційні заяви про «конструктивний» характер українсько-російських відносин, їх конструктивізм за підсумками 2012 р. не виглядає переконливим. Якщо виходити з тих стратегічних завдань, які поставив президент РФ В. Путін щодо України, то протягом року вони так і не були вирішені. Основним серед них було залучення України до Митного союзу. Попри те, що вже з 1 січня 2012 р. Митний союз запрацював на повну силу та безпрецедентний політичний, психологічний та економічний тиск, українському керівництву вдалося утриматися від приєднання держави до Митного союзу.

³² Росія має список вимог до України, які Янукович так і не виконав. – <http://m.ukrainian.voanews.com/a/919144.html>.

³³ Цит. за: Світові ЗМІ про Україну: рецесія, зрадник Янукович та наближення до «російської керованої демократії». – <http://tyzhden.ua/Politics/63329>.

³⁴ Україна – Росія: експерти прогнозують стабільно прохолодні відносини. – <http://www.dw.de/a-15951301-1>.

Звичайно, таку позицію української сторони можна розцінювати як успіх, проте формат відносин із цією організацією залишається невизначеним, що свідчить про хоча й не від'ємний, але все ще нульовий результат як для росіян, так і для української сторони.

Друге стратегічне завдання В. Путіна стосується встановлення цілковитого контролю Росії над газотранспортною системою (ГТС) України. Це бажання є таким сильним, що В. Путін, коментуючи купівлю білоруської системи, привітав усіх з тим, що «Газпром» купує 100% української газотранспортної системи³⁵. Та, попри нелегкі переговори щодо передачі української ГТС у підпорядкування Росії, вирішення цього питання зайшло в глухий кут. Через відсутність поступок з боку України, Росія перейшла до погроз, мовляв, в іншому разі українська ГТС перестане існувати як технічний об'єкт у результаті будівництва обхідних газогонів «Північний потік» та «Південний потік».

Росії також не вдалося остаточно відвернути Україну від її євроінтеграційних намірів. У безпекових питаннях РФ не змогла домогтися підписання на вигідних для неї умовах угоди про делімітацію державного кордону в Азовському морі та Керченській протоці, а також угоди про переоснащення й модернізацію Чорноморського флоту РФ.

Для України ж основним завданням у відносинах з Росією було прагнення в будь-який спосіб досягти зниження ціни на російський газ. Не поставивши питання про зміну формули обчислення ціни на газ під час підписання «Харківських угод», В. Янукович утратив усі інструменти впливу на Росію у вирішенні цього важливого для української економіки питання. Перегляд газового контракту Росія ставить у залежність від приєднання України до Митного союзу, що практично означатиме втрату її державного суверенітету. Україні не вдалося також віднайти прийнятну для Росії формулу налагодження економічного співробітництва з Митним союзом. Варіант м'якої інтеграції у вигляді «3+1» укотре був відхилений В. Путіним на саміті СНД 15 травня 2012 р.

Серед конструктивних результатів Уряд України зазначає збільшення обсягів взаємної торгівлі між Україною та Росією. Проте очевидно, що такий результат не можна оцінювати як позитивний для української сторони, оскільки збільшення

³⁵ Росія має список вимог до України, які Янукович так і не виконав. – <http://m.ukrainian.voanews.com/a/919144.html>.

відбувається переважно через високу ціну на російський газ та зростання негативного сальдо в торгівлі, яке на кінець року сягнуло 7 млрд дол. США.

Водночас певним здобутком у торговельно-економічних відносинах можна вважати підписання й ратифікацію Договору про зону вільної торгівлі СНД. Цей Договір справді розширює можливості України в розвитку торгівлі з Росією та іншими країнами СНД, які підписали й ратифікували його. Зокрема, завдяки цьому Договору Україна отримує механізм для вирішення торговельних суперечок та знімає торговельні бар'єри в просуванні українських товарів на ринок Росії та інших країн СНД. Договір передбачає, що торгівля товарами між країнами-учасницями відбувається відповідно до правил і практик СОТ.

Проте результативність цього Договору може бути зведена нанівець певними обмеженням в торгівлі, які містяться в ньому. По-перше, він залишає суттєві для експорту та імпорту України вилучення групи товарів із зони вільної торгівлі. Отже, зважаючи на збереження виключень, непоширення положень Договору на торгівлю послугами та багато інших питань, а також на низький рівень деталізації положень, які стосуються нетарифного регулювання, він не змінює ситуації в торгівлі між країнами СНД, котра існувала до підписання й ратифікації цього Договору.

По-друге, преференційні умови зони вільної торгівлі переносяться в рамки Угоди про функціонування Митного союзу. Зокрема, право застосовувати антидемпінгові, спеціальні та компенсаційні механізми надається тільки Митному союзові, а не будь-якій країні, котра підписала Договір про ЗВТ, водночас механізм розв'язання торговельних суперечок з Митним союзом не визначений.

По-третє, Договір про ЗВТ Росія розглядає не як документ про економічне співробітництво, а як першу сходинку у створенні нової форми російської держави за схемою: зона вільної торгівлі – Митний союз – Євразійський Союз. Отже, сам Договір про ЗВТ розглядається Росією з погляду геополітичних, а не економічних інтересів.

По-четверте, геополітичний підхід до Договору про ЗВТ з боку Росії призвів до того, що цей Договір не став запобіжником від торговельних війн між Україною та Росією. Початок 2012 р. ознаменувався новим витком «сирної» війни, коли 8 січня головний санітарний лікар Росії Геннадій Оніщенко заявив, що РФ може піти на обмеження ввезення аграрної продукції з України, адже

влада Росії має намір віддати під нагляд ветеринарної служби повноваження щодо контролю за продовольством і харчовою продукцією. А вже 12 січня пан Оніщенко розкритикував якість сиру, який постачається до Росії з України, і пригрозив припиненням імпорту української сирної продукції, котра не відповідає технічним нормативам. До кінця лютого під заборону опинилася половина імпорту українського сиру до РФ.

Проте, за словами українських фітосанітарів, так і не було надано жодних документальних підтверджень порушення фітосанітарних норм, а сир на рослинних жирах для росіян виготовляє лише одне з дев'яти підприємств-експортерів, яке має відповідний дозвіл. Очевидно, що подібна ситуація, коли фітосанітарні норми застосовуються як інструмент геополітичного тиску, є типовою. Так, у 2006 р., після загострення відносин із Грузією, РФ обмежила імпорт «Боржомі» та грузинських вин. Ця «мінерально-винна війна» тривала п'ять років. У 2009 р. Росія розпочала «молочні війни» з Білоруссю.

Під питанням опинилася й перспектива постачання української трубної продукції. Якщо за часів «конфронтації» 2008–2009 рр. квота на них зросла із 419 тис. до 428 тис. тонн на рік, то у 2011 р., за «конструктивних відносин», вона була знижена до 300 тис. тонн, а у 2012 р., згідно з угодою, підписаною 30 грудня 2011 р., ця квота склала 150 тис. тонн на півроку³⁶.

Латентна фаза нових газових конфліктів розпочалася на початку січня 2012 р., коли українсько-російські переговори щодо перегляду контрактів між «Газпромом» та «Нафтогазом» зайшли у глухий кут. У січні «Газпром» був незадоволений тим, що Україна планує придбати в нього занадто мало газу, аргументуючи це неправомірністю таких дій і невідповідністю їх чинним контрактам. Але вдарили сильні морози, і разом з першими заявами про нестачу поставок газу до Італії, Австрії, Словаччини та Польщі розпочався етап ескалації конфлікту. Росія звинуватила Україну в тому, що остання «краде» газ, а «Газпром», навпаки, збільшив постачання газу до Західної Європи. І цей хід був дуже вдалим: авторитет України на європейській арені був остаточно підірваний.

І хоча «Газпром» визнав, що насправді це він знизив кількість поставок газу, але ЄС укотре впевнився в нестабільності та

³⁶ Ціна ізоляції: Україна стає дедалі вразливішою до російського економічного тиску. – <http://tyzhden.ua/Politics/39945>.

непередбачуваності як України, так і Росії, і знову переконався в необхідності диверсифікації постачання газу. Загалом усі газові конфлікти між Росією та Україною свідчать про неймовірну залежність Києва від Москви, відсутність чіткої стратегії, слабкість і нагальну потребу енергетичних реформ.

Попри приєднання Росії до СОТ, а України – до зони вільної торгівлі із СНД, восени між Москвою та Києвом розпочався новий торговельний конфлікт, який стосувався авто. Український уряд на засіданні 5 вересня прийняв рішення про запровадження утилізаційного збору на імпортні авто. Цей крок став відповіддю Києва на запровадження з 1 вересня в Росії так званого «утилізаційного збору» на імпортні легкові та вантажні авто. Цей своєрідний податок офіційно покликаний зібрати кошти на екологічно безпечну утилізацію старих авто. Проте аналітики й учасники ринку, зокрема й у самій Росії, розглядають його як спосіб дещо надолужити втрати, яких має зазнати російський автопром від різкого зниження мит на імпортованих автомобілів, що було однією з умов приєднання Росії до СОТ. Застосування утилізаційного збору до продукції українського автопрому призведе до того, що легкові авто українського виробництва стануть на 600–1000 дол. США дорожчими на російському ринку, а вантажні можуть додати в ціні до 20 тис. дол. США. Відтак, вони просто не витримують конкуренції на російському ринку³⁷.

Не справилися й очікування на реанімацію промислової кооперації. Відновлення колишніх радянських промислових зв'язків мало виступати необхідною умовою модернізації застарілої та зношеної радянської промислової бази, яку успадкувала і яку тепер уособлює українська економіка. Проекти й угоди в цій сфері, укладені у 2010 р., у 2012-му теж не були втілені.

Особливі надії в цій кооперації чинна влада в Україні покладала на відновлення високотехнологічних галузей виробництва, таких як літакобудування та кораблебудування. Як у 2011 р., так і у 2012 р. російські можновладці запевняли, а Прем'єр-міністр України М. Азаров з упевненістю заявляв про те, що Росія разом з Україною візьме участь у серійному випуску українських літаків АН-148. Однак замість АН-148 Росія надала перевагу своєму літаку «Sukhoi Superjet» у кооперації із західним

³⁷ Тепер машини: Україна та Росія починають новий торговельний конфлікт. – http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2012/09/120903_ukraine_russia_trade_cars_az.shtml.

авіабудівним концерном³⁸. Російське керівництво поступово відмовляється від використання українських двигунів для гелікоптерів, кораблі Чорноморського флоту РФ, які базуються в Севастополі, ремонтують не на севастопольських судноремонтних заводах, а в Болгарії. Обіцяних замовлень для миколаївських та керченського суднобудівних заводів як не було, так і немає.

Важливим завданням України залишається делімітація та демаркація державного кордону з Росією. Проте до активів у вирішенні цього стратегічного завдання можна віднести хіба що узгодження місця встановлення на території Сінківської сільради Чернігівської області, де сходяться лінії українського, російського та білоруського кордонів, першого прикордонного знака. Після ратифікації «Харківських угод» Києву досі не вдавалося розв'язати жодної з проблем, спричинених перебуванням Чорноморського флоту РФ на території України, котрі безпосередньо зачіпають інтереси її національної безпеки. Ці проблеми стосуються, зокрема, інвентаризації майна ЧФ РФ у Криму, порядку інформування про пересування російських військових частин територією України, використання навігаційної системи та ін.

Політичний діалог з Росією у 2012 р. також не відзначався результативністю. Під час зустрічей як на рівні президентів двох країн, так і керівників урядів, основні питання, які ставилися українською стороною, так і не були вирішені. Підписання ж Декларації про зміст російсько-українського стратегічного партнерства є, радше, фіксацією намірів, ніж віддзеркаленням реального стану двосторонніх відносин.

Очевидно, що реальні, хоча й асиметричні, здобутки були досягнуті тільки в тих сферах, де стратегічні інтереси Росії збігаються з політичними інтересами чинної влади в Україні. Ці спільні інтереси лежать у гуманітарній сфері й пов'язані з побудовою «руського мира» в Україні. Інтерес провладної Партії регіонів до «руського мира» полягає в перетворенні України на «Малоросію». Утілення цієї «малоросійської концепції» передбачає позбавлення українців їхньої національної ідентичності та об'єднання суспільства на основі «малоросійської», радянсько-російської ідентичності, оскільки такий «малоросійський» соціум становить основну електоральну базу Партії регіонів і правлячого класово-олігархічного режиму в Україні.

³⁸ Росія має список вимог до України, які Янукович так і не виконав. – <http://m.ukrainian.voanews.com/a/919144.html>.

Не зацікавлені в українському національному відродженні й українські олігархи, оскільки відродження національної самосвідомості веде до усвідомлення суспільством належності природних та економічних ресурсів українській нації, а не окремим олігархам. Український патріотизм є почуттям, небезпечним для олігархів, оскільки воно породжує в суспільстві відповідальність за власну країну та її майбутнє. І в цьому контексті твердження американського політолога О. Мотіля про те, що «в умовах посилення зв'язків між периферіями і розпаду імперій, креольські еліти перетворюються на національні і починають більше дистанціюватися від центру, апелюючи до національно-визвольних ідей»³⁹, не зовсім підходить для української ситуації. Хоча далі О. Мотиль зазначає, що «така верхівка не є повноцінною, однак її дії в момент колапсу імперії забезпечують незалежність колишніх колоній»⁴⁰. Утім, по-перше, у цих тезах йдеться не про креольську еліту, в ролі якої виступають креоли-олігархи, по-друге, О. Мотиль не дає відповіді на запитання про те, як поводить себе креольська верхівка не в момент колапсу імперії, а у процесі її відродження. Останнє важливе з того погляду, що сьогодні відбувається процес реанімації імперського статусу Росії, і очевидно, що в такій ситуації креольська олігархічна еліта в Україні намагатиметься пристосуватися до наявних змін у метрополії, а не протистояти імперській політиці Росії. З іншого боку, український олігархат зацікавлений у збереженні колоніальних відносин усередині України. Такий тип відносин дає олігархам змогу користуватися всіма перевагами колоніальної адміністрації, виводячи капітали з колонії не в метрополію, а на власні рахунки в офшорних зонах.

Цей тип політичного класу, на відміну від типової креольської еліти, яку має на увазі О. Мотиль, сприймає Україну як власну здобич і тому відмовляється вкладати привласнені капітали в розвиток своєї країни, конвертуючи національні ресурси у футбольні клуби чи інші види власного задоволення. Тож не випадково, що їхні телеканали, радіостанції, журнали й газети є найпотужнішими засобами русифікації українського суспільства; не випадково, що гуманітарна сфера українсько-російських

³⁹ Олександр Мотиль: «Росії не вдасться відновити імперію, оскільки тамтешній режим не має ні “твердої”, ні “м'якої” сили». — <http://tyzhden.ua/Politics/56433>.

⁴⁰ Там само.

відносин чинною в Україні владою цілковито віддана на поталу Росії.

Без знищення української мови, української культури, національної пам'яті, національних цінностей, усього того, що становить ідентичність і ментальність українців, неможливо розширити соціальну базу такого режиму. Це означає, що такий режим може бути укоріненим тільки у східній та південно-східній частинах України, але є неприйнятним у її західній частині. Такий самий сталий інтерес має й Росія, намагаючись остаточно асимілювати українців у російськомовних імперців як на своїй власній території, так і на території України.

Так, за останні двадцять з лишком років після розпаду Радянського Союзу кількість людей, які визнають себе українцями, та їхня частка серед населення Росії зменшилася більш як удвічі, а чисельність українців у Росії з 2002 р. по 2010 р. скоротилася з 2,9 млн до 1,9 млн осіб. Наведені цифри говорять про безпрецедентний процес асиміляції, який проводить влада в Росії. У 2010 р. рішенням Верховного Суду РФ була ліквідована Федеральна національно-культурна автономія українців Росії. У відповідь на численні скарги і протести української діаспори російською владою була створена підставна «культурна автономія» українців. Після створення такої фіктивної організації 18 травня 2012 р. Верховний суд РФ прийняв рішення про ліквідацію єдиної всеросійської української громадської організації «Об'єднання українців Росії» (ОУР). Міністерство закордонних справ України заявило, що її ліквідація свідчить про упереджене ставлення Росії до діяльності української діаспори. МЗС України наголосило, що ліквідація ОУР призведе до того, що численна українська діаспора Росії «вперше зіштовхнеться із ситуацією, коли українські громадські організації не будуть представлені на федеральному рівні»⁴¹.

Натомість в Україні чинна влада надає всебічного сприяння російським організаціям, навіть якщо їхня діяльність підпорядкована завданням побудови «русского мира» й часом має відверто антиукраїнський характер. Так, головним партнером фонду «Русский мир» в Україні є Всеукраїнська координаційна рада організацій російських співвітчизників, до якої входять понад

⁴¹ МЗС звинувачує Росію в упередженому ставленні до української діаспори. – http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2012/05/120518_ukrainians_russia_oz.shtml.

140 культурних організацій, котрі займаються пропагандою російської культури.

Як показують соціологічні дослідження, у тій самій Росії найпершими відмовляються від своєї національної ідентичності ті, хто раніше відмовився від своєї рідної мови. Так, кількість тих українців у Росії, які відмовились від української мови з 1989 р. по 2010 р., зросла на 785 тис. осіб. Це означає, що широкомасштабна русифікація українського суспільства, яка проводиться в Україні, у недалекому майбутньому призведе до цілковитої втрати російськомовними українцями своєї української ідентичності, й ідея становлення сучасної української нації, без якої буде втрачений і державний суверенітет України, остаточно буде похована. Власне, це і є основною стратегічною метою Кремля у відносинах з Україною. Перетворення українського соціуму на російськомовних імперців дає Росії додатковий демографічний, природний і територіальний ресурс для відновлення її в статусі «Великої Росії».

Очевидно, що саме на таку перспективу спрямований Закон «Про основи державної мовної політики», прийнятий Верховною Радою України 2 липня 2012 р. Цей закон різко обмежує сферу вживання української мови як державної і де-факто наділяє таким статусом російську мову. Як зазначає часопис «Тиждень», «за нишніх обставин, коли реальний статус офіційної мови лишається, м'яко кажучи, декоративним, будь-які рішення, спрямовані проти повноцінного функціонування української, фактично дорівнюють профанації самої державності, котрої досі не наповнено конструктивним і дієвим змістом. Отже, обираючи мову, суспільство де-факто робить цивілізаційний вибір, бо ж вона засіб не просто комунікації, а ще й творення певних понять, цінностей і правил суспільної гри»⁴².

Таким чином, прийняття Верховною Радою України мовного закону, який експерти розглядають як закон про русифікацію України, є безперечним і чи не найбільшим здобутком Кремля за 2012 р. Не випадково, оцінюючи значення цього закону для Росії, вони розцінюють його як «Харків-2»⁴³. Цей закон де-факто

⁴² Сокирко О. Мовне небуття: що буде з країною років через 10, якщо запропацює мовний закон регіоналів. – <http://tyzhden.ua/Politics/52328>.

⁴³ Олексієнко О. Харків-2: ухвалення закону про русифікацію України продовжило серію капітуляцій Януковича перед Кремлем. – <http://tyzhden.ua/Politics/54627>.

підтверджує належність України до «русского мира» та євразійського цивілізаційного простору, оскільки він суттєво полегшує вирішення стратегічних завдань та реалізацію інтересів Росії, пов'язаних не тільки з позиціонуванням цієї країни як світового центру впливу, а й з її внутрішніми проблемами, пошуком нової моделі російської державності.

Отже, характер українсько-російських відносин зумовлюється не лише впливом міжнародних тенденцій, а й внутрішніми трансформаціями України та Росії.

Вплив внутрішніх та міжнародних трендів на двосторонні відносини між Україною та Росією

Плановою подією 2012 р., котра, безумовно, визначає подальшу динаміку розвитку українсько-російських відносин, стало обрання президентом Росії на третій термін В. Путіна, за якого було віддано 63% голосів російських виборців. Очевидно, що 2012 р. став також історичним вододілом пострадянського періоду розвитку як Росії, так і України. Про усвідомлення В. Путіним приходу нової історичної епохи свідчить його президентська програма, яку він виклав у своїй промові 1 березня на дачі в Ново-Огарьово перед керівниками іноземних видань. Зокрема, він наголосив на тому, що пострадянська історія вже пройдена. Це означає, що радянська промислова інфраструктура більше не може слугувати економічним базисом для подальшого розвитку Росії. Це означає також, що політична система й державні інститути вже не можуть бути ефективними як для реалізації інтересів влади, так і для потреб суспільства.

У Росії накопичилися критичні проблеми – тотальна корупція, різке скорочення кількості та якості трудових ресурсів, зростання міжнаціональної напруженості, деградація регіонів, – які загрожують самому існуванню Росії як держави. Закінчення пострадянського періоду ставить перед керівництвом Росії такі фундаментальні проблеми, як пошук нової моделі російської держави, її місця й ролі у світових глобальних процесах та новій системі міжнародних відносин, оскільки існуюча російська держава у формі Російської Федерації та її периферійне місце в системі світового порядку ніяк не задовольняють ні російське суспільство, ні російську еліту, ні самого президента В. Путіна.

Перед В. Путіним і Росією на наступне десятиліття стоїть та кож низка важливих завдань: по-перше, провести економічну модернізацію країни; по-друге, консолідувати російське суспільство навколо влади; по-третє, зберегти легітимність влади В. Путіна та створеного ним політичного режиму й забезпечити його адекватність зовнішнім та внутрішнім викликам; по-четверте, сформувавши таку модель російської держави, яка відповідала б як внутрішнім потребам історичного розвитку Росії, так і її зовнішньополітичним амбіціям та умовам нового світового устрою ХХІ ст.; по-п'яте, віднайти ресурси для вирішення цих доленосних завдань розвитку Росії.

У який спосіб В. Путін намагатиметься вирішити ці завдання і яке місце в їх реалізації відводиться Україні? Судячи з його президентської програми, бачення В. Путіним шляхів та засобів вирішення цих завдань укладається в кілька тез. Для В. Путіна новий світовий порядок видається сповненим небезпеки й загроз, тож, щоб вижити в ньому, Росія має терміново нарощувати силу й могутність. Для В. Путіна сила Росії уявляється в одночасному нарощуванні воєнних та енергетичних ресурсів країни, ядерному стримуванні й модернізації ВПК ціною вкладення в нього 600 млрд євро протягом десяти років. «Путін переконаний, що жорстка позиція суверенної держави, що не підтримує Захід, допоможе укріпити його власну владу. Зовнішня політика В. Путіна – це гіпербола могутності, спрямованої проти інших, яка може будуватися тільки на образі ворога»⁴⁴. З такою зовнішньою політикою Росії Україна матиме справу протягом третьої президентської каденції В. Путіна.

Очевидно, що головним зовнішньополітичним інтересом, на реалізацію якого будуть спрямовані основні зусилля В. Путіна, стане відновлення статус-кво Росії як одного зі світових центрів впливу, який визначав би чи принаймні міг брати участь в управлінні глобальними процесами світового розвитку.

Тенденція розвитку системи міжнародних відносин у бік багатополярності створює досить сприятливі для Росії умови розширення власного геополітичного простору та повернення під свій цілковитий контроль тих країн, які раніше входили до складу Російської імперії чи Радянського Союзу. Досягнення цієї мети передбачає вирішення двох стратегічних завдань: **по-перше,**

⁴⁴ *Кауфман С.* Россия и мир по версии Владимира Путина. – http://www.inopressa.ru/article/07mar2012/lemonde/putin_mir.html.

від'єднання країн Нової Східної Європи від європейських інтеграційних проєктів та нейтралізацію впливу на них з боку Заходу; по-друге, реінтеграцію цього втраченого під час розпаду СРСР простору в Росію шляхом створення реінтеграційних проєктів, підпорядкованих виключно російським інтересам.

Реалізації цих завдань Росії відповідає й досить сприятлива міжнародна геополітична ситуація. «Перезавантаження» відносин зі США мало дуже позитивний ефект для Росії, результатом чого стала відмова Вашингтона від розширення НАТО на Схід, спрямованого на інтеграцію пострадянських країн у євроатлантичну спільноту, неофіційне визнання пострадянського простору сферою впливу Росії та виключення України, Молдови та Грузії зі сфери стратегічних інтересів Сполучених Штатів Америки. Більше того, у контексті цього тренду Україна не лише втратила рівень відносин стратегічного партнерства зі США, а й почала розглядатися адміністрацією Б. Обама як одна з найбільш проблемних країн на пострадянському просторі.

Геополітичний відступ США з пострадянського простору означав не лише здачу його Росії, а й передання ініціативи в побудові відносин з країнами пострадянського простору Європейському Союзові. Утім, ЄС виявився неспроможним утілювати цю ініціативу. Проблеми з єврозоною та політичні негаразди в самому Євросоюзі призвели до кризи євроінтеграції, що відкинуло відносини з Україною, Білоруссю, Молдовою та Грузією у сферу периферійних інтересів ЄС. Це, у свою чергу, призвело до маргіналізації програми «Східного партнерства», спрямованої на євроінтеграцію пострадянських країн Нової Східної Європи. Крім того, більшість країн ЄС розчаровані політикою країн цього регіону, які не мають чітких планів зближення із Заходом або палкого бажання їх створювати чи реалізовувати.

До України та Білорусі країни – лідери Євросоюзу ставляться з великим скептицизмом через політичний регрес та вдавнені економічні реформи. Оцінюючи такі деструктивні тенденції, керівництво Кремля має великий сумнів у спроможності ЄС чинити спротив геополітичній експансії Росії на пострадянському просторі та в Центральній-Східній Європі. Така геополітична ситуація тільки посилює геополітичні амбіції Росії в реалізації її реваншистських планів щодо своїх сусідів на пострадянському просторі й передусім України.

Однак, попри сприятливість зовнішніх чинників, не розв'язаною проблемою для Кремля залишається спосіб організації цього

пострадянського простору під російські інтереси й те, у якій формі цей простір може бути реінтегрований у Росію. Іншими словами, питання зводиться до пошуку тієї форми російської держави, яка дала би змогу абсорбувати цей простір та включити його до складу «Великої Росії».

Для В. Путіна очевидно, що без поглинання цього простору Росія не здатна досягти тієї геополітичної критичної ваги, яка давала б їй можливість впливати на світові процеси. З іншого боку, така нова форма російської держави має відповідати внутрішнім потребам історичного розвитку країни: консолідувати російське суспільство навколо влади та мобілізувати його на реалізацію цього грандіозного геополітичного проекту. При цьому реінтеграція пострадянського простору в Росію не повинна призвести до дезінтеграції її ядра, яке називається «Російською Федерацією».

Таким чином, ця проблема потребує відповідного концептуального обґрунтування, яке могло б слугувати певною об'єднаною ідеологією для країн пострадянського простору, а також давати чітке уявлення про план реалізації цього геополітичного простору «Великої Росії».

Першим варіантом такої концепції стала доктрина «русского мира», яка активно втілювалася Росією на пострадянському просторі протягом останніх п'яти років. В основу цієї доктрини покладалася спроба поєднання «руської ідеї» та російської цивілізації. Такий симбіоз мав сприяти пошуку й визначенню спільних маркерів ідентифікації належності до російської держави й російського народу насамперед населення, яке проживає в межах Російської Федерації, України, Білорусі, Молдови та Казахстану.

Та, попри успішність утілення доктрини «русского мира» в Україні та Білорусі, стали очевидними її концептуальні й політичні вади. До маркерів спільної російської ідентичності доктрина відносить православ'я, російську мову, російське культурне середовище (культурну ідентичність), спільну історичну пам'ять та спільні погляди на суспільний розвиток. «Руська ідея» до таких ідеологічних маркерів ідентичності відносить православ'я, самодержав'я та народність. Спільність між цими двома концептами полягає тільки в тому, що вони виділяють православ'я як один з основних критеріїв російської ідентичності. Проте інші ідеологічні маркери «руської ідеї» та «русского мира» мають різний сенс. Ідея самодержавності, яка сприймається як російським

суспільством, так і владою в Росії, не сприймається в Україні та Білорусі. У сучасному тлумаченні самодержавство – це «піраміда влади, на вершині якої непогрішний правитель, чия влада освячена великою церквою, а основою стабільності є широка база підтримки найменш забезпечених, а отже найбільш залежних від держави верств населення»⁴⁵. В. Путін, власне, вибудував таку модель сучасного самодержавства в Росії. Очевидно, що така піраміда влади імпонує як В. Януковичу, так і О. Лукашенкові, проте модель влади, освячена самодержавством, як в українському, так і в білоруському суспільствах асоціюється з російським царизмом. Для білоруського суспільства виявилася прийнятною радянська модель суспільного устрою на чолі з вождем – «бацькой».

Якщо ідея народності як маркер ідентичності, яка за своєю сутністю передбачає колективізм і безумовне підпорядкування владі вищого правителя, а також виключає індивідуалізм і свободу, імпонує білорусам і російському суспільству, то вона цілком не прийнятна для українців – індивідуалістів і волелюбів за своєю природою. Ідея народності сьогодні вступає в суперечність із інтересами правлячого буржуазного політичного класу в самій Росії. З іншого боку, критерії ідентичності «русского мира» є досить розмитими для національної ідентифікації самих росіян як етносу.

Отже, перед В. Путіним постала проблема гомогенізації соціуму на макрорівні в рамках проекту держави «Велика Росія» й на рівні відновлення російського соціуму як нації. Загострення цієї проблеми не в останню чергу обумовлено, з одного боку, зростанням національної свідомості руських як панівного етносу, з іншого – зростанням в російському соціумі частки неруських етносів та представників неправославних релігійних конфесій, що призводить до розмивання й нівелювання російської ідентичності.

Загострення цієї проблеми змусило В. Путіна опублікувати 23 січня 2012 р. у «Незавісимої газеті» свою програмну статтю «Росія і національне питання». Очевидно, що ця стаття є новим дороговказом для російської еліти та суспільства на шляху виходу з глухого кута невизначеності майбутньої моделі російської держави. Стара модель у формі Російської Федерації як частини СРСР уже не відповідає як сучасним реаліям, так і геополітичним амбіціям Росії. Намагання ж повернутися до моделі Російської

⁴⁵ Ростовський А., Штена Ю. Українська національна ідея від плачу до конструктивного діалогу, навіщо потрібна загальнонаціональна ідея України // Дзеркало тижня. – 2006. – 9–15 вересня.

імперії наражається на великі труднощі, оскільки така модель, котра існувала в XVII–XIX ст., виглядає анархізмом у XXI ст. Їй не відповідає ні сучасним міжнародним тенденціям, ні внутрішнім російським процесам, пов'язаним зі зростанням національної самосвідомості. Невипадково деякі російські експерти оцінили цю статтю як спробу Путіна пройти між «Сциллою націоналізму та Харибдою імперіалізму»⁴⁶.

Стаття В. Путіна починається з ключової тези, до якої зводиться весь сенс цієї публікації: «Самовизначення руського народу – це поліетнічна цивілізація, яка скріплена руським культурним ядром»⁴⁷. У цій тезі В. Путін відходить від поняття «нація» та підміняє його категорією «руський народ», позбавленою етнічного забарвлення. У такий спосіб він відмежовується від асоціації з європейськими націями, намагаючись обґрунтувати цим «інакшість» «національного питання» в російському контексті, вбачаючи, на відміну від європейських національних проєктів, у такому контексті перспективу. Як стверджує В. Путін, «за провалом мультикультурного проєкту, історично побудованого виключно на основі етнічної ідентичності, стоїть криза самої моделі “національної держави”». Більше того, він глибоко переконаний, що «спроби пропагувати ідеї побудови руської “національної” моноетнічної держави суперечать усій тисячолітній історії», «це найкоротший шлях до знищення руського народу і руської державності»⁴⁸.

Отже, руська державність, за твердженням В. Путіна, не тождна з руською національною державою. Суб'єктом конституювання руської державності виявляється не руська нація як етнос, а руський народ, до якого включаються не лише етнічні руські, а й українці та білоруси, а також русифіковані національні меншини всередині Російської Федерації. Звідси випливає висновок про те, що легітимізація політичної спільноти на основі нації не підходить для Росії, а тому В. Путін пропонує інший цивілізаційний масштаб. Для нього руський народ є не нацією, а цивілізаційною спільнотою. Ця спільнота вирізняється від інших цивілізацій «єдиним культурним кодом».

⁴⁶ Малинова О. Символическое единство нации? // Pro et Contra. – 2012. – Май – июнь. – С. 88.

⁴⁷ Путин В. Россия и национальный вопрос // Независимая газета. – 2012. – 23 января.

⁴⁸ Там само.

Таким чином, головним критерієм ідентичності такої цивілізаційної спільноти є не етнічний чинник чи спільність економічного та політичного життя, а спільний культурний код. Культура справді є одним з основних критеріїв визначення цивілізацій. Проте в цьому випадку цей «єдиний культурний код» зводиться виключно до російської культурної традиції. «Стрижень, який скріплює тканину цієї унікальної цивілізації – руський народ, руська культура»⁴⁹. «Така цивілізаційна ідентичність, – пише В. Путін, – заснована на збереженні руської культурної доміанти, носіями якої виступають не тільки етнічні руські, а й усі носії такої ідентичності, незалежно від національності»⁵⁰.

Отже, українці теж можуть належати до цієї цивілізаційної спільноти за умови, що вони вважають себе руськими. «Вважати себе руським» означає спиратися, за словами В. Путіна, на «нашу» (тобто російську) культуру, історію та ідентичність. Для того щоб називатися «русським», достатньо «вважати себе таким незалежно від етнічної належності». Натомість за відмову руських від ідентичності по крові В. Путін нагороджує їх державотворчою функцією. «Руський народ є державоутворюючим по факту існування Росії. Велика місія руських – об'єднувати, скріплювати цивілізацію. Мовою, культурою, всесвітньою чуйністю... скріплювати в такий тип держави-цивілізації, де немає “нацменів”, а принцип розпізнавання “свій-чужий” визначається спільною культурою і спільними цінностями»⁵¹, – зазначає він.

Далі, від цивілізаційної спільноти, у яку включається й українське суспільство, котре живе в російському культурному середовищі, В. Путін переходить до російської державності. Саме російська, а не українська чи інша державність має бути притаманна цій цивілізаційній спільноті. Для обґрунтування цієї тези В. Путін тлумачить розуміння Росії як «історичної держави» й на цій підставі всі проблеми російського суспільства напряму пов'язує «з руйнацією СРСР, а по суті, історично Великої Росії, яка склалась у своїй основі ще у XVIII ст., з неминуче подальшою за цим деградацією державних, соціальних та економічних інститутів, з велетенським розривом у розвитку на пострадянському просторі»⁵².

⁴⁹ *Путин В.* Россия и национальный вопрос // Независимая газета. – 2012. – 23 января.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Там само.

⁵² Там само.

Звідси логічно випливає висновок: щоб покінчити із цими проблемами, необхідно відродити Росію як «історичну державу» на теренах усього пострадянського простору.

У такий спосіб В. Путін намагається вирішити антиномію «національної ідеї (у першу чергу як національного принципу легітимної влади) та імперської ідеї (як легітимації влади через глобальну місію вкупі з масштабом і різномірністю простору), яка тривалий час визначала зміст руської історичної свідомості й залишилася для неї нерозв'язаною»⁵³. Отже, втілення доктрини «русского мира» має створити умови для делегітимації української нації та переплавлення її на руський народ як цивілізаційну спільноту, що призведе до втрати української державності шляхом її демонтажу й заміни її державністю російською.

З іншого боку, держава-цивілізація під назвою «Велика Росія» разом з поліетнічною цивілізацією як великий «панрегіон», на переконання російських ідеологів, може бути здатна протистояти процесам глобалізації та успішно просувати російські національні інтереси у світовому геополітичному просторі⁵⁴. Окресливши новий цивілізаційний проект «Великої Росії», В. Путін у підсумку своєї статті формулює історичне завдання: «Ми зміцнюватимемо нашу “історичну державу” яка дісталася нам від наших предків. Державу-цивілізацію, яка здатна вирішувати завдання інтеграції різних етносів і конфесій»⁵⁵. Як виявилось, тези В. Путіна знайшли великий відгук у російському суспільстві, оскільки відповідали підсвідомому бажанню російських громадян жити в імперській країні, бажанню, значною мірою завдяки якому він переміг на чергових президентських виборах, одержавши перевагу в 64% голосів виборців.

Таким чином, проект «Великої Росії» як держави-цивілізації також покликаний розв'язувати внутрішні проблеми, пов'язані зі збереженням чинного авторитарного політичного режиму в Росії. Річ у тому, що початок 2010-х рр. виявив досить чіткі ознаки кризи політичного режиму В. Путіна. Власне, ця криза пов'язана не стільки з падінням підтримки В. Путіна, скільки зі зростанням у російському суспільстві недовіри й незадоволення тією політичною системою, яку він створив і зміцнював протягом 2000-х рр.

⁵³ Ремизов М. Русский национализм и российская геополитика. – <http://www.apn.ru/publications/article26892.htm>.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Путин В. Россия и национальный вопрос // Независимая газета. – 2012. – 23 января.

Внутрішні тенденції, які чітко означилися на початку 2010-х рр., указують на те, що Росія увійшла в новий кризовий цикл своєї політичної історії, ознаками чого є загострення системи внутрішніх протиріч між її суб'єктами. Основними вузлами цих протиріч стають відносини суспільства і влади, влади й еліти, центру та периферії. Наявність таких вузлів генерує цілу низку конфліктів усередині політичної системи.

По-перше, хоча в російському суспільстві зберігається високий запит на авторитаризм, самодержавство й імперську модель держави, воно дедалі більше стає невдоволеним неефективністю державних інститутів, зростанням корупції та засиллям бюрократії.

По-друге, наявні чіткі ознаки невдоволення політичним режимом з боку політичної еліти Росії як у стані лібералів, так і серед тих, хто виступає за посилення ролі держави в економіці й авторитаризму в політиці. І тих, і інших уже не задовольняє варіант збереження статус-кво та створена В. Путіним система «нав'язаного консенсусу», за якої збереження ресурсів під контролем тих чи інших кланово-елітних груп зумовлювалося їх відмовою від участі в політиці. Раніше монополія влади В. Путіна в політиці давала йому змогу виконувати роль модератора й арбітра у вирішенні внутрішньополітичних конфліктів, що забезпечувало консолідацію еліт та обмеження участі суспільства в політиці. Відтепер же спостерігається загострення боротьби різних груп у правлячій еліті, їх фрагментація та зростання конфліктності у їхніх відносинах.

По-третє, із завершенням дуумвірату в політичному керівництві Росії стали відчутними занепад і деградація путінської «держави-корпорації» – політичного режиму, за якого існує монополія як на політичну владу, так і на приватну власність, де бізнес підпорядкований політичним інтересам, де він може використовуватися владою і як політичний, і як економічний ресурс.

По-четверте, вертикаль влади почала втрачати свою керованість і здатність до конструювання суспільно-політичних процесів як у центрі, так і на периферії країни.

По-п'яте, неефективність системи федерального управління та поглиблення соціально-економічних диспропорцій у розвитку російських регіонів призвели до загострення відносин центру та периферії.

Очевидно, що політична криза в Росії зумовлена сталими об'єктивними тенденціями її циклічного розвитку. Очевидно, що

вона припадає на весь третій термін президентства В. Путіна і становитиме один з найсерйозніших викликів його особистій владі й політичному режиму загалом.

Прихід В. Путіна до влади в Росії відбувався на хвилі ерозії цінностей демократії та ліберальної реформаторської ідеї, а також консолідації правлячої російської еліти й суспільства навколо контрреформаторського порядку денного російської політики, коли виник запит на авторитаризм. Непопулярність Б. Єльцина наприкінці 1990-х рр., труднощі й невдачі реформ, війна в Чечні призвели до глибокого розчарування російського суспільства в ідеях реформізму та зростання суспільного запиту на такі цінності, як «порядок» і «стабільність». Неймовірна популярність В. Путіна в ті часи зумовлювалася тим, що він сприймався як альтернатива «старому режимові» Б. Єльцина.

Саме з іменем Володимира Путіна почала пов'язуватися надія на відновлення «Великої Росії», тому всі його контрреформи з реставрації авторитарного режиму, як-от: побудова «вертикалі влади», позбавлення периферії влади та передача її в центр, посилення підзвітності нижчих прошарків соціально-політичної ієрархії вищим – знаходили широку соціальну підтримку. Суспільство було готове наділяти В. Путіна якомога більшими повноваженнями. Водночас демократичні принципи та процедури в очах російського суспільства втрачали свою цінність. Рівень підтримки демократії в Росії, за даними «World Values Survey», виявився одним з найнижчих у світі й перебував на рівні показників Північної Кореї⁵⁶. На цьому тлі В. Путін досить легко відтворив авторитарний режим, який базувався на авторитарній спадщині політичної системи СРСР.

Але вже наприкінці 2000-х рр. виникла тенденція до зниження ваги цінностей контрреформаторського порядку денного, зокрема «централізації», «ієрархії», «порядку». На межі 2000–2010-х рр., навпаки, кількість тих, хто характеризує ситуацію в Росії як «наступ диктатури», зросла на 7% (з 12% до 19%). Частка ж позитивних поглядів на демократію збереглася на рівні середини 2000-х рр. і становила 35%, тоді як частка негативних оцінок диктатури зросла з 20% до 30%⁵⁷.

⁵⁶ Див.: *Рогов К.* Политические циклы постсоветского транзита // *Pro et Contra*. – 2012. – Июль – октябрь. – С. 9.

⁵⁷ Там само. – С. 20–21.

Невдоволення путінським режимом стосується передусім його низької ефективності й меншою мірою – цінностей чи ідеології. Низька оцінка якості цього режиму проявляється у зростанні корупції та бюрократії. Якщо на початку 2000-х рр. близько 60% опитаних вважали, що корупція з приходом В. Путіна залишилася на тому рівні, що й у минулому, близько 15% – що її стало більше, 20% – що менше, то тепер 50% опитаних вважають, що корупція посилилася⁵⁸.

Таке зниження підтримки суспільством режиму та зниження його якості створюють умови для переходу до нового етапу, коли на тлі розчарувань у старому путінському режимі відбуватиметься формування нового реформаторського порядку денного, яке неминуче потягне за собою розкол еліт. Щоб зберегти свій режим, В. Путіну необхідно буде не допустити консолідації опозиції, унеможливити розпад «нав'язаного консенсусу» та зберегти консолідованість еліт, а для цього в умовах зниження суспільної підтримки він буде посилювати рівень авторитарності. Водночас намагання посилити репресивний характер авторитарного режиму призведе до зростання радикалізації соціальних настроїв і популізму, збільшуючи ризик виникнення великих соціальних потрясінь.

Проте, за твердженням експертів, у проміжку поточного десятилітнього циклу в Росії неможлива й демократична консолідація. Її унеможливають, по-перше, наявність значних рентних доходів від сировинного експорту нафти на тлі незавершеності реструктуризації промисловості, формуючи цим стимули до масштабного перерозподілу та гіпертрофованої ролі держави в економіці⁵⁹.

По-друге, у регіонах з низьким рівнем доходів зберігаються патерналістські настрої, а отже, існуватиме зацікавленість у збереженні авторитарного режиму. Таким чином, попри явну ерозію путінського режиму, запит на авторитаризм у російському суспільстві збережеться.

По-третє, збереження авторитаризму зумовлюється також потребами й інтересами правлячих кланово-елітних груп у Росії. Спільною метою всіх цих груп є конвертація влади у власність через новий етап приватизації, використання бюджетних ресурсів та преференцій, передача прихопленої власності своїм спадкоємцям і нащадкам, а також її легітимізація в Росії та за

⁵⁸ *Рогов К.* Политические циклы постсоветского транзита // *Pro et Contra*. – 2012. – Июль – октябрь. – С. 21.

⁵⁹ Там само. – С. 28.

кордоном⁶⁰. Виходячи із цих інтересів, правляча еліта Росії загалом зацікавлена в тому, щоб забезпечити стійкість і стабільність свого становища протягом тривалого часу.

Відповідно до інтересів груп владних еліт трансформувалися й політичний режим у Росії та його державні інститути. Так, у 1990-ті рр. панівне становище в системі державної влади належало олігархату. Політична боротьба між бізнес-групами зводилася до перемоги на парламентських чи губернаторських виборах, що забезпечувало їм володіння державними ресурсами на регіональному чи федеральному рівні. Влада отримувала від бізнесу фінансові дивіденди, а бізнес від чиновників шляхом торгу – політичні преференції. Такий самий торг відбувався між федеральною та регіональною владою.

У 2000-х рр., з приходом до влади В. Путіна, політична система Росії зазнала докорінних змін. Відбувся кардинальний перерозподіл державних ресурсів на користь «силовиків». Олігархи були «рівновіддалені» від влади й державних ресурсів, а їхні «медіа-імперії» – зруйновані. Була ліквідована більшість регіональних режимів, за яких місцеві еліти вибудовували регіональний феодалізм. Губернатори були відсторонені від участі в політиці. В економічній сфері замість приватних компаній В. Путін віддав пріоритет відновленню державних корпорацій. Протягом 2004–2008 рр. він створив великі галузеві державні холдинги, замкнувши їх у корпорацію – єдину управлінську державну компанію. Такі галузеві компанії нагадували централізовані радянські галузеві міністерства, які сконцентрували виробничі потужності й ресурси і встановили монополію на ринках у відповідних їх сегментах.

Але така система виявилася вкрай неефективною, а державні холдинги-корпорації неконкурентоспроможними, оскільки були орієнтованими переважно на державне фінансування й державні замовлення. Такий новий тип держави-корпорації подібний до великого Януса, коли російська держава, одягнувши мантію бізнесу, через приватні компанії може захоплювати цілі сегменти економіки інших держав на умовах приватного бізнесу і правил ринку й перетворювати їх на частину власності російської держави.

При цьому виявляється, що в основі державних інтересів та зовнішньої політики Росії лежать інтереси російського бізнесу,

⁶⁰ Минченко Е. Большое правительство Владимира Путина или Политбюро 2.0. – <http://telegrafist.org/2013/02/16/40839/>.

який одночасно є і приватним, і державним. У такій державі півним класом у суспільстві стають не середній клас і не олігархи, а **номенклатура**, чиновники ж одночасно є і державними службовцями, і бізнесменами. Їхні бізнес-інтереси стали неподільними зі службовими державними інтересами. У такій ситуації корупція як така втрачає сенс, оскільки стає системною, тобто частиною стилю державного управління.

Отже, створення держави-корпорації та консолідація в ній майже всіх активів російської економіки призвели до утворення номенклатурних кланів і розподілу між ними цілих галузей економіки. В умовах функціонування такої схеми основним завданням В. Путіна став перерозподіл власності й консолідованих державних активів на користь номенклатури, об'єднаної в номенклатурні клани. У такий спосіб ці номенклатурні клани отримали можливість перебирати у свою власність цілі галузі російської економіки. Проте, отримавши повний контроль над російською економікою, ці клани зіткнулися з проблемою легалізації привласнених державних активів як усередині Росії, так і на Заході.

Незавершеність легалізації, по-перше, ускладнює передачу цих активів своїм нащадкам; по-друге, гальмує залучення іноземних інвестицій у розвиток російської економіки, і головне – **позбавляє номенклатурні клани сенсу вкладати власні капітали в розвиток і модернізацію привласнених ними галузей економіки і промислового виробництва**. Це означає, що за такої системи існування держави-корпорації неможливо реструктурувати й модернізувати російську економіку. Більше того, незавершеність легалізації породжує спокусу перерозподілу привласнених консолідованих активів на користь нових політичних гравців, яка загострює боротьбу всередині елітних груп за контроль над галузевими активами та вплив на президента. Система держави-корпорації в цій ситуації періодично створює стимули для перерозподілу благ і власності на користь того чи іншого номенклатурного клану.

З приходом В. Путіна на третій президентський термін епіцентр конкуренції змістився у три великі проекти: нову приватизацію, перерозподіл власності в Москві й навколо неї, розвиток Сибіру та Далекого Сходу в різних організаційних формах. Основні лінії протиріч у другій половині 2012 р. проявилися передусім у конкуренції за контроль над фінансовим блоком між А. Сердюковим, І. Шуваловим та колишньою кудрінською командою, за контроль над паливно-енергетичним комплексом – між

секретарем профільної президентської комісії І. Сечінім та профільним віце-прем'єром А. Дворковичем⁶¹.

Функція В. Путіна в боротьбі цих конкуруючих кланів зводиться до ролі арбітра, яку він здійснює методом створення «стримувань і противаг» усередині правлячої еліти. Сам же процес реалізації влади В. Путіна націлений на підтримання міжкланового балансу. Таким чином, як стверджує президент комунікаційного холдингу «Minchenko consultitg» Євген Мінченко, «російська влада зовсім не є жорсткою вертикальною структурою, яка управляється єдиною людиною.., російська влада – це конгломерат кланів і груп, які конкурують один з одним за ресурси. І роль В. Путіна в цій системі залишається незмінною – це роль арбітра і модератора»⁶². Ключовим ресурсом В. Путіна в цій схемі є його особисті довірливі стосунки з основними елітними гравцями в країні та за її межами й високий рейтинг довіри в населення.

Безумовно, така схема владарювання спрямована на інерційний варіант розвитку політичного режиму в Росії. Номенклатурні клани мають надію, що в наступне десятиліття міжнародна стабільність збережеться і що Росії також вдасться зберегти соціальну стабільність. Проте реальність такого сценарію залежатиме, знову ж таки, від власних ресурсів В. Путіна, означених вище.

Як показали події 2012 р., для виходу з політичної кризи В. Путін мав або проводити реформи, або посилювати авторитарний політичний режим. Звісно, що правляча еліта Росії зацікавлена у збереженні режиму, а не у проведенні реформ. Для збереження консенсусу В. Путін вирішив не проводити реформи і продовжувати популістську політику. Проте, на думку провідного експерта Московського центру Карнегі Миколи Петрова, це неможливо з огляду на зміну трендів у відносинах центру й регіонів. Якщо впродовж дванадцяти років правління В. Путіна відбувалося посилення центру і послаблення регіонів, то нині розгортається зворотна тенденція⁶³.

Отже, за небажання проводити реформи у В. Путіна залишається єдиний шлях збереження влади та його політичного режиму – посилення авторитаризму. Але, посилюючи репресії, він

⁶¹ *Мінченко Е.* Большое правительство Владимира Путина или Политбюро 2.0. – <http://telegrafist.org/2013/02/16/40839/>.

⁶² Там само.

⁶³ Политические итоги – 2012: Кремль делает ошибку за ошибкой. – <http://svpressa.ru/politic/article/62280/>.

стає заручником силових структур, що скорочує термін його власного правління. З іншого боку, намагаючись зупинити падіння своєї популярності серед населення, В. Путін буде змушений застосовувати репресивні заходи до корумпованої еліти. Це призведе до порушення ним «нав'язаного консенсусу» еліт і своєї ролі модератора. Отже, у такий спосіб він підриває лояльність до себе з боку елітних кланів і порушує принцип згуртованості команди, яка тримається на угоді «лояльності до лідера в обмін на вседозволеність». Відтак В. Путін перестає бути гарантом збереження правлячих еліт при владі, що змусить їх шукати інший центр тяжіння.

Так, політична система, створена В. Путіним, утрачає свою стійкість і може бути зруйнована або в результаті порушення «нав'язаного консенсусу» в умовах світового падіння цін на енергоресурси та інших потрясінь, або внаслідок падіння його популярності серед населення Росії. Обидва випадки значно знижують вірогідність інерційного сценарію. Продовження «путінізму» за цих умов, як зазначає Генрі Гейл, було б можливим у двох випадках. Перший – коли В. Путін, не чекаючи подальшого падіння своєї популярності, переклав би свої повноваження на сильну правлячу партію, яка змогла би створити передбачуваний і прийнятний для більшості правлячої еліти механізм правонаступництва, як це зробив Кемаль Ататюрк, надовго забезпечивши тверді позиції для Народно-республіканської партії Туреччини⁶⁴. В. Путін мав такий шанс у 2007 р., коли «Єдина Росія» отримала понад 65% голосів на парламентських виборах. Після стрімкого падіння її популярності у 2011 р. такий шанс був безнадійно втрачений.

Другий варіант збереження інерційного сценарію може бути реалізований шляхом передачі влади правонаступнику в разі, коли до 2025 р. популярність В. Путіна різко впаде. Г. Гейл переконаний, що цей сценарій може мати й короткий цикл, коли В. Путін утратить свою популярність ще до 2018 р. та опиниться під загрозою програти наступні президентські вибори опозиційному кандидату. На підставі цього Г. Гейл робить висновок, що В. Путін намагатиметься зберегти існуючий політичний режим, відповідаючи на виклики черговим «закручуванням гайок». Проте такий метод правління країною робить невизначеними

⁶⁴ Хейл Г. Динамика правящего режима в России // Pro et Contra. – 2012. – Июль – октябрь. – С. 47.

перспективи економічного розвитку Росії, за яких широкі соціальні зміни відбуватимуться повільно, а сам В. Путін дедалі більшою мірою втрачатиме зв'язок з реальністю⁶⁵. Така картина може нагадувати часи пізнього Л. Брежнєва.

Зрештою, доля режиму буде вирішена. Але постає запитання: який політичний режим у Росії встановиться після падіння «путінізму»? Відомий російський політолог Лілія Шевцова, аналізуючи ключові тенденції, передбачає, що система персоналістської влади має можливості втілитися в новому єдиновладді. «У Росії зберігається ґрунт для його відтворення у двох варіантах – у вигляді мілітаристського й фундаменталістського режиму, готового до масових репресій і закриття країни; та у вигляді повернення до плюралістичного й відкритого для світу олігархічного режиму, який спирається на лідера. Але й останній режим з метою свого виживання знову, як і Єльцин у 1999 р., звернеться до “путінізму” для захисту»⁶⁶. Далі вона зазначає, що створеною В. Путіним репресивною базою, найімовірніше, скористається мілітаристський режим. У міру свого вичерпання, кожне нове самовладдя намагається захищати себе дедалі жорсткішими засобами, намагаючись придушити невдоволення, котре зростатиме⁶⁷. Подібний реакційний сценарій передбачає і Є. Мінченко.

Третя проблема, яка постає перед В. Путіним у час його третього президентського терміну, пов'язана з демографічною кризою та деградацією трудових ресурсів. Депопуляція з урахуванням високої смертності та нерівномірним розміщенням населенням на території Росії, за словами В. Путіна, перетворює демографію на «найгострішу проблему сучасної Росії»⁶⁸. Однією з найбільших демографічних проблем став «західний дрейф» – міграції росіян зі сходу й півночі на південь і захід Росії. У результаті відбувається стискання «соціального геопростору»⁶⁹ та знелюднення великих

⁶⁵ Хейл Г. Динамика правлящего режима в России // Pro et Contra. – 2012. – Июль – октябрь. – С. 50.

⁶⁶ Шевцова Л. Политические итоги 2012 года: последний этап упадка режима. – <http://www.forbes.ru/sobytiya-column/231428-politicheskie-itogi-2012-goda-poslednii-etap-upadka-rezhima>.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Послание Президента Федеральному собранию Российской Федерации // Российская газета. – 2006. – 11 мая.

⁶⁹ Трейвиш А. Сжатие социального геопространства: Между реальностью и утопией // Демоскоп Weekly. – 2012. – № 507–508. – <http://demoscope.ru/weekly/2012/0507/tema01.php>.

територій Росії. Так, з 1989 р. по 2010 р. населення Чукотки скоротилося майже на 70%, Магаданської області – на 60%, Мурманської та Камчатської областей – на 30%⁷⁰. Крім східних регіонів, через природне скорочення катастрофічно зменшилося населення багатьох областей Центральної Росії, Поволжя, Північного Заходу. На цих територіях сільський простір Росії стиснувся в окремі ареали, між якими утворилася соціально-демографічна пустеля⁷¹. До 2025 р. західний міграційний дрейф з районів Східного Сибіру й Далекого Сходу зменшиться, але виключно через повне вичерпання власних демографічних ресурсів⁷². Розв'язати цю демографічну проблему уряд Російської Федерації в досяжній перспективі може лише за рахунок мігрантів.

Отже, виходячи з президентської програми В. Путіна, Росія намагатиметься розв'язати всі ці проблеми насамперед за рахунок реінтеграції пострадянського простору й відновлення «історичної держави», спираючись на активи радянської спадщини. Адже власних ресурсів на реалізацію грандіозного проекту «Великої Росії» та підтримання існуючого путінського режиму в Кремля просто не вистачить, особливо враховуючи ризик падіння світових цін на нафту й газ та можливі потрясіння всередині Російської Федерації. Не випадково в указі президента РФ від 7 травня 2012 р. «Про заходи з реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації» зазначається: «...у відносинах з державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав: розглядати розвиток взаємодії та інтеграційних процесів на просторі СНД як ключовий напрям зовнішньої політики Російської Федерації»⁷³.

⁷⁰ Денисенко М. Население России до 2025 года // Pro et Contra. – 2012. – Июль – октябрь. – С. 155.

⁷¹ Нефедова Т. Сельская Россия: Пространственное сжатие и социальная поляризация: Публичная лекция. – <http://polit.ru/article/2010/08/05/countryside/>.

⁷² Денисенко М. Население России до 2025 года // Pro et Contra. – 2012. – Июль – октябрь. – С. 157.

⁷³ Указ Президента Российской Федерации от 7 мая 2012 года № 605 «О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации». – <http://rs.gov.ru/node/32549>.

Україна в новій зовнішньополітичній стратегії В. Путіна

Хоча в указі В. Путіна нічого не сказано про Україну, судячи з аналізу документа, саме їй відводиться центральне місце в реалізації цього напрямку російської зовнішньої політики, ключовий характер якого визначається цілим комплексом фундаментальних та життєво важливих інтересів у пострадянському просторі. Цей комплекс охоплює три рівні інтересів, які лежать у площині внутрішньої консолідації Російської Федерації та збереженні путінського режиму, потребу в новому форматі російської держави – «Великій Росії», відновленні Росії як світової потуги, здатної впливати на глобальні процеси у світі.

Отже, **перший рівень інтересів** передбачає досягнення таких цілей:

1) збереження статус-кво путінського політичного режиму, який має забезпечити стабільність у країні та незмінність владного становища номенклатурних кланів у Росії;

2) непорушність «нав'язаного консенсусу» та збереження консолідації еліти навколо В. Путіна;

3) консолідацію російського суспільства навколо імперського проекту;

4) збереження високої підтримки В. Путіна населенням Росії;

5) мобілізацію ресурсів для розвитку Російської Федерації та недопущення децентралізації влади й відцентрових тенденцій.

Реалізації цих внутрішніх інтересів В. Путін надає першочергового значення. **Україна в цьому контексті розглядається і як виклик, і як вагомий позитивний чинник реалізації цих внутрішніх інтересів.**

По-перше, повернення України в Росію дає змогу консолідувати російське суспільство й на тривалий термін забезпечити В. Путіну високу підтримку з боку російського суспільства як «собирателю русских земель». Реалізація цієї мети дає В. Путіну можливість увійти в російську історію подібно до Петра I та Катерини II.

По-друге, повернення (реінтеграція) України до складу Росії забезпечує консенсус усередині політичних еліт і відкриває номенклатурним кланам широкі можливості для приватизації українських природних та економічних ресурсів.

По-третє, реінтеграція України в Росію нейтралізує ймовірне повернення українського суспільства до демократії та ідей «Помаранчевої революції», яка сприймалася Кремлем як безпосередня

загроза путінському режимові та стабільності в країні, як акт вторгнення Заходу в Росію.

По-четверте, повернення України до складу Росії дає можливість В. Путіну переформатувати всю політичну систему Російської Федерації в такий спосіб, як він зробив це з російським федералізмом у період першої президентської каденції. Завдяки цьому приєднанню В. Путін зможе побудувати новий рівень політичної ієрархії, яка стоятиме над суб'єктами РФ і над російськими номенклатурними кланами. Така система, з одного боку, переводить В. Путіна зі становища арбітра інтересів номенклатурних кланів у позицію імператора і, таким чином, знімає проблему його переобрання на посаду президента російським суспільством, а з другого – посилює дисбаланс у повноваженнях між регіонами те центром на користь останнього. Таку модель продовження власної влади свого часу намагався втілити Б. Єльцин, створюючи разом з О. Лукашенком «Союзу державу», яка віртуально складається з двох суб'єктів: Російської Федерації та Білорусі. Першим кроком у побудові цієї ієрархії має бути практична реалізація проекту «Союзної держави», після чого така апробована модель буде запроваджена й до України. Не випадково у своєму указі В. Путін відносить «активне розширення взаємодії з Республікою Білорусь у рамках Союзної держави» до головних пріоритетів російської політики.

По-п'яте, використання природного, економічного і трудового ресурсів України для розв'язання соціальних і демографічних проблем Російської Федерації. Завдяки залученню українського демографічного резервуару населення РФ кількісно зростає зі 142 млн до майже 190 млн, що є цілком достатнім для відновлення контролю над спустілими регіонами Сибіру, Далекого Сходу й Центральної Росії.

З іншого боку, за рахунок російськомовних українців поліпшується якість російського населення, збільшується його перевага над неслов'янською частиною росіян. *Українці досить легко асимілюються в росіян і можуть бути задіяні для реалізації модернізаційних та імперських проектів як у самій Російській Федерації, так і за її межами.* Так, уже сьогодні Кремль має намір домогтися координації, а в перспективі й проведення єдиної політики у сфері регулювання ринку робочої сили.

Ключовим інтересом Росії в **економічній сфері** є оволодіння основними ресурсами й активами України шляхом поглинання

найвагоміших підприємств для створення замкнених циклів російського промислового виробництва. Зокрема, російський капітал прагне встановити контроль над стратегічними авіабудівними та суднобудівними підприємствами України через експансію російських державних компаній «Об'єднана суднобудівна корпорація» та «Об'єднана авіабудівна корпорація». Крім того, російські групи виявляють зацікавленість до підприємств енергетичного машинобудування, включно з тими, котрі досі перебувають у державній власності, насамперед такого гіганта української промисловості, як «Турбоатом». **Російський капітал націлений насамперед на придбання активів експортоорієнтованих та наукомістких галузей української економіки.**

Особлива увага приділяється посиленню експансії російського бізнесу в систему українських південних портів, вигоди від чого отримуватиме переважно російський капітал, подібно до перерозподілу вигод використання і проходження суден через Керченську протоку. Захоплення ключових сегментів української економіки супроводжується експансією російського банківського капіталу, яка проявляється в активізації кредитної та інвестиційної діяльності великих російських банків в Україні, таких як «Внешеконбанк», ВТБ, «Сбербанк», «Альфа-банк», а також українських банків з російськими власниками. Метою такої експансії є отримання контролю над фінансово-банківською системою України та входу російського бізнесу в українське середовище.

Використовуючи своє монопольне становище з метою політичного тиску чи досягнення односторонніх вигод стосовно України, Росія постійно підвищує ціни на сировинні й енергетичні ресурси, здійснює заходи з витіснення українських виробників з російського ринку та ринків країн СНД, намагаючись при цьому проводити взаємні розрахунки в російських рублях.

Зміцнення й консолідація Російської Федерації як ядра нової Росії створює передумови для реалізації **інтересів другого рівня – відновлення «Великої Росії» як нового імперського проекту шляхом «інтеграції» пострадянського простору.** У такий спосіб В. Путін планує подолати наслідки розпаду СРСР, адже він вважає колапс Радянського Союзу геополітичною катастрофою, з якою пов'язує основні корені проблем розвитку сучасної Росії. Реалізація цього імперського проекту, з одного боку, має консолідувати російське суспільство й компенсувати ностальгію росіян за втраченим Радянським Союзом, а з другого – збільшити

критичну геополітичну вагу Росії, необхідну для перетворення її на світову державу або один зі світових центрів сили.

У цьому імперському проекті відновлення «Великої Росії» Україна, як зазначає американський політолог Джордж Фрідман, є «ключовим відсутнім елементом, без якого цей проект не може бути реалізованим»⁷⁴. Передусім Росія пов'язує з Україною свої **фундаментальні інтереси цивілізаційного характеру**. Залучення України до російського імперського проекту дає підставу говорити про нього, як про цивілізаційний проект, зіставний із західним проектом «євроатлантичної цивілізації». Але, на відміну від останньої, у цьому проекті йдеться виключно про Росію як про державу-цивілізацію, а не спільноту країн чи цілих географічних регіонів. Саме тому без України Росія не виглядає як цивілізація, тим більше як євразійська цивілізація, оскільки в такому разі вона втрачає свою європейську ідентичність і може розглядатися як один з проектів азійської держави.

Інший фундаментальний інтерес до України з боку Росії пов'язаний з ідентичністю росіян як нації та Росії як держави, оскільки до цього часу в російському суспільстві домінує міф про його історичне коріння, пов'язане з Київською Руссю або «Малою Росією» – тобто Україною. Повернення цього історичного коріння сприятиме зміцненню могутності руської нації та російської держави.

Фундаментальний інтерес Росії до України має також геополітичний характер. Залучення України до імперського російського проекту завершує відновлення «західного фасаду» Росії як держави-цивілізації, який, з одного боку, стає форпостом від проникнення західних цивілізаційних впливів углиб Росії, з другого – додає їй інфраструктурного потенціалу й розглядається як плацдарм для геополітичного наступу на Європу.

Включення України в російську державу-цивілізацію дає Росії підстави для інтеграції всього пострадянського простору. Після інтеграції України як необхідного елементу, пише Дж. Фрідман, «друга гра Росії буде в Центральній Азії, де Росія систематично збільшує свої сили. По-третє, – у країнах Балтії, де вона ще не зробила свого кроку»⁷⁵. Це означає, що з включенням України та

⁷⁴ Friedman G. Russia's Strategy // Stratfor. – 2012. – April 24. – <http://www.stratfor.com/weekly/russias-strategy>.

⁷⁵ Ibid.

Білорусі до складу «держави-цивілізації» Росія поверне собі весь регіон нової Східної Європи.

Стосовно південного флангу цього регіону в указі В. Путін поєднується «особливий статус Придністров'я» з територіальною цілісністю Молдови, за умови «збереження її суверенітету й нейтрального статусу»⁷⁶. Іншими словами, «об'єднання Молдови з Румунією чи її вступ у НАТО означає незалежність Придністров'я як форми його “особливого статусу”»⁷⁷, очевидно, з подальшим приєднанням його до російської держави-цивілізації. Знову ж таки, у разі існування незалежної України цей сценарій неможливий. Завершальною фазою повернення регіону нової Східної Європи до Росії стане відновлення геостратегічного контролю останньої над країнами Балтії, сценарій якого, як зазначає Дж. Фрідман, ще не визначений.

Реалізація цих геополітичних сценаріїв передбачає вирішення двох стратегічних завдань, перше з яких полягає в ізоляції країн пострадянського простору від країн Заходу, тобто позбавлення їх міжнародної суб'єктності, друге – у перебиранні державних суверенітетів пострадянських країн до спеціально створених російських наднаціональних органів шляхом інтеграції цих країн у такі об'єднання, як Митний союз, Євразійський союз, ОДКБ тощо. У рамках цих організацій В. Путін вибудовує таку саму вертикаль влади, яка була втілена ним у відносинах федерального центру й регіонів Російської Федерації. Екстраполюючи таку модель на відносини з пострадянськими країнами – членами цих організацій, В. Путін змінює баланс влади на користь Москви.

Для вирішення першого завдання з розмивання міжнародної суб'єктності та ізоляції країн пострадянського простору, передусім України, Росія використовує такі шляхи:

- сприяння міжнародному позиціюванню нових російських інтеграційних об'єднань (ОДКБ, Митний союз, Євразійський союз);
- зовнішньополітичну координацію та репрезентацію Росією на міжнародній арені консолідованої навколо російських інтересів спільної позиції країн – членів цих реінтеграційних об'єднань;

⁷⁶ Указ Президента Российской Федерации от 7 мая 2012 г. № 605 «О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации». – <http://rs.gov.ru/node/32549/>.

⁷⁷ Колеров М. Новая внешняя политика Путина. – <http://www.regnum.ru/news/1528564.html>.

- недопущення вступу країн пострадянського простору в інші міжнародні інтеграційні об'єднання, у яких не присутня Росія (НАТО, ЄС);
- недопущення впливу Заходу на пострадянські країни;
- дискредитацію політики США та інших країн Заходу, продукування антиамериканських настроїв у країнах пострадянського простору;
- дискредитацію України та країн проєвропейської орієнтації на міжнародній арені та опосередковане сприяння їхній міжнародній ізоляції;
- недопущення утворення на пострадянському просторі альтернативних російським субрегіональних і регіональних об'єднань на кшталт ГУАМ, які апріорі сприймаються Москвою як антиросійські.

Що ж до засобів вирішення цих стратегічних завдань, то в указі В. Путіна звертається увага на необхідність диверсифікації підходів до зовнішньополітичної діяльності. Стосовно України, яка поки що не є повноправним членом російських реінтеграційних об'єднань (за винятком її участі в СНД), такий підхід полягає в наданні пріоритетності інформаційно-гуманітарним та економічним засобам реалізації інтересів Росії.

Фундаментальним інтересом Росії в гуманітарній сфері у відносинах з Україною є гомогенізація українського соціально-культурного простору на базі спільної радянсько-російської ідентичності, що передбачає:

- недопущення консолідації українського суспільства на основі української національної ідентичності;
- поширення сфери дії російської мови (включно з наданням їй державного статусу) та російської культури на всі сфери суспільного життя в Україні й витіснення з них української мови та культури;
- недопущення відродження української національної пам'яті та збереження домінування російського дискурсу в українській історії;
- утримання України у сфері російського соціокультурного впливу та формування єдиного російського культурного освітнього й церковно-конфесійного простору;
- захист інтересів етнічних росіян та російськомовних українців в Україні;
- реалізацію доктрини «русского мира» й утвердження російської цивілізації як єдиної спроможної протистояти сучасним

викликам глобалізації та загрозам слов'янським духовним цінностям.

Що ж стосується економічних заходів, то вони спрямовані насамперед на залучення України до такого реінтеграційного об'єднання, як Митний союз, шляхом економічного тиску, перебиранням у російську власність стратегічних об'єктів, зокрема ГТС, українських портів, залізниці та підприємств найважливіших галузей української економіки. Стимулюючи в такий спосіб інтеграційний процес, Росія разом з тим зацікавлена у збереженні колоніальних відносин з Україною, оскільки вони дають їй змогу консолідувати ресурси для реалізації інтересів третього глобального рівня, які полягають у перетворенні Росії на світову державу.

Життєво важливий інтерес Росії на третьому рівні полягає в отриманні управління світовими процесами, завдяки чому вона прагне підтримувати високі ціни на нафту та інші види енергоресурсів, розширювати свій вплив у світі й установлювати цілковите домінування у прилеглих до Росії регіонах і частинах континентів, підтримувати власну безпеку й відігравати ключову роль у розв'язанні кризових ситуацій і найгостріших проблем міжнародної безпеки.

Очевидно, що перетворення Росії на державу-цивілізацію з включенням до неї України, Білорусі, Казахстану й Молдови (цілої чи тільки Придністров'я), а також повне підпорядкування інтересам Росії країн Центральної Азії та Кавказу значно посилює критичну масу цього нового імперського проекту російської держави як світової потуги, проте не дає жодних шансів бути такою в умовах однополярного світу. Тому *другий життєво важливий інтерес Росії на глобальному рівні полягає в утвердженні багатополлярної моделі світу.*

Головною стратегічною метою Росії в реалізації цього глобального інтересу є *досягнення рівноваги сил зі США шляхом послаблення їхнього впливу у світі.* Така рівновага, у свою чергу, дає Росії змогу завершити втілення своїх імперських реінтеграційних проектів на пострадянському просторі. Схожу мету з досягнення стратегічного паритету зі США свого часу ставив перед собою і Л. Брежнєв, що дало можливість СРСР значно розширити свій вплив у світі, включно з військовим вторгненням в Афганістан.

Аналізуючи нову зовнішньополітичну стратегію і тактику В. Путіна, часопис «New times» зазначав: «У відносинах з глобальними силами перевага надається тактиці виграшу часу.

Основна причина вибору такої тактики полягає в потребі нейтралізувати загрози всередині Росії»⁷⁸ (ідеться про загрози Росії, які надходять з міжнародного середовища). Кремль вважає, що після завершення «кольорових революцій», до таких загроз належать: по-перше, поширення на пострадянський простір «арабської весни», рушійною силою якої була мусульманська релігійна солідарність. Очевидно, що цей тренд несе загрозу передусім авторитарним режимам пострадянських країн, у яких домінуючою релігією є іслам. По-друге, це можливе наближення НАТО до кордонів Росії та розміщення у Європі американської системи ПРО, які розцінюються Москвою як порушення балансу сили. По-третє, розвиток ситуації в Афганістані. Кремль вважає, що з виведенням військ НАТО з Афганістану зростуть можливості для поширення радикальних релігійних ідей на пострадянському просторі. «На тлі цих процесів, – зазначається в часописі, – повинні бути забезпечені внутрішня монолітність Росії та інтеграція ближнього зарубіжжя. Слідом за цими процесами має настати етап конкретної реалізації моделі євразійської інтеграції загалом»⁷⁹.

Таким чином, як видно із цього аналізу, Кремль розглядає посилення впливу США як спільну зовнішню загрозу для пострадянських країн, яку він убаचाє в розширенні НАТО та військовій присутності Сполучених Штатів у Європі, а також в ісламському чиннику. Відвернення цих загроз та послаблення впливу США на пострадянському просторі вважаються важливими передумовами для реалізації кремлівських реінтеграційних проектів.

Яке місце відводиться Україні в досягненні Росією стратегічної рівноваги сил зі Сполученими Штатами Америки? Стратегія В. Путіна, спрямована на досягнення цієї глобальної мети, полягає, з одного боку, у створенні ширшого антиамериканського фронту у світі, а з другого – у послабленні інших центрів сили, насамперед Європи.

Перший напрям путінської зовнішньополітичної стратегії націлений на відвернення уваги США від пострадянського простору. Як зазначає Джордж Фрідман, «усе, що поглинає увагу США, позбавляє [їх. – Авт.] можливості чинити тиск на Росію і дає їй більше часу на переформатування колишнього Радянського Союзу... Щоб зробити це, росіяни повинні відвертати

⁷⁸ Российская политика стратегической глубины – II. – http://newtimes.az/ru/experts/76/#.UYkg_UqxYf0.

⁷⁹ Там само.

Сполучені Штати, і стратегія Росії на Близькому Сході слугує цій меті»⁸⁰. Росія зацікавлена в тому, щоб США зав'язли не лише в Сирії, а й в Ірані та Афганістані. Очевидно, що на тлі таких кризових ситуацій процеси на пострадянському просторі не привертатимуть увагу США.

Другий напрям стратегії послаблення впливу США полягає у створенні опосередкованих і прямих загроз країнам-сусідам, які вважаються Кремлем потенційними союзниками Америки або такими, що прагнуть до членства в НАТО чи розвивають зі США відносини стратегічного партнерства. Цей напрям стосується насамперед України та Грузії. У російсько-грузинській війні, як стверджує Дж. Фрідман, Росія довела, що американські гарантії «нічого не варті».

Тож інтереси Росії щодо України в цьому контексті передбачають:

- обмеження відносин України з НАТО рівнем військового співробітництва й недопущення відновлення військово-політичного діалогу чи повернення до ідеї членства в Альянсі;
- посилення російської військової присутності на території України;
- відмову України від стратегічного партнерства зі США і співпраці з американською стороною в тих питаннях, які зачіпають або не збігаються з інтересами Росії.

Водночас Росія намагається створити новий геополітичний силовий центр проти США, що можна вважати *третім напрямом* путінської стратегії відновлення стратегічної рівноваги. У такий спосіб «офіційна Москва прагне розширити глобальну боротьбу, виграти час. Її мета в тому, щоб нейтралізувати вплив США шляхом створення міцної економічної, культурної, гуманітарної та геополітичної спільноти»⁸¹.

Четвертий напрям стратегії спрямований на вторгнення Росії у «стратегічну глибину» Європи. «Контроль над урожаєм зерна в Україні та енергетичними покладами в Казахстані може стати механізмом впливу на Європу, котра переживає кризу. Тим самим Москва намагається формувати геополітичний простір Європи, який буде прив'язаний до неї самої. При цьому

⁸⁰ Friedman G. Russia's Strategy // Stratfor. – 2012. – April 24. – <http://www.stratfor.com/weekly/russias-strategy>.

⁸¹ Российская политика стратегической глубины – II. – http://newtimes.az/ru/experts/76/#.UYkg_UqxYf0.

відповідальність за нього та його дотацію вона на себе не бере»⁸². У цьому, власне, і полягає відмінність сучасної стратегії домінування Росії в Європі від радянського домінування, яке полягало не тільки у військовій окупації, а й у наданні економічної допомоги країнам – сателітам СРСР у Центральній Європі.

Реалізуючи стратегію глибокого проникнення в Європу, В. Путін фактично розколов «західний фронт». У глобальних геополітичних питаннях Росія змогла створити тандем проти США та Великої Британії. «Паралельно із цим, російський капітал почав “скупувати” енергетичні гіганти Європи. Велика Британія забила тривогу, що значна частина акцій компаній Європи опинилася в руках російських магнатів, наближених до В. Путіна. Цим самим В. Путін досяг двох цілей: по-перше відвернув загрозу від кордонів Росії; по-друге, розколов західний фронт»⁸³.

Водночас стосунки з Євросоюзом В. Путін переніс на рівень двосторонніх відносин Росії з Німеччиною, Францією та Італією, надаючи їм усілякі енергетичні преференції за підтримку позиції Росії. Інтересам розколу європейської солідарності слугують і такі газогони, як «Північний», «Південний» та «Блакитний потік». З іншого боку, ці газотранспортні проекти знизили значущість України та Білорусі для Європи і призвели до охолодження їхніх відносин із країнами Балтії, Польщею та іншими членами ЄС. Зберігаючи стан розлому всередині Європи, Росія намагається отримати від провідних країн ЄС великі інвестиції в російську економіку й технологічну підтримку.

Центральне місце в тактиці розколу Європи Кремль відводить Німеччині як лідеру Європейського Союзу. У відносинах з нею Росія висуває чотири стратегічні цілі. По-перше, переконати німців, що присутність США в Європі є дестабілізуючим чинником, і на цьому тлі сформувати антиамериканську спрямованість зовнішньої політики Німеччини.

По-друге, залучити до німецько-російського тандему Польщу й у такий спосіб позбавити її статусу субрегіонального лідера у Східній Європі та змусити польське політичне керівництво відмовитися від підтримки євроінтеграційних прагнень України. Очевидно, що опинившись у такому геополітичному трикутнику,

⁸² *Friedman G. Russia's Strategy // Stratfor. 2012. – April 24. – <http://www.stratfor.com/weekly/russias-strategy>.*

⁸³ *Ibid.*

Польща буде змушена послабити свої зв'язки зі США та зменшити свій позитивний вплив на Україну.

Третя мета Кремля полягає у створенні в Німеччині потужної проросійської політичної сили, яка визначала би стабільну проросійську спрямованість зовнішньої політики ФРН. У реалізації цієї мети для відомого російського експерта Олександра Костіна «очевидно, що Росія зможе знайти союзників, передусім у середовищі німецького консервативного бізнесу, який значною мірою зберіг свою незалежність від англосаксонського капіталу. Втілення амбіцій дружніх Росії фінансово-промислових груп у реальний політичний проект – цілком досяжна й перспективна мета для Росії»⁸⁴. Приклад Шредера дає для таких надій вагомий підстави.

Четверта мета також полягає у використанні німецького бізнесу в геополітичних інтересах Росії, які безпосередньо пов'язані з Україною. Закладена в ній ідея передбачає встановлення своєрідного «німецько-російського кондомініуму» над Україною. У форматі такого кондомініуму німецькій бізнес отримав доступ до українських економічних та природних ресурсів, а Кремль, маючи повний політичний контроль над Україною, забезпечить відповідний «політичний дах» для німецького капіталу. Підставою для втілення такої гіпотези є відмова Німеччини в наданні Україні Плану дій щодо членства в НАТО на прохання Кремля.

Берлін має досить складні стосунки із чинною владою в Україні, тоді як з Кремлем вони залишаються доволі теплими. У короткотерміновій перспективі В. Путін має вагомий шанси схилити Німеччину вирішувати українське питання на двосторонньому німецько-російському рівні, адже для ФРН така пропозиція виглядатиме привабливішою, ніж мати справу безпосередньо з керівництвом України. Першим таким питанням може бути схвалення Німеччиною приєднання України до Митного союзу, оскільки Берліну буде значно легше домовитися з Москвою, ніж вести перемовини з кожною країною – членом цього об'єднання окремо. Очевидно, що Берлін не матиме особливих заперечень щодо передачі української ГТС під управління російському «Газпрому».

Загалом же в новій зовнішньополітичній стратегії В. Путіна Україні відводиться роль своєрідного плацдарму для

⁸⁴ Костин А. Стратегия предвоенного времени? Новые подходы к старым проблемам во внешнеполитическом курсе России. – <http://terra-america.ru/strategiya-predvoennogo-vremeni.aspx>.

проникнення Росії у «стратегічну глибину» Європи. «Іншими словами, Україна береться в геополітичне “оточення” з трьох боків: зі сходу – Росією, з південного заходу – Молдовою [Придністров’ям. – Авт.], з північного заходу – Білоруссю. А оскільки Україна має важливе значення для Заходу, Росія, використовуючи це, проникає у стратегічну глибину Європи і на цьому тлі виграє час»⁸⁵.

Зовнішня політика України в російських геополітичних параметрах

У цій ситуації зовнішня політика України у 2012 р. визначалася не лише внутрішньополітичними трендами, а й тими геополітичними параметрами, які були задані Росією. Ці параметри були закріплені ще у 2010 р. у зовнішньополітичному курсі В. Януковича, який передбачав широкі політичні поступки Кремлю в обмін на економічні преференції. І хоча насправді Київ жодних економічних преференцій так і не одержав, проте **задані Росією геополітичні параметри продовжують залишатися керівними для української зовнішньої політики**. У рамках цих параметрів як з об’єктивних, так і з суб’єктивних причин Україна відмовилася від перспективи членства в НАТО й розвиває стосунки з Альянсом тільки в рамках військового співробітництва, не наважуючись відновити військово-політичний діалог на найвищому рівні. Україна бере участь у тих місіях або операціях Альянсу, які безпосередньо чи опосередковано відповідають інтересам Росії, як, наприклад, перебування українського військового підрозділу в Афганістані у складі місії НАТО.

Україна підтримує ініціативу Росії щодо створення нової системи безпеки в Європі. Відповідно до військово-політичних інтересів Росії, Україна пролонгувала перебування Чорноморського флоту РФ на своїй території до 2042 р. та розширила військове співробітництво з країнами ОДКБ. Що стосується врегулювання Придністровського конфлікту, то українська позиція також в основному збігається з російськими підходами до розв’язання цієї проблеми. Ураховуючи російські інтереси, Україна відмовилася від провідної ролі в ГУАМ і претензій на субрегіональне

⁸⁵ Российская политика стратегической глубины – II. – http://newtimes.az/ru/experts/76/#.UYkg_UqxYf0.

лідерство в Чорноморському регіоні. У 2012 р. Україна зняла з порядку денного своєї європейської політики питання про перспективу членства в ЄС.

Урешті-решт, у 2012 р. зазнала остаточної руйнації система відносин стратегічного партнерства з такими країнами, як Грузія та США. Що стосується Грузії, то Україна відмовилася від такого рівня відносин виключно на угоду Росії. У стосунках зі США був утрачений спільний інтерес як з боку України, так і з боку Сполучених Штатів, що, знову ж таки, відповідало стратегічним інтересам Росії. Прагматичний підхід, застосований сторонами в американсько-українських відносинах, фактично вичерпав стратегічний рівень цих двосторонніх стосунків.

Рівень стратегічного партнерства з Польщею був значно нівельований у результаті загострення відносин з ЄС і тиском останнього на чинну владу в Україні у зв'язку з відходом від стандартів демократії. У такій ситуації політика Польщі, спрямована на підтримку євроінтеграційних прагнень України, почала суперечити загальній позиції ЄС. З іншого боку, включившись у тандем Берлін – Москва, уряд Польщі змушений коригувати свою політику щодо України відповідно до позиції Німеччини та Росії.

Ці наявні втрати Київ намагався компенсувати підписанням Декларації про встановлення та розвиток стратегічного партнерства з Китаєм та Декларації про зміст українсько-російського стратегічного партнерства. Проте рівень стратегічного партнерства з Китаєм так і залишився декларацією, а декларація про стратегічне партнерство з Росією, радше, віддзеркалює наміри України розвивати таку модель двосторонніх відносин, ніж реальність та російську політику. Не випадково в тексті Декларації термін «стратегічне партнерство» нерідко підмінюється терміном «конструктивне партнерство».

Реалізація української зовнішньої політики в російських геополітичних параметрах призвела до того, що Україна почала втрачати свою міжнародну суб'єктність як на глобальному, так і на регіональному рівні й перетворилася на об'єкт російського впливу. Такий її зовнішньополітичний тренд значно обмежив можливості політики балансування між Росією та Заходом. Україна почала втрачати своє вагоме значення в очах Заходу. Більше того, вона перетворилася з лідера європейської інтеграції на пострадянському просторі на велику європейську проблему, для розв'язання якої в Заході, схоже, немає ані сил, ані бажання.

Відповідно, замість очікуваної Києвом фінансової й технічної допомоги, Захід удався до жорсткого тиску на політичний режим в Україні із загрозливою перспективою переходу до її міжнародної ізоляції.

Отже, Захід уже не може розглядатися як контрбалансир чи засіб «торгу» у відносинах України з Росією. Ані США, ані ЄС більше не мають наміру обстоювати інтереси України в цих відносинах. Більше того, тепер сама Україна стає предметом торгу між цими провідними геополітичними гравцями. Таким чином, якщо для Росії у 2012 р. відкрилася надзвичайно сприятлива міжнародна кон'юнктура в реалізації її геополітичних проєктів, то Україна, навпаки, опинилася в надзвичайно несприятливому міжнародному становищі. Проте для України, як і для Росії, зовнішня політика впродовж 2012 р. була підпорядкована розв'язанню внутрішніх проблем. Перед В. Януковичем, як і перед В. Путіним, стояли схожі завдання. По-перше, провести економічну модернізацію країни. По-друге, консолідувати українське суспільство навколо влади. По-третє, адаптувати політичний режим до потреб панівного політичного класу і владної еліти. По-четверте, зберегти внутрішню й міжнародну легітимність своєї влади та існуючого політичного режиму в країні. По-п'яте, віднайти ресурси для вирішення цих чотирьох завдань.

Спільність цих завдань зумовлена спільним економічним базисом, системою державного управління та соціальних відносин, соціальною психологією та ідеологією, котрі дісталися Україні та Росії у спадок від СРСР. Спільні економічний базис та соціально-політична надбудова, а також тенденції, які домінували в економічній і політичній сферах двох держав протягом 1990-х – початку 2000-х рр., полягали у зміні форми власності, котра передбачала передачу державної власності в руки номенклатури. Державна влада потрібна була передусім для отримання чи привласнення державної власності.

Такий процес присвоєння державної власності державними чиновниками прийнято називати «номенклатурною приватизацією», а економічні відносини при такому характері присвоєння – «номенклатурним капіталізмом». Номенклатурний капіталізм дає можливість владній еліті одержувати надприбутки, не турбуючись особливо про зростання виробництва і продуктивності праці. Наявність подібного правлячого класу характерна для всіх посткомуністичних країн. У польській соціології така правляча

група отримала назву «**трансфер-класу**». Російський політолог Андрій Рябов, посилаючись на дослідження представників польської посткомуністичної соціології, відносить до цієї групи класи, які вийшли з антикомуністичної революції, але при цьому бажають, щоб такий перехідний стан тривав якомога довше. Трансфер-класи представлені насамперед високоресурсними групами, пов'язаними з експлуатацією державної власності, перерозподілом власності та бюджетних потоків, з певними традиціями управління і владних відносин, притаманних радянській номенклатурній системі.

Основною економічною рисою політичних режимів, які встановлюються трансфер-класами, є спосіб привласнення **влади і власності**. Його сутністю є перерозподіл ресурсів і захоплення контролю над джерелами ренти, якими в одному випадку виступає адміністративний ресурс і державні послуги, у другому – земля та природні ресурси, у третьому – і те, й інше. У державах з експортно орієнтованою економікою (Росія, Казахстан), як зазначає А. Рябов, вирішальне значення має доступ до природної ренти. У країнах з біднішими сировинними ресурсами «головним призом є встановлення контролю над джерелами бюджетної та адміністративної ренти»⁸⁶. «Постійна боротьба за переділ ресурсів призводить до хронічної слабкості й мінливості політичних і соціальних інститутів. Конкуруючі групи не зацікавлені в установленні правил і процедур – вони вважають за краще грати з правилами, ніж грати за правилами. У результаті інститут власності, покликаний відігравати провідну роль у забезпеченні правових основ ринкової економіки, надобуває умовного характеру – як за феодалізму»⁸⁷.

Основним джерелом надприбутків і домінування в політиці та бізнесі цих трансфер-класів є ексклюзивний доступ до отримання адміністративної, бюджетної та природної ренти, який стає можливим за умови власності на політичну владу. Саме тому ці класи називаються олігархією. Їхнє спільне прагнення полягає в тому, щоб зберегти ексклюзивний доступ до влади й ресурсів, а також законсервувати перехідний стан суспільства на якомога триваліший період. Для збереження свого монопольного становища трансфер-класи намагаються встановлювати авторитарні режими

⁸⁶ Рябов А. Промежуточные итоги и некоторые особенности постсоветских трансформаций. – <http://polit.ru/article/2010/08/12/riabov/>.

⁸⁷ Там само.

у країнах, де вони панують. Демократичні ж режими створюють умови політичної та економічної конкуренції, за яких подібні трансфер-класи виявляються неконкурентоспроможними.

Держава та державний суверенітет для трансфер-класів не є цінністю. Ці категорії в інтересах трансфер-класів мають виключно економічний вимір. Інститути держави розглядаються ними як засіб отримання ренти з влади і власності. Виходячи із цього, трансфер-класи не зацікавлені в процесі державотворення та сильній державі. Навпаки, вони намагаються зробити державні інститути надзвичайно слабкими, звести їхні функції до механізму отримання ренти, тобто до рентної держави.

Не зацікавлені трансфер-класи і в інститутах громадянського суспільства, які можуть скласти політичну конкуренцію владній олігархії. Слабкість громадських та державних інститутів унеможливорює реалізацію довготермінових національних стратегій. Слабкі інститути змушують різні елітні групи орієнтуватися на реалізацію короткотермінових, головним чином корпоративних та групових цілей. Отже, такі системи абсолютно нездатні здійснювати політику реформ і національного розвитку.

Таким чином, стара комуністична еліта не просто зберегла свої владні позиції в незалежній Україні, вона трансформувалася у трансфер-клас, перетворивши державу на бізнес-проект для отримання ренти на владу і власність. Такий тип пострадянських капіталістичних відносин, пов'язаний з привласненням влади й економічних ресурсів, поставив трансфер-клас перед необхідністю встановлення в Україні авторитаризму в політиці та монополії олігархату в економіці.

Цей сценарій розвитку України мала б закріпити перемога провладного кандидата В. Януковича на президентських виборах 2004 р. Проте «Помаранчева революція», яка відбулася внаслідок фальсифікації президентських виборів, зірвала реалізацію такого сценарію та визначила національно-демократичну європейську перспективу розвитку країни. «Помаранчева революція» змінила також розстановку сил у середовищі олігархії. З відставкою Л. Кучми з президентської посади дніпропетровський клан утратив свій вплив на процес приватизації та державну владу. Українська олігархія після революції почала гуртуватися переважно навколо донецького кланово-олігархічного угруповання. Лідери ж «Помаранчевої революції» після приходу у владні структури теж почали інкорпоруватися в рентну економіку, намагаючись

отримати свою частку ренти на владу і власність. Це прагнення врешті-решт і привело їх до остаточної поразки й втрати влади, а суспільство – до втрати демократичних завоювань.

Донецький олігархічний клан у результаті поразки «помаранчевих» політичних сил і розчарування суспільства в їхній дієздатності отримав монополію на владу і власність у країні, остаточно закріпивши її перемогою на президентських виборах 2010 р. Прагнення до збереження цієї монополії спонукало Партію регіонів на чолі з В. Януковичем відновити побудову авторитарного режиму в Україні, перервану «Помаранчевою революцією». Формування авторитарного режиму, який В. Янукович здійснює в Україні інтенсивними темпами, знову перенесло головну вісь протистояння в державі в авторитарно-ліберальну площину.

Проте це не означає, що соціально-економічне протистояння зникло. Навпаки, воно значно посилилося внаслідок зuboжіння широких верств населення, тиску й нищення середнього та малого бізнесу й переключення фінансових потоків та бюджетних резервів на потреби олігархату. За цих умов політика жорсткого популізму, до якої в перші два роки вдавалася владна команда В. Януковича, із часом втратила свою ефективність. Її намагання запровадити путінську авторитарну модель, запропонувавши населенню підтримати авторитарний режим в обмін на «покращення життя вже сьогодні», також не мали успіху, оскільки не було чим, на відміну від російських нафтодоларів, цей добробут забезпечувати.

Брак ресурсів призвів до загострення конкуренції за володіння ними між олігархічними кланами; у результаті чого виник конфлікт усередині олігархічних кланів, який призвів до ще більшої монополізації власності та централізації влади. Наслідком конфлікту став перерозподіл фінансово-економічного і владного ресурсів на користь найпотужніших олігархічних груп. Уряд, який був обраний після парламентських виборів 2012 р., яскраво продемонстрував цю тенденцію. У складі уряду опинилися особи, які репрезентували бізнес-інтереси Р. Ахметова, родини Президента й лобісти інтересів Кремля⁸⁸. Така розстановка сил призвела до втрати консенсусу між владними елітами. Почався перерозподіл бізнесу таких впливових представників українського олігархату, як Коломойський, Хорошковський, Ярославський та ін. Цей

⁸⁸ *Леценко С.* Уряд Сім'ї Януковича. Версія 1.0. – <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/12/25/6980434/>.

конфлікт у латентній формі почав наростати навіть усередині донецької еліти. Така ситуація значно послаблює позиції Києва у відносинах з Росією та відкриває широкі можливості для посилення експансії російського капіталу в Україні.

Конфлікт усередині владної еліти та зменшення в ній кількості представників позбавляє В. Януковича функції арбітра чи модератора балансу інтересів олігархічних груп і необхідності дотримуватися процедур «олігархічної демократії». На цьому тлі у другій половині 2012 р. стала досить помітною тенденція до персоніфікації влади. Цього потребувала сама рентна економіка та ексклюзивний характер доступу до ренти на владу, сконцентрованої в руках дуже вузького кола політичних акторів. Їх сталість зумовлюються насамперед земляцькими або родинними зв'язками. Причому в тих пострадянських країнах, де присутні демократичні процедури, превалюють земляцькі чи корпоративні зв'язки, у країнах з азійськими традиціями – родинні зв'язки. Так, у Казахстані й Узбекистані тон задають дочки місцевих президентів. Перелік соратників В. Путіна по службі у КДБ, які або самі перебувають на ключових посадах у провідних концернах, або призначили туди своїх дітей, дуже значний⁸⁹.

В Україні ж, у міру зміцнення авторитарного режиму та монополії на адміністративний та економічний ресурс, спостерігається трансформація клієнтистських зв'язків від земляцьких «донецьких» до родинних зв'язків Президента В. Януковича та його сина. Як зазначає старший науковий співробітник Інституту міжнародної економіки імені Петерсона Андрес Аслунд: «Спочатку Янукович сформував уряд, у якому домінували дев'ять угруповань великого бізнесу. Кожне було представлене одним або кількома міністрами в його кабінеті. Але потім їхня кількість швидко скоротилася. Тепер в уряді панівні позиції належать лоялістам родини Януковича. Вони контролюють усі правоохоронні органи, центральний банк і міністерство фінансів. Як наслідок, Україна в Індексі сприйняття корупції організації Transparency International опустилася на 152-ге місце серед 183 країн, а майнові права там порушуються все частіше»⁹⁰.

⁸⁹ Діти політиків стали серйозними конкурентами олігархів – ЗМІ. – http://www.epravda.com.ua/news/2012/07/31/330739/view_print/.

⁹⁰ Цит. за: Невдоволення в Україні. – http://ipress.ua/articles/nevdovolennya_v_ukraini_10117.html.

Така система організації влади побудована насамперед на лояльності, а не на професіоналізмі чи компетентності. Її перевагою є стабільність команди в оточенні Президента, яка отримує індульгенцію на владні повноваження на період президентського терміну. Проте її великий недолік полягає в тому, що професіоналізм не є пріоритетом при відборі кандидатів у президентський клуб. Інший недолік цієї системи – у тому, що вона звужує політичну базу підтримки Президента як у середовищі еліти, так і в суспільстві.

Яскравим прикладом швидкого краху такої «сімейної» організації була родина Б. Єльцина в російській політичній системі. Сімейна схема організації політичної влади може бути тривалою тільки тоді, коли вона утримується жорсткими репресивними методами в тоталітарних режимах або в азійських династіях, у яких механізм династичного або родинного правонаступництва верховенства влади є політичною традицією.

Третій випадок тривалого збереження такої «сімейної» організації влади можливий за умови, коли такі режими перебувають під патронатом зовнішнього гаранта. На пострадянському просторі таким гарантом для президента Казахстану Н. Назарбаєва та президента Чечні Р. Кадірова можна вважати В. Путіна. В обмін на гарантії вони демонструють Кремлю надзвичайну лояльність. В Україні, де відсутні подібні умови, «сімейний підряд» організації влади має дуже обмежені можливості для довготривалого існування. За такої схеми відбувається втрата комунікації між родинним колом Президента й політичною елітою та суспільством.

Отже, потреба в широкій соціальній базі підтримки за умов відсутності фінансових ресурсів для реалізації популістських рішень змушує Президента і його оточення шукати певну ідеологію, щоб консолідувати українське суспільство навколо себе. Очевидно, що таку мету передбачав проект переформування України в «Малоросію» на базі радянсько-російської ідентичності. Цей проект здійснюється у форматі втілення доктрини «русского мира», тому він підкріплений досить потужним медійним, організаційним та фінансовим ресурсом. Як і «русский мир», проект будівництва держави під назвою «Малоросія» покликаний гомогенізувати гуманітарний простір України та Росії на основі спільних ідеологічних і культурних цінностей, до яких належать сповідування російської культурної традиції, російська ментальність і водночас зневажливе, зазвичай вороже, ставлення до українських національно-культурних цінностей.

Спільний гуманітарний простір, заснований на таких цінностях, є надзвичайно сприятливим для формування авторитарної свідомості як духовної основи авторитарного політичного режиму, в чому так зацікавлений сучасний панівний політичний клас як в Україні, так і в Росії. Єдність їхніх інтересів полягає у збереженні авторитарних режимів, які мають законсервувати «пострадянський капіталізм». Показово, що коли в 1920-х рр. комуністична влада вдалася до політики «українізації» заради легітимізації свого режиму, то тепер чинна влада в Україні на чолі з В. Януковичем заради забезпечення лояльності до свого авторитарного режиму та електоральної підтримки з боку українського суспільства проводить політику його масштабної русифікації.

Цивілізаційна й мовно-культурна орієнтація на Росію як на імперський центр аргументується більшою престижністю російської мови, культури, історії, науки як великого надбання світової цивілізації. Тому ця «малоросійська» спільнота бачить розвиток України в рамках російських імперських модернізаційних проектів. Отже, радянсько-російська ідентичність уявляється для В. Януковича такою самою опорою його влади в побудові нової країни, як і імперське мислення росіян – для В. Путіна.

Таким чином, ідея «русского мира» виступає сьогодні в ролі неофіційної ідеології теперішньої влади в Україні й досить наполегливо втілюється в життя правлячою командою. При цьому Партія регіонів разом з Московським патріархатом взяла на себе роль головного будівничого «русского мира» в Україні. Такий рух у «русский мир» є зайвим свідченням інтелектуальної нездатності нинішньої еліти вибудувати власну постімперську модель держави. Сучасна гуманітарна політика в Україні дедалі більше набуває антиукраїнського забарвлення, а в інформаційному й культурному просторі держави дедалі загрозливішим стає домінування російських культурних та інформаційних проектів.

Очевидно, що втілення такого «малоросійського проекту» не тільки не консолідувало, а, навпаки, розколело українське суспільство. Якщо цей проект знаходив підтримку у Східній Україні, то в Центральній його сприймають як виклик українській ідентичності, а в Західній Україні він сформував відверто вороже ставлення як до самого проекту, так і до влади, котра його втілює. Отже, в умовах відсутності необхідних фінансово-економічних ресурсів та широкої соціальної підтримки з боку населення для проведення реформи була обрана модель модернізації на основі авторитаризму.

Інше питання полягає в тому, що путінська авторитарна модель модернізації так і не була втілена Росією повною мірою, оскільки загрожувала стабільності існування власного політичного режиму В. Путіна. Тому не випадково В. Путін не поспішає впроваджувати реформи й під час своєї третьої президентської каденції, попри те, що в Росії, на відміну від України, у суспільстві до цього часу існує соціальний запит на авторитаризм. Проте слогани «порядок» і «стабільність» уже не знаходять такого відгуку в російському суспільстві, як під час першого президентського терміну В. Путіна.

Посилення ж репресій при зміцненні авторитарного режиму підвищує ризик масштабних соціальних потрясінь та повернення до політики жорсткого популізму. Отже, наслідування путінської моделі модернізації країни, яку В. Янукович також розпочав під гаслами «подолання руїни» та забезпечення «стабільності», не має перспективи в Україні, де суспільство не мало, на відміну від Росії, розчарувань у демократичних цінностях.

Як В. Путін, так і В. Янукович мають схожі проблеми як у вирішенні завдань розвитку своїх країн, так і у збереженні власної влади в державі. Як В. Путін, так і В. Янукович стикаються з проблемою продовження своєї влади після закінчення президентських каденцій у 2018 р. та 2015 р. відповідно. Внутрішні та зовнішні тенденції, характерні для Росії та України, залишають для обох президентів дедалі менше шансів у впровадженні інерційного сценарію та збереженні власних авторитарних режимів.

Проте, якщо для України вірогідною альтернативою гібридному авторитарному режимові є повернення до демократії, то в Росії, навпаки, очікується посилення авторитарних тенденцій. Водночас і для В. Путіна, і для В. Януковича основною проблемою залишається пошук ресурсів, і не стільки для модернізації країни, як для збереження своєї влади в державі. Очевидно, що єдиним таким ресурсом в Україні та Росії залишається стара радянська економічна спадщина. Модернізація старої «радянської» бази змушує Україну шукати прийнятні моделі розвитку економічних відносин з Росією.

Таким чином, в українсько-російських відносинах кристалізується цілий комплекс інтересів, які в деяких сферах збігаються, а в деяких набувають антагоністичного характеру. Найбільший збіг інтересів, зумовлений намаганням чинної влади переформувати український соціум на «малоросійський», а Україну – на «Малоросію», спостерігається в гуманітарній сфері, що

цілком вкладається в канони формування «руського мира» та реінтеграції країни в російський цивілізаційний простір. Не випадково, що український інформаційний і культурний простір цілковито відданий на поталу російській експансії, а питання захисту інтересів у гуманітарній сфері практично зняте з порядку денного зовнішньої політики України у відносинах з Росією.

Політична сфера українсько-російських відносин, на відміну від сфери гуманітарної, містить цілий вузол протиріч і суперечливих інтересів. Спільність же інтересів України та Росії в політичній сфері обумовлюється подібністю політичних режимів. Це дає підстави для інтеграції України в російські геополітичні проекти, але за умови надання з боку Кремля гарантій збереження влади В. Януковича, принаймні на середньотермінову, а краще – на довготермінову перспективу. Нині ж В. Путін не може надати таких гарантій, а якщо навіть обіцяє, то за найбільшу плату – швидко й остаточну здачу державного суверенітету України та її економічних ресурсів.

Спільність інтересів двох політичних режимів полягає також у ліквідації опозиції, громадянського суспільства, вільних медіа та знищенні економічної й політичної конкуренції. Інтеграція України в Росію дає В. Януковичу додаткові важелі для «віддалення» українських олігархів від влади та експропріації їхніх капіталів, що також відповідає інтересам Росії.

Проте на загальнонаціональному рівні політичні інтереси України та Росії набувають антагоністичного характеру. Основний антагонізм цих інтересів зумовлений існуванням державного суверенітету України, який російська еліта вважає смертельною загрозою для російської державності, що унеможлиблює реалізацію нового імперського проекту Росії. З іншого боку, російська влада відчуває певний комплекс «помаранчевого синдрому» як потенційної загрози, яка може бути реанімована в українському суспільстві. Зацікавленість України в інтеграції до європейського цивілізаційного простору суперечить інтересам Росії, котра прагне залучити її до власного цивілізаційного проекту. Україна ж прагне до рівноправних і паритетних відносин з Росією, тоді як остання зацікавлена в поглибленні їх асиметричності й диспаратності.

Найбільша ж суперечність в інтересах України та Росії виникла в **економічній сфері**. Вона зумовлена продовженням боротьби за перерозподіл спадщини СРСР, природних та економічних ресурсів як на рівні бізнес-еліт, так і на рівні країн загалом. Це стосується, зокрема, таких стратегічних об'єктів, як українська

ГТС, високотехнологічні галузі промисловості, паливно-енергетичний комплекс, транспортна інфраструктура тощо. Підтвердженням цього основного протиріччя є постійні торговельні й газові війни між Україною та Росією.

Якщо економічний інтерес України полягає у створенні зони вільної торгівлі без виключень, диспропорцій та обмежень, то інтерес Росії криється у використанні цих обмежень як засобу тиску для залучення України в російські інтеграційні об'єднання, для посилення експансії російського капіталу в Україну та збільшення її економічної залежності від Росії. Якщо інтерес України полягає у створенні прозорих прогнозованих умов розвитку торгівлі, то інтерес Росії – у максимальному контролі над ресурсами України. Якщо Україна зацікавлена у збереженні високотехнологічного експорту до Росії, то остання, навпаки, – у деградації конкурентоспроможності України, для чого влаштовує систематичні торговельні війни. Росія не застосовує санкцій тільки до тих українських товарів, від яких вона практично залежна або її внутрішні потреби не може задовольнити власне виробництво. Таким чином, торговельні війни сприяють тому, що українські промисловці змушені переносити це виробництво на територію Російської Федерації.

Якщо Україна прагне до збільшення кількості замовлень для своїх авіабудівних, суднобудівних та вагонобудівних заводів, то Росія зацікавлена в побудові власних замкнених циклів виробництва в цих галузях. Якщо український інтерес полягає в розширенні транзитного потенціалу в напрямках «Схід – Захід» та «Південь – Північ», то Росія прагне перебрати цей потенціал у свою власність і встановити цілковитий контроль над українською ГТС та всією транспортною інфраструктурою України.

Таким чином, основний зміст відносин України з Росією у 2012 р. становили економічні питання. Їх вирішення в умовах м'якого ізоляціонізму здійснювалося двома шляхами, перший з яких полягає в застосуванні інституційних механізмів міждержавного діалогу, таких як Українсько-російська міждержавна комісія, офіційні та робочі візити й зустрічі президентів і голів урядів двох країн, міжвідомчий та міжпарламентський діалог, переговори різного рівня. Другий канал комунікації полягав у налагодженні зв'язків та інкорпорації бізнес-інтересів української бізнесової еліти й номенклатури в російські номенклатурні клани, які контролюють ту чи іншу галузь російської економіки. При цьому нерідко використовувалися родинні зв'язки українських високопосадовців з російськими урядовцями та керівниками

великих російських корпорацій і державних холдингів. Проте подібні неформальні зв'язки вже не давали належного ефекту порівняно з 1990-ми рр.

Пояснити таку тенденцію можна кількома причинами. По-перше, у рамках «нав'язаного консенсусу» російські номенклатурні клани, на відміну від українських чиновників, керуються переважно державними інтересами, які досить часто входять у суперечність з українськими національними інтересами. По-друге, в умовах неформальних зв'язків українські чиновники та бізнес-еліта за незначні преференції самі інкорпорується в бізнес-інтереси російських номенклатурних кланів і стають їхніми активними провайдерами в Україні. По-третє, гостра боротьба між номенклатурними кланами за контроль над галузями економіки та природними ресурсами в умовах відсутності механізмів закріплення легітимізації такого контролю унеможливорює сталість і стабільність цих зв'язків, а також довготривалих гарантій виконання укладених формальних і неформальних угод та зобов'язань. По-четверте, такі життєво важливі для України проблеми, як отримання російських кредитів і ціна на газ, не можуть бути розв'язані за допомогою неформальних зв'язків з російськими номенклатурними кланами, про що свідчить безрезультатність «човникових вояжів» до Москви міністра палива та енергетики Ю. Бойка та українського газового монополіста Д. Фірташа. Адже такі питання, як довгострокові газові контракти, управління газовою галуззю і власне «Газпромом», а також такі системоутворюючі банки, як «Сбербанк», «Внешкекономбанк», ВТБ, перебувають під прямим контролем і в безпосередньому підпорядкуванні В. Путіна.

Таким чином, для вирішення цих критичних питань українській стороні протягом 2012 р. доводилося застосовувати в основному офіційні інституційні механізми міждержавного діалогу й економічного співробітництва. Центральними питаннями цього політичного діалогу для України була проблематика зниження ціни на російський газ, а для російської – передача у власність Росії української ГТС та приєднання України до Митного союзу. Якою мірою Україні та Росії вдалося вирішити ці ключові питання?

Тактика Кремля у відносинах з Україною полягає в запевненні виконання задекларованих домовленостей, проте насправді він не демонструє жодного суттєвого поступу в їх реалізації, очікуючи на економічну капітуляцію України. Так, під час зустрічі з М. Азаровим на з'їзді провладної партії «Единая Россия»

в Москві 26 травня 2012 р. В. Путін висловив упевненість, що без інтеграції України та Росії конкурувати на світовому ринку практично неможливо⁹¹. У серпні на нараді, присвяченій розвитку військової авіації, прем'єр-міністр РФ навіть завів мову про будівництво заводу з виробництва літаків АН-70. Проте далі запевнень справа не рушила. Спільне виробництво лінійки таких українських літаків, як АН-70, АН-148 та модифікованих версій АН-124 «Руслан», так і не розпочалося. Що ж стосується збереження кооперативних зв'язків з ВАТ «Мотор Січ», то Росія планує переходити на експлуатацію авіадвигунів власного виробництва й відмовилася від будівництва філіалу цього українського заводу на власній території.

Такі самі запевнення без реальних дій, спрямованих на їх реалізацію, прозвучали і стосовно фінансування добудови третього і четвертого блоків Хмельницької АЕС. «Енергоатом» мав підписати відповідну кредитну угоду з РФ до кінця 2012 р. Але цього не сталося. Росія не поспішає також будувати завод з виробництва ядерного палива в Кіровоградській області, оскільки її національні інтереси полягають у збереженні монополії на ядерні технології та робочих місць для своїх громадян, отриманні прибутків від експорту готової продукції та збереженні критичної залежності України від російських постачальників у цій стратегічній галузі української енергетики. Без зрушень залишилися і проекти промислової кооперації в космічній галузі, машинобудуванні та суднобудуванні.

Торговельно-економічне співробітництво теж було принесене в жертву двом головним стратегічним цілям Росії: переведенню української ГТС у власність «Газпрому» та примушуванню України до членства в Митному союзі. У досягненні цієї мети Москва традиційно застосовувала метод «батога і пряника». Як «пряник» Росія обіцяла українським урядовцям у разі вступу України до Митного союзу розглянути питання про зниження ціни на російський газ і скасувати дискримінаційні заходи проти українських виробників. Проте бажаного «пряника» Прем'єр-міністр України М. Азаров так і не дочекався, зате «батіг» сповна відчула на собі вся Україна. Таким чином, торговельно-економічні відносини та

---

⁹¹ Азаров: Руководство РФ настроено решить все сложные вопросы с Украиной, в том числе газовый. – <http://economics.unian.net/rus/news/128915-rukovodstvo-rf-nastroeno-reshit-vse-slojnyie-voprosyi-s-ukrainoy-v-tom-chisle-gazoviy-azarov.html>.

газова галузь стали основним центром конфлікту в українсько-російських відносинах, який можна охарактеризувати як «газову» та «сирну» торговельні війни.

У «газовій війні» Росія розгорнула свій наступ на Україну на трьох основних напрямках: створенні двостороннього консорціуму, побудові обхідних нафтогонів, демонстрації наміру відмовитися від використання української ГТС під час транспортування газу в Європу.

Тактика отримання української ГТС поєднує два шляхи. Перший полягає у створенні двостороннього консорціуму РФ та України, другий – у пропозиції «Газпрому» викупити українську ГТС. Обидва ці шляхи передбачають оцінювання української ГТС.

З початком 2012 р., відповідаючи на наполегливі прохання української сторони, Росія погодилася розглянути питання зниження ціни на газ. На цей крок Москва пішла також з огляду на 10-відсоткову знижку на російський газ, якої домоглися європейські компанії. Але для України така знижка була обумовлена зобов'язанням закупати не менше 33 млрд м³ газу, як зазначено в угоді між країнами. На більшу знижку (з 415 до 250 дол. США за 1 тис. м³, як наполягала Україна) Росія може піти тільки за умови, якщо Київ погодиться на створення двостороннього консорціуму, у якому «Газпрому» має відійти не менше 50% акцій ГТС. Київ же схиляється до тристороннього консорціуму в пропорції 34% «Нафтогазу» і по 33% – «Газпрому» і європейському партнерові⁹². При цьому вартість усієї української ГТС російська сторона оцінює в 3 млрд дол. США, українська – у 20 млрд дол. США, а разом з підземними сховищами – у 40 млрд дол. США, тоді як представники незалежного Американського товариства оцінювачів оцінили її в 6 млрд дол. США⁹³.

Очевидно, має рацію українській політолог В. Горбач, який зазначає, що «нині склалася така ситуація, коли Росія може собі дозволити поступки від України, нічим не поступаючись зі свого боку»⁹⁴.

⁹² Москва погодиться дати Києву знижку на газ, але не більше 10%. – http://dt.ua/ECONOMICS/moskva_pogoditsya_dati_kievu_znizhku_na_gaz,_ale_ne_bilshe_10.html.

⁹³ Ринкова вартість української ГТС складає 61 млрд доларів. – http://dt.ua/ECONOMICS/rinkova_vartist_ukrayinskoyi_gts_skladae_61_mlrld_dolariv.html.

⁹⁴ Янукович и Путин подпишут Крымские соглашения. – <http://ubr.ua/ukraine-and-world/power/ianukovich-i-putin-podpishut-krymskie-soglasheniya-139142>.

Справді, якщо виходити з умови оплати Росією оренди об'єктів базування Чорноморського флоту, то навіть цих 3 млрд дол. США Україна не отримає. Найімовірніше, вони будуть зараховані «Газпромом» як борг за споживання Україною російського газу. Проте навіть за таких принизливих умов Київ почав процедуру оцінювання вартості української ГТС. Зважаючи на фінансову кризу та високу ціну на російський газ, влада мала намір піти на російські умови. У січні 2012 р. фракція Партії регіонів навіть внесла законопроект про оренду української ГТС, вірогідно, під російського замовника.

Улітку 2012 р. «Газпром» зробив заяву про початок будівництва «Південного потоку». Як зазначив офіційний представник «Газпрому» Сергій Купріянов, «після реалізації всіх запланованих “Газпромом” газотранспортних проектів (“Південний потік” з максимальною продуктивністю, додатковими новими нитками, враховуючи вже наявні у власності компанії транспортні потужності в Білорусі й у Чорному морі), транзитне значення України для експорту російського газу дорівнюватиме нулю»⁹⁵. Очевидно, у такий спосіб російська сторона планувала зменшити стратегічне значення України для Європи, позбавити її надходжень за транзит та зменшити ціну на українську ГТС як «нікому не потрібну».

Разом з тим, у 2012 р. український уряд уперше почав вибудовувати систему оборони від російського газового геополітичного наступу. До елементів такої системи можна віднести: зменшення обсягів імпорту російського газу до 20 млрд м³, підписання рамкової угоди з німецькою компанією «RWE Supply and Trading GmbH» про постачання газу в реверсному напрямі, угоду з американською компанією «Shall» про розробку Юзівської та Олесівської ділянок з видобутку сланцевого газу.

Знаковими подіями міждержавного діалогу в контексті вирішення цих стратегічно важливих для України питань у відносинах з Росією були: зустріч В. Януковича та В. Путіна під час засідання Міждержавної ради ЄврАзЕС 19 березня 2012 р. у НовоОгарьово та неформального саміту СНД, який проходив 15 травня 2012 р. у Москві, переговори під час засідання Українсько-російської міждержавної комісії в Ялті 12 липня 2012 р. та робочого візиту В. Януковича до Москви 22 жовтня 2012 р.

⁹⁵ «Газпром»: Незабаром значення України для експорту російського газу дорівнюватиме нулю. – http://dt.ua/ECONOMICS/gazprom_nezabarom_zna_chennya_ukrayini_dlya_eksportu_rosiyskogo_gazu_dorivnyuvatime_nulyu.html.

Участь Президента України В. Януковича в засіданні Міждержавної ради ЄврАзЕС / Вищої євразійської економічної ради 19 березня 2012 р. до певної міри була «пробним каменем» на шляху «перезавантаження» відносин з РФ на чолі з «новим» лідером. По суті, формат ЄврАзЕС став початком реалізації геополітичних устремлінь РФ на пострадянському просторі в новому форматі. Тому всі питання, котрі намагався поставити В. Янукович у Ново-Огарьово перед В. Путіним, як-от ціна на російський газ чи торгівля продукцією сільськогосподарського сектора, виявилися другорядними на тлі «залізної хватки» його російських колег у питанні остаточного визначення України щодо членства в Митному союзі. Так, пропозиція української делегації щодо формули співробітництва «3+1» з Митним союзом під час саміту не отримала серйозного публічного обговорення. Натомість тоді ще чинний президент Росії Д. Медведєв заявив, що країни, які не вступили до Митного союзу, «матимуть проблеми», адже ринки учасниць об'єднання будуть захищені⁹⁶. Для узгодження технічних регламентів у торговельних відносинах з Митним союзом 29–30 березня в Києві відбулося засідання робочої групи експертів України та Митного союзу. За підсумками зустрічі сторони домовилися визначити умови, за яких стане можливим приєднання України до технічних регламентів Митного союзу, а також разом виробити алгоритм застосування технічного регулювання Митного союзу щодо взаємних поставок продукції.

Особливу надію в Києві покладали на неформальний саміт СНД у Москві 15 травня, під час якого мала відбутися зустріч В. Януковича та В. Путіна. Але експерти заздалегідь прогнозували, що така розмова проходитиме на тлі та під впливом нещодавніх заяв В. Путіна про нові інтеграційні проекти на пострадянському просторі й наміри нового російського президента посилити вектор такої інтеграції, залучивши до неї й Україну. Ці прогнози виявилися цілком виправданими.

У своєму виступі на форумі В. Путін відверто акцентував увагу на головному завданні стратегії Російської Федерації – принаймні, на термін його повноважень. Ішлося про «поглиблення інтеграції» на теренах СНД за схемою «зона вільної торгівлі – Митний союз – (ЄврАзЕС) – “Євразійський Союз”». При цьому за такими країнами, як Україна, визнавалося «суверенне право на

⁹⁶ Межа політики балансування. – <http://fpri.kiev.ua/?p=6808>.

вибір». Однак речники російського уряду неодноразово ставили в залежність характер відносин з Україною від «правильності» цього вибору. Зокрема, від керівників російського уряду звучали тези про «захист ринку Митного союзу» від українського цукру, сиру та інших товарів українського походження.

Так само постійно відхиляються і спроби України знайти компроміс, які, між іншим, В. Янукович озвучив за підсумками зустрічі з В. Путіним. Формули незмінні: варіант «м'якої» інтеграції з Митним союзом у вигляді формули «3+1», чи, як прозвучало на саміті СНД, «секторальної інтеграції»; консорціум з управління ГТС за участі України, Росії і «ЄС» (у невизначеному форматі); запуск Угоди про вільну торгівлю (ратифікованої на той час лише Росією); вирішення «питань торгівлі» (припинення «торговельних воєн» під час переговорів і реанімація Міждержавної комісії, яка не збиралася понад рік). Таким чином, саміт СНД виявився презентаційним заходом, де сторони позначили свої позиції напередодні нового раунду переговорів. Зважаючи на історію попередніх раундів і приклад взаємин РФ з іншими країнами СНД, зокрема Білоруссю, яка далі перебуває у стані кризи, можна очікувати на жорсткий тиск із російського боку, спрямований на поглиблення інтеграції⁹⁷.

Чи не найбільші надії в розв'язанні своїх життєво важливих проблем українська сторона поклала на чергове засідання Українсько-російської міждержавної комісії 12 липня 2012 р. у Лівадійському палаці в Ялті. Під час засідання президенти Росії та України демонстрували готовність до компромісів. В. Янукович заявив, що не виключає приєднання України до таких інтеграційних об'єднань, як Митний союз Росії, Білорусі та Казахстану. У свою чергу, президент Росії сказав, що члени Митного союзу зацікавлені в повноправному членстві України в цій організації, проте він зазначив, що звернення з остаточним рішенням може призвести до труднощів у майбутньому, оскільки потім «буде складно, якщо взагалі можливо, вносити в існуючі документи якісь зміни у зв'язку зі вступом в організацію нових членів»⁹⁸. Водночас В. Путін укотре виключив можливість перегляду

⁹⁷ Саміт СНД як невіправдані надії на милість В. Путіна. – <http://fpri.kiev.ua/?p=7323>.

⁹⁸ Янукович і Путін не виключають поступок у спірних питаннях. – http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2012/07/120713_customs_union_yanukovich_putin_sd.shtml.

газового контракту з Україною. Таким чином, ялтинські переговори не продемонстрували бодай якихось поступок Росії у відповідь на пропозиції України переглянути газові контракти, підписані экс-прем'єром Юлією Тимошенко.

Єдиним незначним поступом у проблемах, котрі тривалий час не вдається розв'язати, стало підписання спільної заяви про делімітацію морського простору в Азовському та Чорному морях, а також у Керченській протоці. Президент Росії сказав, що Москва готова погодитися з українськими пропозиціями щодо розподілу морської території в Азовському і Чорному морях. Однак яким буде остаточний варіант цих домовленостей так і не було визначено. У вирішенні ж поточних питань оперативного характеру робота комісії виявилася більш результативною⁹⁹.

⁹⁹ У присутності Віктора Януковича та Володимира Путіна за результатами засідання були підписані:

1. Міжурядова угода про взаємодію з питань запобігання надзвичайним ситуаціям, пожежам та ліквідації їхніх наслідків у населених пунктах, у яких дислокуються об'єкти Чорноморського флоту РФ на території України. Угода створить необхідні умови для забезпечення взаємного інформування про загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, пожеж, для здійснення спільних заходів і надання необхідної допомоги в ліквідації їхніх наслідків, а також проведення інших заходів із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій.

2. Міжурядова угода про співробітництво у сфері авіаційного пошуку й рятування, яка дасть змогу здійснювати спільні дії пошуково-рятувальних сил під час виникнення авіаційних пригод у районі відповідальності однієї зі сторін.

3. Міжурядовий протокол про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Росії про співробітництво в галузі атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації від 21 червня 2002 р.

4. Міжурядовий меморандум про співробітництво в боротьбі з тероризмом. Документ спрямований на вдосконалення нормативно-правової бази співробітництва правоохоронних органів і спецслужб у сфері протидії новим викликам і загрозам.

5. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством економічного розвитку Росії. У документі фіксується домовленість сторін здійснити аналіз та інвентаризацію взаємних зобов'язань з лібералізації доступу на ринки сторін з метою якнайшвидшого їх виконання.

6. Меморандум між Міністерством енергетики і вугільної промисловості України та Державною корпорацією з атомної енергії «Росатом» про інтеграцію та співробітництво в галузі використання атомної енергії в мирних цілях. У документі зафіксована домовленість про проведення комплексу робіт з вивчення інвестиційної привабливості активів (підприємств) у галузі енергетичного машинобудування та ядерного паливного циклу, а також механізмів їх інтеграції на паритетній основі.

Урешті-решт, був підписаний довгоочікуваний політичний документ – Декларація про зміст українсько-російського стратегічного партнерства. За визначенням Президента В. Януковича, «Декларація виражає характер наших відносин у всіх сферах співробітництва без виключень, вона підкреслює, що ці взаємини є стратегічними»¹⁰⁰. У Декларації визначені основні цілі стратегічного партнерства Росії та України, до яких належать: поглиблення двостороннього співробітництва, надання взаємної підтримки у проведенні соціально-економічних реформ, модернізації економіки, зміцненні правової демократичної держави й розвитку цивільного суспільства, а також зміцнення дружби й розвиток співробітництва між народами. Крім того, документ фіксує й основні механізми реалізації стратегічного партнерства, визначає основні сфери українсько-російського співробітництва – політична, економічна, природоохоронна, науково-технічна й культурно-гуманітарна сфери, зокрема в галузі науки, інформації, спорту, туризму, молодіжної політики тощо, а також базові напрями співробітництва в указаних сферах¹⁰¹. Проте в декларації не визначений стратегічний характер інтересів двох країн та їхній конкретний зміст, що робить її радше документом про двостороннє співробітництво, а не про стратегічне партнерство.

Кінець жовтня позначився робочим візитом Президента В. Януковича до Москви. 22 жовтня він зустрівся з президентом Росії В. Путіним у президентській резиденції Ново-Огарьово. Проте ця зустріч, як і наступні, також виявилася малорезультативною. Таким чином, спілкування двох президентів у 2012 р. не відзначилося високою інтенсивністю. Порівняно з 2010 р. кількість зустрічей скоротилася вдвічі. Цей факт, безумовно, підтверджує охолодження політичного діалогу на найвищому рівні між Україною та Росією.

---

7. Меморандум між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України й Федеральною службою з гідрометеорології та моніторингу навколишнього середовища Росії про науково-технічне співробітництво в Антарктиці.

8. Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між Державною реєстраційною службою України та Федеральною службою державної реєстрації, кадастру та картографії РФ.

¹⁰⁰ Президенти України та Росії підписали Декларацію про зміст українсько-російського стратегічного партнерства. – <http://www.president.gov.ua/news/24811.html/>.

¹⁰¹ Там само.

Висновки

Аналіз українсько-російських відносин упродовж 2012 р. укотре підтвердив явну стратегічну перевагу Кремля над офіційним Києвом. Угода стосовно газопостачання від 2009 р. дає можливість Росії досить ефективно запроваджувати «стратегію на виснаження», коли ціна 426 дол. США за тисячу кубометрів знекровлює українську економіку, її фінансову систему й валютні резерви, що змушує офіційну владу України бути поступливішою та зговорливішою в реалізації геополітичних проектів Росії на кшталт Митного та Євразійського союзів. З іншого боку, явний відхід від демократичних принципів робитиме європейську інтеграцію України дедалі примарнішою. Усе це надзвичайно звужує поле політичного маневру України на міжнародній арені, а отже, значно посилює позицію Кремля в українсько-російських відносинах, і не тільки в них.

Очевидно, що в такій складній зовнішньополітичній ситуації офіційний Київ намагався інтенсифікувати стосунки з Росією, щоб розблокувати ключові питання економічних відносин і досягти якщо не підтримки, то бодай політичної лояльності з боку Кремля в розв'язанні проблеми зниження ціни на російський газ, поліпшення торговельного клімату й підписання угоди про делімітацію кордону в Азовському морі та Керченській протоці.

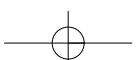
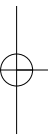
Та, попри нагальність цих проблем, стало зрозуміло, що під час президентських візитів їх так і не було розв'язано. Можливість зниження ціни на російський газ В. Путін постійно ставить у залежність від вступу України до Митного союзу. Отже, вкотре стало очевидним, що політико-дипломатичні інструменти розв'язання цієї проблеми цілковито вичерпали себе. Правильним напрямом у цьому питанні є скорочення прямих закупівель російського газу та імпорт його з Європи. Ці заходи вже почав запроваджувати уряд, і, безумовно, вони матимуть більший вплив на Росію, ніж умовляння про поступки в ціні на газ під час президентських зустрічей. Попри райдужні запевнення обох президентів про перспективи зростання загального товарообігу між двома країнами до 50 млрд дол. США, замовчувалося величезне негативне сальдо цього товарообігу для України та зниження товарообігу майже на 10% порівняно з 2011 р. Щойно ратифікована Угода про зону вільної торгівлі із СНД теж не дала результатів, оскільки всі преференції від неї переносяться в Митний союз. Як

зазначає часопис «Тижневик», В. Янукович хоче від РФ широкого сприяння в торговельно-економічній сфері та суттєвого зниження цін на газ, пропонуючи натомість часткові поступки, насамперед політико-гуманітарні. Путін недвозначно дає зрозуміти, що його цікавлять кроки, котрі якщо не швидко, то принаймні незворотно інтегрували б Україну до його реставраційних проєктів на пострадянському просторі. І програма-мінімум, здається, полягає в позбавленні України перспективи європейської інтеграції¹⁰².

Схема обумовлення підписання Угоди про розмежування кордону в Азовському морі та Керченській протоці в обмін на переозброєння Чорноморського флоту РФ теж не виглядає продуктивною, оскільки геополітична вага цих угод є незрівнянною. Можливо, було б доцільніше відкласти їх підписання, допоки Україна подолає складність тієї міжнародної ситуації, у якій вона опинилася, і матиме сильнішу позицію в переговорному процесі з російською стороною? Укотре стало очевидним, що формат подібних президентських зустрічей не дає бажаного результату, принаймні для України. Потрібна нова стратегія, котра враховувала б обмеженість ресурсу, на який спирається офіційний Київ у розв'язанні зазначених проблем, і те суперечливе підґрунтя, на якому розвиваються українсько-російські відносини. Зрештою, стратегічні питання двосторонніх відносин укотре виявилися не вирішеними. Не випадково їх розгляд постійно переноситься на наступні зустрічі двох президентів. Утім, збереження своєї позиції також можна розцінювати як успіх.

---

¹⁰² Янукович розтягнувся у зовнішньополітичному шпагаті. – tyzhden.ua/Politics/68101.

РОЗДІЛ IV

УКРАЇНА У ДВОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

§ 1. Україна в системі двосторонніх відносин з європейськими країнами

У 2012 р. основні зусилля на європейському напрямі зовнішньої політики України були спрямовані на повернення у сприятливе русло політичного діалогу на найвищому рівні, насамперед з метою забезпечення підтримки європейської інтеграції нашої держави, а також на прагматизацію рівноправної та взаємовигідної співпраці з європейськими країнами в торговельно-економічній, інвестиційній та інших сферах.

Упродовж 2012 р. західноєвропейський вектор зовнішньої політики України традиційно характеризувався великою актуальністю, проте меншою інтенсивністю двосторонніх контактів на високому рівні порівняно з попередніми роками. При цьому слід відзначити виключну важливість як багатостороннього формату відносин у контексті підготовки до чергового саміту Україна – ЄС (25 лютого 2013 р.) та очікуваних від нього результатів стосовно просування визначених завдань європейської інтеграції України, так і двостороннього формату.

Важливим компонентом у рамках двостороннього формату європейської політики України залишається забезпечення підтримки її євроінтеграційних прагнень. Відносини з провідними західноєвропейськими країнами відіграють роль провідного чинника у визначенні майбутнього статусу й місця України в політичній структурі Європейського континенту. Тому поглиблення конструктивного діалогу із цими країнами є головною запорукою успішного становлення України як впливового й самодостатнього чинника міжнародної політики на європейському просторі та повноцінної реалізації геополітичного потенціалу нашої держави.

Центральну роль у цих процесах відіграють передусім Велика Британія, Німеччина та Франція, які є не лише найбільш економічно розвиненими й політично впливовими країнами, котрі входять до «Великої сімки», а й визнаними лідерами європейських інтеграційних процесів.

Українсько-британські відносини

Сучасні українсько-британські відносини традиційно базуються на принциповій підтримці офіційним Лондоном євроінтеграційного курсу нашої держави та перспективи її членства в ЄС. Така позиція цілком відповідає фундаментальному зовнішньополітичному курсу Великої Британії щодо еволюції ЄС. Розширення Євросоюзу для цієї країни є важливим, оскільки відіграє роль балансуєчого фактора у процесах інтеграції та федералізації ЄС, стосовно прискорення яких офіційний Лондон має певні застереження. Така принципова підтримка євроінтеграційних прагнень України лягла в основу задекларованого у Спільній заяві під час візиту Президента України до Великої Британії у 2008 р. стратегічного статусу двостороннього партнерства.

Актуальний стан українсько-британських відносин характеризується досить високим рівнем взаєморозуміння сторін, зокрема щодо важливості реалізації євроінтеграційного курсу України, а також розвитку взаємодії в політичній, економічній, військовій та культурній сферах. Цьому сприяло, зокрема, проведення на попередньому етапі регулярного діалогу на різних рівнях та здійснення двосторонніх експертних консультацій. Сполучене Королівство традиційно є стратегічним партнером України і в економічній сфері, передусім стосовно інвестиційної співпраці, розвитку банківсько-фінансового та енергетичного секторів.

Політичний діалог. Протягом року відбулася низка двосторонніх візитів. Так, 2–3 квітня міністр закордонних справ України К. Грищенко здійснив робочий візит до Великої Британії, основною метою якого було надання британській стороні інформації та офіційної позиції щодо актуальних внутрішньополітичних процесів в Україні, одержання підтримки з боку офіційного Лондона стосовно укладення Угоди про асоціацію з ЄС, а також продовження українсько-британського політичного діалогу на високому рівні. Проте під час зустрічі з К. Грищенком радник прем'єр-міністра цієї країни з питань Європи та глобального розвитку І. Роджерс заявив, що підписання й ратифікація угод «навряд чи відбудеться, поки Україна не продемонструє прихильності до демократичних реформ, зокрема у сфері захисту прав людини та утвердження верховенства права».

27–28 липня делегація України на чолі з Прем'єр-міністром М. Азаровим взяла участь в урочистій церемонії відкриття

XXX літніх Олімпійських ігор у Лондоні. Під час прийому в Букінгемському палаці голова української делегації обмінявся привітаннями з королевою Великої Британії Єлизаветою II та прем'єр-міністром країни Д. Камероном. 28–30 серпня з робочим візитом у Лондоні перебував віце-прем'єр-міністр України – міністр соціальної політики С. Тігіпко, який взяв участь у заходах з нагоди відкриття XIV літніх Параолімпійських ігор і був представлений королеві Єлизаветі II, принцу Вільяму та герцогині Кембриджській. Високопосадовець України мав також зустріч з державним міністром Форін офісу з питань Європи Д. Лідінгтоном.

30 жовтня 2012 р., коментуючи ситуацію навколо виборчої кампанії та попередніх підсумків парламентських виборів в Україні, які відбулися 28 жовтня, міністр Д. Лідінгтон зазначив: «Вибори до парламенту України стали розчаруванням. Попри те, що у виборців був широкий вибір, міжнародні спостерігачі знайшли докази, що цей вибір був обмежений через незбалансованість медійного середовища, непрозорість процесу зведення остаточних результатів і відсутність опозиційних лідерів, яких ув'язнили внаслідок сумнівного застосування закону. Нам шкода, що Україна втратила нагоду продемонструвати тверду й послідовну відданість демократичним принципам».

Українсько-британське *торговельно-економічне співробітництво*. За даними Державної служби статистики України, за підсумками 2012 р., порівняно з 2011 р., обсяг двосторонньої торгівлі товарами та послугами між Україною та Великою Британією зріс на 5% (на 153 млн дол. США) і досяг майже 3,1 млрд дол. США. Водночас український експорт скоротився на 6,4% (на 81 млн дол. США) і становив 1,2 млрд дол. США. Імпорт товарів та послуг до України зменшився на 3,9% (на 7,2 млн дол. США) і склав 1,8 млрд дол. США. Водночас річні показники торгівлі товарами становили 1,701 млрд дол. США, експорту – 551 млн дол. США (114% від обсягів 2011 р.), імпорту – 1,150 млрд дол. США (102% від обсягів 2011 р.). Річне сальдо двосторонньої торгівлі товарами було негативним – 598 млн дол. США.

Станом на 1 липня 2012 р. за обсягами інвестицій Велика Британія посідала сьоме місце серед 128 країн-інвесторів України з обсягом інвестицій 2,5 млрд дол. США (4,8% від усіх іноземних інвестицій). У першому півріччі інвестиції з Великої Британії до України зросли на 23 млн дол. США. За підсумками 2012 р. Велика Британія посіла шосте місце серед країн-інвесторів

української економіки з обсягом інвестицій 2,557 млрд дол. США (4,7%).

Головною подією двосторонніх *культурно-гуманітарних відносин* у 2012 р. стала участь української олімпійської та параолімпійської збірних у літній Олімпіаді-2012 у Лондоні. Олімпійська збірна України посіла загальне чотирнадцяте місце серед усіх держав-учасниць, завоювавши 6 золотих, 5 срібних і 9 бронзових нагород. Українські параолімпійці стали четвертими, виборовши 32 золоті, 24 срібні та 28 бронзових нагород. У рамках культурної програми під час XXX Олімпійських ігор у Лондоні відбувся День України.

Таким чином, пріоритетами українсько-британських взаємин у 2012 р. були: забезпечення підтримки євроінтеграційних прагнень України, активізація політичного діалогу на високому рівні, а також збереження обсягів торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва. Проте конкретне наповнення відносин протягом року не відповідало задекларованому стратегічному статусу, причиною чого стали як внутрішньополітична ситуація в Україні (проблема «вибіркового правосуддя») та пов'язане з нею гальмування розвитку відносин Україна – ЄС, так і гостра фінансово-економічна криза в Європі.

Перспективними завданнями для України у відносинах з Великою Британією залишаються: підтримка Лондоном укладення Угоди про асоціацію з Євросоюзом під час саміту «Східного партнерства», котрий проходить у листопаді у Вільнюсі та забезпечення поступового скорочення негативного для України сальдо двосторонньої торгівлі.

Відносини України з Федеративною Республікою Німеччиною

В українсько-німецьких відносинах протягом 2012 р. зусилля України спрямовувалися на забезпечення сприятливого ставлення німецької сторони до процесів, які відбуваються в Україні, зокрема підтримки внутрішньополітичних і структурних реформ у державі та укладення Угоди про асоціацію з Євросоюзом.

Політичний діалог. Динаміка двосторонніх контактів протягом року не відрізнялась тією відносно високою інтенсивністю, яка спостерігалась у попередні роки. Серед двосторонніх заходів найвищого рівня можна відзначити тільки участь 3–5 лютого

2012 р. Президента України В. Януковича в щорічній Мюнхенській конференції з питань безпеки, у рамках якої було проведено зустріч міністра закордонних справ України К. Грищенка з німецьким колегою Г. Вестервеле.

Упродовж року офіційні представники Німеччини висловлювали свою стурбованість ситуацією навколо судових справ над Ю. Тимошенко та іншими високопосадовцями її уряду, а також щодо перебігу передвиборчої кампанії та проведення жовтневих парламентських виборів в Україні. Наголошувалося, що Німеччина та ЄС очікують від України налаштованості виконувати зобов'язання щодо забезпечення демократії та верховенства права. 30 березня голова парламентського комітету у справах ЄС Г. Кріхбаум в інтерв'ю «Deutsche Welle» заявив, що ратифікація Угоди про асоціацію Україна – ЄС у Бундестазі на даному етапі неможлива: «На жаль, ми бачимо регрес у процесі реформ, ... насамперед щодо розбудови незалежного правосуддя, структур правової держави, свободи ЗМІ». Аналогічну заяву на початку травня зробив міністр Г. Вестервеле.

Утім, ще 8 лютого експертна група у складі восьми відомих німецьких політичних діячів, серед яких – колишні президент Бундестагу Р. Зюссмут (ХДС) та віце-президент Єврокомісії Г. Ферхойген (СДПН), виступила за активізацію європейської політики «Східного партнерства» й закликала ЄС не припиняти діалог з Україною. 23 квітня в Сімферополі відкрилося Почесне консульство ФРН, покликане розвивати зв'язки між Кримом і Німеччиною в економічній, культурній та науковій сферах, надавати консульську допомогу громадянам.

Наприкінці квітня було заявлено, що президент ФРН Йоахім Гаук не планує відвідувати Україну для участі в саміті голів держав Центральної та Східної Європи 11–12 травня. 2 травня міністр закордонних справ Німеччини Г. Вестервеле зробив застереження про те, що ситуація довкола Ю. Тимошенко може мати прямі негативні наслідки для євроінтеграційних амбіцій України.

У 2012 р. Німеччина взяла участь в ініціативі НАТО зі знищення в Україні зброї та боєприпасів зі старих запасів СРСР, надавши 200 тис. євро з бюджетних коштів Федерального міністерства закордонних справ для ліквідації 400 тис. тонн боєприпасів. Договір про участь Німеччини в цьому заході 30 травня 2012 р., а також доповнення до нього підписав посол Німеччини при НАТО М. Ердманн.

Торговельно-економічне співробітництво. Німеччина є одним з найважливіших торговельно-економічних партнерів та інвесторів України. Як і в попередні роки, у 2012 р. для українсько-німецького товарообігу характерним був значний торговельний дефіцит. Основними позиціями імпорту до України залишається продукція машино- та автобудівної, хімічної та фармацевтичної, електротехнічної та харчової промисловості, основними позиціями українського експорту – текстиль та одяг, сплави й метали, продукція металургійної та хімічної промисловості. Станом на 1 жовтня 2012 р. Німеччина посідала друге місце (після Кіпру) серед держав світу за обсягом прямих інвестицій в економіку України – 7,432 млрд дол. США (14,1% від загального обсягу іноземних інвестицій 52,67 млрд дол. США).

Проте на кінець 2012 р. обсяг німецьких інвестицій в Україну скоротився до 6,317 млрд дол. США (11,6% від загального обсягу 54,46 млрд дол. США). Ці інвестиції надходили переважно до комерційного та банківського секторів, обробної промисловості, автомобільної та будівельної галузей, логістичного сектора. Упродовж дев'яти місяців 2012 р. їх обсяг змінився не суттєво, економіка нашої держави отримала лише 46 млн дол. США. На сьогодні в Україні працює понад 1000 німецьких компаній.

Німеччина залишається третім (після США й Канади) найбільшим донором технічної допомоги Україні. Пріоритетною сферою асигнувань тут є сприяння сталому економічному розвитку малого та середнього бізнесу, енергоефективність, протидія поширенню СНІД.

У 2012 р. обсяг українсько-німецької торгівлі товарами та послугами скоротився порівняно з 2011 р. на 0,6% і склав близько 9,4 млрд дол. США. Експорт товарів та послуг з України до ФРН зріс на 3,6% – до 2,2 млрд дол. США.

Імпорт товарів та послуг з ФРН до України за 2012 р. мав тенденцію до зменшення (на 0,2% – до 7,30 млрд дол. США). У 2011 р. його обсяг склав 7,32 млрд дол. США (зростання на 47% відносно рівня 2010 р.). Негативне для України сальдо двосторонньої торгівлі товарами та послугами за 2012 р. становило 5,1 млрд дол. США. За весь 2012 р. обіг товарів склав 8,5 млрд дол. США, експорт – 1,645 млрд дол. США (93% від 2011 р.), імпорт – 6,807 млрд дол. США (99% 2011 р.), негативне сальдо обігу товарів – 5,162 млрд дол. США.

Українсько-німецьке *науково-технічне співробітництво* має значний потенціал з огляду на вагомі досягнення науковців обох країн. У 2012 р. тривав його розвиток за фінансової підтримки Міністерства освіти і наукових досліджень Німеччини (МОНД). 23–24 листопада 2012 р. у Києві відбулося восьме засідання українсько-німецької робочої групи з науково-технічного співробітництва, у рамках якого був підписаний Меморандум про взаєморозуміння зі сприяння співробітництву у сфері науки, технологій та інновацій між Міносвіти і науки України (МОНУ) та МОНД ФРН. Укладено також Протокол про наміри щодо академічної співпраці між Державним фондом фундаментальних досліджень МОНУ та Німецьким дослідницьким товариством. Понад 60 німецьких і майже 50 українських вищих навчальних закладів і 15 науково-дослідних установ є сторонами загалом 135 партнерських угод про співпрацю.

Пріоритетами українсько-німецьких політичних відносин у 2012 р. залишалося відновлення двосторонніх контактів на найвищому рівні та їх активізація на високому рівні, забезпечення сприятливішого ставлення німецького політикуму до політичних процесів в Україні, а також активізація підтримки Німеччиною європейської інтеграції нашої держави. З огляду на те, що реалізація цих завдань упродовж року не зазнала відчутного прогресу, вони залишатимуться пріоритетними й на найближчу перспективу.

Відносини України з Французькою Республікою

Політичний діалог. Відносини з Францією у 2012 р. у політичній сфері не відрізнялися значною інтенсивністю. 22 квітня і 6 травня у Франції пройшли президентські вибори, у результаті яких новим президентом країни став соціаліст Франсуа Олланд, котрий переміг чинного президента, представника «Союзу за народний рух» Ніколя Саркозі.

Упродовж 2012 р. офіційними представниками Франції було зроблено низку критичних заяв стосовно судових справ над Ю. Тимошенко та Ю. Луценком, а також демократичних стандартів проведення парламентських виборів в Україні. За інформацією французьких ЗМІ, 25 травня новообраний президент Ф. Олланд дав зрозуміти, що не поїде до України на матчі Євро-2012 у зв'язку із ситуацією, що склалася. За інформацією

французьких джерел, Посол Франції з прав людини Ф. Зімере, перебуваючи в Україні, відвідав 18–19 січня Качанівську виправну колонію м. Харкова, де перебувала Ю. Тимошенко, але не отримав дозволу на зустріч із нею від відповідних українських органів, які мотивували відмову проведенням того дня слідчих дій.

11–13 листопада в рамках робочого візиту до Франції міністр закордонних справ України К. Грищенко взяв участь у міжнародній конференції «Україна – стратегічне перехрестя в Європі», провів переговори з дипломатичним радником президента Франції П. Жан-Ортізом і зустрівся з французьким сенатором, головою міжпарламентської Групи дружби «Франція – Україна» Е. Мореем. Під час зустрічей обговорювалися питання внутрішньополітичного розвитку та реформ в Україні, її європейської інтеграції й інші питання двосторонньої співпраці, зокрема торговельно-економічної та інвестиційної.

Торговельно-економічна співпраця. За підсумками 2012 р. Франція посіла дванадцяте місце серед найбільших зовнішньоторговельних партнерів України та восьме місце за обсягом прямих іноземних інвестицій, які становили 1,765 млрд дол. США (3,2% від загального обсягу іноземних інвестицій в Україну). За 2012 р. експорт товарів з України до Франції склав 549 млн дол. США, що становить близько 96% від показника 2011 р. Імпорт товарів з Франції в Україну за цей період сягнув близько 1,7 млрд дол. США, що становить 110% від показника попереднього року. При цьому негативне сальдо склало 1,1 млрд дол. США.

За 2012 р. експорт послуг становив близько 138 млн дол. США (122% від показника 2011 р.), а імпорт – 151 млн дол. США (88%).

Протягом року спостерігалася загальна тенденція зростання українсько-французької торгівлі за рахунок збільшення обсягів французького експорту товарів та зростання негативного сальдо.

Науково-технічне співробітництво. У липні 2012 р. делегація українських учених, очолювана академіком НАНУ, головою Державного фонду фундаментальних досліджень України В. Кухарем, відвідала низку французьких наукових центрів. У рамках візиту була підписана Угода про співпрацю між науковими відомствами двох країн на наступні три роки, а також обговорені стан і перспективи реалізації попередніх домовленостей. Протягом року кількість українсько-французьких науково-дослідних проектів та спільних лабораторій продовжувала зростати.

З кожним роком набирає обертів українсько-французьке співробітництво в аерокосмічній сфері. У 2012 р. тривали заходи з імплементації Спільного протоколу про ухвалені рішення між Французьким космічним агентством CNES та НКАУ. Українські фахівці підтримували активні контакти з Європейським космічним агентством (ЄКА), зокрема щодо реалізації Рамкової угоди між Україною та ЄКА. Пріоритетним напрямом залишалися розробка та запуск ракетноносіїв. Сьогодні Україна продовжує реалізацію наданого Францією п'ятирічного дозволу на використання Французької Полінезії для розміщення телеметричного пункту ДКБ «Південне» із забезпечення пусків у рамках проекту «Морський старт» та інших українських ракетноносіїв.

18–19 квітня 2012 р. відбулися переговори з керівництвом одного з підприємств концерну «Airbus» у м. Бланьяк (Франція) щодо активізації співпраці між «Airbus» та ДП «Антонов». Представники «Airbus» висловили зацікавленість у відновленні співпраці з українськими підприємствами авіабудівної галузі. Досягнуто домовленості щодо продовження переговорів між керівництвом «Airbus» та ДП «Антонов».

Важливим аспектом *культурно-гуманітарного діалогу* України та Франції є міжрегіональне співробітництво по лінії зв'язків між містами-побратимами. Успішно триває плідний діалог між міською владою Одеси та Марселя у сферах культури, туризму, спорту, муніципального управління. У контексті відзначення у 2012 р. 40-річчя встановлення побратимських відносин між цими містами відбулася низка взаємних візитів представників міст-побратимів.

За участі українських громадських організацій у Франції пройшли урочистості з нагоди вшанування пам'яті Анни Київської, королеви Франції. Найбільш знаковою мистецькою подією 2012 р. стало проведення 21 листопада у всесвітньовідомому паризькому музеї Лувр відкриття виставки робіт видатного українського скульптора доби бароко Іоанна Георга Пінзеля. Ця подія стала першим для України досвідом співпраці з одним з найвидатніших музеїв світу та вагомим кроком популяризації української культурної спадщини.

Підсумовуючи результати українсько-французьких відносин за 2012 р., можна констатувати їх загалом невисоку інтенсивність, пов'язану з критичним ставленням офіційної влади Французької Республіки до резонансних судових справ стосовно представників

української опозиції. Іншою причиною низької інтенсивності двосторонніх контактів стало проведення у квітні-травні 2012 р. виборів Президента Франції.

На наступний період пріоритетами двосторонніх відносин залишаються відновлення повноцінного конструктивного політичного діалогу на всіх рівнях, поглиблення контактів з новою французькою адміністрацією, а також активізація підтримки з боку Франції визначених завдань європейської інтеграції України.

Українсько-польські відносини

Республіка Польща залишається одним з ключових стратегічних партнерів України. Визначальним чинником українсько-польських відносин є активна підтримка цієї країною євроінтеграційних прагнень нашої держави та конструктивний підхід до розвитку двостороннього діалогу на всіх рівнях.

Політичний діалог. Упродовж 2012 р. відбулася 21 зустріч на найвищому та високому рівнях, шість телефонних розмов президентів та прем'єр-міністрів двох держав, дев'ять засідань двосторонніх інституційних механізмів. Забезпечено успішне спільне проведення одного з наймасштабніших міжнародних спортивних заходів – Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012.

26 січня 2012 р. відбулася зустріч президентів В. Януковича та Б. Коморовського в рамках Давоського економічного форуму; 30 березня й 11 квітня – їх телефонні розмови, а 25 квітня у Варшаві – XXII засідання Консультативного комітету Президентів. 21 травня президенти України та Польщі провели зустріч у рамках саміту НАТО в Чикаго. 8 червня відбувся робочий візит Президента В. Януковича до Варшави, а 1 липня – робочий візит президента Б. Коморовського до Києва. 20–21 вересня пройшов державний візит президента Польщі до Києва, а 4 і 5 листопада – телефонні розмови президентів.

На міжурядовому рівні 21–22 березня відбувся робочий візит Прем'єр-міністра України М. Азарова до Варшави; 31 травня – 1 червня – візит першого віце-прем'єр-міністра України В. Хорошковського до Польщі з метою участі у Всесвітньому форумі (Вроцлав); 4 вересня В. Хорошковський брав участь у XXII Економічному форумі (м. Криниця Здруй).

14–15 травня у Варшаві відбулося VI засідання Міжпарламентської асамблеї «Україна – Польща», у якому взяли участь

маршал сейму Є. Копач і заступник голови Верховної Ради М. Томенко. Засідання було присвячене європейській інтеграції України та транскордонній співпраці в контексті підготовки Євро-2012.

Упродовж року відбулися три масштабні заходи на рівні міністрів закордонних справ обох країн: 8 лютого – візит міністра Р. Сікорського до Києва для участі в IV засіданні Ради МЗС України та Польщі; 23 березня – зустріч К. Грищенка і Р. Сікорського у Брюсселі; 6 червня – робочий візит міністра закордонних справ України до Перемишля. 31 травня – 1 червня відбувся візит до Києва керівника Бюро національної безпеки Польщі С. Козея.

Тривали також заходи інститутів двосторонньої співпраці: 20 березня – II засідання Робочої групи з Євро-Азійського нафто-транспортного коридору (Київ); 22 березня – VI засідання Українсько-польського комітету з підготовки Євро-2012 (Варшава); 28–29 березня – X засідання Міжурядової координаційної ради з міжрегіонального співробітництва (Варшава); 17–18 травня – V засідання Міжурядової комісії з економічного співробітництва (Київ); 20–21 вересня – XI Економічний форум «Україна – Польща» (Київ). Успішно функціонує Українсько-польський форум партнерства, покликаний сприяти деполітизації чутливих питань спільної історії.

Офіційна Варшава впродовж року проводила досить виважену політику стосовно внутрішньополітичної ситуації в Україні, виступала за підписання Угоди про асоціацію з ЄС та надавала практичну підтримку нашій державі в європейських справах.

Торговельно-економічне співробітництво. Польща є найбільшим торговельним партнером України серед країн Центрально-Східної Європи. Вона посідає четверте місце за цим показником серед країн світу. Попри негативні тенденції, які мають місце в економіці країн ЄС, в українсько-польській торгівлі зберігається позитивна динаміка. Досить активною є участь українських компаній на Варшавській фондовій біржі. На кінець 2012 р. польські компанії інвестували в Україну 916 млн дол. США (1,7% усього обсягу іноземних інвестицій). Обіг товарів та послуг між країнами за рік досяг 8 млрд дол. США.

У сфері надання консультативної допомоги Україні щодо виконання Плану дій з лібералізації візового режиму з Євросоюзом у 2012 р. продовжувала роботу польська експертна група з візових питань. Укладено міжурядову Угоду про скасування оплати за видачу довгострокових національних віз та започатковано

діалог з питань скасування оплати за видачу дозволів на перетин українсько-польського кордону в рамках дії «малого прикордонного руху».

Загалом можна констатувати, що впродовж 2012 р. українсько-польським відносинам, як і в попередні роки, була притаманна висока інтенсивність. Пріоритетами залишалися поглиблення всебічної співпраці в усіх сферах обопільного інтересу й активне використання польського лобіювання у справі європейської інтеграції України. Подальша співпраця має бути спрямована на нарощування обсягів товарообігу, забезпечення присутності українського капіталу в Польщі та збільшення припливу польських інвестицій в економіку нашої держави.

Пріоритетними заходами двосторонніх відносин на 2013 р. можна вважати: участь президентів обох країн у спільних церемоніях відкриття меморіалів пам'яті жертв українсько-польського протистояння у с. Сагринь Люблінського воєводства Польщі та в с. Острівки Волинської області України; проведення XXIII засідання Консультативного комітету Президентів України та Польщі (8 лютого 2013 р.); візит до Варшави міністра закордонних справ України та проведення в рамках цього візиту V засідання Ради МЗС України та Польщі (27 лютого 2013 р.); візит голови Ради міністрів Польщі до України; XI засідання Міжурядової координаційної ради з міжрегіонального співробітництва; VI засідання міжурядової Комісії з економічного співробітництва; підписання в рамках чергової зустрічі президентів «Дорожньої карти» українсько-польського співробітництва на 2013–2015 рр.

Відносини України з країнами Північної Європи та Балтії

Серед країн – членів Євросоюзу найвищий рівень підтримки України в її європейських прагненнях сьогодні (окрім Польщі) демонструють країни Балтії та Північної Європи.

Литовська Республіка. У 2012 р. зберігалася висока динаміка українсько-литовського політичного діалогу. Між Україною та Литвою розвивається тісне й динамічне стратегічне партнерство, яке зміцнило політичний фундамент двосторонніх взаємин. Литовська сторона висловлює готовність і надалі надавати конкретну практичну підтримку Україні в реалізації її євроінтеграційних

прагнень, зокрема стосовно укладення Угоди про асоціацію, включно зі створенням поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі з Євросоюзом, подальшою перспективою членства в ЄС та запровадженням для громадян України режиму безвізових поїздок до країн Євросоюзу.

Вільнюс входить до неформального об'єднання «Коло друзів України» в ЄС. Політичне керівництво Литви доклало особистих зусиль для забезпечення парафування Угоди про асоціацію України з ЄС у березні 2012 р. і продовжує активне лобювання питання укладення цього документа. 8 жовтня в Києві відбулося восьме щорічне засідання Постійної українсько-литовської комісії з питань європейської інтеграції, створеної для ефективної координації практичної двосторонньої співпраці в цій сфері.

Литовська сторона надає великого значення реалізації ініціативи ЄС «Східне партнерство», яку визначено одним з пріоритетів головування Литви в Євросоюзі у другому півріччі 2013 р. У рамках цього головування в листопаді у Вільнюсі планується проведення саміту «Східного партнерства», на якому відбудеться презентація Плану дій – Дорожньої карти «Східного партнерства», де ключову увагу буде приділено питанням співпраці з Україною.

Попри певні кризові моменти у відносинах України з Євросоюзом, було забезпечено досить високу інтенсивність політичного діалогу з Литвою, зокрема відбулися: робочий візит до Києва президента Литви Далі Грібаускайте (11 травня); офіційний візит Прем'єр-міністра України М. Азарова до Литви (12 квітня), за результатами якого була підписана низка двосторонніх документів. Д. Грібаускайте, крім переговорів з Президентом України В. Януковичем, 11 травня зустрілася в харківській лікарні з Ю. Тимошенко.

18 вересня 2012 р. у Києві відбулася зустріч міністра закордонних справ України К. Грищенка з міністром закордонних справ Литви А. Ажубалісом. 26 січня з робочим візитом Литву відвідав віце-прем'єр-міністр – міністр інфраструктури України Б. Колесников. Під час візиту сторони обговорили низку актуальних питань двосторонньої практичної співпраці в торговельно-економічній, євроінтеграційній, транспортній, міжрегіональній та соціально-культурній сферах.

Упродовж року зберігалася позитивна динаміка двосторонньої торгівлі, відбулися засідання низки двосторонніх механізмів, зокрема Міжурядової комісії з питань економічного

співробітництва (4–5 грудня), покликаних удосконалити співпрацю в конкретних практичних сферах.

Латвійська Республіка. На тлі повільної динаміки двосторонніх контактів на високому рівні України з деякими іншими країнами Євросоюзу впродовж 2012 р. в українсько-латвійських відносинах спостерігалася досить висока інтенсивність. 16 січня відбувся робочий візит до Латвії міністра закордонних справ України К. Грищенка, під час якого в присутності президента Латвії А. Берзиньша та керівництва міської думи відбулася церемонія відкриття оновленого приміщення Ризької української середньої школи. За підсумками проведених переговорів міністрами закордонних справ двох держав було підписане Спільне комюніке. Відбулися також зустрічі К. Грищенка з президентом А. Берзиньшем та головою Саейму (парламенту) Латвії С. Аболтинею, під час яких, зокрема, обговорювалися питання підтримки Латвією євроінтеграції України.

9–10 лютого 2012 р. пройшов перший із часу встановлення дипломатичних відносин офіційний візит до Латвії прем'єр-міністра України М. Азарова, за підсумками якого були укладені три двосторонні документи. Важливого імпульсу подальшому розвитку торговельно-економічної та іншої практичної співпраці між двома країнами надало проведення 4–5 липня в Ризі п'ятого засідання Міжурядової українсько-латвійської комісії з економічного, промислового й науково-технічного співробітництва, під час якого були досягнуті домовленості про подальший розвиток взаємодії в промисловій, транспортно-транзитній, аграрній, міжрегіональній та інших сферах.

Королівство Швеція. Серед країн Північної Європи Швеція традиційно є найбільшим прибічником політики європейської інтеграції України. У 2012 р. тривала практика проведення регулярних двосторонніх контактів на високому рівні. 27 січня голова шведського зовнішньополітичного відомства К. Більдт відвідав восьмий щорічний «Український ланч» у рамках Всесвітнього економічного форуму в Давосі, на якому виступив Президент України В. Янукович. 3 лютого під час 48-ї Мюнхенської конференції з питань політики безпеки відбулася коротка розмова Президента України з міністром закордонних справ Швеції. Голови зовнішньополітичних відомств обох країн у березні провели зустріч у рамках Брюссельського форуму (23–24 березня 2012 р.), а 13–15 вересня відбувся робочий візит до України міністра К. Більдта. Під час

зустрічей обговорювалися питання внутрішньополітичної ситуації в Україні, перспективи європейської інтеграції нашої держави, актуальні питання двосторонніх відносин.

10–12 червня в Києві Шведська торговельна рада провела шведсько-український бізнес-форум, у котрому взяли участь 160 бізнесменів, серед яких Швецію представляли 60 бізнесменів з двадцяти компаній. Ця країна посідає сьогодні дев'яте місце серед 128 країн світу, які здійснюють прямі іноземні інвестиції в економіку України (3% від загального обсягу іноземних інвестицій). Шведські інвестиції на 1 жовтня 2012 р. становили 1,579 млрд дол. США (за попередні дев'ять місяців скоротилися на 165 млн дол. США), а на кінець року – 1,6 млрд дол. США.

Нові можливості торговельного й інвестиційного співробітництва з європейськими державами відкриваються у зв'язку з набранням чинності з 1 червня 2012 р. Угоди про вільну торгівлю між Україною та Європейською асоціацією вільної торгівлі (до Асоціації входять Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія). У практичному плані це було підтверджено під час офіційного візиту Прем'єр-міністра України М. Азарова до Норвегії 29–30 листопада 2012 р., під час якого було укладено міжурядову Угоду про співробітництво у сфері ядерної та радіаційної безпеки, зняття з експлуатації Чорнобильської атомної електростанції й перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему. Ця Угода відкриває можливості для нових проектів у сфері ядерної та радіаційної безпеки України.

Слід також зазначити, що 30 березня 2012 р., під час головування в ЄС Данії, відбулося парафування Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом, включаючи Угоду про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі.

Відносини України з країнами Південної Європи

Італійська Республіка. Чільне місце в системі двосторонніх відносин України з країнами Південної Європи посідають питання розвитку взаємин з Італійською Республікою, яка є найбільш авторитетною й економічно розвиненою країною Південної Європи, впливовим членом Євросоюзу та «Великої сімки».

У рамках зусиль з поглиблення цих стосунків у березні 2012 р. у Римі відбулися двосторонні політичні консультації на рівні заступників керівників зовнішньополітичних відомств обох

держав, а в червні у Трієсті – зустріч голови МЗС України К. Грищенка з державним секретарем у закордонних справах МЗС Італії М. Дассу під час засідання міністрів закордонних справ держав – членів Центральноєвропейської ініціативи. У листопаді 2012 р. у Римі відбулася зустріч заступника міністра закордонних справ України В. Майка з керівником зовнішньополітичного відомства Італії Дж. Терці в рамках міжнародної конференції з питань енергетичної політики Італії. Під час двосторонніх переговорів значну увагу було приділено питанням європейської інтеграції України, торговельно-економічної співпраці, соціально-правового захисту українців, які перебувають в Італії. Відзначався вагомий конструктивний внесок української громади в соціально-економічний розвиток цієї країни.

На характер українсько-італійських двосторонніх відносин значний вплив мала загальна позиція ЄС щодо контактів з керівництвом України. У зв'язку із цим слід відзначити відсутність упродовж року двосторонніх зустрічей на вищому та високому рівнях. Президент Італії Д. Наполітано відмовився брати участь у 18-му саміті голів держав країн Центральної та Східної Європи, який мав відбутися в Ялті 11–12 травня.

9 травня 2012 р. парламент Італії ухвалив резолюцію стосовно ситуації з правами людини в Україні, у якій, зокрема, ішлося про «справу Ю. Тимошенко». При цьому можливість розблокування двостороннього політичного діалогу офіційні представники цієї країни пов'язують з вирішенням питання «вибіркового правосуддя» та поліпшенням атмосфери відносин України з ЄС.

Торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво. 19–22 лютого в Римі відбулося засідання двосторонньої Комісії з транспортних перевезень, де українську делегацію очолював заступник міністра інфраструктури В. Корнієнко. Під час засідання була укладена міжурядова Угода про торговельне судноплавство. 17 липня відбувся робочий візит до Італії віце-прем'єр-міністра України – міністра інфраструктури Б. Колеснікова з метою вивчення італійських будівельних технологій у контексті реалізації програми «Доступне житло» в Україні.

Упродовж останніх років Італія стабільно залишається одним з провідних торговельно-економічних партнерів України серед країн ЄС та світу. За даними Держстату України, упродовж січня-вересня 2012 р. Італія посіла сьоме місце серед країн світу за обсягом товарообігу з Україною, а серед країн Європи – третє місце

після Німеччини та Польщі. За дев'ять місяців 2012 р. обіг товарами між двома країнами становив 3,33 млрд дол. США (скоротився на 11,4% порівняно з відповідним періодом 2011 р.), експорт товарів – 1,694 млрд дол. США (зменшився на 28,8%), імпорт – 1,636 млрд дол. США (зріс на 18,7%). За весь рік товарообіг склав 4,715 млрд дол. США, експорт – 2,48 млрд дол. США (82% від 2011 р.), імпорт – 2,235 млрд дол. США (111%), *позитивне сальдо* – 245 млн дол. США.

Станом на 1 жовтня 2012 р. Італія інвестувала в економіку України 1,045 млрд дол. США, що становить 2% від загального обсягу іноземних інвестицій. Серед 128 країн-інвесторів за цим показником Італія посідає одинадцяте місце. Проте під кінець року інвестиції скоротилися до 1,016 млрд дол. США.

Пріоритетними завданнями української дипломатії на найближчу перспективу мають стати: відстежування розвитку політичної та економічної ситуації в Італії, налагодження контактів з новим урядом країни з метою продовження прагматичної взаємовигідної співпраці в євроінтеграційній, торговельно-економічній та інших практичних сферах. Нового імпульсу подальшому розвитку двосторонніх торговельно-економічних взаємин має надати проведення у 2013 р. восьмого засідання українсько-італійської Ради з економічного, промислового й фінансового співробітництва, яке вже двічі переносилося з причини неготовності італійської сторони.

Грецька Республіка. Двосторонні відносини України із цією південно-європейською країною у 2012 р. не відрізнялися високою інтенсивністю, що пов'язано передусім з гострою економічною кризою в країні, котра опинилася на межі дефолту, а також з відомою позицією країн – членів Євросоюзу стосовно внутрішньополітичної ситуації в Україні. Іншою причиною невисокої активності діалогу була також політична криза в Греції та пов'язані з нею дострокові парламентські вибори у травні-червні 2012 р.

3–4 квітня 2012 р. в Афінах пройшли консультації заступників керівників зовнішньополітичних відомств двох країн з євроінтеграційної проблематики, міжнародних питань та двостороннього співробітництва. З українського боку в заході брав участь заступник міністра закордонних справ України – керівник апарату П. Клімкін. Грецька сторона наголошує на своїй підтримці процесу євроінтеграції нашої держави, зокрема в контексті головування Греції в Раді ЄС у першій половині 2014 р.

Торговельно-економічне співробітництво. За даними Держстату України, за дев'ять місяців 2012 р. загальний товарообіг (товарами та послугами) між Україною та Грецією скоротився на 10% і становив 384 млн дол. США (за аналогічний період 2011 р. – 427 млн дол. США). Експорт з України – 227 млн дол. США, імпорт – 157 млн дол. США. Греція залишається однією з небагатьох країн Європи, з якими Україна має позитивне сальдо торгівлі – 70 млн дол. США. За весь рік товарообіг склав 401 млн дол. США, у тому числі експорт – 209 млн дол. США (72% від 2011 р.), імпорт – 192 млн дол. США (149%). 1 жовтня 2012 р. загальний обсяг прямих інвестицій Греції в економіку України становив 465 млн дол. США.

У 2013 р. планується проведення засідань Міжурядової робочої групи з економічної, промислової та науково-технічної співпраці, Спільного українсько-грецького комітету зі співробітництва в галузі сільського господарства та Міжвідомчої двосторонньої комісії з автомобільних перевезень, що має сприяти активізації практичної взаємодії двох країн у зазначених сферах. Важливим завданням є проведення двосторонніх візитів на найвищому та високому рівнях, зокрема візиту президента Греції до України та міністра закордонних справ України до Греції. Водночас, з огляду на загострення економічної кризи в єврозоні та прогнозований подальший спад економіки Греції у 2013 р., уявляється малоімовірною суттєва активізація політичного діалогу України із цією державою в найближчій перспективі.

Румунія. Протягом 2012 р. Україні вдалося зберегти досить високий рівень українсько-румунського політичного діалогу. Так, у травні відбулася зустріч Президента України В. Януковича з президентом Румунії Т. Бесеску в рамках Чиказького саміту НАТО.

У квітні в Києві відбулося перше засідання Українсько-румунської спільної комісії з економічного, промислового, наукового та технічного співробітництва, а також двосторонні політичні консультації на рівні заступників керівників зовнішньополітичних відомств двох країн. Досягнуто домовленості щодо відновлення діяльності Змішаної міжурядової комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, розпочато процес підготовки до її чергового засідання.

У 2011 р. було зафіксовано рекордні обсяги двостороннього товарообігу, який перевищив 2 млрд дол. США, проте у 2012 р. він скоротився до 1,5 млрд дол. США.

Актуальними тактичними пріоритетами українсько-румунських відносин мають стати: продовження активного політичного діалогу та проведення в його рамках візиту Президента України В. Януковича до Румунії і, відповідно, прем'єр-міністра Румунії В. Понти до нашої держави; проведення другого засідання Українсько-румунської спільної комісії з економічного, промислового, наукового та технічного співробітництва; відновлення спільного моніторингу під егідою ОБСЄ стану забезпечення прав української етнічної меншини в Румунії та румунської меншини в Україні. Окремим питанням є збільшення обсягів двостороннього товарообігу, котрі, як зазначено вище, у 2012 р. впали з 2 млрд дол. США до 1,5 млрд дол. США.

Республіка Молдова. Інтенсивний політичний діалог на рівні керівництва України та Молдови впродовж 2012 р. сприяв вирішенню актуальних питань українсько-молдовських відносин. У цей період Україну з офіційними та робочими візитами відвідали виконувач обов'язків президента, голова парламенту М. Лупу (18 січня), прем'єр-міністр В. Філат (2–3 лютого) та новообраний президент Н. Тимофті (11 травня). Міністр закордонних справ України К. Грищенко провів зустріч з віце-прем'єр-міністром Молдови Є. Карповим у рамках саміту держав Центрально-європейської ініціативи (13 червня). У 2012 р. відбулося близько 20 зустрічей на найвищому та високому рівнях, тривав активний діалог на рівні експертів.

У січні 2012 р. в Одесі за посередництва міністра закордонних справ України та в контексті провідної ролі України як посередника й гаранта Придністровського врегулювання було проведено першу зустріч прем'єр-міністра Молдови В. Філата й новообраного лідера Придністров'я Є. Шевчука, що продемонструвало посередницькі миротворчі можливості нашої держави та її конструктивну налаштованість щодо активізації переговорного процесу з урегулювання Придністровського конфлікту. Упродовж року динамічно розвивалося двостороннє міжпарламентське співробітництво, відбулися три окремі зустрічі голів парламентів обох країн.

Завдяки інтенсивному українсько-молдовському діалогу на найвищому та експертному рівнях удалося вивести на завершальну стадію підготовки документи «пакетного» вирішення проблемних питань двосторонніх відносин, зокрема демаркації державного кордону, забезпечення функціонування Дністровського

комплексного гідровузла, врегулювання питань власності, а також інших завдань, узгоджених сторонами під час 13-го засідання Міжурядової українсько-молдовської змішаної комісії з торговельно-економічного співробітництва (листопад 2011 р.). Сторони домовилися у 2013 р. остаточно завершити демаркацію державного кордону, у тому числі його придністровської ділянки.

2 лютого 2012 р. було підписано Статутний договір про створення Єврорегіону «Дністер», до складу якого ввійшли Вінницька область України та північні райони Молдови, а 29 листопада – міжурядову Угоду про співробітництво в галузі охорони та стало-го розвитку басейна р. Дністра.

Пріоритети розвитку українсько-молдовських відносин полягають у проведенні: візитів до Молдови Прем'єр-міністра України М. Азарова та міністра закордонних справ України Л. Кожари, а також – 14-го засідання Міжурядової змішаної комісії з торговельно-економічного співробітництва. Необхідно завершити демаркацію українсько-молдовського державного кордону. Важливим напрямом є також активізація участі України як головної у 2013 р. в ОБСЄ країни у процесі Придністровського врегулювання.

* * *

Лейтмотивом двосторонніх відносин України з країнами-членами Європейського Союзу у 2012 р. була дискусія навколо внутрішньополітичної ситуації в Україні, зокрема проблема «вибіркового правосуддя» та пов'язане з нею гальмування сприятливого розвитку співробітництва Україна – ЄС, насамперед стосовно укладення Угоди про асоціацію. Іншим принциповим негативним чинником у цьому процесі була гостра фінансово-економічна криза в євросоні та на всьому просторі Євросоюзу. Основні зусилля української дипломатії були спрямовані на забезпечення сприятливого ставлення керівництва країн ЄС до внутрішньополітичних процесів та реформаторських заходів в Україні. У грудні 2012 р. Рада закордонних справ Євросоюзу визначила критерії та умови підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Упродовж року одним з незмінних пріоритетів двосторонніх відносин європейського виміру зовнішньої політики України залишалася розбудова взаємовигідної добросусідської співпраці з провідними європейськими державами, сусідніми країнами,

а також стратегічними партнерами. Серед європейських країн на рівень стратегічного партнерства останніми роками вийшли відносини України з Великою Британією (відповідно до Спільної заяви 2008 р.), Литвою (Спільна заява Президентів про стратегічне партнерство, 2008 р.) і Туреччиною (перше засідання українсько-турецької Стратегічної ради високого рівня, грудень 2011 р.).

Реальне наповнення українсько-британської співпраці у 2012 р. не відповідало задекларованому високому статусу стратегічного партнерства. Аналогічним чином можна охарактеризувати й сучасний стан українсько-німецької та українсько-грузинської співпраці, хоча ще на початку 2004 р. в усних заявах Президента України було відзначено Німеччину як «нашого головного стратегічного партнера в Європі», зокрема «з точки зору її позиції щодо ролі України», а також Грузію (ще одна «транс-континентальна» країна, 4% території якої розташовані в Європі), як стратегічного партнера нашої держави¹.

Якщо стратегічне партнерство з Литвою та Польщею характеризується активною підтримкою цими країнами євроінтеграційних прагнень України, високою інтенсивністю двосторонніх контактів на всіх рівнях та широким комплексом напрямів співпраці, то партнерство з Азербайджаном і Туреччиною – це насамперед стратегічна співпраця в енергетичній сфері та плани спільної реалізації масштабних галузевих проєктів. Польща й Туреччина є також важливими стратегічними партнерами України у сфері гарантування європейської безпеки та безпеки в Чорноморському регіоні.

Україна та Польща відмінно склали іспит перед європейською спільнотою, успішно провівши фінальну частину Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. Дві країни довели свою спроможність та надійність у реалізації масштабних міжнародних проєктів. Проведення Євро-2012 сприяло розбудові широкої інфраструктури, зміцненню та розширенню міжлюдських контактів, формуванню позитивного іміджу обох держав. Злагоджена робота багатьох відомств двох країн сприяла ефективності й результативності українсько-польської співпраці під час підготовки та проведення Чемпіонату.

---

¹ Жовква І. І. Стратегічне партнерство України. Теорія і практика. – К. : НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. – С. 73, 123.

§ 2. Перехід до практичного втілення стратегічного партнерства України з Туреччиною

У 2012 р. відносини України й Туреччини набули безпрецедентного розвитку, ставши одним з найуспішніших напрямів української зовнішньої політики. Значно активізувався міждержавний політичний діалог, інтенсифікувалися контакти на рівні міністерств і відомств, активно функціонували механізми двосторонньої взаємодії, відбулося поживлення співпраці практично на всіх напрямках. Основним поштовхом у цьому процесі стало започаткування роботи механізму українсько-турецької Стратегічної ради високого рівня під головуванням Президента України В. Януковича та прем'єр-міністра Турецької Республіки Р. Т. Ердогана, перше, установче засідання якої відбулося в Анкарі 22 грудня 2011 р. у рамках задекларованого в січні того самого року стратегічного партнерства між державами.

Політичний діалог

Інтенсивна спільна робота української та турецької сторін у першій половині 2012 р. була присвячена імплементації рішень першого засідання Стратегічної ради, закріплених у Плані дій щодо розвитку двосторонніх відносин на 2012–2013 рр., який містить комплекс завдань у торговельно-економічній, енергетичній, транспортній, військово-технічній, науковій та міжрегіональній сферах.

4 травня в Києві відбулося чергове, восьме засідання українсько-турецької Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, яке проходило під головуванням віцепрем'єр-міністра – міністра соціальної політики України С. Тігіпка та віцепрем'єр-міністра Туреччини А. Бабаджана. Під час переговорів А. Бабаджана з Прем'єр-міністром України М. Азаровим,

міністром закордонних справ К. Грищенком та міністром фінансів Ю. Колобовим була підтверджена готовність до подальшого розвитку політичних відносин України й Туреччини у форматі стратегічного партнерства. Досягнуто домовленості про поглиблення співробітництва у промисловій, паливно-енергетичній, атомній і транспортній галузях, обмін досвідом з питань європейської інтеграції. Сторони також домовилися розглянути інвестиційні можливості чорноморських регіонів обох країн, які можуть бути реалізовані в рамках запровадження в майбутньому українсько-турецької міжурядової Програми міжрегіонального співробітництва.

Ключовою подією українсько-турецьких відносин у 2012 р. стало **Друге засідання Стратегічної ради**, яке відбулося в Києві 13 вересня. Захід мав масштабний і комплексний характер, підтвердженням чого слугує високий рівень учасників обох делегацій під головуванням Президента України В. Януковича та прем'єр-міністра Турецької Республіки Р. Т. Ердогана. У засіданні взяли участь міністри закордонних справ, економіки, енергетики, оборони і транспорту, керівники інших відомств.

Під час переговорів лідери двох країн високо оцінили досягнутий рівень двостороннього політичного діалогу, який характеризується конструктивізмом та взаємною довірою. Вони також наголосили на значному потенціалі розвитку двосторонньої взаємодії, зокрема в напрямі посилення існуючих та запровадження нових форм політичного й економічного співробітництва. Крім того, керівники України й Туреччини дали позитивну оцінку стану виконання Плану дій щодо розвитку двосторонніх відносин на 2012–2013 рр. і наголосили на необхідності його подальшої належної імплементації. Сторони обмінялися також думками з актуальних питань міжнародної політики, насамперед стосовно ситуації на Близькому Сході та в Північній Африці, і домовилися про поглиблення взаємодії в рамках міжнародних та регіональних організацій, зокрема в контексті головування України в ОБСЄ.

За підсумками Другого засідання Стратегічної ради Президент України та прем'єр-міністр Турецької Республіки підписали Спільну заяву. Головний акцент у документі зроблено на подальшому наповненні відносин стратегічного партнерства. Із цією метою висловлена готовність сторін посилити енергетичний діалог, зокрема з питань екологічно чистих вугільних технологій та зберігання природного газу, проектів будівництва трубопроводів

та розвідки вуглеводнів; реалізації спільних проектів розвитку залізнично-поромного сполучення й інфраструктури чорноморських портів обох країн; залучення взаємного досвіду у сфері розвитку; налагодження зв'язків між регіонами України й Туреччини; можливостей підготовки спільних проектів у військово-технічній, науково-технічній та космічній сферах тощо.

Крім того, був підписаний Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва між Державною службою України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва й Адміністрацією розвитку та підтримки малого та середнього підприємництва (КОСГЕБ). Кабінет Міністрів України та Уряд Турецької Республіки узгодили Правила з організації експлуатації вантажних вагонів у міжнародному прямому вантажному залізнично-поромному сполученні між портами України та портами Турецької Республіки, які мають залізничне сполучення. Підписання зазначених правил сприятиме реалізації Угоди про організацію прямого залізнично-поромного сполучення між портами України й Туреччини, а отже, підвищуватиме транзитний потенціал обох країн.

Що стосується основних здобутків українсько-турецької співпраці з моменту проведення попереднього засідання Стратегічної ради, то на спільній прес-конференції Президент України В. Янукович відзначив: по-перше, запровадження з 1 серпня 2012 р. спрощеного режиму поїздок (на виконання відповідної угоди, підписаної в рамках Першого засідання Стратегічної ради), а саме скасування віз для короткострокових (до 30 днів) поїздок громадян; по-друге, просування переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі; по-третє, реалізацію інфраструктурних проектів під час підготовки Чемпіонату Євро-2012. Визначаючи перспективи на майбутнє, Голова держави виокремив *три пріоритетні сфери – енергетичну* (зокрема взаємодію щодо диверсифікації джерел постачання енергоносіїв); *транспортну* (ефективніше використання унікального географічного розташування наших країн на перехресті шляхів Схід-Захід і Північ-Південь, розвиток залізнично-поромного сполучення та інфраструктури чорноморських портів України й Туреччини); *високі технології* (зокрема в оборонно-промисловому комплексі, аерокосмічній і науково-технологічній галузях).

Президент України особливу увагу приділив перспективам двосторонньої співпраці в космічній галузі, з огляду на можливість ефективного поєднання значних науково-виробничих

потужностей України й амбітних планів Туреччини щодо створення власного аерокосмічного комплексу. Крім того, співголовами Стратегічної ради був задекларований спільний намір стосовно виведення двосторонньої торгівлі на рівень 20 млрд дол. США в найближчому майбутньому.

У свою чергу, голова турецького уряду, підтримавши позицію свого колеги стосовно необхідності виходу на конкретні проекти у сфері енергетики, транспорту, космосу, оборонно-промислового комплексу, відзначив готовність турецьких підприємців узяти участь у подальшій реалізації інфраструктурних проектів в Україні. Разом з тим, у заявах співголів Стратегічної ради щодо завдань і пріоритетів двосторонньої співпраці прозвучали відмінні позиції стосовно перспектив укладення Угоди про вільну торгівлю. У той час як В. Янукович висловився за необхідність максимального врахування інтересів виробників обох країн, не педалюючи питання підписання документа, Р. Т. Ердоган наголосив на бажаності якнайшвидшого укладення Угоди.

Іншим питанням, щодо якого позиції сторін залишаються невизначеними, є будівництво LNG-терміналу. На пропозицію української сторони долучитися до реалізації проекту в Україні, турецька сторона висловила контрпропозицію розглянути можливість будівництва терміналу в Туреччині, пояснюючи її бажанням уникнути небезпеки проходження танкерів через протоку Босфор. У відповідь на запитання стосовно перспектив проектів LNG-терміналів під час спільної прес-конференції було зазначено, що рішення ухвалюватиметься за результатами додаткового опрацювання питання міністрами енергетики двох країн.

Важливим політичним продовженням офіційного візиту прем'єр-міністра Р. Т. Ердогана до України стало спільне відкриття разом з Президентом України міжнародної конференції «Ялтинська європейська стратегія» (14 вересня). У своїх промовах український і турецький лідери говорили про взаємні успіхи в розбудові стратегічного партнерства та про важливість двосторонньої співпраці з таких актуальних питань міжнародного порядку денного, як диверсифікація джерел та шляхів постачання енергоносіїв, окремо підкреслювалася зростаюча вага Чорноморського регіону як транзитного вузла.

Ще однією яскравою демонстрацією стратегічного характеру відносин України й Туреччини у 2012 р. стала участь голови турецького зовнішньополітичного відомства А. Давутоглу як

почесного гостя у відкритті Наради керівників закордонних дипломатичних відомств України 2 жовтня. У своїй промові А. Да-вутоглу наголосив на значущості співпраці України й Туреччини в контексті перспектив розвитку Євразійського простору.

Чільне місце в заявах для преси Р. Т. Ердогана й А. Да-вутоглу за результатами візитів до України посідає кримськотатарська тематика, зокрема «культурний та людський зв'язок» з регіоном. Зазначається, що кримські татари є мостом дружби між Україною й Туреччиною. Увага акцентується на внеску, який робить Туреччина в розв'язання наявних соціально-побутових проблем кримських татар, які повернулися з депортації. Водночас Туреччина, за словами Р. Т. Ердогана, бачить татар «відданими громадянами України, які поважають закони». Українська сторона вітає залучення турецьких інвестицій до кримського регіону, що сприятиме підвищенню добробуту всіх мешканців півострова.

Що стосується розвитку українсько-турецького співробітництва після Другого засідання Стратегічної ради, то воно не втратило своєї інтенсивності. На додачу до триваючої роботи на торговельно-економічному й енергетичному напрямках та розвитку політичного діалогу активізувалися контакти в науковій, туристичній та міжрегіональній сферах.

Після згаданого візиту турецького міністра закордонних справ в Україну, Туреччину з робочим візитом відвідав також голова українського зовнішньополітичного відомства К. Грищенко з метою участі у 27-му засіданні Ради міністрів закордонних справ ОЧЕС, у рамках якого Україна перейняла від Турецької Республіки головування в цій організації (15 грудня, Стамбул). Відбулися візити до Туреччини міністра енергетики та вугільної промисловості України Ю. Бойка (15–16 листопада) та міністра економічного розвитку та торгівлі України П. Порошенка (30 листопада).

Налагоджено взаємодію між митними адміністраціями України й Туреччини на двосторонньому рівні, а також у рамках ОЧЕС та Всесвітньої митної організації. Започатковано співпрацю у сфері підготовки та перепідготовки персоналу в митній сфері. 24–26 вересня в Туреччині з візитом перебував голова Державної митної служби України І. Калетнік. У рамках цього візиту відбулося друге засідання робочих груп митних адміністрацій двох країн, а також був підписаний План спільних дій з боротьби з контрабандою. Під час перемовин обговорювалося питання

спрощення митних процедур, котре має сприяти усуненню перешкод у торгівлі та збільшенню товарообігу до рівня, задекларованого лідерами двох держав.

На виконання пріоритетів, визначених під час Другого засідання Стратегічної ради, 26 грудня відбулося шосте засідання Комітету з питань науково-технічного співробітництва та четверте засідання Координаційного комітету з питань діяльності Міжнародної лабораторії високих технологій. 4–6 жовтня пройшов візит в Україну міністра культури та туризму Туреччини Е. Гюная з метою участі у III Міжнародному Чорноморському економічному форумі, який відбувся в Криму, а 8 жовтня у Києві відбулося четверте засідання Міжвідомчої українсько-турецької комісії з питань туризму, за результатами якого був підписаний Протокол між Державним агентством України з туризму та курортів та Міністерством культури і туризму Туреччини, котрий визначає пріоритетні напрями подальшої взаємодії в цій сфері, зокрема налагодження ефективної співпраці у плані підвищення кваліфікації кадрів туристичної галузі обох держав.

У рамках міжрегіонального співробітництва відбулися візити: 21–24 травня – делегації Одеської обласної ради до Самсуна з метою налагодження нових схем вантажних і пасажирських морських перевезень між Самсуном та Одесою; 24–27 липня – делегації міської ради Анталії до Ялти для розгляду питань торгівлі, інвестицій і туризму; 5 липня – заступника харківського міського голови І. Терехова до Анкари з метою залучення інвестицій у розбудову об'єктів інфраструктури в Харківській області.

За результатами обговорення виконання домовленостей, досягнутих під час зустрічі Президента України В. Януковича з прем'єр-міністром Турецької Республіки Р. Т. Ердоганом, яка відбулася 5 червня у Стамбулі в рамках участі Голови Української держави в Регіональному саміті Всесвітнього економічного форуму щодо Європи, Близького Сходу, Північної Африки та Центральної Азії, було прийняте рішення про проведення чергового засідання українсько-турецької Стратегічної ради високого рівня у ближчому майбутньому.

Торговельно-економічне співробітництво

На тлі інтенсифікації українсько-турецького політичного діалогу й галузевих контактів спостерігалася поживавлення торговельно-економічної співпраці. Так, уперше після 2008 р. був відновлений докризовий рівень двосторонньої торгівлі. За даними Держстату України, за 2012 р. обсяг торгівлі товарами становив 5,637 млрд дол. США, що на 7,8% більше, ніж за аналогічний період 2011 р. При цьому експорт склав 3,685 млрд дол. США (-1,7%), а імпорт – 1,952 млрд дол. США (+31,8%), сальдо – позитивне – 1,733 млрд дол. США (-32,6%).

Торгівля товарами

Згідно з даними Державної служби статистики України, за обсягами експорту українських товарів Туреччина у 2012 р. посіла друге місце після Росії. До того ж зберігалася тенденція до підтримання одного з найбільших позитивних сальдо в зовнішній торгівлі України – відповідний показник протягом попередніх п'яти років у середньому становив 2,156 млрд дол. США.

Таблиця 3.2.1

Динаміка торгівлі товарами між Україною та Туреччиною,
млрд дол. США

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
							До попереднього року, %
Товарообіг	4,622	6,583	3,079	4,324	5,230	5,637	+7,8
Експорт	3,650	4,633	2,127	3,036	3,749	3,685	-1,7
Імпорт	0,972	1,950	0,952	1,298	1,481	1,952	+31,8
Сальдо	2,630	2,683	1,174	1,728	2,568	(+)1,733	-32,6

* За даними Державної служби статистики України.

На початку 2012 р. склалася тенденція до зниження обсягів постачання на турецький ринок таких традиційних експортних товарів, як жири й олія (-49,9%), паливо мінеральне (-25,9%) та деревина. Завдяки зростанню постачання чорних металів (+16,1%) і добрив (+33,6%) зазначену тенденцію було практично нівельовано наприкінці року. Аналіз імпорту турецької продукції, у свою чергу, демонструє суттєве зростання постачання до України текстильної продукції (+386,9%) та автомобілів (+34,5%).

Таблиця 3.2.2

**Групи товарів, які домінували у структурі
українського експорту до Туреччини у 2012 р., %**

Чорні метали	54,0
Жири та олія тваринного або рослинного походження	8,3
Добрива	8,0
Насіння і плоди олійних рослин	6,6
Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	4,2
Деревина та вироби з неї	4,0
Залишки та відходи харчової промисловості	2,5
Продукти неорганічної хімії	2,2

Таблиця 3.2.3

**Групи товарів, які домінували у структурі імпорту
з Туреччини до України у 2012 р., %**

Їстівні плоди та горіхи; цитрусові	12,5
Одяг текстильний	7,9
Засоби наземного транспорту	7,4
Одяг трикотажний	6,5
Реактори ядерні, котли, машини	5,9
Пластмаси, полімерні матеріали	5,6
Чорні метали	4,0

Торгівля послугами

За даними Держстату України, у 2012 р. обсяг торгівлі послугами з Туреччиною становив 513 млн дол. США, що на 62,5 млн дол. США (13,9%) більше, ніж у 2011 р. Експорт зріс на 10,2% (17,3 млн дол. США) і досяг 186,7 млн дол. США, імпорт – на 16,1% (45,2 млн дол. США) і становив 326,3 млн дол. США. Сальдо негативне – 139,6 млн дол. США.

Структура експорту послуг: 88,7% – послуги транспорту і зв'язку, 4% – послуги в операціях з нерухомістю, 2,4% – готельні й ресторанный послуги, 1,8% – послуги, пов'язані з будівництвом. Структура імпорту послуг на 73,6% складається з послуг транспорту і зв'язку, 13% – послуг, пов'язаних з будівництвом, 8,1% – послуг, пов'язаних з фінансовою діяльністю, 2,56% – послуг в операціях з нерухомістю.

Таблиця 3.2.4

Динаміка двосторонньої торгівлі послугами*

	2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Обіг послуг	228,3	24,1	310,4	36,0	404,2	30,2	353,7	-12,5	376,1	6,3	450,5	19,8	513,0	13,9
Експорт	108,4	20,1	131,3	21,1	197,6	50,6	175,9	-11,0	154,0	-12,4	169,4	10,0	186,7	10,2
Імпорт	119,9	28,0	179,1	49,4	206,5	15,3	177,9	-13,9	222,1	24,9	281,1	26,6	326,3	16,1
Сальдо	-11,5		-47,9		-8,9		-2,0		-68,1		-111,7		-139,6	

* За даними Державної служби статистики України.

Подальше зростання двостороннього товарообігу сторони пов'язують з лібералізацією торговельного режиму між двома країнами, зокрема з укладенням Угоди про вільну торгівлю. Разом з тим, важливим у цьому процесі є врахування інтересів національних виробників.

Інвестиційна співпраця, за даними статистичних органів України, мала незначні обсяги. У 2012 р. суб'єкти підприємницької діяльності Туреччини інвестували в економіку України 170,2 млн дол. США, що складає 0,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених в українську економіку у формі акціонерного капіталу. Головними сферами застосування прямих інвестицій з Туреччини є промисловість – 64,2 млн дол. США (37,7%), транспорт і зв'язок – 28,4 млн дол. США (16,7%), операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг – 22,1 млн дол. США (13%), торгівля – 20,4 млн дол. США (12%), будівництво – 13,8 млн дол. США (8,1%), сільське господарство – 4,3 млн дол. США (2,6%). Разом з тим, за оцінками турецького Міністерства економіки, загальний обсяг турецьких інвестицій в економіку України з урахуванням ресурсів, виведених через банківські структури та спільні підприємства, зареєстровані у третіх країнах, у 2012 р. становив 2,2 млрд дол. США. В Україні діють 612 підприємств із турецьким капіталом.

Енергетична тематика посідала чільне місце як під час зустрічі Прем'єр-міністра України М. Азарова з віце-прем'єр-міністром Туреччини А. Бабаджаном, так і загалом у двосторонньому порядку денному протягом першої половини року. У контексті

зусиль України з диверсифікації постачання газу голова українського уряду заявив А. Бабаджану про інтерес України до турецько-азербайджанського проекту Трансанатолійського газопроводу. Він повідомив про готовність України взяти участь у реалізації проекту як фінансово, так і шляхом постачання труб, компресорів та іншого необхідного обладнання. Більше того, на думку М. Азарова, Україна й Туреччина могли б серйозно координувати свої зусилля в галузі енергетики. Сторони домовилися про внесення цього питання до порядку денного переговорів між енергетичними відомствами двох країн.

Детальне обговорення перспектив співпраці в енергетичній сфері, зокрема можливості спільної реалізації масштабних проектів, відбулося під час обміну візитами керівників енергетичних відомств обох держав. Турецький міністр енергетики і природних ресурсів Т. Йилдиз відвідав Україну 15 лютого, український міністр енергетики та вугільної промисловості Ю. Бойко перебував у Туреччині 17 травня. Крім того, відбулися три візити до Анкари (19 січня, 16 березня та 31 травня) голови Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України В. Каськіва. Порядок денний переговорів охоплював широкий спектр питань, які становили інтерес для офіційного Києва, зокрема про залучення до будівництва Трансанатолійського трубопроводу, спільний пошук і видобуток вуглеводнів на Чорноморському шельфі, розбудову інфраструктури транзиту енергоносіїв, торгівлю електроенергією, будівництво LNG-терміналів в Україні та в Туреччині, співпрацю у сфері ядерної енергетики.

Іншим напрямом інтенсивної роботи урядів двох країн була торговельно-економічна співпраця. Зусилля були сконцентровані на двох основних елементах – пошуку шляхів збільшення обсягів двосторонньої торгівлі та переговорах про укладення Угоди про вільну торгівлю між Україною й Туреччиною.

Обговоренню торговельно-економічної співпраці була присвячена зустріч першого віце-прем'єр-міністра України В. Хорошковського з прем'єр-міністром Туреччини Р. Т. Ердоганом 23 травня в рамках П'ятого економічного форуму в Астані. Сторони констатували високий рівень політичної взаємодії між двома державами й наголосили на взаємному прагненні сприяти зростанню товарообігу та реалізації інвестиційних проектів. У розвиток цього контакту В. Хорошковський 26 червня відвідав Стамбул з метою участі в Ювілейному саміті ОЧЕС.

У рамках переговорного процесу щодо Угоди про вільну торгівлю відбулися три раунди переговорів (5–7 березня, 16–18 травня та 6–7 вересня), консультації з питань співробітництва у сфері сільського господарства (10–12 квітня) та узгодження статей розділу про сільське господарство Угоди про вільну торгівлю (16–17 квітня).

Пошук конкретних проектів у торговельно-економічній, інвестиційній, енергетичній, транспортній і туристичній сферах був пріоритетом порядку денного візиту делегації Автономної Республіки Крим на чолі з головою Ради Міністрів А. Могильовим до Анкари 17 квітня. Представники АРК були прийняті головою Великих національних зборів Туреччини Дж. Чічеком, міністром закордонних справ А. Давутоглу, провели переговори з міністром науки, промисловості та технологій Н. Ергюном, міністром транспорту, мореплавства та зв'язку Б. Йилдиримом, головою Турецького агентства з питань співробітництва й розвитку С. Чамом. Делегація АРК взяла також участь у «круглому столі», організованому Спілкою торговельних палат і бірж. За результатами переговорів сторони ідентифікували взаємний інтерес щодо створення промислових зон у Криму, розвитку туристичної інфраструктури півострова, взаємодії з метою вирішення питань облаштування кримських татар.

Суттєве поживавлення відбулося в діалозі країн стосовно можливостей співпраці в оборонно-промисловому комплексі. Ці питання перебували у фокусі засідання Спільної українсько-турецької комісії з питань співробітництва у сфері оборонної промисловості 3–5 квітня в Анкарі, а також офіційного візиту до України начальника генерального штабу турецьких збройних сил армійського генерала Н. Озея 29 травня – 1 червня.

Перехід до практичного втілення стратегічного партнерства. Оцінка перспектив

2012-й став роком найбільшого поживавлення співпраці за історію українсько-турецьких відносин. Двосторонній діалог охоплював практично всі сфери, були задіяні нові й традиційні механізми співпраці, на порядку денному двох держав перебувало обговорення низки серйозних проектів. Подальшому розвитку стратегічного партнерства між Україною й Туреччиною, безумовно, сприятиме позитивний фундамент, на якому воно ґрунтується.

По-перше, необхідно констатувати сприятливе політично-психологічне тло двосторонніх стосунків. Українсько-турецькі відносини не обтяжені тягарем політичних проблем або взаємних претензій. За 20-річну історію сучасного двостороннього співробітництва держав не було жодного конфлікту, існуючі суперечності мають робочий характер і вирішуються в конструктивному дусі. Між країнами існує взаємне приязне ставлення як на людському, так і на міждержавному рівні. Цьому сприяють значні туристичні обміни, ефективні бізнес-контакти. Існує взаємний інтерес і бажання поглиблювати партнерство. Турбулентність регіону, в якому розташована Туреччина, та непрості відносини із сусідніми країнами спонукають її шукати стабільного й передбачуваного партнера з метою реалізації взірцевого партнерства. Подібна мета вигідна й Україні, враховуючи її часто проблемні стосунки із сусідами.

По-друге, у процесі двосторонньої співпраці вироблена дієва система механізмів міждержавної та міжвідомчої взаємодії, яка сприяє системній взаємодії з пошуку можливостей співпраці та врегулювання суперечностей. По-третє, значні обсяги торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва, вагомий товарообіг, взаємна привабливість і географічна близькість ринків самі по собі мають стратегічне значення для обох країн. Разом з тим, Туреччина рішуче діє на захист національних інтересів, не бажаючи поступатися жодним із них.

По-четверте, конструктивний і довірливий діалог, взаємна підтримка в рамках міжнародних структур. З актуальних питань міжнародного порядку денного позиції країн також переважно збігаються.

По-п'яте, істотне економічне зростання протягом останніх років, амбітні цілі щодо розвитку держав, зокрема створення високотехнологічного національного продукту, освоєння космосу, розвитку оборонної промисловості, і фінансові можливості для реалізації цих планів, з одного боку, та наявні науково-технологічні й виробничі потужності в Україні, які можуть сприяти турецькому уряду в досягненні визначених цілей, – з другого, відкривають чимало ніш для співпраці.

Разом з тим, реалії сьогодення свідчать про те, що українсько-турецьке стратегічне партнерство нині не «зацементоване» масштабними спільними проектами стратегічного характеру. Туреччина не поспішає включати Україну до масштабних проектів.

До того ж, із турецького боку поки не виявлено бажання координувати дії в транзиті енергоносіїв. Це пов'язано з кількома причинами: дотриманням Туреччиною національних інтересів, взаємозалежністю її з іншими стратегічними партнерами, амбітними цілями стати центром транзиту енергоносіїв, перенасиченим порядком денним турецької держави. Разом з тим, подекуди нескоординовані дії української сторони, існування численних бюрократичних перепон, тривалі процедури узгодження пропозицій не сприяють швидкому реагуванню на вимоги часу.

Розбудовуючи стратегічне партнерство з Турецькою Республікою, варто також урахувати геополітичні амбіції цієї держави, зокрема зростаюче бажання відігравати одну з ключових ролей у формуванні нового світового порядку. Зазначене питання потребує додаткового аналізу з українського боку як одна з можливостей надання українсько-турецькому партнерству справжнього стратегічного значення. Цьому сприяє бачення Туреччиною геополітичної подібності двох країн. Про це, зокрема, говорив міністр закордонних справ Туреччини А. Давутоглу, виступаючи на нараді керівників закордонних дипломатичних установ України. Пригадавши, що Україну подекуди називають ареною війни між Сходом і Заходом, а Туреччину – країною, яка не визначилася, він наголосив, що наші держави не є жодним із цих припущень. Натомість Україна й Туреччина, за його словами, є важливими країнами, які визначатимуть долю і Європи, й Азії.

Отже, на нинішньому етапі можна констатувати лише зародки стратегічного партнерства України й Туреччини, які дають свої плідні результати. Наявність значної кількості сфер, де сторони мають бажання й можливості співпрацювати, відкриває хороші перспективи для виходу на рівень масштабних проєктів. Разом з тим, наповнення стратегічного партнерства конкретним змістом залишається справою майбутнього.

§ 3. Відносини України з країнами Близького Сходу, Азії та Африки

Україна – Азербайджан

Азербайджанська Республіка була й залишається дуже важливим партнером України з огляду на її енергетичні ресурси та великі перспективи в реалізації прагматичних і взаємовигідних проектів.

Політичний діалог. Найбільшою політичною подією 2012 р. у двосторонніх відносинах обох країн став офіційний візит до Азербайджанської Республіки міністра закордонних справ України К. Грищенка, який відбувся 4 червня й під час якого український міністр зустрівся з президентом Азербайджанської Республіки Ільхамом Алієвим. Під час зустрічі відбулося обговорення стану виконання домовленостей, досягнутих під час офіційного візиту Президента України В. Януковича до Азербайджану 28 квітня 2011 р., зокрема на третьому засіданні Ради президентів України та Азербайджанської Республіки. Сторони відзначили результативний діалог двох країн, який має позитивну динаміку, та висловили переконання в необхідності поглиблення співпраці шляхом реалізації прагматичних і взаємовигідних проектів.

У цьому контексті окрема увага приділялася перспективам українсько-азербайджанського співробітництва в сільськогосподарській, аерокосмічній, торговельно-економічній, енергетичній, військово-технічній та будівельній сферах.

5 червня К. Грищенко провів переговори з головою зовнішньополітичного відомства Азербайджанської Республіки Е. Мамед'яровим. Голови МЗС обговорили широке коло питань поточного стану українсько-азербайджанського співробітництва та подальших шляхів його поглиблення. Особливо було відзначено активну динаміку політичного діалогу в першому півріччі 2012 р., зокрема результативність офіційних візитів до Азербайджану Прем'єр-

міністра М. Азарова (3–4 квітня) та Голови Верховної Ради України В. Литвина (18–19 квітня).

Міністри К. Грищенко та Е. Мамед'яров узгодили основні елементи порядку денного візиту Президента Азербайджанської Республіки І. Алієва до Києва та проведення в його рамках четвертого засідання Ради Президентів України та Азербайджану. У цьому контексті керівники зовнішньополітичних відомств домовилися вжити заходів з метою підготовки до підписання під час зазначеного візиту низки двосторонніх документів.

Торговельно-економічна сфера. Головна увага України в цій сфері прикута до Азербайджану як до альтернативного резервуара енергоресурсів. Виходячи із цього, Київ намагається спрямувати українсько-азербайджанське співробітництво на практичну реалізацію спільного проекту з організації постачання азербайджанського зрідженого природного газу в Україну. У цьому контексті уряд України розраховує на підписання відповідної міжурядової угоди, яка стане важливим аспектом розвитку взаємин між Україною та Азербайджаном.

18 квітня під час зустрічі з головою Верховної Ради України В. Литвином у Баку президент Азербайджану І. Алієв також заявив про необхідність спільними зусиллями забезпечити вихід азербайджанського газу на український ринок. Президент Азербайджану зазначив, що «є хороші перспективи двостороннього співробітництва в енергетичній сфері, зокрема в частині “Південного газового коридору”². ... Україна повинна стати частиною цього проекту. Це було б корисним з політичної та практичної точки зору», – сказав він³.

² «Південний газовий коридор» є одним з пріоритетних для Євросоюзу енергетичних проектів. Він покликаний диверсифікувати маршрути і джерела енергопостачання і тим самим збільшити енергетичну безпеку ЄС. До проектів «Південного газового коридору» належить і Транскаспійський газопіп, зацікавленість в участі в будівництві якого вже висловила Україна. Він передбачає прокладання трубопроводу протяжністю 300 км по дну моря з Туркменістану в Азербайджан. Основне сировинне навантаження в проекті лягає на Туркменістан.

³ Алієв пропонує спільними зусиллями забезпечити вихід азербайджанського газу на ринок України // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – 18 квітня.

Україна – Йорданія

Українсько-йорданські відносини суттєво активізувалися в останні роки завдяки плідній роботі Спільної українсько-йорданської комісії з торговельно-економічного співробітництва.

Політичний діалог з Йорданією у 2012 р. відзначився передусім державним візитом 16 квітня Президента України В. Януковича до Аммана. Під час візиту він зустрівся з королем Йорданії Абдаллою II й узяв участь в українсько-йорданському бізнес-форумі. У присутності Президента України В. Януковича та короля Йорданії Абдалли II відбулося підписання низки двосторонніх документів, зокрема:

- Міжурядової угоди про співробітництво у сфері професійної освіти (документ передбачає, зокрема, обмін досвідом щодо організації та управління у сфері професійно-технічної освіти, обмін студентами та викладачами тощо);

- Угоди між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства Йорданії про співробітництво в галузі карантину рослин (передбачає створення сприятливих правових умов для співпраці в запобіганні ввезенню та поширенню регульованих шкідливих організмів, а також продовження й розширення співробітництва в галузі карантину та захисту рослин; документ має також забезпечити координацію державних фітосанітарних заходів);

- Меморандум між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства Йорданії про економічну, наукову й технічну співпрацю у сфері сільського господарства (передбачає створення правової основи для розвитку співробітництва у відповідних секторах АПК та харчової промисловості);

- Меморандум між Державним агентством України з інвестицій та управління національними проектами та Йорданською інвестиційною радою (передбачає створення сприятливих умов для розвитку інвестиційного співробітництва між Україною та Йорданією);

- Угоди про співпрацю між Українським національним інформативним агентством «Укрінформ» та Йорданським інформативним агентством «Петра» (передбачає створення сприятливих правових умов для здійснення обміну новинами й інформаційними повідомленнями).

Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Йорданським Хашимітським Королівством переживає новий етап. У рамках засідання української частини Спільної українсько-йорданської комісії з торговельно-економічного співробітництва відбулося обговорення питань щодо шляхів налагодження та розвитку співпраці у сферах, які становлять взаємний інтерес. Перспективним напрямом співпраці є проект з будівництва в Йорданії терміналів зі зберігання зерна, металопродукції, промислових товарів, харчових продуктів та сільгосппродукції.

До перспективних напрямів розвитку співробітництва належать металургія, сфера високих технологій та інновацій, розвідка водних та енергоресурсів на території Йорданії, сфера альтернативної енергетики. Крім того, українські підприємства мають значний досвід у сфері проектування, будівництва, обслуговування та експлуатації об'єктів транспортно-енергетичної інфраструктури. Вони могли б узяти участь у будівництві на території Йорданії нафто- й газогонів, а також теплоелектростанцій.

Оборонно-промислове співробітництво. Йорданія є давнім партнером Києва в постачанні зброї. Харківський завод імені В. О. Малишева виконує замовлення на виробництво 200 бойових модулів БАУ-23. Ця система призначена для ведення вогню як по наземних, так і по повітряних цілях. Проте виконання цього контракту супроводжується періодичними звинуваченнями сторін у затримці фінансування, зриві контракту чи порушенні його умов, а також заявами про постачання старої техніки замість нової та погрозами застосування можливих санкцій⁴.

Україна – Туркменістан

Україна зацікавлена у співпраці з Туркменістаном, насамперед у розвитку паливно-енергетичного комплексу та спільних геополітичних інтересів.

Політичний діалог з Туркменістаном у 2012 р. означився триденним візитом в Україну президента Туркменістану Гурбангули Бердимухамедова. Це був перший після десятирічної перерви візит лідера Туркменістану, який мав покласти край

⁴ Коношевич О. Експерти: Йорданія виведе Україну на ринки арабських держав. – http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2012/04/120412_jordan_yanukovych_ok.shtml.

складним взаєминам Києва й Ашгабата. У рамках візиту було підписано низку документів щодо співпраці до 2015 р., зокрема: Угоди між Урядами України й Туркменістану про Спільну міждержавну комісію з економічного та культурно-гуманітарного співробітництва; Міждержавну програму торговельно-економічного співробітництва між Україною й Туркменістаном на 2012–2015 рр.; Міждержавний протокол про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України й Урядом Туркменістану про співробітництво в галузі урядового зв'язку (Угоду підписано в Ашгабаті 28 січня 1998 р.); Програму про співробітництво між Національною академією наук України та Академією наук Туркменістану на 2012–2016 рр.; Меморандум про співробітництво у сфері охорони здоров'я, медичної науки, освіти й фармацевтичної діяльності між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством охорони здоров'я й медичної промисловості Туркменістану.

Очевидно, що візит до України був зумовлений проведенням Туркменістаном політики диверсифікації газових поставок. Ашгабат також зацікавлений у тому, щоб «Газпром» розблокував прокачування туркменського газу своєю газотранспортною системою до європейських країн-споживачів. І в цій грі туркменський президент не проти розіграти й українську карту: в Україні жевріють сподівання відновити пряме постачання туркменського газу.

Та допоки не побудований Транскаспійський газопровід, туркменський газ із цієї країни може потрапити в Україну та Європу тільки по російській трубі. Саме тому газова співпраця між двома країнами відкладається на невизначену перспективу. У цій ситуації, не відмовляючись від теми відновлення прямих поставок туркменського газу, українська влада вирішила активно лобювати інтереси будівельних компаній, виробників труб і промислового устаткування, машинобудівників тощо. Головний принцип, яким сьогодні керуються в Києві, – «Україна повинна закріпитися в Туркменістані, а українські компанії – постійно доводити, що вони надійні партнери»⁵.

А в Туркменістані, як свідчить досвід «Інтербудмонтажу», можна працювати. Зокрема, під час переговорів Гурбангулі Бердимухамедов зацікавився продовженням співробітництва у спорудженні дренажно-комунікаційного тунелю в Ашгабаті. Непогані перспективи має й «Метінвест». Ця компанія вже постачає

⁵ *Кравченко В.* Україна – Туркменістан: подвійна гра з Кремлем // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – 16 березня.

150 тис. тонн труб великого діаметра для будівництва першої черги газопроводу «Схід-Захід»⁶.

Г. Бердимухамедова зацікавила можлива участь українців у будівництві нових мостів через Амудар'ю. Українські будівельники вже спорудили залізничний міст через цю ріку, а тепер компанія «Альтком» буде через неї півторакілометровий автомобільний міст.

Однак зазначені перспективи стануть реальністю лише якщо українські компанії грамотно поводитимуться в Туркменістані, до коми виконуючи взяті на себе зобов'язання, а українське керівництво й надалі надаватиме їм політичну підтримку.

Торговельно-економічне співробітництво. Згідно з Міждержавною програмою торговельно-економічного співробітництва на 2012–2015 рр., основним завданням розвитку довгострокової економічної співпраці визначена взаємодія в нафтогазовій промисловості. Серед інших пріоритетних напрямів – спільна участь у розвідці та розробці нафтогазових родовищ і структур, транспорт і зв'язок, будівельна сфера, сільськогосподарське виробництво, машинобудування.

Відповідно до Програми, діяльність сторін спрямовуватиметься на диверсифікацію структури експорту-імпорту, розширення номенклатури продукції, спільний вихід на ринки третіх країн, створення спільних підприємств, реалізацію інвестиційних проектів і поглиблення міжрегіональної співпраці. Виконання документа сприятиме розширенню співробітництва у сфері взаємодії транспортних систем України й Туркменістану.

Під час українсько-туркменських переговорів у Києві 12 березня 2012 р. в розширеному складі президент України В. Янукович назвав цікавою та важливою для України участь у будівництві другої лінії газопроводу Малай-Багтиярлик (складової газогону Туркменістан – Китай) та газопроводу «Схід – Захід» через території Туркменістану, Афганістану, Пакистану та Індії. Україна, крім того, зацікавлена в участі в модернізації п'ятого енергоблоку Морийської електростанції. «Ми готові продовжувати постачання українського устаткування на це будівництво... Це також той проект, що дуже важливий та цікавий для нас», – сказав В. Янукович⁷.

⁶ Кравченко В. Україна – Туркменістан: подвійна гра з Кремлем.

⁷ Янукович хоче будувати газопроводи і добувати газ у Туркменістані // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – 13 березня.

Україна – Єгипет

Відносини України з Єгиптом, як з іншими країнами Африканського континенту, у 2012 р. не відзначались як інтенсивним політичним діалогом, так і поглибленням економічного співробітництва. Винятком щодо останнього можна вважати Єгипет.

Торговельно-економічне співробітництво. Очевидним проявом у двосторонніх зовнішньоекономічних відносинах стали нафтова галузь і торгівля зерном. Так, «Нафтогаз України» в Арабській Республіці Єгипет у третьому кварталі 2012 р. збільшив видобуток сирої нафти у 3,2 раза, або на 249 тис. барелів, порівняно з рівнем видобутку у другому кварталі цього самого року, – до 362 тис. барелів. Станом на 1 жовтня 2012 р. НАК «Нафтогаз України» видобула в Арабській Республіці Єгипет й відвантажила більш як 1,262 млн барелів нафти. З початку поточного року компанія провела буріння трьох свердловин, дві з яких були пробурені у третьому кварталі, і виявила два родовища нафти й газу. Усього за час роботи НАК «Нафтогаз України» на концесійній ділянці було пробурено 28 свердловин і виявлено сім родовищ нафти й газу.

Експорт України до Єгипту в першому кварталі 2012 р. зріс у 2,9 раза порівняно з аналогічним періодом 2011 р. і становив 637,9 млн дол. США. Імпорт України з Єгипту збільшився на 22,8% і склав 40,9 млн дол. США. За обсягами споживання української продукції Єгипет посідає третє місце у світі після Росії та Туреччини. У першому кварталі 2012 р., як і у 2011 р., єгипетський ринок став найбільшим у світі за обсягами споживання української кукурудзи (1 млн тонн на суму 237,5 млн дол. США). Крім того, Єгипет став найбільшим у світі імпортером української пшениці (440 тис. тонн на суму 109,9 млн дол. США, що становило третину всього українського експорту пшениці). Позитивне сальдо обсягом 596,9 млн дол. США – найбільше серед усіх торговельних партнерів України⁸.

Відновлення роботи будівельної галузі Єгипту зумовило також зростання імпорту металопродукції з України на 61,3% порівняно з першим кварталом 2011 р.

⁸ Україна збільшила експорт до Єгипту майже втричі. – http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ukrainia_zbilshila_eksport_do_egiptu_mayge_vtrichi_42418.

§ 4. Відносини України зі США, Канадою та Мексикою

Україна – США

Політична сфера. Українсько-американський політичний діалог на найвищому рівні позначився зустріччю Президента України В. Януковича з держсекретарем США Г. Клінтон 4 лютого 2012 р. у рамках Мюнхенської конференції з питань політики безпеки, візитами 20–21 травня 2012 р. Голови української держави до м. Чикаго для участі в саміті НАТО у форматі країн – контрибуторів Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані та до Нью-Йорка для участі в 67-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 24–26 вересня 2012 р.

Зустріч Президента України В. Януковича та президента США Б. Обами 27 березня 2012 р. у рамках Сеульського саміту з ядерної безпеки засвідчила ту важливу роль, яку відіграє Україна у сфері ядерного роззброєння та нерозповсюдження. Під час зустрічі було обговорено питання про створення науково-дослідного центру на ЧАЕС і запропоновано залучити до його створення Японію, яка також має досвід подолання аварій на атомній станції. Крім того, Барак Обама вказав на важливість вивезення високозбагаченого урану з України для подолання сучасних викликів глобальній безпеці⁹.

Двосторонні контакти високого рівня протягом 2012 р. охоплювали візит до України помічника держсекретаря США з питань Європи та Євразії Ф. Гордона, візити до США першого віцепрем'єр-міністра – міністра економічного розвитку і торгівлі А. Ключова, міністра соціальної політики С. Тігіпка, віцепрем'єр-міністра України – міністра охорони здоров'я Р. Богатирьової,

⁹ Під час Вашингтонського саміту з ядерної безпеки у 2010 р. Україна оголосила про рішення позбутися всіх запасів високозбагаченого урану до початку проведення наступного саміту 26–27 березня 2012 р. у Сеулі.

віце-прем'єр-міністра України – міністра інфраструктури України Б. Колеснікова, міністра аграрної політики М. Присяжнюка, міністра палива та вугільної промисловості України Ю. Бойка, голови Національного банку України С. Арбузова, керівництва інших міністерств і відомств України.

У травні 2012 р. представники США активно заговорили про посилення авторитарних тенденцій в Україні. Так, сенатор-республіканець Джон Маккейн заявив, що Україна не може мати тісних зв'язків з Європою, поки нинішня влада не перестане вибірково переслідувати політичних опонентів. Крім того, він сказав, що США та Євросоюз зобов'язані не знижувати тиск на Київ і Мінськ, котрих на Заході критикують за переслідування опозиціонерів. У цей самий час заступник державного секретаря США Томас Мелія заявив, що Вашингтон виступає проти ізоляції України. Утім, протягом 2012 р. санкції до неї так і не застосовувалися.

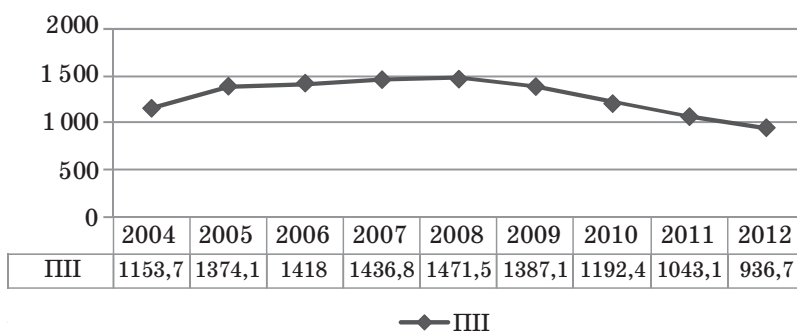
Парламентські вибори в Україні для США пройшли практично непомітно з огляду на те, що в цей час Сполучені Штати готувалися до власних президентських виборів, тож зрозуміло, що вся увага зосереджувалася на внутрішніх процесах. В Україні пильно спостерігали за президентськими виборами в США, адже кандидати в президенти представили принципово різне бачення основних положень американської зовнішньої політики. Знаковою подією після виборів президента стала заява посла США в Україні Джона Теффта, який заявив, що «США залишатимуться послідовними» стосовно демократичного розвитку держави, економічної ситуації в Україні та панування верховенства права¹⁰. Судячи з його слів, США у своїй зовнішньої політиці щодо України займатимуться виключно тими проектами, у яких вони мають власну зацікавленість.

Отже, відносини України та США після президентських виборів суттєво не змінилися, оскільки, по-перше, Барак Обама, як і під час його першої президентської каденції, зосереджуватиметься на внутрішній політиці, а в зовнішній основна увага залишатиметься прикутою до Близького Сходу, Афганістану, відносин з Китаєм і, безумовно, із Сирією. Україна ж не перебуватиме на порядку денному зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки. По-друге, Україна, у свою чергу, не виявляє практично

¹⁰ Джон Теффт: После выборов в США политика в отношении Украины не изменится. – <http://korrespondent.net/video/ukraine/1419828-dzhon-tefft-posle-vyborov-v-ssha-politika-v-otnoshenii-ukrainy-ne-izmenitsya>.

жодного інтересу в напрямі налагодження відносин зі США. Таким чином, відносини України та США й надалі залишалися прохолодними, нейтральними, за яких сторони виявляють зацікавленість лише до окремих проектів. Отже, згортання демократії в Україні призвело до втрати зацікавленості в ній з боку США.

Торговельно-економічна сфера. У рамках цієї сфери варто відзначити два аспекти формування відносин держав: залучення інвестицій та енергетичну співпрацю. Розглядаючи кількість прямих іноземних інвестицій, котрі надійшли в Україну зі США, спостерігаємо тенденцію до зниження. Заступник державного секретаря США Філіп Гордон у лютому 2012 р. зазначив, що в Україні існують перешкоди для зростання американських інвестицій. Разом з тим він підкреслив, що американський експорт в Україну зріс і досяг рекордної позначки – близько 2 млрд дол. США, але, за його словами, це ще далеко від тих показників, які б мали бути.

Рис. 4.1. Прямі іноземні інвестиції, які надійшли в Україну зі США, млн дол. США

За словами заступника держсекретаря США, Україна посідає досить низькі позиції в рейтингу країн стосовно легкості ведення бізнесу. Це може бути однією з причин низького рівня залучення ПІІ. За даними Світового банку (World Bank) та Міжнародної фінансової корпорації (IFC) «Ведення бізнесу у 2012 році» (Doing Business)¹¹, Україна посідає 152-ге місце, між Ліберією та

¹¹ У звіті наводиться рейтинг 183 держав світу за показником створення сприятливих умов для ведення бізнесу.

Болівією¹². Отже, враховуючи всі показники нестабільності в Україні, підприємці побоюються вкладати гроші в українські підприємства, оскільки доходи не покривають значні ризики, які породжуються системною корупцією.

Попри зниження торговельно-економічних відносин, у галузі енергетичного співробітництва України та США протягом 2012 р. були досягнуті значні результати. Перспективність цієї сфери обумовлюється її стратегічним значенням для нівелювання газової залежності України від Росії. Вважається, що Україна має четверті за обсягом запаси сланцевого газу в Європі – після Польщі, Франції та Норвегії. Згідно з даними Адміністрації енергетичної інформації США, технічно доступні запаси України становлять 1,2 трильйона кубометрів сланцевого газу. Дві американські компанії – «Chevron» та «Shell» – випередили інших енергетичних велетнів у змаганні за право видобувати газ із двох потужних родовищ на Сході та Заході України. Так, представники американської компанії «Chevron» розпочали переговори з приводу майбутнього підписання спільного операційного договору про геологічне вивчення та розробку Олеської газоносної площі (Львівська та Івано-Франківська області), спільно з представниками державної компанії «Надра Олеська». Компанія «Shell» також проводила активну роботу з представниками України з метою співробітництва з компанією «Надра Юзівська» у сфері видобутку сланцевого газу на Юзівській ділянці в Харківській і Донецькій областях. Укладання цих угод відкриває широкі можливості для співпраці. Але для того, щоб зазначені проекти були реалізовані з вигодою для України, мають бути продемонстровані політична воля й зацікавленість з боку представників України. Крім того, великі перешкоди в реалізації цих проектів чинять протести захисників екології.

Гуманітарне співробітництво. Подією, яка заслуговує на увагу в цій сфері співробітництва, у 2012 р. був приїзд до України групи добровольців Корпусу миру США. Посланці Огайо та Каліфорнії, Пенсільванії та Оклахоми, Техасу й Небраски на благодійних засадах мають викладати англійську мову, навчати молодь лідерства, допомагати розвитку громад. Загін волонтерів в Україні – найбільший серед усіх країн світу, де працює Корпус миру. Сьогодні в українських містах і селах перебувають 445 американських добровольців. Хоча порівняно з минулими роками

¹² «DOING-BUSINESS-2012». – <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2012>.

група новобранців 2012 р. чи не вдвічі менша. 2012 рік для Корпусу миру в Україні – ювілейний, двадцятий. Відколи президенти Дж. Буш та Л. Кравчук у 1992 р. підписали угоду, понад дві з половиною тисячі американських добровольців прислужилися Україні¹³.

Україна – Канада

Упродовж останніх кількох років відносини України з Канадою значно погіршилися. На жаль, 2012 р. не став винятком у цій тенденції. На всіх рівнях стосунків спостерігалася стагнація, протягом року не відбулося жодної зустрічі на найвищому рівні між українською та канадською сторонами (останнім з погляду обмінів офіційними візитами між Україною та Канадою став 2010 р.).

Політичний діалог. Протягом року відносини на політичному рівні між Україною та Канадою проявилися лише на тлі проведення парламентських виборів в Україні. За виборами народних депутатів України 28 жовтня 2012 р. спостерігала «Канадська місія – Вибори в Україні 2012», до складу якої входили 65 довгострокових і 365 короткострокових спостерігачів. Цей проект був організований недержавною неприбутковою організацією CANADEM за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади та Канадського агентства міжнародного розвитку¹⁴.

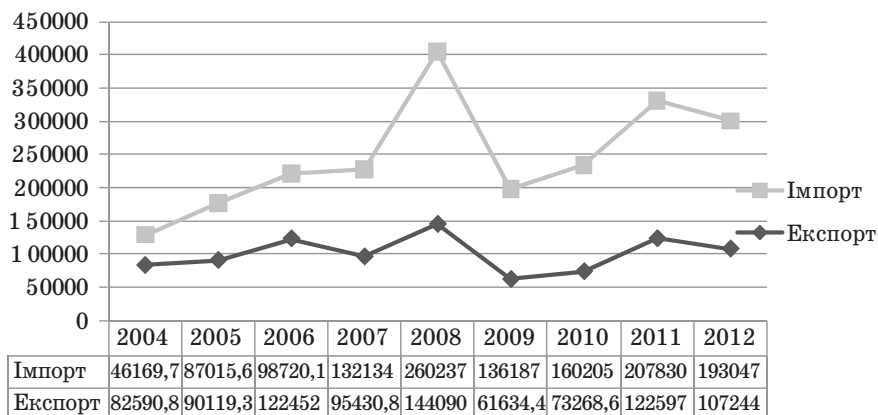
У результаті канадські спостерігачі відмовилися визнати вибори в Україні «повністю чесними», підкреслюючи, що ті супроводжувалися низкою порушень у багатьох регіонах. По суті, місія мала незначні зауваження безпосередньо до виборів 28 жовтня, але значні порушення були зафіксовані ще в період передвиборчої кампанії, на підставі чого були зроблені відповідні висновки.

Торговельно-економічне співробітництво. Показники Державної служби статистики свідчать про зниження українського експорту та імпорту як товарів, так і послуг. Намагаючись поліпшити торговельно-економічне співробітництво, українська й канадська сторони на регулярній основі проводять двосторонні

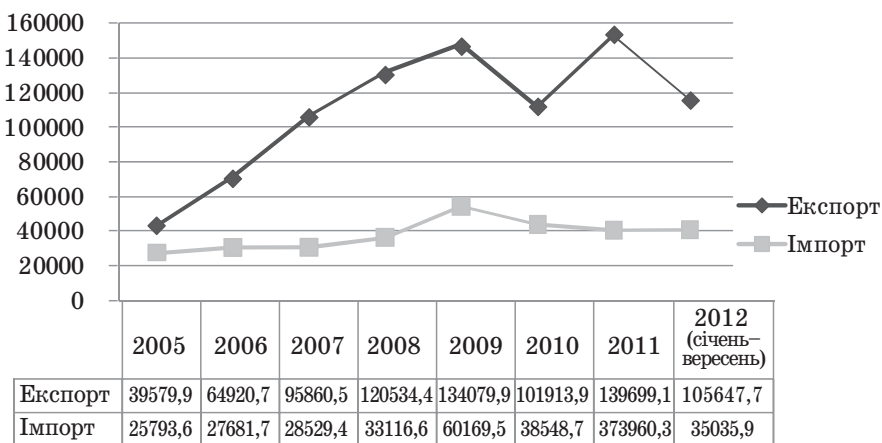
¹³ Група добровольців Корпусу миру США склала присягу служити Україні. – <http://ukrainian.voanews.com/content/ukraine-peace-corps/1145288.html>.

¹⁴ Канада стурбована порушеннями у виборчій кампанії в Україні. – <http://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/highlights-faits/2012/20121002a.aspx?lang=uk&view=d>.

бізнес-форуми. Останній такий захід відбувся в листопаді 2012 р. у Торонто. У ньому взяли участь понад 100 представників українських і канадських бізнес-кіл та урядовців. Наступний форум запланований на другу половину 2013 р. у Запоріжжі¹⁵.

Рис. 4.2. Показники торгівлі товарами між Україною та Канадою у 2004–2012 рр., тис. дол. США

Рис. 4.3. Показники торгівлі послугами між Україною та Канадою у 2004–2012 рр., тис. дол. США

¹⁵ Сайт Посольства України в Канаді. – <http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ca/diplomacy>.

Україна – Мексика

Відносини України з Мексикою у 2012 р. важко назвати активними, прогресивними й динамічними. За весь рік можна згадати про кілька локальних зустрічей та кілька проектів, які, на жаль, реалізуються неефективно. Наприклад, робота Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного й науково-технічного співробітництва, яка розпочалася у 2007 р., у 2012 р. так і не знайшла свого ефективного втілення. 2012 рік у відносинах України та Мексики позначився передусім призначенням Руслана Спіріна надзвичайним і повноважним послом України в Мексиканських Сполучених Штатах.

Політичний діалог. Значною демонстрацією зацікавленості у відносинах Мексики та України можна назвати перший в історії двосторонніх відносин офіційний візит до Мексики 22–23 січня 2012 р. міністра закордонних справ України К. Грищенка. Цей візит відбувався в рамках відзначення 20-ї річниці встановлення дипломатичних відносин двох держав. До цього контакти між керівниками зовнішньополітичних відомств підтримувалися в межах співробітництва в міжнародних організаціях.

На міжнародній арені Мексика демонструє зацікавленість у співробітництві з таких аспектів світового порядку денного, як забезпечення прав людини, роззброєння, боротьба з кліматичними змінами, корупцією, бідністю, незаконним обігом наркотиків.

І хоча можливості для подальшого розвитку політичного діалогу між Україною та Мексиканськими Сполученими Штатами наявні повною мірою, проте активізація відносин не відбувається котрий рік поспіль, оскільки Україна «застрягла» у трикутнику співробітництва «ЄС – Україна – РФ». Крім того, 2012 р. для Мексики ознаменувався виборами президента, які супроводжувалися активною передвиборчою кампанією. Виборці визначали, хто очолить країну на найближчі шість років, а також обирали шістьох губернаторів штатів, мера столиці держави, 579 депутатів і 876 голів муніципальних утворень. Більше того, перемогу на президентських виборах здобув кандидат від опозиції Енріке Пенья Ньето (Enrique Peña Nieto). Усе це змусило керівництво Мексики зосередитися на внутрішніх проблемах, а не на зовнішньому співробітництві.

Важливою подією в історії Мексиканських Сполучених Штатів став саміт «G20», який відбувався 18–19 червня 2012 р.

у м. Лос-Кабос. На порядок денний саміту були винесені такі теми, як стабілізація глобальної економіки, зміцнення фінансової системи, реформування фінансового сектора. На сферу безпосереднього двостороннього співробітництва Мексики й України ця подія практично не вплинула. Аспекти, що стосувалися України, були радше опосередкованими й непрямими; крім того, рішення саміту «Великої двадцятки», імовірно, створили лише передумови для залучення України в окреслені глобальні процеси, оскільки в підсумковій декларації зазначалася необхідність проведення діалогу з країнами, які не входять до «G20».

Торговельно-економічне співробітництво. Одним з важливих аспектів цього виду співробітництва стало підписання 23 січня 2012 р. Конвенції між Урядом України та Урядом Мексиканських Сполучених Штатів про уникнення подвійного оподаткування й запобігання ухиленням від податків на доходи та майно, яке відбулося під час візиту міністра закордонних справ України К. Грищенка до Мексики.

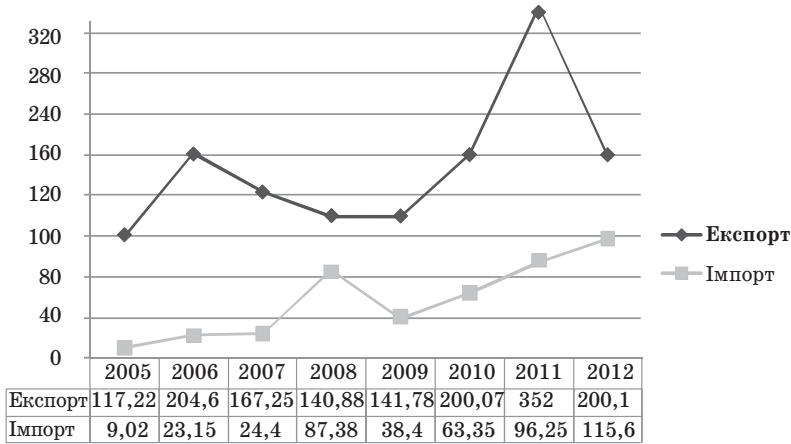
Конвенція стосується таких податків: в Україні – податку на прибуток, ПДФО; у Мексиці – федерального податку на доходи, податку на підприємництво за єдиною ставкою; інших ідентичних або подібних податків, які справляються після підписання Конвенції, на додачу до названих або замість них.

Стосовно оподаткування підприємств передбачено, зокрема, що прибуток підприємства договірної держави оподатковується тільки в цій державі, якщо підприємство не здійснює підприємницької діяльності в іншій державі через розташоване в ній постійне представництво. Якщо підприємство здійснює зазначену підприємницьку діяльність, прибуток підприємства може оподатковуватися в іншій державі, але лише в тій частині, яка стосується цього постійного представництва, продажу в цій іншій державі виробів або товарів такого самого або аналогічного характеру з виробами або товарами, які продаються через це постійне представництво¹⁶. Хоча Конвенція була підписана в січні 2012 р., в Україні закон про її ратифікацію був ухвалений аж 2 жовтня 2012 р.

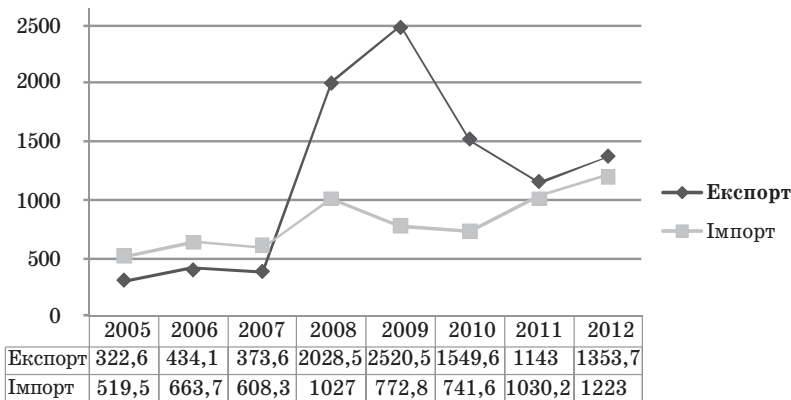
Однак, попри ратифікацію Конвенції та збереження позитивного сальдо, у 2012 р. чітко означилася тенденція падіння товарообігу між Україною та Мексикою¹⁷.

¹⁶ Україна і Мексика домовилися уникати подвійного оподаткування. – <http://appu.org.ua/articles/3521>.

¹⁷ Державна служба статистики України. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Рис. 4.4. Показники торгівлі товарами між Україною та Мексикою у 2004–2012 рр., млн дол. США

Рис. 4.5. Показники торгівлі послугами між Україною та Мексикою у 2004–2012 рр., тис. дол. США

Певним досягненням у відносинах двох держав можна вважати відкриття гідроелектростанції «Ла Йєска» (La Yesca) на річці Ріо Гранде де Сантьяго (Mexico's Santiago River). Виробництво електроенергії на ній забезпечать дві турбіни виробництва харківського підприємства «Турбоатом» загальною потужністю 750 мегават. У свою чергу, комплекс робіт з монтажу на згаданій ГЕС гідросилового й гідромеханічного обладнання виконало ВАТ «Дніпро – СпецГідроЕнергоМонтаж». На церемонії відкриття гідроелектростанції були присутні президент Мексики Феліпе Кальдерон, представники мексиканського уряду, а також посол

України в Мексиці Р. Спирін¹⁸. Внесок української сторони в будівництво гідроелектростанції «Ла Йєска» (La Yesca) є гарним прикладом вигідного й ефективного співробітництва двох держав.

* * *

Оцінюючи підсумки українсько-американських, українсько-канадських та українсько-мексиканських відносин у 2012 р., маємо констатувати їх стабільну стагнацію. Мексика взагалі не стоїть серед пріоритетів української зовнішньої політики, відносини з Канадою вже котрий рік поспіль не відзначаються позитивною динамікою розвитку, відносини зі США погіршуються.

Таким чином, Північноамериканський континент утратив свою пріоритетність у зовнішній політиці України. Утрачено також рівень стратегічного партнерства зі США, зацікавленість зберігається лише в окремих проектах. Мексика має занадто багато власних внутрішніх проблем. Очевидно, що Україна, проголосивши багатовекторну зовнішню політику, загрузла у відносинах з Росією та Європейським Союзом, замкнулася на внутрішній ситуації, втративши інтерес та можливості його просування в цьому важливому регіоні світу.

---

¹⁸ Посол України в Мексиці Р. Спирін взяв участь в інавгурації гідроелектростанції «Ла Йєска» у мексиканському штаті Наяріт. – <http://mexico.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/8353-posol-ukrajini-v-meksici-rspirin-vzyav-uchasty-v-inavguraciji-gidrojelektrostantsiji-la-jjeska-u-meksikanskykomu-shtati-najarit>.

§ 5. Відносини України з країнами Латинської Америки

Основною подією у сфері політико-дипломатичних відносин України з країнами Латинської Америки у 2012 р. стало латиноамериканське турне міністра закордонних справ України К. Грищенка, яке він здійснив 24–30 квітня. Воно охоплювало візити до Аргентини, Східної Республіки Уругвай, Республіки Парагвай та Республіки Перу. Під час офіційних візитів до цих країн відбулися його зустрічі з найвищим керівництвом держав, міністрами закордонних справ, економіки, оборони, представниками ділових кіл та українських громад.

Україна – Аргентина

Політичний діалог. 22–24 квітня 2012 р. відбувся перший за останні 13 років офіційний візит міністра закордонних справ України до Аргентинської Республіки, під час якого пройшли переговори з міністром зовнішніх справ та віросповідань Аргентини Ектором Тімерманом, робочі зустрічі з віце-президентом, головою сенату національного конгресу Амадо Буду, головою кабінету міністрів Аргентини Абалем Медіною, міністром оборони Аргентини Артуро Пуріселлі, головою Федеральної адміністрації з питань державних надходжень Рікардо Ечегарраем, міністром економіки та державних фінансів Ернаном Лоренціно, керівником Української центральної репрезентації в Аргентині Петром Лиликом¹⁹.

Військово-технічне співробітництво. 17 жовтня 2012 р. Кабінет Міністрів України надав повноваження міністру оборони України на підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Аргентинської Республіки про військово-технічне співробітництво. З підписанням Угоди буде створена Комісія з питань

¹⁹ Політичне співробітництво. Зустрічі, візити. – <http://www.mfa.gov.ua/argentina/ua/23669.htm>.

військово-технічного співробітництва, яка відповідатиме за координацію питань, пов'язаних з наданням послуг у сфері дослідження, розробки, випробування, виробництва, модернізації та ремонту озброєнь і військової техніки; взаємного постачання озброєння, військової техніки, запасних частин і матеріалів; реконструкції та конверсії підприємств, які виробляють озброєння та військову техніку тощо.

Україна – Перу

Політичний діалог. У рамках офіційного візиту міністра закордонних справ України К. Гриценка до Республіки Перу 27 квітня 2012 р. у Лімі відбулася зустріч із міністром закордонних справ Перу Рафаелем Ронкаліоло. Під час зустрічі були обговорені питання розвитку співробітництва в авіаційній, космічній, культурно-гуманітарній, освітній та інших сферах. Сторони домовилися активізувати роботу для розширення договірно-правової бази українсько-перуанських відносин. Крім того, міністр закордонних справ України взяв участь в урочистому прийомі з нагоди 20-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між державами.

З метою подальшого зміцнення торговельно-економічного співробітництва український та перуанський міністри вирішили підтримувати ініціативи, спрямовані на збільшення обсягів двосторонньої торгівлі товарами та послугами²⁰. Відповідно до домовленостей, у Києві було проведене друге засідання Спільної міжкурсової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва.

Військово-технічне співробітництво. Ця сфера співробітництва вже стала традиційною для українсько-перуанських відносин. З метою її розвитку К. Гриценка під час зустрічі з міністром оборони Перу Альбертом Отаролою обговорив питання реалізації спільних проектів у високотехнологічних галузях промисловості.

7 листопада 2012 р. на засіданні Кабінету Міністрів була затверджена Угода між урядами України та Республіки Перу про військово-технічне співробітництво. Основною метою Угоди є створення відповідної нормативно-правової бази, яка сприятиме використанню інтелектуального, технологічного та економічного потенціалу України, розширенню ринків збуту вітчизняної

---

²⁰ Міністри закордонних справ України та Перу домовились про збільшення обсягів торгівлі. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245172602.

продукції підприємств оборонно-промислового комплексу, розробленню сучасних зразків військової техніки, розвитку наукових досліджень, новітніх технологій у галузі оборони, що, у свою чергу приведе до подальшого розвитку військово-технічного співробітництва України й Республіки Перу.

Україна – Уругвай

Політичний діалог. Під час офіційного візиту до Східної Республіки Уругвай міністр закордонних справ України К. Грищенко провів зустріч із міністром закордонних справ цієї держави Луїсом Альмагро. На зустрічі були підписані міжурядова Угода про відмову від віз для осіб, які користуються дипломатичними, службовими та офіційними паспортами, Договір про дружні відносини і співробітництво, а також спільна заява.

Міністри обговорили також широкий спектр питань українсько-уругвайських відносин та висловилися за подальше поглиблення двостороннього політичного діалогу на всіх рівнях. Міністр закордонних справ України передав президентові Уругваю листівання від Президента України В. Януковича з нагоди 20-ї річниці встановлення двосторонніх відносин, яка припадає на травень 1212 р. Крім того, у листі містилося запрошення Х. Мухіці відвідати Україну з візитом у зручний для нього час.

Договірно-правова база двосторонніх відносин на сьогодні налічує два документи – Меморандум про співробітництво між міністерствами закордонних справ та двосторонній Протокол про доступ до ринків товарів та послуг у рамках вступу України до СОТ. Триває робота з розширення законодавчої бази українсько-уругвайських стосунків за багатьма напрямками.

Торговельно-економічне співробітництво. За перше півріччя 2012 р. загальний обсяг взаємної торгівлі товарами між Україною та Уругваєм становив 4,5 млн дол. США. Основою українського імпорту з Уругваю є риба та ракоподібні, фармацевтичні продукти, їстівні плоди та горіхи, хутра. Уругвай імпортує з України продукти тваринного походження, товари хімічної промисловості, металопрокат, барвники, машинне обладнання. Планується також залучити технології українського ВАТ «Турбоатом» до реалізації проекту модернізації аргентинсько-уругвайської ГЕС «Сальто Гранде» (у 1970-х рр. на станції було встановлене енергетичне обладнання українського виробництва).

§ 6. Україна в системі двосторонніх відносин з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону

Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР) стає сьогодні другим за значенням після Європи регіоном світу і третім за масштабами інтеграційних процесів після ЄС та Північної Америки. Динамізм економічного розвитку, налагодження активного політичного діалогу між регіональними та позарегіональними державами як на двосторонньому рівні, так і в рамках багатосторонніх регіональних форумів посилюють тенденцію виведення АТР на рівень головного центру світового економічного й політичного тяжіння, двигуна розвитку світової цивілізації, подібно до того, як у попередні часи таким центром була Європа. Регіон приваблює сьогодні як світовий центр найбільшого економічного зростання, який випереджає інші регіони за темпами розвитку та упровадження провідних технологій.

У «широкому» розумінні АТР є величезним мегарегіоном країн, розташованих по берегах басейну Тихого океану. До його складу входять: регіон Східної Азії (Північно-Східної та Південно-Східної), Північноамериканський континент (США, Канада й Мексика), тихоокеанські країни Південної Америки (Перу, Чилі та ін.), Далекий Схід Російської Федерації, а також Австралія та Океанія. Оскільки питанням відносин України з країнами Північної та Південної Америки й Росії присвячені окремі параграфи цього щорічника, у цій його частині розглянемо лише відносини України з країнами *Східної Азії (АТР у «вузькому» розумінні)*.

У Східно-Азійському регіоні розташовані потужні в політичному, економічному та військовому плані держави, серед яких Китай, Японія, Південна Корея, а також об'єднання АСЕАН, котрі вважаються регіональними центрами політичного впливу. Згідно з даними аналізу відомої консалтингової компанії «PwC», яка проводила аналіз розвитку економік світу у 2012–2013 рр., ключовою тенденцією сьогодні є те, що «ринки країн, що

розвиваються, демонструють небачене раніше зростання». У 2012–2015 рр. найбільше зростання ВВП покажуть сім азійських держав, серед яких чотири східноазійські: В'єтнам, Індонезія, Китай і Малайзія.

Швидкий розвиток регіону пояснюється такими конкурентними перевагами: низькою вартістю робочої сили, високим рівнем накопичень, форсованою індустріалізацією, інвестиціями в людський ресурс, експортною орієнтацією виробництва. Попри ці переваги та привабливі сторони регіону, рівень практичної співпраці України з його країнами не може задовольняти актуальні потреби нашої держави, враховуючи тривання гострої економічної кризи як у самій державі, так і серед основних наших торговельно-економічних партнерів у Європі.

Для більшості держав АТР, зокрема Східної Азії, Україна сьогодні не є серйозним партнером. Інвестиції України до економік країн регіону практично відсутні. Наша держава не є також помітним фактором в економіці регіону, так само як і регіон, за винятком окремих країн (Китаю, Японії та Південної Кореї), не є вагомим фактором в економіці нашої держави. Сьогодні практично відсутня виробнича кооперація, у початковому стані перебуває інвестиційна співпраця України з азійсько-тихоокеанськими партнерами.

Реальний інтерес до Східної Азії сьогодні виявляють фактично лише українські експортери сировини, мінеральних добрив та металургійної продукції. Україна, насамперед з огляду на свою географічну віддаленість та позарегіональність, не бере участі в інтеграційних процесах в АТР і Східній Азії. Крім того, нашій державі бракує ґрунтового концептуального підходу, стратегії та осмисленої політики стосовно цього регіону. Бракує також розуміння реальних національних інтересів і визначення пріоритетів державної політики щодо Східної Азії²¹. Тому перед Україною та її зовнішньополітичною службою нині мають стояти завдання посилення впливу, активізації зовнішньої політики, політичної та економічної присутності в регіоні, що неможливо без розробки відповідних державних перспективних програм, планів і стратегій розвитку співробітництва з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону.

²¹ Шергін С. О. Країни Східної і Південно-Східної Азії в зовнішньополітичних пріоритетах України // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2003. – Вип. 8. – С. 265–269.

Серед країн Північно-Східної Азії у 2012 р. найдинамічніше розвивалися відносини України з Китайською Народною Республікою, Японією та Республікою Корея.

Україна – Китайська Народна Республіка

Політичний діалог. На сьогодні між Україною та Китайською Народною Республікою декларуються відносини стратегічного партнерства, що закріплено сторонами у Спільній декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства, укладеній 20 червня 2011 р. за підсумками державного візиту голови КНР Ху Цзіньтао в Україну. Створено розгалужену договірно-правову базу українсько-китайських відносин, яка складається з понад 170 документів.

Фундаментальними підставами для активного поглиблення українсько-китайського діалогу є взаємна прагматична зацікавленість у розвитку торговельно-економічного, наукового, військово-технічного та гуманітарного співробітництва, відсутність проблемних питань у відносинах, близькість підходів до розв'язання актуальних міжнародних проблем. Упродовж 2012 р. було продовжено діалог на найвищому рівні. 27 березня під час Саміту з питань ядерної безпеки в Сеулі відбулася зустріч Президента України В. Януковича з головою КНР Ху Цзіньтао. Протягом року зусилля сторін спрямовувалися на реалізацію домовленостей, досягнутих під час державного візиту голови КНР до Києва в червні 2012 р., зокрема щодо реалізації положень згадуваної Декларації про стратегічне партнерство.

У середині листопада 2012 р. під час 18-го з'їзду Комуністичної партії Китаю (КПК) відбулася передача влади п'ятому поколінню китайських лідерів. Новим головою КПК був обраний Сі Цзіньпін, який обійняв також посаду голови КНР. Змінився склад Центрального комітету КПК та її Політбюро. Відповідно до Конституції КНР, п'яте покоління її керівників протягом наступних десяти років перебуватиме при владі. Така суцільна «ротаційна» зміна керівництва країни ставить перед Україною та її дипломатією перспективне завдання налагодження тісних відносин з новим керівництвом «Піднебесної».

Важливим завданням для України є наповнення задекларованого стратегічного партнерства конкретним прагматичним змістом. Черговим кроком на цьому шляху має стати підписання

Програми розвитку українсько-китайських відносин стратегічного партнерства на 2013–2017 рр.

Одним з пріоритетних напрямів двосторонніх відносин залишалася співпраця в галузі освіти, науки й техніки. У 2012 р. продовжувала свою роботу Міжурядова комісія зі співробітництва між Україною та КНР, у рамках якої була створена низка профільних підкомісій, зокрема:

- з науково-технічного співробітництва (пріоритетними напрямками співробітництва визначені: енергоефективність, авіабудування, суднобудування, природокористування, розвиток аерокосмічних, інформаційних та комунікаційних технологій, підготовку і стажування молодих науковців. Перше засідання підкомісії відбулося 3 липня 2012 р. у Пекіні за участі делегацій двох країн на чолі з першим заступником голови Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України й заступником міністра науки і технологій КНР. Під час засідання була затверджена Програма науково-технічного співробітництва на 2013–2014 рр., яка передбачає реалізацію низки проектів між науково-дослідними та освітніми установами обох країн. Здобутками попередньої Програми (2011–2012) стали чотири патенти, одинадцять наукових винаходів та публікація сімнадцяти профільних наукових досліджень);

- зі співробітництва в космічній галузі (перше засідання підкомісії відбулося у квітні 2011 р. у Києві; під час засідання було розглянуто стан виконання Програми українсько-китайського співробітництва у сфері дослідження й використання космічного простору в мирних цілях на 2011–2015 рр. У липні 2012 р. робоча група експертів двох країн обговорила питання реалізації та внесення доповнень до Програми, нова редакція якої була затверджена під час другого засідання підкомісії 14 жовтня 2012 р. у Пекіні під головуванням керівників космічних відомств України й Китаю);

- зі співробітництва в галузі освіти (перше засідання цієї підкомісії відбулося 28 лютого 2012 р. у м. Санья (провінція Хайнань); на ньому було затверджено План першочергових заходів співпраці у сфері освіти на 2012–2014 рр., який передбачає реалізацію серії проектів, зокрема щодо вдосконалення договірно-правової бази, обміну інформацією та досвідом, вивчення української мови в КНР та китайської – в Україні. Під час засідання підкомісії було підписано оновлену міжвідомчу Угоду про

співпрацю у сфері освіти, відповідно до положень якої кількість взаємних державних стипендій студентам буде збільшена з 25 до 100, починаючи з 2013 р. В Україні сьогодні функціонують чотири Інститути Конфуція, у яких вивчаються китайська мова та культура: у Луганському університеті ім. Т. Шевченка (з 2007 р.), Київському національному університеті ім. Т. Шевченка та Харківському університеті ім. В. Каразіна (2008), Південноукраїнському педагогічному університеті ім. К. Ушинського (2012));

- зі співробітництва в галузі медицини (перше засідання відбулося 11 травня 2012 р. у Києві. Обговорювалися питання співпраці у сфері охорони здоров'я, а також було визначено, що друге засідання буде присвячене традиційній китайській медицині. Планується запросити в Україну китайських фахівців для проведення лекцій у вищих медичних навчальних закладах, створення лікувально-діагностичного центру китайської медицини).

З метою налагодження співпраці між Україною та Китаєм у протидії фальсифікації ліків 17 травня 2012 р. був підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Державною службою України з лікарських засобів та відповідною службою КНР.

Торговельно-економічне співробітництво. КНР посідає нині перше місце серед торговельних партнерів України в Східно-Азійському регіоні. За даними Держстату України, за січень-жовтень 2012 р. обсяг торгівлі товарами становив 8 млрд дол. США (зростання порівняно з аналогічним періодом 2011 р. на 19,5%). При цьому експорт товарів з України до Китаю склав 1,5 млрд дол. США (скорочення на 10,2%), імпорт китайських товарів в Україну – 6,5 млрд дол. США (збільшення на 29,5%). **Негативне сальдо для України за цей період склало 5 млрд дол. США.**

Основними позиціями українського експорту до Китаю є: руди і шлаки (81,7%); продукція хімічної промисловості (4,2%); жири та олія тваринного або рослинного походження (3,9%); машини та устаткування (3,7%). Основні товари імпорту до України: машини, устаткування та механізми (35%); текстиль (11,4%); взуття, головні убори, парасолі (8,9%); неблагородні метали та вироби (8,7%); пластмаси й каучук (7,1%); промислові товари (6,6%); продукція хімічної промисловості (5,2%); вироби з каменю, гіпсу, цементу (3,8%); засоби наземного, повітряного та водного транспорту (3,3%). У 2011 р. товарообіг України з Китаєм уперше перевищив 10 млрд дол. США, а до 2015 р. поставлене амбітне завдання вивести його на рівень 20 млрд дол. США.

На 1 жовтня 2012 р. китайські компанії інвестували в економіку України 18,8 млн дол. США, зокрема в такі сфери: промисловість (7,97 млн дол. США, або ж 42,4% від обсягу інвестування); продаж та ремонт автомобілів, побутових виробів (2,9 млн дол. США – 15,4%); сільське господарство, мисливство, лісове господарство (1,39 млн дол. США – 7,4%); будівництво (1,31 млн дол. США – 7,0%); діяльність готелів та ресторанів (0,27 млн дол. США – 1,2%); транспорт і зв'язок (0,7 млн дол. США – 3,5%); операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, послуги (4,06 млн дол. США – 21,6%). Інвестиції з України до КНР становили лише 886,0 тис. дол. США, що становить менше 1,0% від загального обсягу інвестицій з України до країн світу.

11 вересня 2012 р. у Києві відбулося підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Державним агентством водних ресурсів України та Міністерством водних ресурсів КНР за участі керівників зазначених відомств обох країн. Під час перебування офіційної делегації КНР китайські та українські фахівці ознайомилися зі станом розвитку водогосподарських галузей України та Китаю, оглянули вітчизняні гідротехнічні споруди, обмінялися досвідом роботи в галузі водогосподарства.

Військово-технічне співробітництво. За інформацією західних ЗМІ, у вересні 2012 р. на озброєння ВМФ Китаю надійшов перший авіаносець «Ляонін», який є переоснащеним радянським авіаносним крейсером «Варяг», збудованим на українських суднобудівельних заводах Миколаєва наприкінці 1980-х рр. і проданим Китаю. 25 листопада 2012 р. китайський винищувач J-15 уперше здійснив вдалу посадку на «Ляонін», що відкриває принципово нові можливості КНР як великої морської держави. Таким чином, завдяки військово-технічній співпраці з Україною Китай став десятою країною світу, яка має на озброєнні свого військово-морського флоту авіаносці²².

Культурно-гуманітарне співробітництво. У січні 2012 р. у контексті відзначення 20-ї річниці дипломатичних відносин України та КНР у Пекіні було відкрито виставку мистецьких творів китайських художників та експозицію фотографій, присвячену ювілею. Відбулися прес-конференції, присвячені проведенню в Україні Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012 та гастролей

²² Лише США та Італія мають більше авіаносців, ніж Китай (11 і 2 відповідно). Ще сім країн (Бразилія, Велика Британія, Індія, Іспанія, Росія, Таїланд, Франція) мають по одному авіаносцю.

у Китаї Національного симфонічного оркестру та балетної групи Національної опери України ім. Т. Шевченка.

12 січня в Китайському народному товаристві дружби із закордоном відбувся прийом з нагоди двадцятої річниці встановлення дипломатичних відносин КНР з Україною. Заступник голови постійного комітету Всекитайських зборів народних представників Цзян Шушен, виступаючи на заході, відзначив, що інтенсивний розвиток українсько-китайських відносин ґрунтується на засадах спільної довіри та взаєморозуміння, і підкреслив важливість активізації перспективних сфер двосторонньої взаємодії. В урочистостях узяли участь керівники МЗС КНР, Міжнародного відділу Центрального комітету КПК, колишні послы Китаю в Україні, представники дипломатичного корпусу та китайських ЗМІ.

З нагоди ювілею Міністерство закордонних справ КНР опублікувало два ювілейні видання: фотоальбом хронології двосторонніх відносин та збірку українсько-китайських договірно-правових документів, укладених з 1992 р. до 2011 р. Фотоальбом містить добірку фотографій, зроблених під час заходів, які відображають розвиток взаємин від установавання дипломатичних відносин до започаткування стратегічного партнерства. До збірки включені фотокопії документів у різних сферах українсько-китайської співпраці, починаючи з Комюніке про встановлення дипломатичних відносин і завершуючи Декларацією про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства.

У травні в Посольстві України в Пекіні відбулася виставка художніх творів китайських дітей, у відкритті якої взяли участь представники Спілки художників Китаю, керівники місцевих художніх шкіл, кореспонденти українських та китайських ЗМІ. На кінець 2012 р. договірно-правова база українсько-китайського міжрегіонального співробітництва налічує 77 документів (угод, меморандумів та протоколів про співробітництво), які регламентують побратимські зв'язки на рівні область – провінція (укладено 16 документів), місто – місто (28 документів), область – місто (2), місто – провінція (1). Найактивнішими з українського боку є Київська, Івано-Франківська, Запорізька, Луганська, Харківська обласні державні адміністрації та уряд АР Крим, співробітництво яких з китайськими регіонами має послідовний і змістовний характер.

Україна – Японія

Близькість підходів та позицій з багатьох актуальних міжнародних проблем і відсутність проблемних моментів у політичній площині українсько-японських відносин сприяють активній реалізації значного потенціалу двостороннього співробітництва й закладають міцний фундамент для плідного розвитку всього комплексу відносин.

Політичний діалог. У 2012 р. сторони продовжили роботу з реалізації домовленостей, досягнутих під час державного візиту Президента України В. Януковича до Японії в січні 2011 р. Додаткового імпульсу набула українсько-японська міжпарламентська співпраця. 7–11 березня відбувся офіційний візит Голови Верховної Ради України В. Литвина до Японії, метою якого були визначення напрямів співпраці з подолання наслідків аварій на атомних електростанціях, активізація міжпарламентських відносин, обговорення широкого кола питань політичного й економічного співробітництва, демонстрація солідарності та підтримки потерпілим унаслідок цунамі та аварії на атомній станції «Фукусіма-1». 11 березня 2011 р. під час перебування В. Литвина в Токіо відбулися аудієнція з кронпринцем Нарухіто, зустріч із прем'єр-міністром Японії Й. Нода та переговори зі спікером Палати представників Т. Йокоміті, головою палати радників парламенту К. Хірата, головою японської парламентської Асоціації дружби «Японія – Україна» Й. Морі, міністром охорони довкілля та запобігання аваріям, міністром з питань адміністрування в атомній енергетиці, іншими офіційними особами та представниками бізнесу.

Українська парламентська делегація відвідала префектури Фукусіма та Міягі, де відбулися зустрічі з губернатором та представниками Агентства з атомної і промислової безпеки Японії. В. Литвин оглянув АЕС «Фукусіма-1» і відвідав райони, які постраждали від землетрусу й цунамі, а 11 березня, у зв'язку з річницею трагедії, взяв участь у церемонії вшанування пам'яті загиблих.

27 березня в посольстві України в Японії відбулася зустріч послів країн ГУАМ, акредитованих у Токіо, із заступником міністра закордонних справ Молдови, Національним координатором ГУАМ А. Поповим, який перебував з візитом у Японії. Обговорювалися перспективні напрями співпраці у форматі ГУАМ –

Японія: реалізація спільних ініціатив у сфері туризму, обміну досвідом у запобіганні надзвичайним ситуаціям та ліквідації їхніх наслідків, підтримання енергетичної безпеки, удосконалення інфраструктури транспортного коридору ГУАМ.

18–19 квітня відбувся візит до Японії міністра з надзвичайних ситуацій України В. Балого, під час якого було підписано міжурядову Угоду щодо співпраці з оперативного реагування при аваріях на атомних станціях. Український міністр був прийнятий прем'єр-міністром Японії Й. Нода, який відзначив, що 17 квітня під час пленарної сесії Палати представників японського парламенту ухвалено пам'ятну резолюцію з нагоди 20-ї річниці встановлення українсько-японських дипломатичних відносин.

30 серпня в Токіо відбулося засідання Японсько-української економічної ради, на якому були присутні державні діячі, політики та представники провідних японських компаній і банків: «Ніппон стіл», «Кобе стіл», «Мітсубісі», «Хітачі», «Тошіба», «Джапен Тобако», «Мізухо банк». Обговорювалися стан і перспективи торговельно-економічного співробітництва, залучення японських інвестицій в Україну та стан розвитку її економіки. Представники металургійних компаній «Ніппон Стіл» і «Кобе Стіл» висловили інтерес до співпраці з українськими партнерами в модернізації виробничих процесів на основі провідних японських технологій.

11–14 жовтня 2012 р. у Токіо перебувала делегація України на чолі з головою Національного банку України С. Арбузовим з метою участі в Щорічних зборах Міжнародного валютного фонду і Світового банку. До складу української делегації входили також міністр фінансів Ю. Колобов, міністр економічного розвитку й торгівлі П. Порошенко, голова правління «Укресімбанк» М. Удовиченко. Під час візиту міністр П. Порошенко зустрівся з міністром економіки, торгівлі і промисловості Японії Ю. Едано. Сторони обговорили стан та перспективи розвитку торговельно-економічної співпраці, залучення японських інвестицій в економіку України, питання кредитно-фінансового співробітництва. Міністри висловилися за якнайскоріше завершення підготовки до підписання Угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій, яка нині опрацьовується експертами сторін.

14 листопада в Токіо відбулося четверте спільне засідання Координаційної Ради з економічного співробітництва з Японією при Міністерстві економічного розвитку й торгівлі України та

Комітету ділового співробітництва з Україною. Українська сторона наголосила, що Японія є важливим торговельно-економічним партнером України і провідним інвестором та кредитором, а також заявила про завершення процедури узгодження проекту Угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій між Україною та Японією.

Учасники українсько-японського економічного форуму обговорили перспективи двостороннього співробітництва в галузях енергетики та мінеральних ресурсів, чорної металургії, нафтохімії та машинобудування, сільського господарства та харчової промисловості, модернізації транспортної інфраструктури й туризму. За результатами засідання міністр П. Порошенко та голова Комітету ділового співробітництва з Україною Японської федерації бізнесу М. Ока підписали Меморандум четвертого спільного засідання Координаційної ради. Сторони розглянули весь спектр двосторонньої торговельно-економічної співпраці, досвід подолання наслідків надзвичайних ситуацій, зокрема аварій на атомних станціях. Японська сторона висловила подяку Україні за підтримку у зв'язку із землетрусом та цунамі 2011 р., які спричинили людські жертви й аварію на атомній станції «Фукусіма-1».

12 грудня у м. Осака відбувся представницький форум «Інвестиційний потенціал України», організований Мінекономрозвитку України за підтримки Японської організації зовнішньої торгівлі «ДЖЕТРО», Федерації бізнесу регіону та мерії Осаки. До української делегації входили представники центральних органів виконавчої влади, керівники Дніпропетровської, Донецької, Запорізької областей та АР Крим, українських компаній. У форумі взяли участь представники понад 40 японських компаній, торговельно-промислової палати Осаки та низки державних установ Японії. Учасників було ознайомлено з економічним, науково-технологічним, туристичним потенціалом України, інвестиційним кліматом, перебігом реалізації важливих економічних реформ. Обговорювався стан українсько-японського співробітництва в рамках Кіотського протоколу та перспективи його розвитку, інвестиційна привабливість підприємницької діяльності в Україні у сферах енергоефективності, енергозбереження та відновлюваних джерел енергії, перспективи реалізації державно-приватного партнерства в Україні.

Торговельно-економічне співробітництво. Двостороння торгівля демонструє сьогодні стабільне зростання після значного

спаду в період світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., що свідчить про наявність потенціалу для подальшого розвитку. За підсумками шести місяців 2012 р. спостерігалось збільшення обсягів торгівлі, котрі зросли вдвічі порівняно з аналогічним періодом 2011 р. і склали 918,1 млн дол. США. При цьому **негативне для України сальдо зросло на 7,5%** (на 27,8 млн дол. США). Збільшення товарообігу відбулося за рахунок зростання українського експорту на 205,27 млн дол. США та японського імпорту на 233,07 млн дол. США, який склав 656,81 млн дол. США. Завдяки скасуванню Урядом України експортних квот та експортного мита на зернові культури наприкінці 2011 р., японські компанії відновили поставки української кукурудзи до Японії та третіх країн.

Українсько-японська науково-технічна співпраця. 18 червня 2012 р. Державне космічне агентство України відвідала японська делегація компанії «NPO InterCos» та Токійського університету. Обговорювалися питання започаткування співробітництва за напрямом «Екологічний моніторинг районів Чорнобиля та Фукусіми з використанням мікросупутників». Для обговорення перспектив співпраці в науково-технічній сфері 8–12 липня відбувся візит до України японської делегації на чолі із заступником міністра освіти, культури, спорту, науки й технологій. Делегація Японії відвідала Державне космічне агентство України, де відбулося взаємне ознайомлення зі структурою та діяльністю космічних служб двох країн. Сторони обговорили питання створення договірно-правової бази співпраці в космічній сфері між Україною та Японією.

Україна – Республіка Корея

Політичний діалог. У 2012 р. тривав активний українсько-корейський діалог на вищому та високому рівнях. 26–28 березня Президент України В. Янукович здійснив робочий візит до Республіки Корея з метою участі в Сеульському саміті з питань ядерної безпеки. У рамках візиту Голову держави супроводжував міністр закордонних справ України К. Грищенко. Президент України взяв участь у засіданнях форуму, провів двосторонні зустрічі з головою КНР Ху Цзіньтао, президентом Індонезії С. Юдхойоно, Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном, президентом США Б. Обамою, президентами Європейської Комісії Ж. Баррозу та Європейської Ради Г. ван Ромпеем.

28 березня Голова Української держави провів переговори з президентом РК і прем'єр-міністром Кім Хван Сіком, а також зустрічі з керівниками провідних південнокорейських компаній «Hyundai Corporation» та «Samsung Electronics». Під час переговорів на найвищому рівні було дано високу оцінку стану українсько-корейського політичного, економічного та гуманітарного співробітництва, відзначено близькість позицій з багатьох актуальних питань міжнародного порядку денного, підкреслено важливість подальшого поглиблення двосторонньої співпраці. Визначено пріоритетні напрями співпраці, серед яких – енергетика, освоєння космічного простору, транспорт, сільське господарство, суднобудування, авіація, машинобудування, будівництво.

6 лютого в Сеулі відбувся сьомий раунд українсько-корейських політичних консультацій на рівні заступників міністрів закордонних справ двох країн. Українську делегацію очолював В. Майко. Під час консультацій відзначено необхідність активізації політичного діалогу на найвищому та високому рівнях, розглянуто стан і перспективи розвитку торговельно-економічного, інвестиційного, науково-технічного та культурно-гуманітарного співробітництва. Сторони констатували значний потенціал співпраці в таких сферах, як енергетика, освоєння космічного простору, транспорт, сільське господарство, суднобудування, аеронавтика, машинобудування, будівництво тощо. Розглянуто питання спрощення візового режиму для громадян України, які в'їжджають до РК. Голова української делегації відвідав компанії «Lotte International» та «Korea Gas Corporation» (KOGAS) з метою обговорення перспектив двосторонньої співпраці в сільському господарстві, енергетиці та видобутку корисних копалин, залучення корейських інвестицій у відповідні сектори економіки України.

Торговельно-економічне співробітництво. РК посідає друге місце після Китаю серед торговельних партнерів України в регіоні Східної Азії. За даними Держстату України, найвищий показник товарообігу був у 2008 р. – 2,672 млрд дол. США. У 2009 р. двосторонній товарообіг значно скоротився внаслідок світової фінансової кризи і склав 1,13 млрд дол. США, упродовж 2010–2011 рр. спостерігалось зростання. У 2010 р. обсяги товарообігу становили 1,284 млрд дол. США, а у 2011 р. – 1,704 млрд дол. США (зростання на 32,7%).

У 2012 р. двосторонній товарообіг становив 2,029 млрд дол. США, що на 19,1% більше, ніж у 2011 р. При цьому експорт

склав 481,9 млн дол. США (зріс на 3%), а імпорт – 1,547 млрд дол. США (збільшення на 25,2%). **Негативне сальдо становило 1,065 млрд дол. США.**

Основною товарною позицією українського експорту до РК у 2012 р. були зернові, обсяг яких у загальному експорті зріс до 49,9% і склав 239,7 млн дол. США. Друге місце посіла продукція із чорних металів та вироби з них – 29,7% (142,6 млн дол. США), третє – хімічна промисловість – 13,7% (66,7 млн дол. США). Мало місце зростання обсягів корейського імпорту практично всіх основних товарних груп, серед яких: легкові автомобілі – 20,0% (311 млн дол. США), вагони самохідні – 18,8% (292 млн дол. США), електротовари – 17,7% (274 млн дол. США).

На 1 липня 2012 р. загальний обсяг корейських інвестицій в економіку України становив 171,5 млн дол. США (0,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України), які надійшли у промисловість (158 млн дол. США, або 92,2%), операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг, надання послуг (9 млн дол. США – 5,3%), а також у торгівлю й ремонт автомобільної та побутової техніки (3,60 млн дол. США – 2,5%).

Важливим механізмом двостороннього торговельно-економічного співробітництва є діяльність українсько-корейської Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва. 26 листопада у Києві відбулося друге засідання комісії й за його результатами був підписаний спільний Протокол, у якому були відображені основні напрями подальшого розвитку економічної співпраці двох країн.

На президентських виборах у Південній Кореї, які відбулися 19 грудня 2012 р., з незначним відривом перемогла представник партії Сенурі Пак Кин Хе, ставши першою жінкою-президентом у сучасній історії країни. Під час урочистої церемонії інавгурації під гаслом «Відкриття нової ери надії та щастя» Пак Кин Хе висловила свої наміри «досягти економічного відродження, розквіту культури та щастя народу». Основними механізмами досягнення цієї мети вона назвала створення «креативної економіки» та «економічної демократизації» шляхом активнішого впровадження передових досягнень науки й новітніх технологій, насамперед інформаційних, у промисловість країни, а також «злиття культури з промисловістю».

Таке переформатування владних структур та інноваційні наміри нового президента країни вимагають від української

дипломатії активізації контактів з новою адміністрацією Південної Кореї та інтенсифікації торговельно-економічної й науково-технічної співпраці.

Україна – Сінгапур

Найбільш економічно й соціально розвиненою країною Південно-Східної Азії є острівна держава-місто Сінгапур – представник групи «ASEAN-6» – «старих» членів Асоціації (до групи також входять Бруней, Індонезія, Малайзія, Таїланд і Філіппіни). Упродовж останнього десятиліття ця країна посідає перші місця у світі за широким переліком різноманітних показників економічного розвитку. Попри малу територію, велику щільність населення, відсутність власних запасів води й інших природних ресурсів, залежність від імпорту енергоресурсів і продовольства, ця країна має унікальні економічні й соціальні досягнення: найсприятливіший у світі інвестиційний клімат та середовище для ведення бізнесу, перші місця у світових рейтингах економічної свободи, високий рівень соціального розвитку та добробуту населення, високоосвічених та працьовитих громадян.

За рейтингами «легкості ведення бізнесу» та «конкурентоспроможності економіки» у 2011–2012 рр. Сінгапур посів, відповідно, перше і друге місця у світі (Україна – 142-ге і 82-ге), за «індексом економічної свободи» у 2012 р. Сінгапур посів друге місце у світі (Україна – 161-ше). Економіки двох країн мають високий ступінь взаємодоповнюваності. Значні простори родючих земель України, які можуть бути використані для сільського господарства та виробництва харчових продуктів, розвинене сільське господарство слугують потенціалом для перспективної взаємовигідної співпраці із Сінгапуром, ураховуючи великі фінансові, технологічні й інноваційні можливості останнього.

Для забезпечення ефективної реалізації зазначених можливостей потрібне суттєве поліпшення інвестиційного клімату в Україні. Разом з тим, в умовах світової фінансово-економічної кризи, котра ще триває, Сінгапур та інші «нові азійські тигри» Південно-Східної Азії зосереджуються на інвестиціях до країн свого субрегіону та ширшого – Азійсько-Тихоокеанського регіону, які на тлі кризових явищ у Євroatлантичному регіоні характеризуються високою економічною та політичною стабільністю.

Політичний діалог. Українська сторона зацікавлена в унікальному досвіді Сінгапура у проведенні кардинальних економічних реформ та ефективної боротьби з корупцією. Корисним для України є досвід індустріалізації цієї країни та постіндустріального розвитку, котрі відбулися в досить короткі строки й вивели її на рівень провідних постіндустріальних держав світу. У 2012 р. сторони продовжували опрацювання двосторонньої Угоди про вільну торгівлю (розпочате у 2007 р.), укладення якої має забезпечити ще сприятливіші умови для розвитку двосторонньої торгівлі. Завершення цього процесу та подальше укладення угод про вільну торгівлю з іншими провідними країнами Південно-Східної Азії створюють умови для лібералізації торговельних режимів для України на всьому субрегіональному просторі, а в перспективі – й у ширшому форматі Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Упродовж року зусилля сторін спрямовувалися на реалізацію домовленостей, досягнутих під час візиту Президента України до Сінгапуру у 2011 р. Так, у жовтні 2012 р. Держінвестпроект України провів «роуд-шоу» в Сінгапурі, що сприяло поширенню інформації стосовно інвестиційних проектів нашої держави та перспективних сфер українсько-сінгапурського співробітництва.

Торговельно-економічне співробітництво. Українсько-сінгапурська торговельно-економічна та інвестиційна співпраця є пріоритетним напрямом відносин двох держав. Водночас двостороння торгівля сьогодні характеризується незначними обсягами. У 2011 р. український експорт товарів досяг 218,2 млн дол. США, імпорт – 43,6 млн дол. США, позитивне сальдо – 174,6 млн дол. США. Проте у 2012 р. експорт становив 155,5 млн дол. США, імпорт – 823 млн дол. США, **негативне сальдо – 667,5 млн дол. США.** Що стосується номенклатури торгівлі, то існує значний незадіяний потенціал у плані її розширення. Україна експортувала переважно продукцію хімічної та металургійної промисловості, із Сінгапуру надходила здебільшого побутова техніка й напівфабрикати для харчової промисловості, за винятком 2012 р., коли в Сінгапурі було придбане обладнання для морського видобутку вуглеводнів (бурові платформи).

Загальному поліпшенню клімату двосторонньої торгівлі має сприяти Меморандум про авіасполучення, укладений у листопаді 2011 р. під час візиту міністра закордонних справ України до Сінгапуру, а також підписання відповідної Угоди, над остаточним узгодженням якої фахівці сторін продовжували працювати у 2012 р.

Україна – Республіка Індонезія

Індонезія є найбільшою країною Південно-Східної Азії та великою мусульманською країною, посідаючи за кількістю населення (близько 250 млн осіб) четверте місце у світі. Країна має найбагатші в регіоні корисні копалини, серед яких нафта й газ, залізна руда, олово, боксити й алюміній, нікель та марганець. Індонезія займає четверте місце серед торговельних партнерів України у Східноазійському регіоні (після Китаю, Республіки Кореї та Японії) і перше місце серед країн Південно-Східної Азії.

Торговельно-економічне співробітництво. Українсько-індонезійські торговельно-економічні відносини мають сталу тенденцію нарощування товарообігу. Економіка Індонезії залишається однією з найдинамічніше зростаючих економік а Азійсько-Тихоокеанському регіоні та Південно-Східній Азії. За даними Держстату України, обсяг двосторонньої торгівлі товарами й послугами між Україною та Індонезією у 2011 р. становив 1,076 млрд дол. США (зріс порівняно з 2010 р. на 40,5%). При цьому експорт з України склав 544 млн дол. США (збільшився на 53%), імпорт – 532 млн дол. США (зріс на 29,8%). Позитивне сальдо для України за цей період – понад 12 млн дол. США. За січень-серпень 2012 р. двосторонній товарообіг становив 637,95 млн дол. США. Експорт відповідно до аналогічного періоду 2011 р. скоротився на 13% і становив 348,7 млн дол. США, імпорт збільшився на 13% та досяг 289,2 млн дол. США. Сальдо залишалось позитивним – 59,4 млн дол. США. Основними статтями українського експорту є чорні метали (92%), добрива (4,8%), продукція борошномельно-круп'яної промисловості (1%); імпорту – пальмова й кокосова олія (37,9%), руди і шлаки (21,8%), мінеральні ресурси, нафта і нафтопродукти (7,2%), продукти хімічної промисловості (3,7%), текстиль (1,4%).

У 2010 р. Індонезія інвестувала в економіку України 0,3 млн дол. США. У 2011–2012 рр. інвестицій з обох сторін не зареєстровано. Подальшій активізації взаємовигідної торговельно-економічної співпраці України та Індонезії сприятиме проведення спільних бізнес-форумів, подальша диверсифікація експорту й імпорту, налагодження сталих ділових зв'язків між торговельно-промисловими палатами обох країн, розбудова співробітництва в галузі морського транспорту та контейнерних перевезень у Західну, Центральну та Північну Європу через морські

торговельні порти України – Одесу та Іллічівськ, зокрема транзиту пальмової олії. Сторони продовжують роботу з узгодження термінів проведення третього засідання Міжурядової українсько-індонезійської комісії з економічного й технічного співробітництва.

Хоча українсько-індонезійські контакти у 2012 р. і не вирізнялися високою інтенсивністю, проте сторони висловлюють зацікавленість у їх розвитку та поглибленні, зокрема політичного діалогу й усебічного економічного співробітництва. З огляду на великий економічний та людський потенціал, Індонезію слід розглядати як одного з найперспективніших економічних партнерів України в Південно-Східній Азії. Очевидно, що потенційні можливості торговельно-економічного співробітництва двох країн сьогодні задіяні далеко не повною мірою. Це цілком усвідомлюють обидві сторони, що є запорукою розв'язання проблеми в майбутньому. Досить перспективними сферами співпраці є: проектування, будівництво, модернізація та реконструкція промислових об'єктів (металургійних, енергетичних, видобувних, машинобудівних, нафтопереробних підприємств, нафто- і газогонів, морських портів); авіаційна; дослідження космосу; військово-технічна; розвідка й видобування корисних копалин; торговельне судноплавство та суднобудування.

* * *

Попри потенціал співпраці в деяких практичних галузях, можна констатувати, що поточний рівень економічного співробітництва України з країнами Південно-Східної Азії не є задовільним. Про це свідчать досить скромні обсяги щорічного товарообігу (товарів і послуг) із країнами АСЕАН. За даними Держстату України, у 2010 р. він дорівнював 2,22 млрд дол. США, а у 2011 р. – 1,8 млрд дол. США. Для порівняння, загальний товарообіг країн АСЕАН у 2010 р. з Китаєм – 232 млрд дол. США, Євросоюзом – 209 млрд дол. США, Японією – 207 млрд дол. США, США – 187 млрд дол. США, з Росією – 9 млрд дол. США (у 2011 р. – 15 млрд дол. США). Не є обнадійливим і стан справ в інвестиційній сфері співпраці Україна – АСЕАН, оскільки нині на офіційному веб-сайті Державної служби статистики України не зафіксовано будь-яких значущих інвестицій.

З огляду на негативні наслідки світової фінансово-економічної кризи 2009 р., значний вплив якої на ситуацію в Євроатлантичному регіоні спостерігався й у 2012 р., Україна сьогодні має наполегливіше спрямовувати свої зусилля на активізацію співпраці з країнами Східної Азії, зокрема Південно-Східної Азії, шукати можливості виходу на їхні перспективні ринки.

Післямова

Видання «Зовнішня політика України – 2012: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» є результатом роботи Інституту зовнішньої політики і містить комплексний аналіз підсумків зовнішньополітичної діяльності країни впродовж року. Форма наукового аналізу у вигляді щорічника властива багатьом країнам світу. Прогностична цінність такого видання полягає насамперед у тому, що воно на підставі комплексної оцінки вчорашнього дня дає змогу зазирнути в майбутнє, побачити наслідки прийнятих зовнішньополітичних рішень, передбачити майбутні виклики й запропонувати можливі запобіжні заходи. Щорічник містить науково-аналітичну частину, представлену висновками й оцінками провідних експертів-міжнародників, а також інформативні матеріали.

Проведений авторським колективом експертів-міжнародників аналіз зовнішньої політики України дає підстави для таких висновків.

2012 рік поставив Україну перед черговими випробуваннями у сфері реалізації її зовнішньої політики. Найважливішим з них стало накопичення негативних тенденцій у відносинах із ключовими партнерами – Європейським Союзом та Росією, яке надалі звужує свободу маневру України в питаннях європейської безпеки й послаблює її позиції в регіональній міжнародній системі загалом. Якщо основною перешкодою на шляху реалізації євроінтеграційних прагнень України стали брак реформ і дефіцит демократії, то відносини з Росією були позначені безуспішними торгами навколо ціни на природний газ та обсягів його імпорту. Усе це відбувалося на тлі погіршення загальних геостратегічних перспектив України, які визначалися посиленням російського впливу на пост-радянському просторі, його подальшою інституціоналізацією, а також наслідками здійснених раніше кроків, насамперед проголошення позаблокового статусу та підписання «Харківських угод».

Проблеми, створені в попередні роки, визначали інертність, реактивність та суперечливість української зовнішньої політики. Скорочення кількості та географії офіційних візитів і закріплення ситуації, в якій опинилася Україна і яку експерти позначають терміном «ізоляція», не можуть не виступати тривожним симптомом. Інтенсивні кроки держави на міжнародній арені навряд чи змогли компенсувати програшність ситуації, котра склалася навколо України внаслідок рішень, прийнятих протягом попередніх двох років.

Якісний стан відносин України з ключовими зовнішніми партнерами протягом 2012 р. надалі погіршувався. Оцінки взаємин України з ними виявилися цілком передбачуваними. На тлі зближення України з Російською Федерацією у 2010 р. протягом двох наступних років зберігалася тенденція до дистанціювання. Дії як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, властивих для 2012 р., призвели до погіршення відносин України та Росії, стан яких експерти й журналісти оцінили як «холодний мир»¹. Цей мир часом порушується торговельними війнами, ускладненням політичного діалогу та відмовами від запланованих і незапланованих зустрічей та візитів на найвищому політичному рівні.

Така атмосфера не сприяє поліпшенню двосторонніх відносин. Рівень їх результативності можна оцінити як нульовий, причому з обох сторін. Попри постійні офіційні заяви про «конструктивний» характер українсько-російських відносин, за підсумками 2012 р. їхній конструктивізм не виглядає переконливим. Якщо виходити з тих стратегічних завдань, які поставив президент РФ В. Путін щодо України, то протягом року вони так і не були вирішені. Основним серед них було залучення України до Митного союзу. Попри те, що вже з 1 січня 2012 р. Митний союз запрацював на повну силу, та безпрецедентний політичний, психологічний та економічний тиск, українському керівництву вдалося утриматися від приєднання України до цього об'єднання. Звісно, таку позицію української сторони можна розцінювати як успіх України, проте водночас формат відносин із цією організацією залишається невизначеним, що свідчить про хоча й невід'ємний, але все ще нульовий результат як для росіян, так і для української сторони.

---

¹ Україна – Росія: експерти прогнозують стабільно прохолодні відносини. – <http://www.dw.de/a-15951301-1>.

Для України основним завданням у відносинах з Росією було прагнення в будь-який спосіб досягти зниження ціни на російський газ. Не поставивши питання про зміну формули обчислення ціни на газ під час підписання «Харківських угод», В. Янукович утратив усі інструменти впливу на Росію у вирішенні цього важливого для української економіки питання. Перегляд газового контракту Росія ставить у залежність від приєднання України до Митного союзу, що практично означатиме втрату нею державного суверенітету. Україні не вдалося також віднайти прийнятну для Росії формулу налагодження економічного співробітництва з Митним союзом. Варіант «м'якої інтеграції» у вигляді «3+1» укотре був відхилений В. Путіним на саміті СНД 15 травня 2012 р.

Очевидно, що в такій складній зовнішньополітичній ситуації офіційний Київ намагався інтенсифікувати відносини з Росією, щоб розблокувати ключові питання своїх економічних відносин і досягти якщо не підтримки, то бодай політичної лояльності з боку Кремля в розв'язанні проблеми зменшення ціни на російський газ, поліпшення торговельного клімату й підписання угоди про делімітацію кордону в Азовському морі та Керченській протоці.

Та, попри нагальність цих проблем, стало зрозуміло, що під час президентських візитів вони так і не були розв'язані. Отже, укотре стало очевидним, що політико-дипломатичні інструменти розв'язання цієї проблеми остаточно вичерпали себе. Правильним напрямом у цьому питанні є скорочення прямих закупівель російського газу та імпорт його з Європи. Ці заходи вже почав запроваджувати уряд, і, безумовно, вони матимуть більший вплив на Росію, ніж умовляння про поступки щодо ціни на російський газ під час президентських зустрічей.

Попри райдужні запевнення обох президентів про перспективи зростання загального товарообігу між двома країнами до 50 млрд дол. США, замовчувалося величезне негативне сальдо цього товарообігу для України та зниження товарообігу майже на 10%, порівняно з 2011 р. Щойно ратифікована Угода про зону вільної торгівлі із СНД теж не дала результатів, оскільки всі преференції від неї переносяться в Митний союз. В. Янукович хоче від РФ широкого сприяння в торговельно-економічній сфері та суттєвого зниження цін на газ, пропонуючи натомість часткові поступки, насамперед політично-гуманітарні. Путін недвозначно дає зрозуміти, що його цікавлять кроки, котрі, якщо не швидко,

то принаймні незворотно інтегрували б Україну до його реставраційних проєктів на пострадянському просторі.

Схема обумовлення підписання Угоди про розмежування кордону в Азовському морі та Керченській протоці в обмін на переозброєння Чорноморського флоту РФ теж не виглядає продуктивною, оскільки геополітична вага цих угод є незрівнянною. Можливо, було б доцільніше відкласти їх підписання, допоки Україна подолає складність тієї міжнародної ситуації, в якій вона опинилася, і матиме сильнішу позицію в переговорному процесі з російською стороною. Укотре стало очевидним, що потрібна нова стратегія, яка враховувала б обмеженість ресурсу, на який спирається офіційний Київ у розв'язанні зазначених проблем, і те суперечливе підґрунтя, на якому розвиваються українсько-російські відносини. Зрештою, стратегічні питання двосторонніх відносин укотре виявилися не вирішеними. Не випадково їх розгляд постійно переноситься на наступні зустрічі двох президентів. Утім, збереження своєї позиції також можна розцінювати як успіх.

Відбувалося подальше дистанціювання Сполучених Штатів Америки від України. Для Вашингтона Київ закріпився в «зоні байдужості» з відсутністю перспектив вибратися з неї. Таким чином, відносини України та США й надалі залишилися прохолодними, нейтральними, за яких сторони виявляють зацікавленість лише до окремих проєктів.

Європейська інтеграція формально залишалася ключовим пріоритетом, який на практиці вона не втілилася в комплекс внутрішньо- та зовнішньополітичних дій Києва. 2012 рік у відносинах України з Європейським Союзом, очевидно, не може бути названий роком прориву, хоча й утраченим періодом він також не став. З одного боку, відбулося суттєве охолодження у взаєминах, а з другого – найбільш знакові події двосторонніх відносин, попередньо заплановані на 2012 р. обома сторонами, зокрема парафування Угоди про асоціацію та підписання Договору про внесення змін і доповнень до Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз, пройшли в запланованому режимі. Україна ще ніколи не була настільки близькою й водночас настільки далекою від принципових зрушень на шляху європейської інтеграції. Вона впритул наблизилася до підписання Угоди про асоціацію з ЄС, оскільки нарешті був завершений тривалий і складний переговорний процес щодо її підготовки. В українському суспільстві

зростає запит на зміни та європейський вибір. Однак підписання Угоди про асоціацію є предметом серйозних дискусій через те, що діалог між офіційним Києвом та Брюсселем на найвищому рівні перебуває під впливом глибокої кризи довіри.

Україна опинилася в складній внутрішній та зовнішньополітичній ситуації. Ризики непідписання Угоди набагато серйозніші, ніж ризики, пов'язані з її підписанням та подальшою імплементацією. Супротивники Угоди як в Україні, так і за її межами, хотіли б торпедувати Угоду руками самого ЄС, щоб отримати можливість маніпулятивно звинуватити Євросоюз у небажанні зробити крок назустріч Україні.

НАТО послідовно підтверджує «конструктивне партнерство» з Україною, оскільки отримує таку собі «волонтерську» допомогу без жодних зустрічних зобов'язань, що важливо для Альянсу за умов майбутнього скорочення присутності НАТО в Афганістані та скорочення витрат в окремих сферах спільної оборонної діяльності. Абстрагуючись від тісної взаємодії з Києвом у безпековому аспекті, Альянс почав концентруватися виключно на секторальних аспектах співпраці, котрі можуть принести реальну практичну користь передусім самій Організації, без необхідності надання відповідних дивідендів Україні.

Протягом 2012 р. тривало зниження конкурентоспроможності української економіки. Примусове втягування України в Митний союз стало реальною загрозою. Відбувалося пряме чи опосередковане скуповування російськими або проросійськими олігархами українських підприємств. Гарантії незалежності, суверенітету України та непорушності її кордонів викликають серйозну занепокоєність в експертному співтоваристві. Водночас в Україні посилилися протекціоністські настрої серед підприємців, найяскравішим виявом чого стала заява України про початок консультацій з країнами-членами СОТ про можливість перегляду зобов'язань країни щодо зв'язаного рівня ввізних мит на понад 300 товарних позицій, яка була подана наприкінці року з ініціативи бізнесу.

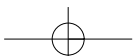
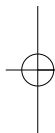
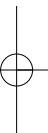
У 2012 р. тривало зростання від'ємного сальдо в торгівлі товарами. За оцінками НБУ, дефіцит товарної торгівлі склав 20,5 млрд дол. США, що є піковим значенням для України й на 4,2 млрд дол. США вище за показник 2011 р. Попередній пік було досягнуто у кризовому 2008 р., коли дефіцит становив 16,1 млрд дол. США.

Розширення від'ємного сальдо пов'язано з дуже низькими темпами приросту експорту товарів на фоні несприятливої світової кон'юнктури та відносно вищими темпами приросту імпорту на тлі реалізації внутрішніх інфраструктурних проектів під час підготовки до Євро-2012. Таким чином, у 2012 р. не було повторено ситуацію кризових кінця 2008 – початку 2009 рр., коли гальмування експорту на тлі нижчого світового попиту супроводжувалося стрімкішим скорочення імпорту.

Складна економічна ситуація у країні та зростання дефіциту рахунку поточних операцій зумовили формування двох різноспрямованих тенденцій у зовнішньоекономічній політиці країни. З одного боку, значні зусилля були спрямовані на лібералізацію торговельного режиму за рахунок укладання договорів про вільну торгівлю. З другого боку, у країні посилюються протекціоністські настрої, результатом чого стало звернення до СОТ про проведення консультацій відповідно до статті XXVIII ГАТТ 1994 р. Як і в минулі роки, протягом 2012 р. важливим напрямом зовнішньоторговельної політики України були питання регіональної інтеграції як зі східними, так і з західними торговельними партнерами.

Для більшості регіонів світу Україна сьогодні не є серйозним партнером. Інвестиції України до економік країн Азії, Африки Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону практично відсутні. Наша держава не є помітним фактором в економіці цих мегарегіонів та континентів, так само, як і вони, за винятком окремих країн (Китай, Японія та Південна Корея), не є вагомим чинником в економіці нашої держави. Сьогодні практично відсутня виробнича кооперація, у початковому стані перебуває інвестиційна співпраця України з азійсько-тихоокеанськими та африканськими партнерами. Реальний інтерес, зокрема до Східної Азії, сьогодні виявляють фактично лише українські експортери сировини, мінеральних добрив та металургійної продукції.

Виклики, котрі генеруються динамічним та мінливим сучасним світом, продовжують вражати своєю різноманітністю. Ключові з них – у сфері безпеки, енергетики, економіки – потребують комплексного реагування і стратегічного бачення. Часто різні проблеми є взаємопов'язаними, і здатність побачити шляхи їх розв'язання та правильно розставити пріоритети визначатиме подальші перспективи зовнішньої політики України.

ДОДАТКИ

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ, ПІДПИСАНІ УКРАЇНОЮ У 2012 РОЦІ

*Додаток 1***Перелік двосторонніх міжнародних документів,
підписаних Україною, та тих, які набули чинності у 2012 р.**

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
1.	Конвенція між Урядом України та Урядом Мексиканських Сполучених Штатів про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи та майно	23.01.2012	06.12.2012
2.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Італійської Республіки про торговельне судноплавство	21.02.2012	
3.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туркменістану про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туркменістану про співробітництво в галузі урядового зв'язку, підписаної в місті Ашгабат 28 січня 1998 р.	13.03.2012	
4.	Угода між Урядом України та Урядом Туркменістану про Спільну міжурядову комісію з економічного і культурно-гуманітарного співробітництва	13.03.2012	13.03.2012
5.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Йорданського Хашимітського Королівства про співробітництво у сфері професійної освіти	16.04.2012	
6.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про заходи щодо забезпечення безпеки мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці	20.03.2012	05.11.2012
7.	Угода між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях	18.04.2012	30.05.2012
8.	Угода між Україною та Аргентинською Республікою про взаємну адміністративну допомогу з питань запобігання, розслідування та припинення митних правопорушень	24.04.2012	

Продовження додатка 1

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
9.	Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Республікою Парагвай	26.04.2012	
10.	Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Східною Республікою Уругвай	08.05.2012	08.05.2012
11.	Угода між Урядом України та Урядом Східної Республіки Уругвай про відмову від віз для осіб, які користуються дипломатичними, службовими та офіційними паспортами	25.04.2012	
12.	Угода між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про взаємне скасування візових вимог для членів екіпажів авіакомпаній	16.04.2012	17.05.2012
13.	Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і Урядом Держави Катар про співробітництво в галузі освіти і наукових досліджень	08.05.2012	
14.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорщини про контроль прикордонного руху в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного та залізничного сполучення	04.05.2012	25.11.2012
15.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі урядового зв'язку	04.04.2012	
16.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про співробітництво в галузі урядового зв'язку від 14 жовтня 1997 р.	22.05.2012	

Продовження додатка 1

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
17.	Протокол № 10 до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань від 9 грудня 2002 р.	08.05.2012	08.05.2012
18.	Угода між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення	18.05.2012	
19.	Адміністративний договір щодо застосування Угоди між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення	18.05.2012	
20.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про скасування оплати за оформлення національних віз	06.06.2012	15.09.2012
21.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Грузії про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Грузії про співробітництво в галузі урядового зв'язку від 28 жовтня 1997 р.	15.06.2012	
22.	Угода про співробітництво з метою розвитку партнерства в галузі рибальства між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Марокко	27.04.2012	22.10.2012
23.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво у сфері розробки, виробництва, поставок і експлуатації авіаційної техніки від 20 серпня 1997 р.	27.06.2012	11.02.2013
24.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування	12.07.2012	18.02.2013
25.	Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про взаємодію з питань попередження надзвичайних ситуацій, пожеж і ліквідації їх наслідків у населених пунктах, в яких розташовано об'єкти Чорноморського флоту Російської Федерації на території України	12.07.2012	01.03.2012

Продовження додатка 1

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
26.	Меморандум між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співпрацю у боротьбі з тероризмом	12.07.2012	12.07.2012
27.	Протокол між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про внесення змін до Угоди про співробітництво в галузі атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації від 21 червня 2002 р.	12.07.2012	12.07.2012
28.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про заходи щодо забезпечення паралельної роботи Об'єднаної енергетичної системи України і Єдиної енергетичної системи Російської Федерації	12.07.2012	07.11.2012
29.	Протокол № 8 до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань від 9 грудня 2002 р.	25.05.2012	25.05.2012
30.	Домовленість між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про визначення пунктів пропуску, в яких контрольні органи держави однієї Договірної Сторони здійснюватимуть контроль на території держави іншої Договірної Сторони під час проведення Фінального Турніру Чемпіонату Європи з футболу УЄФА Євро-2012	17.05.2012	31.05.2012
31.	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо основних напрямів та цілей програми допомоги з боку Агентства США з міжнародного розвитку у 2012 р.	03.08.2012	03.08.2012

Продовження додатка 1

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
32.	Угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про створення Спільної українсько-пакистанської комісії з питань економічного співробітництва	25.07.2012	25.07.2012
33.	Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку	31.07.2012	31.07.2012
34.	Угода (у формі обміну листами) між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про надання Міністерству інфраструктури інспекційно-оглядового обладнання	09.08.2012	09.08.2012
35.	Правила перевезення вантажів у міжнародному прямому вантажному залізнично-поромному сполученні між портами України та портами Турецької Республіки, що мають залізничне сполучення, між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки	13.09.2012	
36.	Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України і Урядом Румунії про відкриття пунктів пропуску для міжнародного сполучення	11.09.2012	
37.	Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Південним Суданом	05.09.2012	
38.	Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Тувалу	27.09.2012	27.09.2012
39.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Панама про скасування віз	26.09.2012	
40.	Угода між Україною та Державою Ізраїль про соціальне забезпечення та Адміністративна домовленість щодо застосування Угоди між Україною та Державою Ізраїль про соціальне забезпечення	28.09.2012	

Продовження додатка 1

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
41.	Протокол між КМУ та Урядом Республіки Білорусь про внесення змін до Протоколу до Угоди між КМУ та Урядом Республіки Білорусь про виробничу і науково-технічну кооперацію від 16.06.2003 р.	18.09.2012	18.09.2012
42.	Угода між Урядом України та Урядом Республіки Судан про співробітництво у сфері дослідження космічного простору в мирних цілях	27.09.2012	
43.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію та Виконавчий протокол про порядок реалізації Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію	22.10.2012	
44.	Угода між Урядом України та Урядом Королівства Таїланд про співробітництво у сфері оборони	12.10.2012	
45.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про поставки товарів за виробничою кооперацією у 2012 р.	12.10.2012	12.10.2012
46.	Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про створення автомобільного пункту пропуску через кордон Ніжанковичі – Мальховіце	19.09.2012	19.09.2012
47.	Конвенція між урядом України і урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи	08.11.2012	
48.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про повітряне сполучення	08.11.2012	
49.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про співробітництво в галузі охорони здоров'я та медичних наук	08.11.2012	

Продовження додатка 1

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
50.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про морське торговельне судноплавство	08.11.2012	
51.	Протокол про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про використання полігону злітно-посадкових систем «Нитка»	20.08.2012	
52.	Протокол між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про вилучення окремих товарів з режиму вільної торгівлі до Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про вільну торгівлю від 6 липня 2001 р.	28.06.2012	
53.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про умови розміщення дипломатичних представництв України в Республіці Казахстан та Республіки Казахстан в Україні від 14 вересня 2010 р.	04.12.2012	
54.	Договір між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво у сфері охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер	29.11.2012	
55.	Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі вищої та післядипломної (післявузівської) освіти	23.10.2012	
56.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Індія про співробітництво у сфері оборони	10.12.2012	
57.	Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу у цивільних і господарських справах	10.12.2012	
58.	Договір між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про видачу правопорушників	26.11.2012	

Продовження додатка 1

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
59.	Договір між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу у цивільних та комерційних справах	26.11.2012	
60.	Договір між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу у кримінальних справах	26.11.2012	
61.	Імплементацийний протокол між Кабінетом Міністрів України та Австрійським Федеральним Урядом про реалізацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб	29.11.2012	
62.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Сан-Марино про співробітництво в галузі культури	20.12.2012	
63.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Катар про звільнення від оформлення віз громадян, які користуються дипломатичними та спеціальними паспортами	28.11.2012	
64.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про співробітництво у сфері ядерної і радіаційної безпеки, зняття з експлуатації Чорнобильської атомної електростанції та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему	30.11.2012	
65.	Угода між Кабінетом Міністрів України та урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про повітряне сполучення	26.11.2012	
66.	Угода між Урядом України та Урядом Республіки Індія про науково-технологічне співробітництво	10.12.2012	
67.	Протокол про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Киргизької Республіки про співробітництво в галузі урядового зв'язку від 25 квітня 2000 р.	14.12.2012	

Продовження додатка 1

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
68.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про взаємну охорону інформації з обмеженим доступом	26.11.2012	
69.	Угода (у формі обміну листами) між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про надання Міністерству надзвичайних ситуацій мобільних радіологічних лабораторій, комп'ютерного та медичного обладнання	29.09.2012	29.09.2012
70.	Угода про культурне співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Ірак	20.11.2012	

Додаток 2**Перелік багатосторонніх міжнародних документів,
підписаних Україною, та тих, що набули чинності у 2012 р.**

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
1.	Угода між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз	17.07.2012	
2.	Угода про створення Координаційної ради з карантину рослин держав – учасниць СНД	30.05.2012	08.12.2012
3.	Угода про внесення змін № 11 до Угоди про грант № 006 (Проект ядерної безпеки Чорнобильської АЕС) між Європейським банком реконструкції та розвитку як Розпорядником коштів, наданих згідно з Грантом з Рахунку ядерної безпеки, та Кабінетом Міністрів України та Державним спеціалізованим підприємством «Чорнобильська АЕС»	31.07.2012	
4.	Протокол про внесення змін до Угоди про створення системи міжбібліотечного абонементу держав – учасниць СНД від 13 січня 1999 р.	30.05.2012	
5.	Протокол про внесення змін до Угоди про правила визначення країни походження товарів із СНД від 20 листопада 2009 р.	28.09.2012	
6.	Угода між Кабінетом Міністрів України, Урядом Російської Федерації та Урядом Угорщини про перевезення ядерних матеріалів між Російською Федерацією та Угорщиною через територію України	17.10.2012	
7.	Угода про фінансування Щорічної програми дій з ядерної безпеки 2011 р. – частина II	20.12.2012	20.12.2012
8.	Угода про фінансування Рамкової програми на підтримку угод між Україною та Європейським Союзом	19.12.2012	19.12.2012
9.	Угода про фінансування програми «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні»	19.12.2012	19.12.2012

Продовження Додатка 2

№	Назва міжнародного документа	Дата підписання	Дата набуття чинності
10.	Угода про Раду з туризму держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав	30.05.2012	18.01.2013
11.	Кредитна угода (Проект «Завершення будівництва метрополітену у м. Дніпропетровську») між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку	27.07.2012	
12.	Угода між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз	17.07.2012	
13.	Угода про позику №8224-UA (Додаткове фінансування Проекту «Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку	25.12.2012	06.02.2013
14.	Статут Регіонального екологічного центру для Центральної та Східної Європи та Угода про правовий статус Регіонального екологічного центру	09.11.2012	
15.	Угода про створення Ради керівників підрозділів фінансової розвідки держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав	05.12.2012	05.12.2012
16.	Угода про співробітництво у сфері промисловості та створення Ради з промислової політики держав – учасниць СНД	30.05.2012	
17.	Протокол про внесення зміни у додаток 2 до Угоди про регулювання поставок деяких видів сталевих труб, походженням з України, на території Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації від 23 вересня 2011 р.	28.08.2012	28.08.2012
18.	Протокол про внесення змін та доповнень до Угоди про регулювання поставок деяких видів сталевих труб, походженням з України, на території Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації	31.12.2012	01.01.2013

Про авторів

Александрович Олександр Ярославович – директор Департаменту міжнародної безпеки та роззброєння МЗС України.

Капітоненко Микола Геннадійович – доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат політичних наук, доцент.

Лоссовський Ігор Євгенович – Надзвичайний і повноважний посланник України, кандидат фізико-математичних наук.

Мовчан Вероніка Миколаївна – директор з наукової роботи Інституту економічних досліджень та політичних консультацій.

Перепелиця Григорій Миколайович – професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, директор Інституту зовнішньої політики, доктор політичних наук.

Потехін Олександр Володимирович – директор Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, доктор історичних наук.

Столяр Олеся Петрівна – фахівець 1 категорії Інституту зовнішньої політики, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Титарчук Олександр Григорович – молодший науковий співробітник Інституту зовнішньої політики, кандидат воєнних наук.

Тодоров Ігор Ярославович – професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету, доктор історичних наук, професор.

Хилько Олена Леонідівна – науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат політичних наук.

Цирфа Юлія Анатоліївна – молодший науковий співробітник Інституту зовнішньої політики, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Чубрикова Ольга Олександрівна – заступник директора Третього територіального департаменту, кандидат філологічних наук.

Наукове видання

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА
УКРАЇНИ – 2012:
СТРАТЕГІЧНІ ОЦІНКИ,
ПРОГНОЗИ ТА ПРІОРИТЕТИ**

Щорічник

За ред. Г. М. Перепелиці

Редактор О. Бондаренко
Технічний редактор І. Риндюк
Художній редактор І. Пилипенко

Підп. до друку 12.06.2013 р. Формат 70х100/16.
Папір офс. Друк офс. Гарнітура SchoolBookC.
Ум. друк. арк. 24,6. Об.-вид. арк. 21,1.
Замовл. № 0612-13. Наклад 150 прим.

ТОВ Видавничий дім «Стилос»
04080, Київ-80, вул. Набережно-Лугова, 5, к. 30. Тел.: (044) 428-72-50, 417-42-39.
Свідоцтво Держкомінформу України (серія ДК № 1465 від 13.08.2003 р.)